

**Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди (Україна)**

Стамбульський університет (Турецька Республіка)

Вроцлавський університет (Республіка Польща)

Університет Цзинань (Китайська Народна Республіка)

***«Актуальні проблеми
приватного та публічного права»***

**Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції
присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН
України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча
науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І.**

21 травня 2022 року

м. Харків

УДК 349.2:342.727

ББК 67.305

А 43

Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). – Харків, 2022. – ТОВ «Видавництво Точка», віддруковано у ТОВ «Друкарня Мадрид» через ФОП Гобельовська Л. П.– 460 с.

ISBN 978-617-7988-13-6

У матеріалах збірника представлені результати наукових досліджень вчених, присвячених актуальним проблемам приватного та публічного права.

Видання адресоване вченим, аспірантам, докторантам, викладачам закладів юридичної освіти, працівникам суду, адвокатури, органам юстиції, співробітникам Державної служби зайнятості України, практикуючим юристам, громадським діячам, профспілковим активістам, іншим особам, що цікавляться проблемами приватного та публічного права.

Матеріали конференції оприлюднені у електронному вигляді на сервері відкритого електронного архіву (репозитарію) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди EKhNPUiR (електронний архів): <http://dspace.hnpu.edu.ua/> та на сайті юридичного факультету: <http://www.hnpu-laws.in.ua/> у розділі «Наука».

Інформація про оргкомітет. Координацію проведення конференції здійснює кафедра цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського – тел.: +38(057)700-35-16, e-mail: trudkonf.hnpu@gmail.com)

Коваленко Олена Олександрівна (в.о. завідувача кафедри д-р юрид. наук, професор) +38(057)598-98-75;

Головань Тетяна Георгіївна (в.о. декана юридичного факультету канд. юрид. наук, доцент) +38(067)681-93-90;

Ждан Микола Дмитрович (канд. юрид. наук, доцент) +38(063)948-05-19;

Пономаренко Оксана Михайлівна (канд. юрид. наук, доцент) +38(097)332-55-70;

Гоц-Яковлєва Ольга Василівна (канд. юрид. наук, доцент) +38(067)724-29-49;

Гرابко Людмила Владиславівна (ст. лаборант) +38(057)274-83-23

Оргкомітет конференції не завжди поділяє думку учасників. У збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники та їх наукові керівники.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерела є обов'язковим.

ЗМІСТ

<i>ВІТАЛЬНЕ СЛОВО</i>	12
-----------------------------	----

СЕКЦІЯ «ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

<i>OLEG YAROSHENKO. FEATUES OF REMOTE WORK IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION</i>	14
<i>ЯРОШЕНКО О.М., ВАПНЯРЧУК Н.М. ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНИХ УМОВ ПРАЦІ У НАУКОВІЙ СФЕРІ</i>	18
<i>АНДРІЙ В.М. ДЕЯКІ ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ НОРМ В СФЕРІ ПРАЦІ</i>	21
<i>ВАВЖЕНЧУК С.Я. СПЛАТА РОБОТОДАВЦЕМ ВІДСТУПНОГО ПРАЦІВНИКУ ЯК ЗАХІД ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ</i>	25
<i>КЛЕМΠΑРСЬКИЙ М.М., КУЦЕНКО М.О. ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ АКТИВ СРСР ТА УКРАЇНСЬКОЇ РСР ПРИ РОЗГЛЯДІ ТРУДОВИХ СПОРІВ</i>	27
<i>КОВАЛЕНКО О.О. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВОЛІ ПРАЦІВНИКА ТА РОБОТОДАВЦЯ ПРИ ЗМІНІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	31
<i>КОЛЄСНИК Т.В. НАРАХУВАННЯ СТРАХОВОГО СТАЖУ У ПЕРІОД ПРОСТОЮ ВИРОБНИЦТВА СПРИЧИНЕНОГО SARS-COV-2</i>	34
<i>МОГІЛЕВСЬКИЙ Л.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЗАКОННІСТЬ, ЯК КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ</i>	37
<i>МОСКАЛЕНКО О.В. ДО ПИТАННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ НА ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ</i>	40
<i>ПОДОРОЖНІЙ Є.Ю. ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ</i>	43
<i>РИМ О.М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ</i>	45
<i>СЕРЕДА О.Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕЙДЖИЗМУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ</i>	49
<i>СИНЧУК С.М. ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЛАБІРИНТИ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ</i>	52
<i>ШАБАНОВ Р.І. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	55
<i>АМЕЛІЧЕВА Л.П. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ГІДНУ ПРАЦЮ У МИРНИЙ І ВОЄННИЙ ЧАС</i>	57
<i>ЖЕРНАКОВ В.В. ПОВАЖНІ ПРИЧИНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ПРАЦЮ: ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ</i>	60

ВАСИЛЬЄВА-ШАЛАМОВА Ж.В., ШИКІР Д.О. ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СПОРУ ПРО ФАКТ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	64
ГОЦ-ЯКОВЛЄВА О.В. МЕДІАЦІЯ ЯК МОЖЛИВИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ)	67
ЖДАН М.Д., КОЗИР В.О. РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРІВ ПРО ПРАЦЮ ТА ЗАБОРОНИ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ	70
ІЛЬКІВ О.В., РИЖЕНКО І.М., КОВАЛИК А.А. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	74
КОХАН Н.В. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	77
ЛУК'ЯНЧИКОВ О.М. ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ	80
НОВІКОВ Д.О. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	83
ПРИЙМЕНКО О.С. АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	85
СМОЛЯРОВА М.Л. ВПЛИВ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	87
БУК М.О. НАБУТТЯ СТАТУСУ БЕЗРОБІТНОГО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	89
ЛЮБЧИЧ А.М. ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: МІЖНАРОДНА МЕРЕЖА ПІДТРИМКА НАУКОВОЇ СВОБОДИ.....	92
ОГІЄНКО І.В. ЗАГРОЗИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ ДЛЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....	94
ВАПНЯРЧУК Б.В. ЩОДО ТРУДОВОЇ ФУНКЦІЇ НАУКОВОГО ПРАЦІВНИКА	96
ГАПОЧКА К.В. ІНТЕРЕС ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ПРИ УКЛАДЕННІ, ЗМІНІ ТА ПРИПИНЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	100
ГРИНЬ Д.В. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МЕДІАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ АСПЕКТИ	102
ЗАЇКА Д.І. ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КОЛЕКТИВНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-СФЕРИ	104
ЛИМАНСЬКИЙ П.П. КОНКУРСНИЙ ВІДБІР ЯК РІЗНОВИД ПОРЯДКУ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ	108
НЕСТЕРОВИЧ О.С. ОСВІТА ЯК ФАКТОР ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	110
ОЛІЙНИК О.О. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ТРУДОВИХ СПОРІВ	113
САЙЧЕНКО Я.В. ЩОДО ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	115

ТЕЛІЧЕНКО А.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ	119
УМАЄВ Б.Б. ДО ПИТАННЯ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	122
АНДРЕЄВА Ю.С. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ	125
БОРСУК В.Б. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИПРОБУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ: МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ПЕРІОД	128
ГАСИМОВА Р. Ю. РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	130
ДОЛМАТ Д.Р. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ.....	132
ІВАНОВА І.О. ТРУДОВИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	135
ІЛЮЩЕНКО А.С. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ	137
КАСАЛАП Д.А. ВИПЛАТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРАЦІВНИКАМ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ.....	141
ОЛЬХОВСЬКА Є.О. ЮОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	144
ХОЙНА Д.С. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ.....	147
ХОЙНА Д.С. ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ: ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	149
ХОЙНА Д.С. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗАПОВІДАЧА	152
YAKUP YOLDAŞ. OBLIGATIONS OF THE EMPLOYER UNDER THE EMPLOYMENT CONTRACT	155
YILMAZ HÜSEYİN. SOCIAL CHANGE IN TURKEY ON LABOR RELATIONS EFFECTS	158
SEFER DEMİR. FEATURES OF EMPLOYMENT OF FOREIGNERS IN TURKEY.....	162
ORAL NERİMAN. DEFINITION ELEMENTS AND LEGAL NATURE OF EMPLOYMENT CONTRACT	168
AHMET KAYA. THE INFLUENCE OF TRADITIONS AND CUSTOMS ON THE ORGANIZATION OF WORKING TIME IN TURKEY.....	172
RİDVAN IŞIK. LABOR LAW TRANSFER LABOR LAW FIELD OF APPLICATION.....	174

СЕКЦІЯ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО»

<i>МЕДВІДЬ Ф.М., ЧОРНА М.Ф. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ЦІННІСТЬ</i>	180
<i>ХАУСТОВА М.Г. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ</i>	185
<i>ЧИРКІН А.С. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	189
<i>КОШАРНОВСЬКА С.Л. СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ</i>	191
<i>ЛУКАЧ У.Р., СТЕФАНІВСЬКА Л.Т. ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ</i>	196
<i>ДЕНИЩУК Д.Є. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ</i>	198
<i>ІВАНОВ С.Б. КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ</i>	200
<i>КОЗЛОВ О.С. ЩОДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ</i>	204
<i>SHIRINKIN N.S. PROBLEMS OF FORMATION OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE</i>	208
<i>SHKIL A.S. LEGAL NIGILISM AND WAYS TO OVERCOME IT</i>	210

СЕКЦІЯ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»

<i>ЗАІКА Ю.О. ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	213
<i>МІЧУРІН Є.О. ПРИВАТНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЙНУ ШКОДУ У ІТ-ПРАВІ</i>	217
<i>ЗЕЛЬДІНА О.Р., ГРИШКО В.В. МОДЕРНІЗАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО СТАНУ</i>	219
<i>ПАШКОВ В.М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Е-РЕЦЕПТІВ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ</i>	221
<i>ОЛЮХА В.Г. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	224
<i>ПАВЛЮЧЕНКО Ю.М., ПАШИНІН О.А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПЛАТИ ЗА ОРЕНДУ МАЙНА</i>	226

ШТЕФАН А.С. ЛІЦЕНЗІЯ В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ ЩОДО РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ АВТОРСЬКИМИ ПРАВАМИ	230
ВАСИЛЬЄВ С.В. ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СКЛАДУ	233
КОЛІСНИКОВА Г.В., МАНУЙЛОВА Ю.О. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	237
ПАХОМОВА А.О. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	240
ПОНОМАРЕНКО О.М. ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ ЗА ОСОБЛИВОЮ ПРОЦЕДУРОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	243
РОЗГОН А.В. АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, РЕАЛІЗОВАНІ У РОБОТОТЕХНІЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД.....	247
СПРИНДИС С.І., ПРОТОПОПОВА Я.С. ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ	250
ХРИМЛІ К.О., ГОСТЄВА О.Ю. ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТТРАЖДАЛИХ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	254
ПЕТРЕНКО Г.О., БОРЗЕНКОВА Л.П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЩОДО ОРЕНДИ КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА	257
ШЕРСТЮК С.В. ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	261
МИКИТЮК В.О., МИКИТЮК С.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	264
МЕШКОВА К.О. ЩОДО ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ АБО ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ.....	267
ЦИРКУНЕНКО О.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	269
МЕНДЕЛЯ О.О. СТРОК ВИКОНАННЯ СТРАХОВОГО ОBOB'ЯЗКУ З ВИПЛАТИ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	272
ГРАБЧУК О.В., ХОЛОД А.О. ОПЕРАЦІЇ З КРИПТОВАЛЮТОЮ: ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	274
КУЗНЕЦОВА К.І. ПРОЦЕДУРА УСИНОВЛЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	277
АКСЬОНОВ Є.М. ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	281

<i>ЗАЛОЗНИЙ Д.І. МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПОРІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....</i>	<i>284</i>
<i>ЛІСОВИК А.О. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ.....</i>	<i>287</i>
<i>ПРОЦКО В.М. ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМА УКЛАДЕННЯ.....</i>	<i>289</i>
<i>САВЛІВА Н.О. ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ .....</i>	<i>291</i>
<i>СКРИПНИК Р.В. ІДЕЇ VS ФОРМА ВИРАЖЕННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ОБ'ЄКТА ОХОРОНИ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ .....</i>	<i>293</i>
<i>СОЛОМОНОВА К.О. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....</i>	<i>296</i>
<i>ШКІЛЬ А.С. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ .....</i>	<i>298</i>
<i>ШКІЛЬ А.С. ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....</i>	<i>300</i>
<i>ШТЕРК Д.Ю. ПРОБЛЕМАТИКА ДЕЯКИХ ПИТАНЬ НАРАХУВАННЯ АЛІМЕНТІВ .....</i>	<i>302</i>

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО»

<i>БАТИРГАРЕЄВА В.С. ДОРОЖНІЙ РУХ У ПРИФРОНТОВОМУ РЕГІОНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ .....</i>	<i>306</i>
<i>ЛАПКІН А.В. ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ .....</i>	<i>310</i>
<i>ЛАЗЕБНИЙ А.М. РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА.....</i>	<i>313</i>
<i>МИХАЙЛІЧЕНКО Т.О. СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ.....</i>	<i>316</i>
<i>ПАВЛЕНКО Т.А. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ.....</i>	<i>319</i>
<i>ШИНКАРЬОВ Ю.В. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ЙОГО ДИФЕРЕНЦІАЛ.....</i>	<i>322</i>
<i>КОЛОДЯЖНИЙ М.Г. ПРАВОВЕ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....</i>	<i>324</i>
<i>КАЛІНІНА А.В. «TRUE OR FALSE»: ФЕЙКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</i>	<i>327</i>

КУХАР О.В. ЩОДО ОКРЕМИХ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗОВНІШНЬОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ НЕЇ.....	330
ЛИСЬКО Т.Д. ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ (СТ. 156-1 КК УКРАЇНИ): ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ.....	332
НЕТЕСА Н.В. ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ЗАГРОЗ КІБЕРНЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	335
НЕНЯ О.В., ГУЛЯЄВ А.В., КОРНІЙКО С.М. СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ, ЩО МАЮТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	339
НОВІКОВ О.В. ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОДІЛ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ	342
САМОЙЛОВА О.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВОДІЯМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	345
КОВАЛЬСЬКА П.Г. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ.....	347
КОРОГОД С.В., КОЗИРЬ В.І. ВПЛИВ УМИСЛУ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ.....	350
ПЛАХОТНИЙ А.П., АСЛАМОВ О.О. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ВІДСТРІЛУ ГУМОВИХ КУЛЬ ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У РОЗПОРЯДЖЕННІ ПОЛІЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ	353
БАТУРА Д.В., КОРОГОД С.В. ПРОБЛЕМАТИКА ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ.....	356
ГОНЧАРЕНКО К.Ю. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	359
ГОРДЕЙЧЕНКО Р.Р. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	362
ГОРДЕЙЧЕНКО Р.Р. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ	364
ДАНИЛІВ О.Д. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	367
ДАНИЛІВ О.Д. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ.....	370
ДЕГТЯРЬОВА М.Д. РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ПРОЦЕС ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ.....	373
ДЕГТЯРЬОВА М.Д. ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 7 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ («НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ»). ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	374

<i>СМЕЛЬЯНОВА І.С. ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ТЕРИТОРІЇ ОБМЕЖЕНОГО ДОСТУПУ.....</i>	<i>376</i>
<i>ЖУДА В.І. ПОРЯДОК СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....</i>	<i>379</i>
<i>МЕЛЬНИК Д.С. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ.....</i>	<i>382</i>
<i>ПРИХОДЬКО А.Ю. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ПРАВОПОРУШНИКІВ.....</i>	<i>384</i>
<i>ПРИХОДЬКО А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИ РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ.....</i>	<i>387</i>

СЕКЦІЯ «АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. МИТНЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

<i>ДАРАГАНОВА Н.В. КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З-ПОМІЖ ІНШИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....</i>	<i>390</i>
<i>ЛПІНСЬКИЙ В.В., КОНОВА К.І. ДЕРЖМИТСЛУЖБА ЯК ЄДИНА ЮРИДИЧНА ОСОБА: ОСОБЛИВОСТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МИТНИЦЬ.....</i>	<i>393</i>
<i>ГОЛОВАНЬ Т.Г. ПРИНЦИП СТАБІЛЬНОСТІ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ.....</i>	<i>396</i>
<i>КАТКОВА Т.Г. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРИТОРІЯХ ТА ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ.....</i>	<i>400</i>
<i>КРАКОВСЬКА А.Є., ГЛАДКИХ Ф.Д. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИМ НАГЛЯДОМ В УКРАЇНІ.....</i>	<i>403</i>
<i>ПАСКАР А.Л. ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</i>	<i>407</i>
<i>GOLOYADOVA T. FINANCIAL AUDIT IN UKRAINE: CURRENT STATE AND CHANGES.....</i>	<i>410</i>
<i>САМБОР М.А. ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОСЛУГИ: МІСЦЕ У СФЕРІ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....</i>	<i>412</i>
<i>МУРТІЩЕВА А.О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</i>	<i>416</i>
<i>ПЛАХОТНИЙ А.П., ЗЕЙКАН В. ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....</i>	<i>419</i>
<i>ПЛАХОТНИЙ А.П. РОГОЗІНА В.В. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ.....</i>	<i>422</i>

СЕКЦІЯ «ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО»

<i>ЛИПНИЦЬКА Є.О., ВЛАСОВ О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ .....</i>	<i>425</i>
<i>ЛИСЯК О.І. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ .....</i>	<i>428</i>
<i>ЗУБИЦЬКА І.В. ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ, ЩО ЗАПОДІЮЄТЬСЯ ГРУНТАМ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.....</i>	<i>433</i>
<i>ЧУРІЛОВА А.С. ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ Й ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУСПІЛЬСТВІ.....</i>	<i>436</i>

СЕКЦІЯ «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»

<i>ОКОПНИК О.М., ШИШАЦЬКА Ю.С. КОЛІЗІЙНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ .....</i>	<i>439</i>
<i>ПАШКОВСЬКИЙ М.І. ПРО КОЛІЗІЮ ІНСТИТУТУ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ІНШИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ З ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І ПОКАРАННЯ ОСІБ, ВИННИХ У ВЧИНЕННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ .....</i>	<i>443</i>
<i>СЕМЕНЯКА В.В. ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОСМІЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД .....</i>	<i>447</i>
<i>ПОЛЯКОВ А.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ.....</i>	<i>450</i>
<i>ЛАПЧЕВСЬКА К.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ .....</i>	<i>452</i>
<i>ПОПОВА Т.В., БАТУРА Д.В., САКСОНОВ В.Б. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ .....</i>	<i>456</i>

*«Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить,
той ніколи не перестане вчитися...»*

Григорій Сковорода

Сьогодні, як і щороку у третю суботу травня, ми відзначаємо особливу для нас дату – День науки. Тому, мабуть, не випадково, науково-практична конференція з нагоди 93-річчя Олександра Івановича Процевського – доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки України, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, академіка Міжнародної Кадрової Академії проводиться саме в цей день, адже Олександр Іванович є фундатором української науки трудового права.

На жаль, цього року щорічну конференцію ми вимушені проводити в умовах повномасштабної війни з російським агресором. Але науковці у найскладніший для країни час не здалися, а проявили неймовірний патріотизм, професіоналізм і згуртованість, щодня продовжуючи тримати власний освітній, науковий, громадянський фронт! Попри непрості умови і виклики сьогодення, вони залишаються справжніми сіячами на ниві суспільного буття, які творять нове, вирощують зерна мудрості, добра, людяності, продовжуючи справу Олександра Івановича.

Будучи провідним науковцем України, Олександр Іванович, від 1991 р. назавжди поєднав свій творчий шлях із Харківським державним педагогічним університетом ім. Г.С. Сковороди (нині Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди), де він працював професором на кафедрі правознавства, від 1994 р. – директором новоствореного Інституту економіки і права, а потім – деканом юридичного факультету, завідувачем кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права.

Внесок Олександра Івановича у правову науку та у розвиток галузі трудового права, яка стала сенсом його життя, є безцінним. За час своєї роботи, – а його науково-педагогічний стаж складає майже 60 років, – у науковому доробку цього видатного вченого 399 праць. Із них 9 монографій, 2 підручники, 15 навчальних посібників, а також 2 коментарі до Кодексу законів про працю України; ним підготовлено понад 40 кандидатів юридичних наук та 8 докторів наук.

Найкращі людські якості: порядність, чесність, справедливість, принциповість, відданість справі, відповідальність за свої вчинки гармонійно поєднувались у його яскравій, неординарній натурі. Олександр Іванович був

вимогливим до себе і вчив цьому своїх учнів, надихаючи своїм прикладом та заряджаючи життєвою енергією. Він був не просто талановитим викладачем, вченим який здійснює науково-педагогічну діяльність, а Людиною з великої літери, втрата якої буде завжди віддаватися гострим болем у серцях його рідних, близьких, колег та учнів.

Сьогодні, міцно тримаючи освітянський фронт, справу свого Вчителя – Олександра Івановича Процевського, продовжують його учні у межах наукової школи трудового права, зареєстрованої в цьому році у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, викладаючи студентам та аспірантам, беручи участь у різних правопросвітницьких заходах.

Бажаю вам міцного здоров'я, великої наснаги, значних творчих здобутків і нових відкриттів, новацій та звершень під мирним небом України!

Наша спільна наукова діяльність – запорука успішного майбутнього рідної України!

Юрій Бойчук,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
ректор Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

СЕКЦІЯ «ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

УДК 349.2

Orcid 0000-0001-9022-4726

Oleg M. Yaroshenko,

Professor

Department of Labor Law

Yaroslav Mudryi National Law University,

Doctorate in Legal Sciences,

Professor

e-mail: yaroshenkolex@ukr.net

FEATUES OF REMOTE WORK IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

The definition of “remote work” was first used in 1972 in the United States by the founder of this concept J. Nilles, after which the development of virtual firms began, which used a non-standard form of business organization. Among those who actively apply similar practices today are American Express, Adobe, Airbus Industries, Siemens, Microsoft, Google, Corel, IBM, DELL, eBay, Hewlett-Packard and many other well-known and less popular companies.

It should be noted that working outside the office has a number of positive and negative aspects. The first include: the employee’s lack of time and money to travel to the place of work, the performance of the labor function at a convenient time for them (including being on sick leave, on parental leave, on annual leave), self-regulation of working time, independent choice of tactics for fulfilling the tasks of the employer. In addition, this type of employment is convenient for those categories of citizens who find it difficult to find work: for people with disabilities, pensioners, women with many children. For the employer – saving money on job creation, overhead costs, optimization of human resources. The negative ones include the complexity of HR administration, certification, transfer and dismissal of a remotely working employee, the presence of risks of non-performance of work; lack of a mechanism for protecting commercial secrets, the possibility of intercepting or losing data transmitted over the Internet; the impossibility of controlling the working time and rest time of the employee, their observance of labor protection standards, sanitary and hygienic standards, etc., the uncertainty of the status of a remote worker and, as a result, his legal and social insecurity. All or almost all of the negative aspects arise from the lack of legal regulation of social and labor activities. To the preconditions for the formation of remote employment in Ukraine, according to M. Motsar, include the following factors: labor market instability, pension fund deficit, declining employment growth and labor force in the manufacturing sector; rising hidden unemployment; accumulation of overstaffing; manifestations of discrimination on the basis of age,

regional location, lack of official work experience; difficulty in finding employment for people with young children; unforeseen waves of reductions, one in five Ukrainians is looking for work for more than a year against the background of high rates of development of information and communication technologies.

In Ukraine, until 2020 the procedure and conditions for the use of remote operation was not clearly regulated at the legislative level. Today, in accordance of Art. 60 of the Labor Code, remote (home) work is a form of work organization in which work is performed by an employee at their place of residence or elsewhere at their choice, with the help of information and communication technologies, but outside the employer's premises. After analyzing the above definition, it should be noted that telework is identified with homework, and the Ukrainian legislator still does not distinguish between the two concepts, although it would be logical to do so, as they are different in their legal nature. Among the features of telecommuting is that it cannot limit the scope of labor rights of employees. That is, employees have the right to rest (weekends, holidays), lunch break and so on. In the case of telework, employees distribute working time at their own discretion, they are not subject to the rules of internal labor regulations, unless otherwise provided in the employment contract.

In addition, the conclusion of an employment contract is mandatory for telework. However, there are exceptions to this imperative rule. Thus, if there is a threat of an epidemic, pandemic, threat of a military, man-made, natural or other nature, then it is enough to issue an order for such form of work. But the total duration of working hours may not exceed the norms established in Articles 50 and 51 of the Labor Code of Ukraine. It should also be noted that the introduction of remote work is a change to significant working conditions, as in accordance with Article 32 of the Labor Code of Ukraine and paragraph 3 of paragraph 31 of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On the practice of labor disputes" No 9 to 06.11.1992 belongs to the mode of operation.

The procedure and conditions for the application of flexible working hours and remote working hours are determined in the rules of internal labor regulations of a scientific institution (higher education institution). In response to the pandemic, Ukraine adopted Law No 540-IX of March 30, 2020. Thus, in accordance with paragraph 2.1 of this law, it is established that for the period of quarantine or restrictive measures related to the spread of coronavirus disease (COVID-19), the employer may instruct the employee, including civil servant, local government employee, to perform during for a certain period of time, the work specified in the employment contract, at home, as well as to provide the employee, including a civil servant, an employee of a local government, with his consent, leave.

At the moment, Ukrainian legislation only regulates the basic conditions for remote work and some legal aspects need to be improved. It should be mentioned, that for more efficient labor productivity and labor discipline of remote work, it is necessary to revise and legislatively regulate the key principles of compliance by employees with labor discipline and provide the employee with proper working conditions. In addition, a legal regime needs to be developed to ensure compliance with internal security requirements and measures. Also, it is important to strengthen

the contractual framework for the regulation of remote work through the introduction of an approximate form of employment contract with a teleworker, which can be taken as a basis when concluding the relevant employment contracts. Thus, effective legal regulation of distance employment can become a tool to stimulate economic activity of the population.

Regarding the situation with teleworking in the European Union, it should be noted that before the pandemic, only a small proportion of workers periodically worked remotely. In the European Union, the prevalence of regular or occasional teleworking ranged from 30 percent or more in Denmark, the Netherlands, and Sweden and to 10 percent or less in the Czech Republic, Greece, Italy and Poland. As a result of government restrictive measures, nearly four out of every ten employees in Europe have switched to telecommuting. The most significant expansion in telecommuting has been in the countries hit hardest by the coronavirus and where teleworking was well developed prior to the pandemic. In Finland, about 60 percent of workers have switched to telecommuting. In Luxembourg, the Netherlands, Belgium and Denmark, more than 50 percent of workers worked remotely, while in Ireland, Austria, Italy and Sweden, about 40 percent.

In these countries, fewer workers have reduced working hours. This jump in numbers shows that with the correct use of the appropriate technology and mechanisms (for example, communication means) and changes in the organization of the work process, many more types of work can be performed remotely than previously thought. In the EU, the legal basis for remote employment was developed and adopted in 2002, when the Framework Agreement on Telework was adopted.

The Framework Agreement defines the types of telework that are carried out on the basis of an employment contract, emphasizing that teleworkers (remote workers) enjoy the same rights as ordinary workers. A unique feature of this Framework Agreement is that it has not been implemented on the basis of a European Directive. Instead, this agreement was to be implemented “autonomously”, “in accordance with procedures and practices specific to management and labor in each member state”. The implementation of this Framework Agreement took place in the following ways: through the conclusion of domestic agreements at the national and intersectoral levels; through the development of measures such as common guidelines, codes of conduct and recommendations for teleworking; through the adoption of special legislation.

For example, in Finland, Ireland, Latvia, the Netherlands, Sweden, its provisions were included in acts of a recommendatory nature (in particular, in codes of conduct). In Austria, Belgium, Denmark, Germany, Greece, France, Italy, Luxembourg, Spain, they are reflected in collective agreements mainly at the national and intersectoral levels. In the Czech Republic, Hungary, Poland, Portugal, Slovakia and Slovenia, implementation took place through amendments and additions to the current labor legislation. The purpose of the agreement under consideration is to solve such problematic issues as assessing the current state of telework in the EU, studying the issues of employment and working conditions for workers involved in telework, as well as the formation of a common policy in this area not only from the direct participants in social partnership, but also from governments. member states. The

concept of telework is given in Article 2 of the European Framework Agreement on Telework 2002, where it is determined that “telework is one of the forms of organizing and / or performing work, using information technology, in the context of an employment contract / relationship, where work, which can also be performed at the employer’s premises, carried out outside these premises on a regular basis”.

After analyzing this definition, we can conclude that the concept of telework is much narrower than the concept of telework (remote) work and, therefore, is its kind. The definition of telework given in the framework agreement is quite successful and most of the member states of the European Union have used it in one form or another in their regulations. The EU Framework Agreement sets out a number of important issues and features that make it possible to effectively protect the rights of workers. In particular, the key points in relation to the rights granted to teleworkers, which the countries parties to the agreement have undertaken to incorporate into their national laws and collective agreements, are: the protection of information; the voluntary nature of telecommuting; equipment; organization of working time; privacy. Typically, the employer is responsible for providing, installing and maintaining the equipment required for telecommuting when the employee is not using their equipment. If the work is performed on a regular basis, the employer usually compensates or covers the costs directly caused by the work, in particular those related to communication. The employer provides the employee with appropriate technical support.

Article 6 of the Framework Agreement refers to the need to protect the privacy of teleworkers. As stated in this article, the installation of surveillance equipment for teleworkers is only permitted in accordance with the provisions of EU Directive 90/270/EEC on minimum labor protection requirements for devices equipped with video monitors. The adoption of this regulation is associated with increased motivation of employers to control teleworkers using electronic devices. In the future, the approach of the structures of the European Union to remote work was somewhat modified. In 2015, the European Fund for the Improvement of Working and Living Conditions released a study on the so-called new forms of employment. Among them, ICT-based mobile work is mentioned. ICT-based mobile work is an employment relationship performed at least partially but regularly outside the employer’s “main office” or specially adapted home space, using ICTs to connect to the company’s general computer networks. The Eurofound distinguishes this form of labor relations from “traditional teleworking”, pointing out that the latter is characterized by being tied to a specific place of work, remote from the employer (for example, to the employee’s home), while mobile work based on ICT does not imply any fixation of the workplace. This distinction is somewhat similar to the distinction between telecommuting and home-based work.

УДК 349.2

Orcid 0000-0001-9022-4726

Orcid 0000-0003-2764-3826

Ярошенко Олег Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового
забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України,
член-кореспондент НАПрН України
Вапнярчук Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового
забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
e-mail: 130398@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНИХ УМОВ ПРАЦІ У НАУКОВІЙ СФЕРІ

Перехід на інноваційну модель розвитку економіки країни неможливий без створення умов для безпечної, якісної, ефективної праці з гідною оплатою в різних секторах економіки, що сприяє реалізації людського потенціалу. Розвиток останнього є визначальним для подальшої долі економічної, політичної, соціальної, духовної сфер життя України й створення умов для її переходу до інноваційної моделі функціонування системи держави. Комплексним механізмом вирішення накопичених проблем у соціально-трудої сфері країни є реалізація Концепції гідної праці на всіх рівнях. Гідна праця виступає імперативом, що найбільшою мірою протистоїть викликам сьогодення, зумовлених радикальними змінами структури світової економіки, економічною глобалізацією, фінансово-економічною кризою та відповідними трансформаціями на ринку праці.

Україна як член МОП активно підтримує ідеї гідної праці та впроваджує їх у життя завдяки національній Програмі гідної праці МОП для України. Нині розроблюється вже п'ята така Програма на 2020–2024 роки [1], яка стала результатом тристоронніх консультацій щодо підтримки МОП в Україні та має на меті вирішення проблем, які належать до сфери ключових технічних експертних знань МОП. Програма на 2020-2024 роки передбачає три пріоритети з 9-ма кінцевими результатами, а саме: 1) покращений соціальний діалог, 2) інклюзивна та продуктивна зайнятість, 3) поліпшені умови праці та соціальний захист. Нова Програма буде підтримувати національні пріоритети розвитку, визначені у Рамковій програмі партнерства між Урядом України та ООН (РПП), Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, Угоді про вільну торгівлю між Канадою та Україною (CUFTA), Генеральній угоді про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин

в Україні на 2019–2021 роки, Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року (Цілях сталого розвитку).

Є вже багато позитивних практичних результатів упровадження цих Програм у нашій країні, але в деяких напрямках ідею гідної праці не вдається втілити в життя досить ефективно. Нині це особливо торкається наукової сфери, пов'язаної з творчою діяльністю. Творча, розумова праця є більш складною, оскільки потребує не просто чіткого та неупередженого виконання покладених на працівника обов'язків, які зазвичай здійснюються автоматично, без застосування розумових здібностей та волі, а потребує певного аналізу своєї діяльності, вибору оптимального рішення, яке виникає у ході виконання конкретного завдання тощо. На сьогодні розумова праця все частіше використовується у нашому суспільстві, оскільки ті процеси, що відбуваються у державі є досить стрімкими та потребують активної підтримки з боку громадськості, а інтелектуальна праця призначена для того, щоб створювати щось нове. Розумову працю сьогодні варто вважати важливим чинником розвитку суспільства, оскільки регулювання будь-яких процесів у державі не здійснюється без детального аналізу як позитивних, так і негативних наслідків від такого регулювання. Дана обставина актуалізує дослідження питань правового регулювання відносин у науковій сфері стосовно гідної праці та визначення шляхів їх вирішення.

Відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. [2] однією із проблем, яка потребує розв'язання є незадовільний стан матеріально-технічної бази дослідницьких інфраструктур, відсутність гідних умов праці для вчених та комфортних для їх роботи приміщень. Хоча за ініціативою Уряду нашої держави у 2016 році представниками міністерств, вченими НАН України, міжнародним експертним середовищем здійснювалася підготовка Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» – адаптованого документу з питань стратегічного планування сталого розвитку України на довгострокову перспективу. У завданні 8 Національної доповіді передбачене зобов'язання нашої держави сприяти забезпеченню гідної праці й економічному зростанню, зокрема, забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці і промислової безпеки й ін.

Науковий потенціал людських ресурсів в Україні досить високий для проведення наукових досліджень. Однак із низьким рівнем забезпечення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти за останні роки кількість дослідників в Україні скоротилася майже вдвічі. Це спричинене виїздом науковців за кордон, де рівень розвитку дослідницьких інфраструктур значно вищий за вітчизняний. Оскільки вчені не можуть в Україні в повній мірі реалізувати свій науковий потенціал, що й призводить до відпливу науковців за кордон та до суттєвого зниження конкурентоспроможності наукових досліджень та науково-технічних розробок. І, як наслідок, уповільнюється

розвиток національної економіки та погіршується якість життя її громадян, неможлива розбудова суспільства, що базується на знаннях.

Протягом усіх років незалежності України, спостерігалася тенденція негативних кількісних та якісних змін науково кадрового потенціалу, значною мірою обумовлена скороченням бюджетного фінансування фундаментальних досліджень та відсутність попиту на прикладні дослідження та розробки з боку підприємств, які самі опинилися в складному становищі. Наукову сферу залишали і продовжують залишати, найбільш активні, творчі вчені. В той же час, відтворення наукових кадрів та знання є основоположними чинниками сталого розвитку науково-технічного потенціалу держави. «У країнах, що реалізують інноваційно-технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом, впливають на зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення конкурентоспроможності країни та прискорення соціального прогресу» [3]. Вироблення, прийняття та реалізація рішень, спрямованих на збереження і розвиток кадрового потенціалу науки, забезпечення його життєдіяльності, встановлення порядку і процедур, що визначають найбільш ефективно використання людських ресурсів, мають становити пріоритетними напрямками наукової політики.

Всі вищеперераховані причини відтоку наукових кадрів закордон чи у інші сфери створюють суттєву загрозу майбутньому розвитку науки в Україні. Тому не дивно, що однією з рекомендацій незалежного міжнародного аудиту української науки в рамках Горизонту 2020 – стала рекомендація покращити ситуацію з людським капіталом [4] (людський капітал – це втілений в людську особистість запас здібностей, знань, навичок і мотивацій, що виникли у результаті цілеспрямованих інвестицій у нього).

Існування розглядуваних проблем обумовлене не лише недостатнім фінансуванням науки, хоча, безумовно, економічний фактор є одним із основних. Недосконалість законодавства (зокрема, необхідно у Кодексі законів про працю України закріпити право на гідні умови праці серед основних прав працівників; передбачити гарантії забезпечення гідної праці. Хоча норми, які стосуються централізованого регулювання відносин у сфері забезпечення гідної праці й містяться у Законах України «Про охорону праці», «Про оплату праці», «Про зайнятість населення» та ін., однак вони закріплюють лише фундаментальні трудові права працівників, а точніше мінімальний рівень гарантій цих прав, чого на жаль не достатньо для реалізації концепції гідної праці в Україні), брак дослідницької інфраструктури, відсутність можливостей для кар'єрного зростання, слабка взаємодія із бізнесом, відсутність державної політики, направленої на підтримку популяризації науки та низка інших факторів призводить до того, що науковці змушені або виїздити працювати закордон або й взагалі залишати науку. виправлення ситуації, що склалася потребує системного підходу та тісно пов'язане із вирішенням загальних проблем розвитку у сфері науки, технологій, освіти та інновацій України. Для цього необхідна як активна участь держави, так і залучення бізнесу, зацікавлених громадських організацій та об'єднань. Щодо концепції гідної праці

з позиції держави вважаємо, що її реалізація повинна стати основою соціально-економічної політики України, її головним напрямом.

Список використаних джерел:

1. Програма гідної праці для України на 2020–2024 рр. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_774455.pdf.
2. Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, схвал. розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-p#Text>
3. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ : НАН України. 2015. 336 с.
4. Горизонт 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/ramkovi-programi-z-doslidzhen-ta-innovacij-gorizont-2020-ta-gorizont-yevropa-ta-iniciativi-yevropejskoyi-komisiyi-yevropejskij-zelenij-kurs/gorizont-2020>

УДК 349.2

Orcid 0000-0001-9118-763X

Андрій Василь Михайлович,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ В СФЕРІ ПРАЦІ

Одним із пріоритетних напрямів забезпечення єдиного правового простору вбачається уніфікація нормативно-правових актів. Ефективність закону безпосередньо залежить від рівня уніфікації, яка, у свою чергу, забезпечує його чіткість та логічність. Уніфіковані правові норми як міжнародного так і національного права, на даний час, отримали досить швидкий розвиток. Крім цього, у межах міжнародних організацій йде активна робота з розробки значної кількості нових уніфікованих документів, виникли й набули поширення нові форми уніфікації, які потребують дослідження. Разом із тим, уніфікація справляє значний вплив на форму і зміст права, забезпечує одноманітний підхід до правового регулювання схожих суспільних відносин, створення більш досконалого законодавства.

Міжнародна організація праці - світовий центр трудового і соціального законодавства та соціального діалогу, який базується на основі участі в роботі

усіх її органів представників трьох сторін - урядів, роботодавців і працівників. Головними цілями МОП є: сприяння соціально-економічному прогресу, досягнення миру і соціальної справедливості, покращення умов праці та життя людей, захист прав людини. На реалізацію цих цілей спрямована, передусім, нормотворча діяльність МОП, а також уся її організаційно-практична робота, науково-дослідницька та інформаційно-видавнича діяльність [1, с. 1].

Здійснюючи видання конвенцій та рекомендацій в умовах глобалізації МОП, тим самим, проводить уніфікаційну діяльність за двома основними напрямками. В першому випадку розвиток економіки та глобальна мобільність трудових ресурсів викликає необхідність ефективного правового захисту фундаментальних трудових прав і свобод. За допомогою іншого напрямку - МОП здійснює спроби модернізувати систему базових трудових стандартів з урахуванням потреб сучасного ринку праці та проблеми міграції, насамперед трудової.

Створення ефективних гарантій прав для працівників-мігрантів завжди було одним із пріоритетів діяльності МОП. Окреме місце у роботі над удосконаленням системи трудових стандартів займає діяльність МОП щодо комплексного вирішення проблем трудових мігрантів. З цією метою було прийнято значну кількість актів МОП, зокрема, переглянуто Конвенцію №97 про трудящих-мігрантів 1949 р. [2] та однойменну Рекомендацію №86, [3] а також Конвенцію №143 про зловживання в сфері міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей і ставлення 1975 р., [4] Рекомендацію №151 щодо працівників-мігрантів 1975 р, [5] Конвенцію №21 про спрощення процедури інспекції емігрантів на борту суден 1926 р. [6] та ін.

Серед наявних актів МОП, які регулюють трудову міграцію та мають значення щодо універсальної міжнародної уніфікації є зазначені вище Конвенція №97 та Конвенція №143. Як зазначають деякі науковці, дані акти МОП є основними міжнародними договорами в сфері регулювання правового становища працівників-мігрантів [7 с. 77].

На регіональному рівні також ведеться робота щодо вдосконалення регулювання трудових відносин в міжнародно-правовій сфері.

Регіональні організації розробляють різні акти як у сфері правового регулювання умов праці іноземних працівників так і стосовно проблем управління трудовою міграцією на державному рівні. Наприклад, Договір про створення Східно-африканського співтовариства встановлює вільне пересування, вибір місця проживання та праці громадян країн-членів [7, с. 145].

Африканський союз на рівні глав держав Виконавчої Ради 2006 р. ухвалив стратегічний документ – Основи міграційної політики Африки, [8, с. 124-130] окрема глава якого присвячена рекомендаціям щодо прийняття міжнародних уніфікуючих документів щодо конкретних заходів захисту прав мігрантів на континенті.

Андський акт, який регулює трудову міграцію, спрямовану на підвищення мобільності трудових ресурсів у межах співтовариства [9, с. 88] містить положення, що закріплюють права трудящих-мігрантів та встановлюють гнучкі

механізми взаємного визнання документів. Крім цього, Акт передбачає доступ громадян однієї держави до ринку праці в іншій державі.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) у січні 2007 р. прийняла Декларацію про захист та заохочення прав трудящих-мігрантів. Ця Декларація містить загальні принципи у сфері захисту та заохочення прав трудящих-мігрантів, а також встановлює зобов'язання держав-членів у цій сфері [10].

Значна кількість правових актів в сфері регіональної уніфікації міжнародно-правового регулювання праці розроблена і на європейському рівні. Так, в межах Ради Європи була прийнята Європейська соціальна хартія, [11] яка передбачає право працівників-мігрантів і їх сімей на захист і допомогу на території будь-якої країни-учасниці (ст.19). Правове становище трудящих-мігрантів в Європі регулюється також спеціальним нормативно-правовим актом - Європейською Конвенцією про правовий статус трудящих-мігрантів (1977 р.) [12]. Ця Конвенція передбачає цілу низку зобов'язань держави з надання працівникові-мігранту та членам його сім'ї високого рівня мінімальних стандартів, в тому числі в сфері соціального забезпечення, медичної допомоги, доступу до житла і освіти, до послуг служб зайнятості, а також в разі звільнення.

Окреме місце у процесі міжнародної уніфікації правового регулювання відносин займає практика міжнародних судів, зокрема, Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Діяльність ЄСПЛ має значний вплив на національне законодавство, а спільне застосування міжнародно-правових та внутрішньодержавних механізмів захисту трудових прав забезпечує комплексне регулювання міжнародно-правових відносин у сфері праці.

У своїх рішеннях ЄСПЛ підтверджує значення міжнародних стандартів праці через практичне тлумачення міжнародних норм. Так наприклад, комплексно інтерпретуючи трудові норми Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, ЄСПЛ, на нашу думку - є одним із інструментів регіональної уніфікації.

Отже, універсальна та регіональна уніфікація міжнародно-правових норм в сфері праці здійснюється у формі міжнародних договорів, які укладаються в межах міжнародних організацій та регіональних об'єднань. Аналіз практики МОП, ООН, а також низки регіональних об'єднань свідчить, що домовленості держав можуть оформлятися документами різного формату та юридичної сили.

Особливе місце у процесі уніфікації в сфері міжнародно-правового регулювання праці займає практика ЄСПЛ, який тлумачить наднаціональні трудові норми. Результати роботи ЄСПЛ знаходять відображення у практиці національних судів, що також сприяє фактичній уніфікації норм в сфері міжнародно-правового регулювання праці.

Список використаних джерел:

1. Білоус О.Ю. Конвенції Міжнародної організації праці як джерела трудового права України. Автореф. дис... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.05.; Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017. – 21 с.

2. Декларація стосовно цілей та завдань Міжнародної організації праці: Декларація МОП від 10.05.1944 р. //URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_328
3. Щодо працівників-мігрантів: Рекомендація МОП №151 від 24.06.1975 р. // URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_264
4. Про спрощення процедури інспекції емігрантів на борту суден: Конвенція МОП №21 від 25.06.1921 р. // URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_191
5. Бекяшев Д.К., Иванов Д.В. Международно-правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции: монография. М.: Проспект, 2013. 392 с.
6. Про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей: Конвенція ООН від 18.12.1990 р. / URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_203
7. Абрамова И.О., Морозенская Е.В. Африка: современные стратегии экономического развития. М., ИАФР РАН. 2016. 432 с.
8. Гура В.К. Субсахарська Африка в ХХІ ст.: чинники господарського прогресу і перспективи співпраці з Україною. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 84. С. 124-130.
9. Заболотна М. Ф. Особливості розвитку субрегіональних інтеграційних об'єднань в Латинській Америці: політичний аспект // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, Соціологія, Політологія. 2015. № 5. С. 87–95.
10. Declaration on the Protection and Promotion of the Rights of Migrant Workers. // 13.01.2007. URL <http://www.ilo.org/dyn/migpractice/docs/117/Declaration.pdf>.
11. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія ЄС від 03.05.1996 р.//URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
12. Про правовий статус трудящих-мігрантів: Європейська конвенція від 24.11.77. //URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_30

Вавженчук Сергій Ярославович,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення,
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
e-mail: aadvokat@gmail.com

СПЛАТА РОБОТОДАВЦЕМ ВІДСТУПНОГО ПРАЦІВНИКУ ЯК ЗАХІД ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Заходи захисту трудових прав завжди викликали інтерес як у науковців так й у практикуючих юристів. Така ситуація спричинена у першу чергу тим, що вони є доволі складними правовими моделями у трудовому праві але, водночас, дуже популярними у практиці правозастосування.

В контексті доцільності застосування такого заходу захисту як поновлення на роботі, що окреслений у нас в КЗпП України викликає інтерес Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року. Відповідно до ст. 10 Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця якщо органи, зазначені в статті 8 цієї Конвенції, з'ясовують необґрунтованість звільнення, і якщо вони відповідно до національних законодавства й практики не мають повноважень або не вважають за практично можливе відмінити рішення про звільнення та/або дати розпорядження чи запропонувати поновити працівника на колишній роботі, вони наділяються повноваженнями давати розпорядження про виплату відповідної компенсації чи іншої такої допомоги, яку можна вважати за доцільну [1]. Виходячи із змісту наведеної норми випливає, що розглядувана стаття є доволі гнучкою, на відміну від ст. 235 КЗпП України, адже містить диспозитивне правило щодо застосування судом такого заходу захисту як поновлення на роботі. Тобто суд, виходячи із матеріалів справи, може прийти до висновку про недоцільність відміни рішення роботодавця про звільнення. Адже сторони можуть втратити інтерес до виконання трудового договору через різного роду обставини, що свідчить про недоцільність подальшого поновлення працівника на роботі. Втрата інтересу сторони трудового договору до виконання трудового договору може проявлятися у конфлікті, що мав місце, умовах праці тощо. С. В. Венедіктов у цьому плані відзначив, що якщо одна зі сторін (її ділові якості, фінансові можливості по оплаті праці *etc.*) не цікава іншій стороні, то говорити про існування подальших повноцінних трудових правовідносин вже фактично неможливо – як кажуть, «на милування нема силування». Відповідно, якщо під час необґрунтованого, на думку суду, звільненні працівника він буде поновлений, то в подальшому такий поновлений працівник, здебільшого, просто напише заяву про звільнення за власним бажанням, оскільки ані він, ані

роботодавець не будуть зацікавлені у відновленні вже «зіпсованих» відносин між ними [2, с. 152-153]. Таким чином, враховуючи втрату інтересу сторони до виконання трудового договору, суд може винести судове рішення про виплату відповідної компенсації чи іншого роду допомоги, яку можна вважати за доцільну в конкретних обставинах. Тобто, по суті прогресивна ст. 10 Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця містить правову модель сплати роботодавцем своєрідного «відступного» працівнику, що ґрунтується не на домовленості сторін трудового договору, а на рішенні суду. Говорячи про правову модель відступного, що ґрунтується як на судовому рішенні так і на домовленості сторін трудового договору, варто підкреслити на необхідності її впровадження на законодавчому рівні в Україні. Адже така практика в тій чи іншій формі відома трудовому законодавству різних держав (прикладом, у Німеччині, Іспанії, Португалії, Італії тощо) [3, с.314-315]. При чому варто окремо зафіксувати на рівні кодифікованого акту у трудовому законодавстві України правову модель такого відступного, що ґрунтується на домовленості сторін та модель відступного, що ґрунтується на судовому рішенні.

З огляду на ст. 10 Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця законодавство таких держав містить норми, що фіксують право альтернативного вибору заходу захисту трудових прав: 1) або застосування такого заходу захисту як поновлення на роботі або 2) застосування такого заходу захисту як компенсація внаслідок незаконного звільнення [3, с. 315].

При цьому право вибору застосування розглядуваних заходів захисту законодавець може надавати як працівнику так і роботодавцю. У низці країн (Австралія, Німеччина, Італія, Словаччина, Республіка Корея) працівник сам обирає між цими можливостями. В Іспанії, Нідерландах, Португалії і Чехії право вибору надається роботодавцю, який у випадку прийняття судом рішення про поновлення працівника може скористатися виплатою грошової компенсації [3, с. 315-316; 4, с.98-115; 5, с. 329]. Беручи до уваги положення Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця, варто взяти до уваги, що трудове законодавство України варто вдосконалити за рахунок нормативної фіксації права працівника на застосування такого заходу захисту трудових прав, як компенсація внаслідок незаконного звільнення.

Враховуючи вище наведене, автор прийшов до наступних висновків. По-перше, втрата інтересу до виконання трудового договору через різного роду обставини, що пов'язані з порушенням суб'єктивних трудових прав може спричинити недоцільність застосування такого заходу захисту як поновлення працівника на роботі. По-друге, враховуючи досвід, що закріплений в європейських правопорядках, на рівні кодифікованого нормативно-правового акту у трудовому законодавстві України варто зафіксувати правову модель відступного, що ґрунтується на домовленості сторін та модель відступного, що ґрунтується на судовому рішенні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця від 22 червня 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text
2. Венедіктов С. Правове регулювання праці у Великобританії: прогресивний досвід і перспективи для України Київ : Ніка-Центр, 2017. 174 с.
3. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. 3-є вид. перероб. та доп. Х. : Право, 2021. 592 с.
4. Мироненко О.Н. Высвобождение персонала: нормативно-правовое регулирование [Текст] : (опыт зарубежных компаний). Труд за рубежом. 2007. N 3. С. 98-115.
5. Юридична відповідальність та інші примусові заходи у трудовому праві : навч. посіб. / М. І. Іншин, В. І. Щербина, І. М. Ваганова. Х. : Золота миля, 2012. 495 с.

УДК 349.2

Клемнарський М.М.,

д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного,
трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ

Куценко М.О.,

головний спеціаліст з організації правової та претензійно-позовної
роботи відділу юридичного забезпечення
Управління справами Апарату Верховної Ради України

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ АКТІВ СРСР ТА УКРАЇНСЬКОЇ РСР ПРИ РОЗГЛЯДІ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Загальновідомим фактом є те, що трудове законодавство є одним із найбільш архаїчних за своєю структурою. Даний стан речей опосередкований тим, що нормативно-правові акти, які складають його зміст у більшій своїй мірі прийшли до законодавства незалежної України у спадок від часів існування СРСР та Української РСР у складі останнього. Не дивлячись на те, що здобутки у процесі модернізації трудового законодавства все ж наявні, риторичним залишається питання їхньої відповідності вимогам часу. Таким чином, на сьогодні при поточному регулюванні трудових правовідносин загалом, та при вирішенні трудових спорів, зокрема й у судовому порядку, часто звертаються до актів трудового законодавства СРСР та Української РСР. Відтак, аналіз проблематики застосування вище перерахованих блоків нормативного матеріалу судом при розгляді трудових спорів, на сьогодні є актуальним.

Перш за все встановимо положення про те, що відповідно до постанови ВРУ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12.09.1991 № 1545-ХІІ, передбачається, що «до

прийняття відповідних актів законодавства України на території республіки застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України» [1]. Таким чином, дана правова норма дає підстави стверджувати, що для застосування актів трудового законодавства радянського періоду національні суди мають пряму законодавчу вказівку, і відзначимо, доволі часто на практиці нею користуються, що пояснюється відсутністю сучасних правових регуляторів певного кола суспільних, зокрема й трудових відносин. Відтак, нижче пропонуємо здійснити коротке окреслення судових рішень у межах яких суди зверталися до нормативно-правових актів радянського періоду.

1) У рішенні Турківського районного суду Львівської області від 16.12.2020, справа № 458/505/20, суд звертається до положень визначених в указах Президії Верховної Ради СРСР «Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах» від 24 вересня 1974 року № 310-ІХ і «Про умови праці тимчасових робітників і службовців» від 24 вересня 1974 року № 311-ІХ [2]. При цьому суд здійснює комплексний аналіз вимог законодавства незалежної України із актами радянського періоду. Сукупний аналіз вимог відповідних правових актів надав можливість суду здійснити комплексний аналіз фактичних обставин справи та вимог чинного законодавства і задовольнив позовні вимоги позивача.

До Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про умови праці тимчасових робітників і службовців» від 24.09.1974 № 311-ІХ, звертається й Лисичанський міський суд Луганської області, у справі № 415/4193/19-ц [3]. Відмітимо, що у двох із вище зазначених рішень, суди звертаючись до нормативно-правових актів радянської доби, концентрують увагу на питанні строковості трудових відносин, котрі виникають із тимчасовими робітниками та службовцями, а також на можливості продовження даних трудових правовідносин. Окрім того, саме синтез нормативного матеріалу радянського періоду та періоду незалежної України надає можливість судам ухвалити законе та обґрунтоване рішення.

2) Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 вересня 2020 року у справі № 756/5869/15-ц містить посилання на положення Закону СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями», та встановлює, що саме трудові колективи наділяються цілим рядом повноважень в аспекті забезпечення трудової дисципліни [4]. На даному положенні акцентується увага і у рішенні Рокитнівського районного суду Рівненської області від 10 лютого 2021 року, у справі № 571/1614/19. Так, суд посилаючись на положення вище зазначеного Закону СРСР, встановлює положення про законність протоколу зборів трудового колективу, а відтак і про доказове значення останнього [5].

3) У рішенні Держинського районного суду м. Кривого Рогу від 06 лютого 2020 р., справа № 210/3602/17, суд розглядаючи питання про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної працівником в порядку регресу, окрім положень КЗпП, звертає увагу і на постулати закріплені у Положенні про

матеріальну відповідальність робітників і службовців за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, що затверджене Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 липня 1976 року [6]. При цьому саме комплексне застосування положень КЗпП та вище зазначеного положення надає можливість суду здійснити аналіз фактичних обставин справи та ухвалити рішення. На вище наведений нормативно-правовий акт звертає свою увагу і Дніпровський апеляційний суд у постанові від 16 квітня 2019 року, справа 175/5058/15-ц, визначаючи положення про те, що відповідно до вище зазначеного Указу Президії Верховної Ради СРСР «договори про повну матеріальну відповідальність укладаються лише у письмовій формі з працівниками (що досягли 18 років), які обіймають посади або виконують роботи, безпосередньо пов'язані із зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих їм цінностей.» [7]. Таким чином, положення трудового законодавства радянської доби застосовується безпосередньо для правового регулювання спірних правовідносин.

4) У межах судового рішення Золотоніського міськрайонного суду від 29 липня 2020 року справа № 695/3261/19, суд для розгляду та вирішення спору звертається до положень визначених у Постанові Ради Народних Комісарів УРСР «Про суміщення посад і службу родичів в установах, підприємствах і організаціях усупільненого сектору» від 04.06.1933 (яка була чинною на час звільнення позивача) [8]. Зокрема з аналізу даної постанови суд встановив, що на державних (комунальних) підприємствах, в установах, організаціях зазначені обмеження, не можуть поширюватися, зокрема на наукових і педагогічних працівників, лекторів і бібліотекарів усіх наукових, навчальних і виховних закладів.

Відтак, встановимо, що вище нами було наведено лише короткий перелік судових рішень та нормативно-правових актів радянської доби, які використовуються національними судами при здійсненні правосуддя. Разом із тим, проведена аналітика надає можливість встановити ряд особливостей щодо застосування трудового законодавства радянської доби національними судами. Серед останніх можна виокремити:

- Суд застосовує положення актів трудового законодавства СРСР та УРСР у випадку, якщо положення, що закріплені у даних актах не суперечать положенню Конституції України, чинним законам та публічному порядку;
- Радянські нормативно-правові акти застосовуються у разі не врегулювання того чи іншого питання нормативно-правовими актами незалежної України;
- Акти минулої епохи, навіть у тому випадку, якщо вони не є чинними на даний момент застосовуються у тому випадку, якщо вони були чинними на момент виникнення трудових правовідносин, чи на момент їх протікання;
- Акти СРСР та УРСР застосовуються у безпосередній взаємодії та комплексі із актами сучасного трудового законодавства, що надає можливість

здійснити не лише комплексний аналіз спірних правовідносин, але й ухвалити законне, обґрунтоване та вмотивоване судове рішення.

Разом із тим, варто зазначити, що на сьогодні як у правовій доктрині, так і у парламентських колах точаться дискусії з приводу коректності збереження чинності цілого пласту актів радянської доби та застосування останніх при розгляді та вирішенні трудових спорів. Варто встановити, що погляди на дане питання суттєво відрізняються. Одна група науковців вважає, що збереження радянського трудового законодавства не буде негативно впливати на правозастосування, адже наявність правового регулятора, нехай і у певній мірі застарілого є набагато кращим становищем, ніж взагалі відсутність останнього. Інша група навпаки дотримується радикальних підходів, зміст яких полягає у повному скасуванні актів радянської доби та заміни останніх сучасними правовими нормами. У даному аспекті варто зазначити, що сьогодні на розгляді у Верховній Раді наявний проєкт Закону України «Про дерадянізацію законодавства України», відповідно до якого пропонується визнати такими, що не застосовуються на території України, майже 1500 законодавчих актів органів державної влади й управління Союзу РСР, Української РСР (Української СРР). Разом із тим, на наше переконання, будь-які зміни у національному законодавстві повинні бути обдуманими, передбачуваними та такими, що не будуть спричиняти правового хаосу та невизначеності. Таким чином, вважаємо, що перед тим, як скасовувати акти радянської доби, зокрема в сфері трудового законодавства, доцільним є прийняття Трудового кодексу, та закріплення норма, які б регулювали цілу групу трудових правовідносин, котрі на сьогодні безпосередньо регулюються радянськими нормативно-правовими актами.

Таким чином, підсумовуючи все вище викладене можемо зробити висновок про те, що національні суди доволі часто звертаються до положень трудових актів СРСР та УРСР. Даний стан речей обумовлений тим, що сучасні правові регулятори відсутні, або не в змозі самостійно забезпечити комплексність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Вважаємо, що національне трудове законодавство потребує модернізації, шляхом розробки та прийняття прогресивних суспільних регуляторів, а не лише шляхом скасування радянських нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Постанова ВРУ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12. 09. 1991р. № 1545-ХІІ. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-12#Text>.
2. Рішення Турківського районного суду Львівської області від 16.12.2020р., справа № 458/505/20. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93692993>.
3. Рішення Лисичанського міського суду Луганської області від 17.09.2019 р., справа № 415/4193/19-ц. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84770235>.
4. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 вересня 2020 року, у справі № 756/5869/15-ц. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91932946>.
5. Рішення Рокитнівського районного суду Рівненської області від 10 лютого 2021 року, у справі № 571/1614/19. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94891787>.
6. Рішення Держинського районний суд м. Кривого Рогу від 06 лютого 2020 р., справа № 210/3602/17. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87899304>.
7. Постанова Дніпровського апеляційного суд, від 16 квітня 2019 року, справа 175/5058/15-ц. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81260820>.
8. Рішення Золотоніського міськрайонного суду від 29 липня 2020 року справа № 695/3261/19. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90848727>.

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-0883-9869

Коваленко Олена Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового
права імені професора О.І. Процевського,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
alena_kovalenk@ukr.net

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВОЛІ ПРАЦІВНИКА ТА РОБОТОДАВЦЯ ПРИ ЗМІНІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Режим воєнного стану, запроваджений на території України Указом президента України 24 лютого 2022р. і продовжений 14 березня 2022р., оформив юридичні засади для запровадження особливостей правового регулювання трудових відносин в Україні.

Трудове законодавство тривалий час розвивалося достатньо сталим шляхом, без революційних звершень, що свідчило про достатньо спокійний розвиток України, навіть не зважаючи на економічні негаразди. Спроби революційних звершень у правовому регулюванні трудових відносин, все ж таки були, - коли, наприклад, подавався сумнозвісний законопроект Про працю. Але, як знаємо, на щастя, ці спроби не мали успіху. Для революційних звершень у правовому регулюванні мають бути вагомі причини, яких не було тоді, але які, на жаль, є зараз. Війна внесла корективи у всі сфери життя нашої держави і, звичайно, не оминула і трудове право.

15 березня 2022 року № 2136-IX було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який і став тим локомотивом, що приніс революційні зміни у регулюванні трудових відносин на період дії режиму воєнного стану. Він запровадив багато новел, використання яких було, очевидно, запропоновано законодавцями з метою стабілізації виробничих відносин, що постраждали під час війни, надання засобів підтримки роботодавцям, які втратили свої потужності, і, деякою мірою, надання юридичних гарантій працівникам.

У даній роботі хотілося б зупинитись лише на одній, так званій, новелі трудового законодавства у воєнний період, яка стосується зміни умов трудового договору. Так ст.3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» визначила наступне:

1. У період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою.

2. У період дії воєнного стану норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються [1].

Насамперед, варто відзначити, що фактично дана норма продублювала положення ст.33 КЗпП України, яка і так визначала приблизний перелік таких обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, і які б дозволяли обмежити свободу волі працівника щодо реалізації його права на працю. Бо ст. 33 КЗпП України вже містила норму наступного змісту: «Власник або уповноважений ним орган має право перевести працівника строком до одного місяця на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з

оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою» [2].

Як бачимо, характер припису ст.33 КЗпП України дозволяє тлумачити зміст цієї статті дуже широко і включати до обставин, які дозволяють переводити працівника на роботу, не обумовлену трудовим договором, необмежене коло випадків, які так чи інакше ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей. Чи відноситься до цього кола єдиний, зазначений у спеціальному законі, випадок переведення без згоди працівника - відвернення або ліквідації наслідків бойових дій? Очевидно, що так. І навіть те, що законодавець далі у ст.3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» після цього випадку вказує «а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей» [1, ст.3] підтверджує справедливість цієї думки.

Єдине, що є новим у застосуванні конструкції «переведення на іншу роботу» без згоди працівника у період воєнного стану, це припис «крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії» [1, ст.3]. Це дійсно новела законодавства, яка виступає стримувачем волі роботодавця та є перепорою на шляху прояву його свободи волі у питанні переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором.

Підставою для виникнення такого стримувача, очевидно виступає проголошена Конституцією України найвища соціальна цінність власне людини, у даному випадку працівника, а також її життя і здоров'я, яка важить на терезах однаково із ліквідацією наслідків бойових дій, а також іншими обставинами, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей. І тому у цьому випадку переведення без згоди працівника є неприйнятним, недопустимим за законом.

Що стосується іншого випадку зміни умов трудового договору - зміни істотних умов праці, то приписи особливого закону також є новелами.

Як відомо, ч.3 ст.32 КЗпП України встановлює досить складний порядок зміни істотних умов праці, одним з елементів якого виступає завчасне попередження працівника не пізніше ніж за два місяці про зміну істотних умов праці - систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших [2].

Так от на період воєнного стану не застосовуються норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України лише щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці [1, ст.3], як зазначає законодавець. Тобто інші елементи порядку зміни істотних умов праці мають бути дотримані роботодавцем.

А саме: те, що зміна істотних умов праці може бути лише наслідком зміни в організації виробництва та праці; те, що спеціальність, кваліфікація і посада також мають зберігатися для працівника навіть при зміні істотних умов праці.

Законодавець на час періоду воєнного стану скасовує для роботодавця лише строк попередження працівника про зміну істотних умов праці. І встановлення такої норми є безумовно доцільним і прийнятним у ситуації, коли і працівники вимушені виїжджати, рятуючись від війни, і виробничі потужності підприємств страждають від бойових дій тощо.

Таким чином, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» став підґрунтям для розв'язання проблем провадження трудових відносин, запровадивши на період воєнного стану нові механізми зміни трудового договору, в яких визначив простір свободи волі працівників і роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. 2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

УДК: 342.7.349

Orcid 0000-0002-9167-4072

Колеснік Тетяна Володимирівна,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
трудового та аграрного права
д-р юрид. наук, професор
Державний біотехнологічний університет (ДБТУ)

НАРАХУВАННЯ СТРАХОВОГО СТАЖУ У ПЕРІОД ПРОСТОЮ ВИРОБНИЦТВА СПРИЧИНЕНОГО SARS-CoV-2

В умовах сьогоденних реалій ми спостерігаємо складну ситуацію в економічній сфері, зокрема через впровадження карантинних заходів, почастишали випадки призупинення виробництва, скорочення господарської діяльності. Коронавірусна криза, яка дійсно виявила глобальний характер, продемонструвала, яким може виявитися економічне, соціальне, суспільне середовище в умовах запровадження різноманітних обмежень. Для уникнення найгірших наслідків гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, в Україні активно вживаються обмежувальні заходи. Передусім, вони впроваджуються відповідно до Указу Президента України №87/2020 від 13.03.2020 р., Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.03.2020 р., Постанови Кабінету Міністрів України №211 від 11.03.2020 р. В свою чергу перед роботодавцями постає низка питань, зумовлених необхідністю забезпечити належні умови праці з дотриманням соціально-економічних гарантій та захистити здоров'я працівників.

У зв'язку з цим виникають питання щодо порядку сплати єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ) відповідно до норм чинного законодавства за період простою та зарахування цього періоду до страхового стажу»[1]. Враховуючи певні чинники, коли виконання трудової функції у дистанційних умовах є неможливим, а перебування в приміщенні підприємства також тимчасово не є зручним то відповідно виникає стан простою. Простій – це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами (ст. 34 КЗпП України) [2]. Отже, ключовою ознакою простою є відсутність організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи. До організаційних або технічних можна віднести, насамперед, нормативно встановлені умови для виконання певних робіт. Дещо складніше визначитися з іншими умовами – загального характеру.

Судова практика до таких відносить, зокрема, відсутність сировини, несправність засобів виробництва, відсутність електроенергії чи паливно-мастильних матеріалів. Водночас відсутність потреби у виконанні певної трудової функції працівником суд може не визнавати як відсутність організаційних чи технічних умов, необхідних для виконання роботи. У такому випадку, згідно зі ст. 113 КЗпП України, за час простою не з вини працівника (в тому числі на період оголошення карантину), заробітна плата оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу). Згідно з пп.1, пп3 п.17 Постанови Пленуму Верховного суду України від 24 грудня 1999 року № 13 «Про практику застосування судами законодавства про оплату праці», оплата часу простою не з вини працівника ставиться у залежність від повідомлення ним про початок простою власника або уповноважений ним орган (бригадира, майстра, інших службових осіб) у тому разі, коли не йдеться про простій певного структурного підрозділу чи всього підприємства [3]. У випадку простою не з вини працівника, середній заробіток працівника зберігається, лише коли виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівника або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища. Відповідне положення міститься у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.02.2020р. у справі № 727/11236/17-ц [4].

Відповідно до частини третьої ст. 84 КЗпП України, у разі простою підприємства (установи, організації) з не залежних від працівників причин власник або уповноважений ним орган (роботодавець) може у визначеному колективним договором порядку надавати відпустки без збереження або з частковим збереженням заробітної плати. За цих умов надання відпустки не ставиться у залежність від подання працівником заяви і термін перебування в ній не входить до часу оплачуваного простою, якщо це передбачено колективним договором.

В умовах сьогодення ми спостерігаємо тенденції щодо поширення коронавірусної хвороби, яка фактично паралізовує виробничі процеси і змушує

призупиняти активність працівників. Якщо ж серед колег-працівників підтвердиться наявність COVID-19, то за працівником може зберігатися середній заробіток. Для цього слід констатувати, що на роботі склалася виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівника або для людей, які його оточують, не з його вини. В певних випадках, працівника за його згодою можна перевести на іншу роботу в межах підприємства на час простою або на інше підприємство в тій же місцевості (населеному пункті) на строк до 1 місяця. Однак лише за його згодою.

Згідно з ч. 2 ст. 113 КЗпП України, про початок простою, крім простою структурного підрозділу чи усього підприємства, працівник повинен попередити власника або уповноважений ним орган чи бригадира, майстра або посадових осіб. Якщо працівник не виконав цього обов'язку, оплата простою за час до його виявлення власником або уповноваженим ним органом працівникові не здійснюється. Форма повідомлення про простій не визначена чинним законодавством. Водночас вона може встановлюватися правилами внутрішнього трудового розпорядку, що потрібно враховувати учасникам трудових відносин.

Слід зазначити, що оплата простою (що сталася не з вини працівника) входить до фонду додаткової заробітної плати, тому сплата ЄСВ за цей період є обов'язковою, про що неодноразово роз'ясняли і податкові органи, які здійснюють адміністрування єдиного внеску. У місяці, в якому стався простій, за працівників, зайнятих за основним місцем роботи, сплата ЄСВ має бути не нижче мінімального страхового внеску (сума, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата).

Якщо в такому місяці база нарахування єдиного внеску за ставкою 22 % виявиться нижчою за мінімальну зарплату, єдиний внесок обов'язково нараховується на різницю між фактично одержаним заробітком і мінімальною заробітною платою. Це ж стосується і тих випадків, коли простій становить повний місяць.

Мінімальна база єдиного внеску не застосовується щодо заробітної плати: працівників за сумісництвом – ЄСВ нараховується завжди на їх фактичний дохід; нових і звільнених працівників, які відпрацювали неповний місяць через прийняття на роботу або звільнення в цьому місяці; осіб з інвалідністю – по фонду оплати праці застосовується понижена ставка ЄСВ 8,41 % 5,3 та 5,5 %. Враховуючи, що під час простою працівники підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, за цей період сплачується ЄСВ, тому періоди простою зараховуються до страхового стажу.

При цьому слід враховувати, що місяць, в т.ч. якщо у цей період був простій, зараховується як повний місяць роботи за умови, що за цей місяць сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою мінімального страхового внеску, то цей місяць зараховується до страхового стажу пропорційно сплачених внесків (за встановленою формулою).

Враховуючи викладене слід зазначити, що наразі при активному поширенні коронавірусу SARS-CoV-2 не потребує підтвердження небезпечності робіт, пов'язаних з масовими скупченнями людей. Таким чином, якщо робота на підприємстві припиняється повністю або частково безпосередньо на виконання карантинних заходів, час простою відповідних працівників повинен оплачуватися в розмірі їхнього середнього заробітку.

Список використаних джерел:

1. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2464-17>

2. Кодекс законів про працю України : станом на 1 липня 2021 року. Харків: Право, 2021. 120 с.

3. Про практику застосування судами законодавства про оплату праці: Постанова Пленуму Верховного суду України від 24 грудня 1999 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0013700-99>

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.02.2020р. у справі № 727/11236/17-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87703194>

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-6994-6086

Могілевський Леонід Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЗАКОННІСТЬ, ЯК КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Кадрове забезпечення органів та підрозділів Національної поліції України – це надважливе завдання, від вирішення якого напряму залежить те, як держава (в особі поліції) буде виконувати свої завдання у правоохоронній сфері. Разом із тим, варто відзначити, що кадрове забезпечення є складним за своєю структурою та змістом явищем, а тому воно повинно будуватись на системі відправних начал, вихідних ідей, які в юридичній літературі прийнято називати принципами. При цьому перелік таких принципів є досить широким, втім, беззаперечно, ключове місце серед них відводиться засадам верховенства права та законності, які тісно пов'язані між собою.

Верховенства права, відмічає Ю. Кривицький, — це самостійний правовий механізм, який отримав офіційне юридичне визнання та практичне втілення і має на меті захист прав і свобод людини та громадянина, виходячи насамперед із засад справедливості, моральності, рівності тощо [1, с.12]. В свою чергу О.В. Петришин та В.С. Смородинський відмічають, що найбільш доцільно виділяти два підходи до розуміння принципу верховенства права. Відповідно до першого (широкого підходу) принципи верховенства права розуміється як модель правової організації державної влади в суспільстві, тобто як «верховенство права над державою», згідно з чим він практично охоплює всі засади правової державності [2]. Наприклад, пишуть вчені, підтримання верховенства права в американській правовій традиції включає вирішення широкого кола питань, пов'язаних із конституціоналізмом, федералізмом, поділом влади, громадянськими правами, судовим захистом, судовою системою, кримінальним судочинством, адміністративним правом та інше. Другий підхід (вузький) передбачає розуміння верховенства права як модель співвідношення права і закону в регулюванні суспільних відносин. Саме на такий підхід зорієнтовано положення Конституції України, яка декларує визнання і дію принципу верховенства права, роз'яснюючи його зміст зокрема як: найвищу юридичну силу Конституції, яка уособлює найвищі правові цінності та передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй; пряму дію норм Конституції, яка передбачає гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав безпосередньо на її підставі [2].

Що ж стосується принципу законності, то В.М. Корельський і В.Д. Перевалов наголошують, що це фундаментальна категорія усієї юридичної науки і практики, а її рівень та стан слугують головними критеріями оцінки правового життя суспільства, його громадян. Право, аналізують далі вчені, являє собою фактор соціального життя. Однак його реальність визначається не лише тим, що воно виражається в формальних позитивно-правових актах – законах, указах, постановах, кодексах та інших систематизованих збірниках. Право реальне, продовжують вчені, перш за все тому, що владна воля, виражена в законах, втілюється в поведінці людей – громадян, виконуючих закон, осіб, які вступають у відносини шляхом укладання угод, суддів та інших посадових осіб, що застосовують закон. Право за своєю природою таке, що не може існувати поза реалізацією в правових відносинах [3, с.435].

Обидва зазначені принципи мають відображення у Конституції України, а також Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII. Так, в Основному законі зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Крім цього, правовий порядок в нашій державі ґрунтується на засадах, відповідно до

яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4]. Відповідно до відомчого нормативно-правового акту, поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Крім цього, поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [5].

Таким чином, верховенство права та законність є ключовими, базовими принципами, які відображають найбільш важливі аспекти розвитку суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, і кадрове забезпечення органів та підрозділів Національної поліції України не є виключенням. Їх значення виражається у тому, що вони: по-перше, є основним регулятором правовідносин в сфері праці поліцейських, їх забезпечення здійснюється виключно правом, вплив якого виражається крізь норми та інституту трудової галузі права; по-друге, діяльність суб'єктів кадрового забезпечення Національної поліції повинна відбуватись у повній відповідності до норм чинного законодавства України. Окрім того, необхідно підкреслити, що саме принципи верховенства права та законності лежать в основі формування та розвитку всіх інших принципів, на яких будується система кадрового забезпечення органів та підрозділів Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Кривицький Ю. Верховенство права як принцип діяльності міліції: перспективи закріплення та реалізації в умовах реформування МВС України / Ю. Кривицький // Юридична Україна. 2013. № 8. С. 8-13
2. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський // Х.: Право. 2015. 368 с.
3. Теория государства и права /Под ред.В.М. Корельского и В.Д.Перевалова. М.: НОРМА-ИНФРА. М., 1998. 570с.
4. Конституція України6 закон від 28.06.1996 №254к/96-вр // Офіційний вісник України. 2010. №72/1. ст.2598.
5. Про Національну поліцію: закон від 02.07.2015 №580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. №40-41. ст.379.

Москаленко Олена Вячеславівна,
д.ю.н., професор,
декан факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету (м. Харків)

ДО ПИТАННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ НА ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», правила, за якими тепер будуються взаємини між роботодавцями та найманими працівниками, суттєво змінились. Цей Закон визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».[1] У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих цим Законом. [1].

Діючі норми Кодексу законів про працю України (далі КЗпПУ) були не дуже гнучкі, що робило проблематичним їх застосування і в звичайних умовах. В умовах воєнного стану вони часто неефективні, що ще раз підкреслює необхідність докорінних змін норм діючого трудового законодавства.

Так відповідно до статті 38 КЗпПУ[2], бажачий звільнитися співробітник мав відпрацювати два тижні. Власник, який не міг підтримувати нормальну діяльність компанії, міг відправити у відпустку працівника (зокрема і неоплачений) лише за його згодою. Максимум, що раніше дозволялося зробити роботодавцю, це перевести підприємство у режим простою і платити персоналу 2/3 посадового окладу. Зрозуміло, такі вимоги виявилися для багатьох нездійсненними зараз, особливо на територіях активних бойових дій.

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» фактично зафіксував те, що почало масово відбуватися у роботодавців після початку бойових дій. Закон дає право призупинити дію трудового договору. Багато власників, які не планують повністю закрити свою справу, але й працювати зараз не мають відповідної можливості, а також наймані працівники, які не бажать кидати своє місце роботи, але змушені були тікати від війни. До цього часу такі обставини в трудовому законодавстві України були не визначені.

Ініціатором зупинення трудового договору може бути будь-яка із сторін роботодавець або працівник. Закон дозволяє ініціатору повідомити про зупинення трудового договору будь-яким способом. Чи погоджується на це інша сторона, не має значення. Пільгових категорій (люди з обмеженими

можливостями, багатодітні матері тощо) це теж стосується. В основному заради чого запроваджувалась ця норма під час припинення трудового договору, роботодавець звільняється від необхідності виплачувати зарплату, а її відшкодування покладається на країну-агресора.

Для того щоб призупинити дію трудового договору має бути виконано кілька умов а саме:

повна відсутність можливості організувати робочий процес через війну; на час призупинення трудового договору від роботодавця потрібно вести облік нарахованої заробітної плати (у такому ж порядку, якби такого призупинення не було), а також компенсаційних виплат;

вищезазначене поширюється на трудові відносини після 24 березня (дати набрання чинності новим законом). [1]

Ці обставини для багатьох працівників можуть стати умовами, які дозволяють заперечити дії своїх роботодавців, якщо останні вирішили уникнути своїх обов'язків перед найманими працівниками.

Повноваження які роботодавець отримав у частині звільнення персоналу суттєво розширились. Від тепер звільнити працівника і в період тимчасової непрацездатності співробітника (хоча для такого звільнення, як і раніше, мають бути законні підстави), і в періоди його перебування у відпустці (крім відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами та доглядом за дитиною). Також для звільнення вже не потрібно отримувати попередню згоду у профспілки, що раніше дуже ускладнювало процес. Втім, звільнення в будь-якому разі буде більш розумним кроком по відношенню до співробітників, ніж вимога їх звільнитися за власним бажанням. Оскільки в цьому випадку люди, які залишилися без роботи, матимуть право на соціальні виплати по безробіттю від держави.

На період дії військового стану роботодавець може переводити співробітників іншу роботу, не передбачену трудовим договором. Згода співробітника для цього не потрібна. Винятком із цього правила є протипоказання за станом здоров'я та переведення на роботу в іншу місцевість, де продовжуються активні бойові дії. Відмова співробітника від роботи дає роботодавцю право його звільнити. Якщо ж компанія не має наміру звільнити працівником, його можна відправити в неоплачувану відпустку до закінчення війни.

У мирний час роботодавець зобов'язаний був попереджати персонал про всі зміни умов праці (режим роботи, порядок виплати зарплати тощо) за два місяці. Під час воєнного стану це правило не діє. Прийнятий закон дозволяє роботодавцю наступні дії: збільшити граничну тижневу норму робочого дня з 40 до 60 годин; перевести персонал із п'яти- на шестиденний робочий тиждень (це рішення приймається не роботодавцем, а військовим командуванням спільно з військовими адміністраціями); на власний розсуд змінювати час початку та закінчення роботи; ігнорувати законодавство щодо організації праці у неробочі та святкові дні. [1]

Через бойові дії роботодавець не може виплатити заробітну плату, її виплату може бути відстрочено. За таку відстрочку роботодавець не

притягається до відповідальності, хоча це не звільняє його від обов'язку виплатити заробітну плату в принципі. Роботодавець може зменшити заробітну плату без стандартного повідомлення за 2 місяці. Якщо працівник не згоден працювати за умовами, що змінилися, він може бути звільнений з виплатою вихідної допомоги у розмірі середньої заробітної плати за місяць. Щодо оплати понаднормових годин роботи закон нічого не змінює. Проте слід враховувати, що у період воєнного часу гранична тривалість робочого дня збільшилася до 60 годин на тиждень (замість стандартних 40).

В умовах військового стану правила прийому на роботу будуть сильно відрізнятися від довоєнних. Головне прибрано практично всі формальності. Так, працівник і роботодавець самі можуть вирішувати, у якій формі укласти трудовий договір: на період воєнного стану письмовий трудовий договір не є обов'язковим. Щоправда, навіть якщо трудовий договір укладено на словах, роботодавець все одно має видати наказ про прийом на роботу та направити до податкової відповідне повідомлення.

Розширюються можливості використання термінових трудових договорів. Їх дозволено укладати з новими працівниками для заміщення відсутніх фахівців (які евакуювалися, перебувають у відпустці, тимчасово втратили працездатність чи місцезнаходження яких невідоме).

Також у період воєнного стану роботодавець має право встановлювати випробувальний термін для будь-якої категорії працівників. У мирний час із цього правила існувала ціла низка винятків. Наприклад, без випробувального терміну приймалися працювати молоді спеціалісти після закінчення ВНЗ, співробітники, із якими уклалися термінові трудові договори до 12 місяців, і навіть сезонні чи тимчасові працівники.

Вказані правила на ринку праці діятимуть лише до закінчення воєнного стану.

Вище вказані обставини дають змогу дійти до наступних висновків:

- Вітчизняне трудове законодавство потребує докорінних змін, а також розробку та прийняття нового Кодексу законів про працю, з урахуванням європейських стандартів, для можливості гармонійно існувати в реаліях сучасного ринку праці.
- Українське законодавство про працю повинно бути більш гнучке та адаптоване до викликів що виникають у суспільстві.
- Права та обов'язки роботодавця та найманих працівників потребують більш детального вивчення, з урахуванням різних умов праці.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» 15.03.2022р № 2136-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 9.05.2022).
2. Кодекс законів про працю України. 10.12.71р № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 9.05.2022)

Подорожній Євген Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового та
господарського права факультету №2
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ

Одним із неодмінних суб'єктів трудових правовідносин є роботодавець, який завжди виступає їх сильною стороною, тобто такою, що володіє певними владними повноваженнями по відношенню до представників іншої сторони даних правовідносин – працівників. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання відповідальності роботодавців, як важливої гарантії трудових і тісно пов'язаних із ними прав і законних інтересів найманих працівників. Взагалі, юридичну відповідальність роботодавця слід охарактеризувати у широкому та вузькому сенсі. У широкому – це, забезпечений силою державного впливу, обов'язок роботодавця зазнати щодо себе певних негативних наслідків, вид і міра яких визначаються законодавством, за вчинення протиправних дії (бездіяльності) у сфері трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Що ж стосується юридичної відповідальності у вузькому розумінні, то вона являє собою забезпечений державою обов'язок роботодавця здійснити на користь найманого працівника, відповідні компенсаційні виплати у цілях відшкодування матеріальної та (або) моральної шкоди, завданої останньому в наслідок невиконання чи неналежного виконання роботодавцем своїх трудових обов'язків, передбачених національним законодавством, локальними нормативно-правовими актами та трудовими договорами.

Варто відзначити, що матеріальна відповідальність виступає фактично єдиною формою відповідальності роботодавця або уповноваженого ним органу перед найманим працівником, втім вона є доволі розгалуженою – спираючись на такі критерії як характер шкоди, що відшкодовується, стадія розвитку правовідносин, об'єктивна сторона правопорушення (характер дій чи бездіяльності роботодавця або уповноваженого ним органу). Тож, матеріальна шкода завдана роботодавцем найманому працівнику – це ті збитки (у вигляді пошкодження, зменшення чи повної втрати особистого майна (речей) найманого працівника, неотримання чи недоотримання ним певних матеріальних благ, унеможливлення чи ускладнення задоволення ним своїх матеріальних інтересів), яких зазнав найманий працівник, в наслідок невиконання чи неналежного виконання роботодавцем своїх трудо-правових обов'язків.

У межах відповідальності роботодавця за завдання матеріальної шкоди найманому працівнику, також можна виділити декілька її різновидів, залежно від того, на якому етапі розвитку перебувають трудові відносини та яка об'єктивна сторона правопорушення, тобто характер протиправних дій (чи бездіяльності) роботодавця. О.Г. Середа щодо цього зазначає, що як показує теорія і практика, зазвичай виділяють три групи випадків матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником у залежності від порушення трудових прав працівника, а саме: до першої групи відноситься відшкодування майнової шкоди, що виникла в результаті порушення роботодавцем права працівника на працю; друга група поєднує випадки відшкодування шкоди, що виникла внаслідок порушення права працівника на охорону здоров'я, на здорові та безпечні умови праці; до третьої групи відносяться випадки відшкодування працівнику шкоди, що виникла внаслідок порушення роботодавцем інших прав працівника в трудовому правовідношенні, наприклад, права на охорону його особистої власності, у зв'язку із незабезпеченням збереження майна працівника під час роботи [1, с.65]. При цьому дослідниця підкреслює, що запропонована класифікація охоплює випадки відповідальності роботодавця за майнову шкоду, заподіяну працівнику [2, с.65].

На думку Н.Б. Болотіної, матеріальна шкода, заподіяна працівникові при виконанні ним трудових обов'язків, включає в себе: 1) шкоду, заподіяну працівникові, внаслідок порушення права на працю: при необґрунтованій відмові у прийнятті на роботу; при прийнятті працівника на роботу з порушенням правил прийняття, що спричинило його подальше звільнення з цієї причини; при незаконному переведення на іншу роботу, відстороненні від роботи, звільненні працівника; при порушенні обов'язків власника або уповноваженого ним органу щодо видачі документів про його працю і заробітну плату (у разі неправильного заповнення, оформлення і затримки видачі трудової книжки, документів про працю і заробітну плату); 2) шкоду, заподіяну майну працівника [2, с.470].

П. Д. Пилипенко, розкриваючи сутність матеріальної відповідальності роботодавця, зазначає, що матеріальна шкода завдана ним працівнику, полягає у повній чи частковій втраті заробітної плати, яка зумовлена: незаконним звільненням, переведенням, відстороненням працівника від виконання трудових функцій; порушенням роботодавцем законодавче встановленої процедури розірвання трудового договору; затримкою виконання судового рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого працівника; недотримання вимог законодавства про охорону праці, що призвело до трудового каліцтва або іншого ушкодження здоров'я працівника. Матеріальна відповідальність роботодавця, відмічає автор, також може бути наслідком псування, знищення або крадіжки особистих речей [3, с.160]. Отже, матеріальна відповідальність роботодавця перед найманим працівником за завдання першим другому матеріальної шкоди може виникати на початкових стадіях формування трудових правовідносин, в процесі їх протікання і після завершення даних правовідносин.

Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу констатувати не одноманітність наукових підходів щодо переліку видів матеріальної відповідальності роботодавця. Тож ми, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, вважаємо, що останні слід класифікувати наступним чином:

1) на стадії формування трудових правовідносин виокремлено такі види матеріальної відповідальності роботодавця: а) за безпідставну (необґрунтовану) відмову у прийнятті на роботу; б) за безпідставну (необґрунтовану) відмову роботодавця від укладання трудового договору;

2) на стадії, коли між суб'єктами трудового права вже укладені та функціонують трудові правовідносини, матеріальна шкода найманому працівнику може бути завдана наступними діями роботодавця: а) затримка виплати заробітної плати та (або) інших грошових виплат належних найманому працівнику; б) незаконне відсторонення найманого працівника від роботи; в) недотримання умов трудового договору тощо.

Список використаних джерел:

1. Серeda O. Г. Роботодавець як суб'єкт трудового права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / O. Г. Серeda. X., 2004. 210 с
2. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 4-те вид., стер. / Болотіна Н. Б. К. : Вікар, 2006. 725 с
3. Трудове право України : навч. посіб. / За ред П. Д. Пилипенка. К. : Істина, 2005. 208 с.

УДК 349.2

Рим О.М.,

докт. юрид. наук, доцент кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

У зв'язку з військовим вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року Президент України видав Указ № 64/2022 від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Український Парламент затвердив цей Указ Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. З того часу бойові дії не припиняються. Війна триває та спричиняє величезні людські втрати, змушує залишати рідні домівки мільйони українців, призводить до економічних втрат, колосальних руйнувань інфраструктури та виробничих потужностей.

Для відновлення економіки українських уряд планує залучити російських військовополонених. Про це, зокрема, заявив перший заступник міністра внутрішніх справ України Євгеній Єнін. Чиновник наголосив, що Україна при цьому буде чітко дотримуватися усіх норм міжнародного гуманітарного права.

Йдеться зокрема про правила використання праці військовополонених, які визначені IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї від 18 жовтня 1907 року (набрання чинності для України 24 серпня 1991 року), а також Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. У результаті ухвалення 8 лютого 2006 року Закону України «Про зняття застережень України до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року» Україна в повному обсязі взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо утримання військовополонених та інтернованих осіб відповідно до норм, визначених Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них.

Ці міжнародно-правові акти гарантують військовополоненим низку прав, зокрема і у випадках залучення їх до праці. Так, відповідно до ст. 6 Положення про закони і звичаї війни на суходолі Додатку до IV Гаазької Конвенції, держава, яка використовує працю полонених, зобов'язана подбати про те, щоб їхні завдання не були надмірними та не пов'язаними з військовими діями. Оплата праці військовополонених, якщо така виконана для держави, повинна проводитись згідно з діючими ставками за таку саму роботу, виконану солдатами національної армії, або, якщо діючої ставки немає, то згідно зі ставкою, що відповідає виконаній роботі.

Більш чітко питання праці військовополонених регулюються Женевською конвенцією. Тут їм присвячено Розділ III, де закріплено:

- обов'язок окремих категорій військовополонених працювати;
- види робіт, які військовополонені можуть бути примушені виконувати, та сфери економіки в яких вони можуть працювати;
- вимоги щодо робочого часу, часу відпочинку та оплати праці військовополонених, гарантії з охорони праці;
- правила організації робіт у таборі військовополонених.

З урахуванням відповідних міжнародних правил Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413 було затверджено Порядок тримання військовополонених (чинний з 8 квітня 2022 року), який, серед іншого, регулює залучення військовополонених до виконання робіт. Його ухваленню передувало усвідомлення того, що питання про перебування та зайнятість російських військовополонених, кількість яких в Україні стрімко зростала, потребує нагального вирішення.

Ще 10 березня 2022 року Міністерство оборони України та Мін'юст видали спільний наказ № 85/1117/5 «Про тимчасові заходи з розміщення та тримання військовополонених», яким визначили типи місць для утримання військовополонених та порядок поводження з ними. Згодом, 11 березня 2022 року було утворено Координаційний штаб щодо поводження з військовополоненими, який повинен сприяти здійсненню заходів, спрямованих на забезпечення виконання відповідних міжнародно-правових зобов'язань України. Зрештою Україна змушена була створити повноцінні табори для полонених військовослужбовців російської армії. Для цього розконсервували

одну із непрацюючих виправних колоній та передали її Міністерству оборони України для облаштування табору.

У таких таборах необхідно виділяти дві ізольовані зони: житлова - для розміщення військовополонених та виробнича - для виконання ними роботи. Саме на території останньої обладнуються виробничі об'єкти, на яких можуть працювати військовополонені.

Генеральний прокурор України Ірина Венедіктова підтвердила, що табори для російських військовополонених уже функціонують. Тож цілком ймовірно, що військовополонені, яких там утримують, залучаються до праці. І таке залучення повинно відповідати Порядку тримання військовополонених, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413. Згідно з ним праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою. Вони розподіляються для виконання робіт з урахуванням їх віку, статі, військового (спеціального) звання (рангу), фізичного стану та стану здоров'я. При цьому на небезпечних роботах або шкідливих роботах військовополонені можуть працювати лише попередньо на це погодившись. Окремо обумовлено, що знешкодження мін є небезпечною роботою, тож використання військовополонених, які мають відповідну підготовку для розмінування, можливе лише з їх добровільної згоди. Жодному військовополоненому не можна наказувати виконувати роботу, яка виглядала б принизливою для військовослужбовця Збройних Сил України.

Військовополонені, крім робіт, пов'язаних з наглядом за роботою військовополонених, обладнанням та утриманням у належному стані їх табору, в примусовому порядку можуть бути залучені до сільськогосподарських робіт, робіт у добувній або переробній галузі промисловості, за винятком металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості, торговельного підприємництва, прикладного мистецтва та побутового обслуговування. Також військовополонені у примусовому порядку залучаються до громадських, будівельних, навантажувально-розвантажувальних робіт та робіт з комунального обслуговування, які не мають воєнного характеру або призначення.

Варто звернути увагу, що військовополонені можуть бути залучені до приготування їжі. Для цього їх можна використовувати для роботи на кухнях, проте настільки, наскільки це можливо в умовах табору.

Тривалість робочого часу для військовополонених (ураховуючи час на дорогу до місця роботи і назад до табору) не повинна перевищувати час робочого дня, встановленого для працівників певної галузі відповідного регіону України. Військовополоненим під час виконання робіт надається відпочинок усередині робочого дня не менше однієї години або так само, як це встановлено для працівників підприємства, на якому вони виконують роботи.

Для військовополонених устанавлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем, який надається їм здебільшого в неділю або в інший день. Крім того, кожному військовополоненому, який пропрацював один рік,

надають відпочинок тривалістю вісім днів підряд, під час якого йому виплачують винагороду за працю.

Розмір винагороди за працю військовополонених повинен встановлюватись у національній валюті України і не може бути меншим за розмір, встановлений ст. 62 Женевської конвенції. Норми останньої зобов'язують владу країни, що утримує в полоні, виплачувати військовополоненим справедливу винагороду за працю. Розмір такої встановлює сама національна влада, однак він не може бути меншим, ніж чверть швейцарського франка за повний робочий день. Військовополонені та держава, до якої вони належать, повідомляються про розмір встановленої щоденної винагороди за працю.

Перед виконанням робіт військовополонені повинні пройти підготовку з техніки безпеки. Їх також необхідно забезпечити засобами з охорони праці не гірше, ніж персонал табору. Перевірка фізичного стану, розподіл військовополонених на роботи та щоденний контроль за їх працею здійснюються лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби.

Зауважимо, що згідно з офіційним повідомленням на кінець квітня 2022 року в Україні у полоні перебувало близько 700 військових рф і ця цифра зростатиме. За даними українського уряду більшість із них не мають наміру повертатись з полону в Росію і згоди на проведення їхнього обміну наміру давати не мають. Тож Україна як відповідальна держава повинна забезпечити загальний режим поводження з військовополоненими з моменту полонення до звільнення або репатріації. Відповідні зобов'язання вимагають впровадження певного комплексу заходів та їхнє фінансування за кошт державного бюджету.

Чимало фахівців з міжнародного гуманітарного права звертають увагу на достатньо лояльний контекст правил поводження з військовополоненими. Окремі з них природньо викликають неприйняття в українському суспільстві, адже умови утримання та праці військовополонених, які Україна має гарантувати, кращі, аніж умови проживання багатьох українців сьогодні. Та все ж виконувати правила поводження з полоненими необхідно. І це вкрай важливо для того, аби не опуститися до рівня російського окупанта. Україна декларує та проявляє себе як цивілізована країна, що дає відсіч агресору, але сама не стає агресором.

Середа Олена Григорівна,
завідувачка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
докторка юридичних наук, професорка
e-mail: osereda3@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕЙДЖИЗМУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Забезпечення рівності та недопущення дискримінації відносяться до основоположних міжнародних стандартів у сфері праці. Водночас, сьогодні в Україні все частішими є прояви дискримінації в трудових відносинах. Наслідками дискримінаційних дій роботодавців є порушення прав працівників, зниження рівня зайнятості окремих їх категорій. При цьому, в останні десятиліття, нарівні з гендерною дискримінацією, все більшого поширення набуває дискримінація за ознакою віку (ейджизм).

За підрахунками Фонду народонаселення ООН, кожен п'ятий житель планети до 2050 року буде старшим за 60 років. Хоча люди живуть довше, це не означає, що краще. Міжнародні експерти б'ють на сполох через те, що люди похилого віку в багатьох куточках світу зазнають дискримінації. ООН вважає, що країни, які розвиваються, найменше готові до того, що нині дедалі більше людей живуть довше. Там ні система охорони здоров'я, ні соціальні служби не готові до таких змін у суспільстві.

Демографічна ситуація України вже протягом двох десятиліть залишається невтішною, а всі прогнози на майбутнє говорять про те, що до 2025 року українська нація суттєво скоротиться і постарішає.

Дослідження показують, що людям, старшим за 45 років, дуже складно працевлаштуватися, тим більше офіційно, тому часто люди цього віку погоджуються на низькооплачувану роботу, не маючи ніяких трудових договорів, пільг, соціальних пакетів, оплачуваних відпусток тощо. Проблема, яка ще більше поглибилась на тлі світової пандемії, полягає не тільки в об'єктивно низькій конкурентоспроможності старшого покоління порівняно з молодим, а й у великій кількості стереотипів та упередженому ставленні до людей старшого віку з боку роботодавців.

Працівники похилого віку стикаються з дискримінацією при прийомі на роботу, в процесі праці, у кар'єрному рості та ін. Разом з тим, пропозиція праці з боку осіб працездатного віку скорочується, що підвищує значущість літніх працівників у процесі формування трудових ресурсів. Таким чином, у сучасних умовах з урахуванням негативних наслідків світової пандемії в соціально-трудої сфері спостерігаються такі негативні явища як дискримінація осіб

літнього віку на ринку праці, більш низький рівень оплати їх праці, незважаючи на те, що трудова діяльність літніх працівників робить значний вплив на економічний і соціальний розвиток економіки країни. Ця проблема значно поглибилась в умовах світової пандемії.

Базова Конвенція Міжнародної організації праці (далі – МОП) у сфері боротьби з дискримінацією 1958 р. № 111, визначаючи дискримінацією будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу за визначеними ознаками, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поведження в галузі праці та занять, не виділяє окремо вік серед таких ознак, хоча й встановлює їх невичерпний перелік. Таку ознаку не виділено окремо й іншими міжнародними актами, що закріплюють принцип недопущення дискримінації у сфері праці. Норма ст.2-1 КЗпП України, гарантуючи рівність трудових прав працівників незалежно від будь-яких обставин, також окремо не регламентує вік як можливу підставу дискримінації.

Дискримінація за віком у сфері праці в сучасний період набула такого поширення, що за масштабами наближається до гендерної нерівності. Водночас, ч.3 ст.22 КЗпП встановлює, що вимоги щодо віку працівника можуть встановлюватися законодавством України, що не дозволяє встановлювати їх роботодавцем на власний розсуд.

Рекомендація МОП №162 щодо літніх працівників встановлює, що вона поширюється на всіх працівників, які з віком можуть відчувати труднощі в галузі праці та занять.

Разом з тим, особи, які досягли 50-річного віку, а таких в Україні проживає близько 16 млн. осіб часто стають об'єктом дискримінації в трудовій, соціальній, побутовій та інших сферах. Щодо осіб передпенсійного та пенсійного встановлено певні соціально-психологічні обмеження під час звернення до роботодавців з приводу отримання роботи. Більше того, в силу історично обумовлених причин, вони не мають досвіду досудового та судового захисту своїх інтересів, а тому не володіють відповідними механізмами.

Ейджизм є одним із найпоширеніших видів дискримінації в Україні. За даними іншого дослідження за підтримки інформаційного центру “Майдан Моніторинг” та дослідницького бюро Sociologist: кожен третій українець вважає працевлаштування і трудові відносини тією сферою, де дискримінація відчувається найбільше. В умовах пандемії відбувається поглиблення проблеми дискримінації за віком.

У спільному звіті чотири установи ООН (Всесвітня організація охорони здоров'я, Управління ООН із прав людини, Департамент економічних та соціальних питань ООН і Фонд народонаселення ООН) заявили, що стереотипи, упередження і дискримінація за віком лише посилюються через пандемію COVID-19, яка завдала значного удару по людях похилого віку. Як зазначив генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, особливо на робочих місцях як молоді, так і літні люди можуть опинитися у менш вигідному становищі через свій вік. За даними ООН, проблема також виявлена в охороні здоров'я та соціальній допомозі, ЗМІ і в правових системах, що має далекосяжні наслідки.

Для подолання проблеми ейджизму варто звернути увагу на зарубіжний досвід. Так, в США дискримінація за віком на роботі і при наймі на роботу заборонена юридично. Чинний в країні спеціальний закон забороняє не лише вказувати бажаний вік і вікові обмеження в оголошеннях про прийом на роботу, він забороняє роботодавцеві навіть задавати кандидату питання про його вік чи дату народження на співбесідах. У разі якщо кандидат піддався дискримінації за віком, він може подати скаргу в державну Комісію з дотримання рівноправності з працевлаштування - її відділення є в більшості міст США. Підтверджувати свою заяву письмовою відмовою потенційного роботодавця не треба: його в будь-якому випадку чекає серйозна перевірка і чималі фінансові санкції.

Актуальною в даному випадку є і світова практика щодо розгляду спорів, пов'язаних з дискримінацією за віком. Компанія Google врегулювала судовий процес і погодилася сплатити \$11 млн 227 претендентам, які раніше звернулися до суду через те, що їх не взяли на роботу в компанію через вік. Крім того, компанія підписала угоду, в якій зазначено, що тепер підрозділ Google з підбору персоналу відучать від вікових забобонів. Також буде створено спеціальний комітет, який буде займатися питаннями вікової різноманітності при наймі на роботу.

Слід зазначити, що вітчизняний нормотворець вже звернув увагу на проблеми, пов'язані з віковими обмеженнями для працівників. Так, безперечно позитивним щодо подолання проблеми ейджизму можна визнати норму ст. 24-1 Закону України «Про рекламу», яка передбачає заборону зазначати вік кандидатів у рекламі про вакансії (прийом на роботу) та встановлює відповідальність у випадку порушення зазначених вимог.

Трудове законодавство України містить ряд норм, що направлені на встановлення рівності можливостей усіх вікових категорій працівників у сфері праці та є важливою гарантією від дискримінації. Проте в сучасних умовах, з урахуванням проблем, викликаних світовою пандемією, вони потребують вдосконалення. Зокрема, вважаємо необхідним визначення віку як ознаки, за якою може проводитись дискримінація як в Конституції, так і в Кодексі законів про працю. Адже, хоча перелік дискримінаційних ознак у законодавстві не є вичерпним, враховуючи поширеність дискримінації саме за віком, ця ознака повинна бути виділена окремо.

На загальнодержавному рівні необхідно розробити та затвердити комплексні програми забезпечення трудової зайнятості осіб старших вікових груп, які б передбачили не лише основні напрямки політики держави щодо додаткового захисту цих категорій працівників, але й переваги для роботодавців, що сприяють працевлаштуванню останніх. Важливе значення має і розробка програм професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки для осіб старших вікових груп (зокрема, літніх працівників та осіб похилого віку).

Хоча подолати дискримінаційну практику лише шляхом її законодавчої заборони неможливо. В умовах пандемії необхідним є комплексний підхід до боротьби з цим явищем, який би включав, крім детальної законодавчої регламентації, економічне заохочення роботодавця за працевлаштування осіб

старших вікових груп, а також інформаційну політику в суспільстві, спрямовану на підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, формування толерантного ставлення до таких категорій працівників.

УДК 349.3

Orcid 0000-0003-2711-5919

Синчук Світлана Миколаївна,
професор кафедри соціального права,
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: synchuksvit@gmail.com

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЛАБІРИНТИ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ

Право на соціальний захист, зайнявши належне місце серед визнаних міжнародною спільнотою та конституційно-проголошених соціальних прав людини, завжди привертає увагу науковців та практиків через призму аналізу ефективності механізму його реалізації. Вагоме місце у цьому механізмі займає держава як основний гарант прав та свобод людини, а отже як відповідальний суб'єкт щодо створення юридичного та інших механізмів забезпечення цих прав. Велика палата Конституційного суду України надала тлумачення проголошеного у Конституції України головного обов'язку держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини, визначивши його зміст як позитивного. Серед структурних елементів – “розроблення відповідного нормативно-правового регулювання” (абз. 5 пп. 2.1 мотивувальної частини) [1], що в системному зв'язку із ст. 92 Конституції України [2] означає наявність Закону України як акту вищої юридичної сили, який регулює зазначену сферу суспільних відносин.

Законодавчою основою у механізмі реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав є Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” [3]. Назва зазначеного Закону України демонструє, що він регулює питання здійснення внутрішньо переміщеними особами, зокрема і права на соціальний захист. А ст. 9 цього Закону України закріплює, що внутрішньо переміщені особи мають всі права, передбачені Конституцією та законами України.

Вже тривалий період доктрина права соціального захисту не містить єдиного трактування змісту та обсягу однойменного права людини, яке закріплене у ст. 46 Конституції України. Наукова обґрунтованість зумовленості такого права потребами (“соціальними потребами”) людини не суперечить ч. 1 ст. Конституції України. Виникнення у житті особи обставин, які зумовили

набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, зазначеній концепції не суперечить.

Отож, законодавча згадка про право на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб міститься у ч. 2 ст. 7 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”. За нею: “Україна вживає всіх можливих заходів, спрямованих на розв’язання проблем, пов’язаних із соціальним захистом, зокрема відновленням усіх соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам”. У системному зв’язку із назвою статті поняття “соціальний захист” містить забезпечення реалізації прав...на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, а також на соціальні виплати (ч. 2 ст. 7 зазначеного Закону України) та засоби реабілітації (ч. 8 ст. 7 Закону України). Серед “Інших прав внутрішньо переміщеної особи” (ст. 9 Закону України) згадуються ті, які певним чином наповнюють зміст права на соціальний захист через невід’ємний його зв’язок із іншим конституційно-закріпленим правом – на достатній життєвий рівень (ст. 48 Конституції України), а саме права на: безпечні умови життя і здоров’я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров’я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб’єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; отримання гуманітарної та благодійної допомоги.

Повертаючись до задекларованої теми дослідження, логічним є питання, у чому ж власне лабіринт законодавчих норм. Принагідно, одним із філологічних трактувань слова “лабіринт” є значення: “складне, заплутане поєднання, переплетення чого-небудь”. Лабіринтом характеризують те, що важко збагнути, у чому важко розібратися.

Таким чином, у нормах Закону України: 1) поняття соціального захисту вживається поряд із структурними елементами, які наповнюють його зміст (наприклад, право на пенсійне забезпечення, зайнятість тощо); 2) водночас, не передбачає інші види (для прикладу, державні (бюджетні) соціальні допомоги, які традиційно надаються внутрішньо переміщеним особам найперше та визначаються підзаконними нормативними актами, у спеціальному Законі України навіть не згадуються; 3) право на освіту водночас передбачене серед структурних елементів права на соціальний захист (ст. 7) і серед інших прав (ст.

9 Закону України “право на влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади”); 4) соціальні послуги як вид соціального захисту осіб дивним чином розмежовано між нормами ст.ст. 7 та 9 Закону України; в ст. 9 вони декларуються поряд із адміністративними послугами; водночас, відсилання до законодавства про соціальні послуги доцільно було б робити в контексті визначення механізму реалізації права на соціальні послуги, а види та зобов’язані суб’єкти мали б бути передбачені у спеціальному Законі України (про права внутрішньо переміщених осіб); 5) відповідно до конституційних приписів загальнообов’язкове державне соціальне страхування визначено гарантією права на соціальний захист, коли ст. 7 права та гарантії не розмежовує; б) житло як складова права на достатній життєвий рівень, що гарантується зокрема і заходами соціального захисту, згадується серед інших прав; у Законі України не конкретизовано (нема відсилання), яким актом визначається механізм реалізації, водночас забезпеченню житлово-комунальними послугами присвячено цілу статтю (ст. 9¹ Закону України). Підсумовуючи, ефективність реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав (з урахуванням соціально-безпекової стресовості складної життєвої обставини), зокрема, права на соціальний захист, забезпечується передусім, якісними, чітко викладеними та несуперечними правовими нормами, що регулюють зазначений вид правових відносин. Відтак, лабіринти законодавчих норм у цій сфері лише ускладнюють обізнаність громадян про зміст своїх прав, а отже й процедуру здійснення цих прав.

Список використаних джерел:

1. Рішення Великої Палати Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 р. № 3-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>
2. Конституція України: від 26 чер. 1996 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/9Конституція б-вр](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/9Конституція%20б-вр)
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. Дата оновлення: 06.09.2021. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Шабанов Роман Іванович,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: roman.kh1978@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, що продовжує тривати на українській землі, породжує катастрофічні втрати для нашого суспільства і держави: руйнації піддається цивільна інфраструктура (дитячі садки, заклади середньої та вищої освіти, заклади охорони здоров'я, будівлі органів публічного управління тощо), підприємства і організації (заводи, фабрики, сільське господарство), пункти перерозподілу енергетичних ресурсів тощо. І це не лише матеріальні втрати - це втрати робочих місць. За різними даними станом на травень 2022 року близько п'яти мільйонів українців втратили роботу у результаті воєнних дій, а це 1/4 від усього працездатного населення держави. Себто чверть населення України не отримують заробітної плати для забезпечення існування себе і своєї сім'ї. Дані показники очевидно ставлять питання про перспективу реальної гуманітарної катастрофи в нашій державі, якщо владою не буде вирішене питання про забезпечення реалізації права на зайнятність. Треба зазначити, що означене право представляє собою суб'єктивне право кожного громадянина, який належить до категорії економічно активного населення, на державне сприяння в одержанні роботи або необхідної профпідготовки для цього, якому відповідає обов'язок держави в особі її компетентних органів здійснити таке сприяння [1, с. 343].

Запровадження в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану зумовило появи в українському законодавстві відповідних новацій, зокрема, й у сфері зайнятості. Так, у Закон України "Про зайнятність населення" [2] згідно Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану" були внесені відповідні зміни. Однією з таких змін стала трансформація п. 3 ст. 24 Закону України "Про зайнятність населення", в якому в переліку заходів сприяння зайнятості замість формулювання "створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи" тепер наявне "сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності". З юридичної точки зору це означає, що особа, котра бажає зайнятись підприємницькою діяльністю може розраховувати на надання консультацій щодо такої діяльності, однак їй не буде надаватись

одноразова фінансова допомога для її організації. Інші трансформації Закону України "Про зайнятість населення" містять положення про пристосування системи матеріальної допомоги по безробіттю в умовах воєнного стану та надання дозволів на працевлаштування для іноземних громадян. Водночас, на жаль, жодних стимулів для створення робочих місць в умовах воєнного стану чи їх збереження оновлений Закон України "Про зайнятість населення" не містить.

Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" [3], який набув чинності 24 березня 2022 року, включає в себе декілька норм, спрямованих для забезпечення зайнятості громадян для воєнних потреб: з метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець може укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника (ч. 2 ст. 2); у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою (ч. 1 ст. 3). Проте наведені норми стосуються передусім кадрового наповнення вакантних чи фактичних посад на тих підприємствах, що мають можливість працювати в умовах воєнного стану. Щодо створення додаткових робочих місць для працівників зруйнованих та ліквідованих підприємств даний нормативно-правовий акт не містить жодного положення.

Таким чином, реалізація права на зайнятість в умовах воєнного стану продовжує залишатись проблемним питанням. Компенсація втрати роботи для осіб, що залишились на території України, поки що здійснюється системою соціальної допомоги. Проте держава наразі потребує відновлення реального виробництва, максимального залучення працездатного населення до оплачуваної роботи. Відповідно, пропонується створити урядову Концепцію зайнятості в умовах воєнного стану, впровадження якої має як підтримати економічний стан населення, так і обороноздатність держави.

Список використаних джерел:

1. Шабанов Р.І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття: монографія. Харків: ХНАДУ, 2015. 359 с.
2. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 05.05.2022).

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 05.05.2022).

УДК 349.23/24

Orcid 0000-0003-0526-5393

Амелічева Лілія Петрівна,

докт. юрид. наук, доцент

Донецький національний університет імені Василя Стуса

E-mail: amelicheva@donnu.edu.ua

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ГІДНУ ПРАЦЮ У МИРНИЙ І ВОЄННИЙ ЧАС

Однією з умов забезпечення права на гідну працю і якість трудового життя як однієї з восьми цілей сталого розвитку, що взяла на себе Україна на період 2030 року, є ефективне державне управління в умовах цифровізації (або в умовах активного запровадження електронного урядування / урядування й надання державних послуг у режимі онлайн / «держави в смартфоні»).

Метою цього дослідження є: 1) студіювання змістового контенту дихотомії «державна політика – державне управління», 2) виявлення переваг нової форми організації державного управління – електронного урядування в питанні забезпечення права на гідну працю та гідну якість трудового життя та причин недосконалості цієї форми у мирний та воєнний час.

В першу чергу, з'ясуємо сутність дихотомії «державна політика й державне управління», яка є малодослідженою в науці трудового права.

Державне управління – це самостійний вид державної діяльності, який носить підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій і завдань держави в процесі регулювання економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної сфер. Сутність державного управління проявляється в його необхідності, суспільній обумовленості і цільовій спрямованості. Цільова спрямованість державного управління означає необхідність досягнення максимальних результатів при мінімальному використанні матеріальних, трудових, фінансових та інших засобів [1]. Давньогрецьке «politike» означає мистецтво управління державою [2]. Державна політика і державне управління – це два взаємопов'язаних соціальних феномени, які є видами діяльності людини, змістом якої є цілеспрямована зміна навколишнього світу і перетворення його в інтересах людей. Відомі вчені дуже лапідарно, але чітко охарактеризували дихотомію «політика-управління»: 1) державне управління – цілеспрямований організований вплив держави та її інститутів на сфери державного життя для їх зміни відповідно до цілей державної політики (Ю. Тихомиров); політику і

державне управління помилково розділяти (С. Фрідріх); політика ставить завдання перед управлінням (В. Вільсон).

Дихотомія «політика-управління» в бюрократичній системі є чутливою. Якщо ознакою державного управління стає бюрократія, окозамилування, корупція – державна політика вже не буде соціальноспрямованою [2].

Сьогодні в Україні є актуальною електронна форма організації державного управління або електронне урядування, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [3], і працюючих також. Запровадження електронного урядування здійснюється на базі Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 74/98-ВР та на засадах реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56.

У рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог. Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe).

Отже, завдяки запровадженню електронного урядування нині здійснюється модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), зокрема в сфері встановлення нової якості трудового життя і забезпечення права на гідну працю. Нині завдяки ІКТ здійснюється електронний облік страхового стажу, завдяки якому можна контролювати діяльність свого роботодавця щодо сплати ним ЄСВ, забезпечення страхових виплат в системі ЗДСС, починаючи від оплати листка непрацездатного і завершуючи оформленням пенсії й ін. Однак не дивлячись, на позитивні практики сучасного державного управління, Україна за індексом сприйняття корупції (від «Transparency International») займає 122 місце у 2021 році [4], а по індексу якості життя (від «Economist Intelligence Unit») за 2021 рік [5] вона зайняла 78 місце серед 80 країн, в більшій мірі розвинених, які прийняли участь в цьому дослідженні.

За результатами фахового експертного опитування, яке пройшло в рамках науково-дослідної роботи Інституту економіки промисловості НАН України «Становлення нової якості трудового життя під впливом цифрових трансформацій» (2021 р.), було оцінено 9 основних причин недосконалості державного управління щодо забезпечення гідної ЯТЖ в умовах цифровізації (у % до респ.).

Найбільш вагомими в порядку убудання, на думку експертів, стали такі:

- нездатність та ненаціленість організаційно-управлінської системи держави прогнозувати зміни під впливом цифровізації у сфері праці та виробництва, попереджувати загрози масового безробіття, зростання соціальної нерівності тощо (63,6 %);

- відсутність в державній політиці Стратегії збереження та розвитку трудового потенціалу країни, незбалансованість цифрового та трудового розвитку (59,1 %);

- слабка дієвість судової системи захисту трудових прав (43,6 %);

- низький рівень розробленості та обмеженість положень у національних концепціях, стратегіях програмах щодо реалізації потреб досягнення гідної праці (40,9 %);

- безвідповідальність виконавчої влади щодо реалізації положень нормативно-правових документів і законів в сфері праці (39,1 %);

- незбалансованість потреб забезпечення цифрової моделі розвитку економіки з потребами розвитку трудової сфери і ЯТЖ (39,1 %);

- обмеженість прав, повноважень, компетенцій, обов'язків і відповідальності за стан трудової сфери Мінекономіки України, неготовність до подолання небезпек у сфері праці за умов цифровізації економіки (38,2 %);

- низька роль та неадаптованість Державної служби з питань праці та її відділень до роботи в умовах цифровізації (30,9 %);

- відсутність показників трудового та цифрового розвитку при оцінюванні результатів діяльності органів виконавчої влади (24,5 %) [6].

Зазначені причини недосконалості державного управління щодо забезпечення права на гідну працю та гідну якість трудового життя в умовах цифровізації були виявлені ще у мирний час, але вони є актуальними і наразі в умовах режиму воєнного стану. Як вбачається, експертне середовище, правильно визначило найбільш вагомою причиною такої недостатньої ефективності саме «нездатність та ненаціленість організаційно-управлінської системи держави прогнозувати зміни під впливом цифровізації у сфері праці та виробництва, попереджувати загрози масового безробіття, зростання соціальної нерівності тощо». Це впливає з того, на думку автора, що Міністерство економіки України як єдиний профільний з питань праці орган центральної виконавчої влади хоча й включає в свою структуру велику кількість різноманітних підрозділів з питань торгівлі, економіки й іншого, має всього лише один Директорат зайнятості та трудової міграції згідно органіграми Міністерства, що розміщена на його офіційному сайті. На жаль, не створені структурні підрозділи, які б могли впроваджувати норми і стандарти гідної праці (їх індикатори), моніторинг за їх дотриманням роботодавцями в мирний і воєнний час й ін.

Що ж до інших причин недостатньої ефективності державного управління якістю трудового життя в умовах цифровізації, то вони також є актуальними не тільки в мирний час. Адже й в умовах воєнного стану питання прекарізації праці платформних працівників залишається, якщо не посилюється, судовий захист трудових прав стає більш дорогим і недоступним населенню, що біднішає.

Питання переходу до укладення трудових договорів в електронній формі також немає чіткої регламентації в трудовому законодавстві. Прогалини з цього питання продукують багато труднощів в умовах війни тощо.

Таким чином, дослідження основних причин недосконалості державного управління щодо забезпечення права на гідну працю та гідну якість трудового життя в умовах цифровізації в мирний та воєнний період є вкрай важливим, тому наукову розвідку у цьому напрямі необхідно проводити й надалі.

Список використаних джерел:

1. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2008. 624 с.
2. Колісніченко Н. Політика і державне управління як соціальні феномени. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 1 (12).
3. Розвиток електронного урядування та електронної демократії в Україні. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 05.08.2019. URL: <https://cutt.ly/fTXeb2F>
4. Індекс сприйняття корупції-2021. URL: Transparency International. <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2021/>
5. Індекс якості життя-2021. Economist Intelligence Unit. URL: <https://cutt.ly/OHJQOJj>
6. Науково-дослідна робота Інституту економіки промисловості НАН України «Становлення нової якості трудового життя під впливом цифрових трансформацій» (номер держреєстрації 0121U111954, 01.06-31.12.2021).

УДК 349.2

Orcid : 0000-0001-6850-6516

Жернаков Володимир Володимирович,
професор кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, професор
e-mail: vvzhernakov@ukr.net

ПОВАЖНІ ПРИЧИНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ПРАЦЮ: ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Законодавство про працю містить багато посилань на поважні причини, і доволі часто вони використовуються в регулюванні відносин із протиправної поведінки працівників. Типовими прикладами тут є пункти 3 і 4 ст. 40 Кодексу законів про працю, у яких закріплено систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків та «прогул без поважних причин» як підстави для розірвання трудового договору з працівником з ініціативи роботодавця.

Поряд з очевидним висновком, що «прогул без поважних причин» – це тавтологія (бо сам прогул вже містить неповажність відсутності на роботі), звернемо увагу й на той факт, що у цих відносинах використовується антонім поняття «поважні причини» – словосполучення «без поважних причин». На його змістовне наповнення спрямовані акти органів судової влади, серед яких примітну роль відіграє постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6.11.1992 р. «Про практику розгляду судами трудових спорів». У п. 24 цього акту наведено приклади відсутності без поважних причин: поміщення до медвितверезника, самовільне використання без погодження з власником або уповноваженим ним органом днів відгулів, чергової відпустки, залишення роботи до закінчення строку трудового договору та ін.

Тож, і законодавцем, і органами судової влади відсутність поважних причин розцінена як безсумнівна підстава негативної оцінки дій працівника, що фактично вмонтована в об'єктивну сторону складу правопорушення. Поступово судова практика сформувала більш обґрунтований підхід до оцінки поведінки працівника при розгляді трудових спорів, заснований на розкритті змісту поважних причин. Так, у постанові Верховного Суду України від 11.03.2020 р. з'ясування поважності причин відсутності працівника на роботі називається «визначальним фактором для вирішення питання про законність звільнення за пунктом 4 статті 40 КЗпП України». При цьому наводиться перелік причин, за яких причину відсутності працівника на роботі можна вважати поважною, об'єднаних ознакою: всі вони є обставинами, які не можуть бути усунуті самим працівником (пожежа, повінь (інші стихійні лиха); аварії або простій на транспорті й т.і.) [1]. Примітно, що такий підхід активно використовують й суди першої інстанції [2].

Попри позитивні зміни у розкритті судами поняття поважних причин вважати їх такими, що містять нову якість, навряд чи слід. Справа в тім, що органам судової влади не вдалося подолати сформований три десятки років тому стереотип, за яким вони поважні причини вбачають там, де їх знайти не можна. Наведені причини в абсолютній більшості не є підставами оцінки дій чи бездіяльності працівника як винної; вони взагалі унеможливають питання про протиправність його поведінки. Якщо пожежа, повінь й інші стихійні лиха, аварії або простій на транспорті є обставинами, які не можуть бути усунуті самим працівником, то про яку винну поведінку можна вести мову? За цих обставин у працівника немає вибору, тому й оцінювати його поведінку немає підстав.

Думається, у процесі створення нового головного нормативного акту у сфері праці ми маємо суттєво удосконалити правове регулювання відповідальності, в механізмі якої поважні причини відіграють значну роль. Зокрема, слід розробити перелік підстав, які виключають відповідальність у трудовому праві, та перелік обставин, що пом'якшують негативні правові наслідки неправомірної поведінки.

Чому ми не помічаємо, що чинний Кодекс законів про працю ці регулятори хоч і в обмеженій формі, але все ж таки містить в інституті

матеріальної відповідальності, але в інституті дисципліни праці вони відсутні? Маємо нагадати, що за ч. 4 ст. 130 КЗпП на працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за шкоду, заподіяну працівником, що перебував у стані крайньої необхідності. У свою чергу, в ст. 137 КЗпП зазначено обставини, які підлягають врахуванню при визначенні розміру відшкодування. Серед них – ступінь вини працівника і конкретна обстановка, за якої шкоду було заподіяно. Виходить, що тут засади відповідальності, пов'язані з виною працівника, діють: там, де немає протиправності, немає й відповідальності, а вина має впливати на рівень негативних наслідків у разі вчинення протиправних дій.

Та не це є головним у розумінні поважних причин у відносинах із праці. Поважні причини навіть у кодексі є підставою для позитиву, і тому вони не можуть обмежувати негативними наслідками для працівників. Достатньо навести приклади прямого закріплення поважних причин (ч.2 ст. 38 КЗпП містить перелік поважних причин, за яких працівникові надається спрощений порядок звільнення з власної ініціативи; за ст. 222-1 КЗпП участь у процедурах медіації при вирішенні трудових спорів вважається поважною причиною для розгляду трудових спорів). Крім того, поважні причини присутні опосередковано у нормах законів, якими встановлюються особливості правового регулювання певних категорій працівників (жінок, неповнолітніх та ін.).

Засади теорії трудового права дають підстави для висновку, що об'єктивною підставою для поважних причин у трудовому праві є сама праця, яка неможлива без працівника як соціальної одиниці. Соціальна спрямованість трудового права зумовлює повагу до особи працівника, його всебічну підтримку, забезпечення й захист його прав та законних інтересів через встановлені законом або на його основі механізми. Із свого боку, працівник має поважати порядок, свідомо ставитися до виконання роботи й поважати інших учасників процесу праці. Гуманізм та справедливість як засади ставлення до людини праці мають нами оберігатися.

Уявляється, що за радянських часів ми багато в чому втратили відчуття людяності у відносинах з праці. Підставою для цієї безрадісної констатації є історія розвитку правового регулювання звільнення за прогул та практики його застосування, до якої вже доводилося звертатися. Достатньо звернути увагу на те, що спочатку у 1983 році Кодексом законів про працю ми наділили роботодавців правом звільняти працівника у випадку відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня, а у 1992 році Пленум Верховного Суду України фактично розширив зміст цієї підстави, додавши до неї словосполучення «безперервно або сумарно». Не зайвим буде нагадати, що такі дії органів законодавчої та судової влади були зумовлені політичною позицією, адже на початку 1980-х років у Радянському Союзі розгорнулася безпрецедентна боротьба з порушниками дисципліни. Але з тих часів минуло тридцять років, а правове регулювання не змінилося. Невже ми й досі перебуваємо в умовах політичної доцільності? А як же положення Конституції

про те, що Україна є соціальною й правовою державою, в якій людина є найвищою соціальною цінністю?

На цьому тлі дивним виглядає законодавство 19-го та початку 20-го століття. За п. 1 ст. 105 Статуту про промисловість фабричну й заводську (середина 19-го століття) договір найму міг бути розірваний внаслідок нез'явлення робітника на роботу більше трьох днів поспіль або загалом більше шести днів на місяць без поважних причин. Так само цю підставу було сформульовано і у п. 1 ст. 62 Статуту про промислову працю 1913 року. У цих нормах втілено досвід та мудрість, бо вони органічно поєднують людське ставлення до працівників та повагу до закону. Законодавець поважав не тільки людину праці, стримуючи емоції роботодавця, а й створював закон, який не може помилятися. Зміст цих норм був максимально чітким, а тому формував безпомилкову практику: цей працівник своєю поведінкою довів, що він не поважає ані роботодавця, ані порядок, ані самого себе, і помилки із звільненням його за прогул бути не може. Людину, яка гуляє три дні поспіль або шість днів на місяць замість того, щоб сумлінно працювати, точно не треба терпіти на роботі, бо вона не поважає й сама себе.

Звичайно, в межах цієї публікації неможливо охопити багато інших аспектів проблеми поважних причин у трудовому праві, закріплення їх у законодавстві та практики застосування. Вони мають стати предметом аналізу у подальших публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду України у справі № 459/2618/17 (провадження № 61-47902св18) від 11.03.2020 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88187525>.
2. Рішення Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 22.11.2021 р. у справі № 390/700/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/101629179/>.

Васильєва-Шаламова Жанна Віталіївна,

доцент кафедри цивільного процесу

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

кандидат юридичних наук, доцент

e-mail: zannet-v@ukr.net

Шикір Дмитро Олександрович,

студент I курсу магістратури кафедри цивільного процесу

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

студент

e-mail: shykir.dima@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СПОРУ ПРО ФАКТ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В процесуальній науці протягом багатьох років точиться дискусія з приводу того, чи можливою є наявність спору про факт, і чи завжди спір про факт тягне за собою спір про право. Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю визначення суті спору про факт та його місця в цивільному судочинстві.

Однією з категорій цивільних справ, які розглядаються судом в порядку окремого провадження, є справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Частиною 1 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) визначено, що окреме провадження - це вид неპозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [1].

Частина 1 ст. 315 ЦПК України містить перелік юридичних фактів, які встановлює суд, а саме: 1) родинних відносин між фізичними особами; 2) перебування фізичної особи на утриманні; 3) каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; 4) реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення; 5) проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу; 6) належності правовстановлюючих документів особі; 7) народження особи в певний час та ін. [1].

В ч. 2 ст. 315 ЦПК України зазначено, що у судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або

припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення [1]. Отже, зі змісту ч. 2 ст. 315 ЦПК України вбачається, що перелік фактів, що мають юридичне значення, наведений в ч. 1 ст. 315 ЦПК України не є вичерпаним.

Проте, перше ніж звертатися з заявою про встановлення фактів, що мають юридичне значення, потрібно звернути увагу на деякі особливості.

По-перше: в ч. 3 ст. 315 ЦПК України зазначено, що судовому розгляду в окремому провадженні не підлягають справи про встановлення факту належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтва, що їх видають органи державної реєстрації актів цивільного стану.

По-друге: в постанові Великої Палати Верховного Суду у справі № 644/6274/16-ц від 22.08.2018 р. зазначено: «суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, якщо: згідно із законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав; чинне законодавство не передбачає іншого порядку їх встановлення; заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення; встановлення такого факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право» [2].

У відповідності до ч. 4 ст. 315 ЦПК України, суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо з заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, - залишає заяву без розгляду [1].

Проте, варто зазначити, що юридичний факт (спір про факт) може встановлюватися і в позовному провадженні.

Зокрема, КЦС ВС роз'яснив, коли юридичний факт (окреме провадження) встановлюється у позовному провадженні. Постанова Верховного Суду від 3 листопада 2021 року у справі № 691/1237/20 (провадження № 61-14225св21)

У даній справі судові рішення мотивовані тим, що цивільна правоздатність баби та матері позивачки, факт родинних відносин між якими вона просила встановити, припинена у зв'язку з їхньою смертю, унаслідок чого звернення позивачки з вимогою про встановлення факту, що має юридичне значення, в інтересах померлих суперечить нормам цивільного права та процесуального законодавства. Вимога про визнання права власності на пай у порядку спадкування похідна від попередньої, тому також не підлягає задоволенню.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду скасував судові рішення та передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Факти, що мають юридичне значення, – це факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин, а саме з питанням спадкування.

Аналіз положень ст. 315 ЦПК України свідчить про те, що факт родинних відносин між фізичними особами встановлюється у судовому порядку, коли цей факт безпосередньо породжує юридичні наслідки.

Висновок судів про те, що цивільна правоздатність баби та матері позивачки припинилася після їхньої смерті, тому вимога про встановлення між останніми як матір'ю та дочкою родинних відносин суперечить нормам цивільного права, є безпідставним, оскільки позивачка просила встановити факт родинних відносин між її матір'ю та бабою тому, що він безпосередньо породжує юридичні наслідки, а саме право матері позивачки на спадщину – спірну земельну частку, у порядку спадкування за законом.

Суди не врахували, що встановлення юридичного факту – родинних відносин між померлими бабою та матір'ю позивачки, не несе юридичного наслідку щодо вирішення їхніх прав та обов'язків, оскільки його встановлення буде лише підтвердженням народження бабою матері позивачки.

По суті суди застосували правову позицію Верховного Суду про те, що стосовно померлих позовні вимоги не можуть заявлятися, оскільки померлі особи не мають цивільної процесуальної правосуб'єктності. Проте суди не звернули уваги на те, що такий висновок стосується виключно позовного провадження, де заявлені вимоги щодо спору про право. Водночас у цій справі заявлено вимогу про встановлення факту родинних відносин у порядку окремого (безспірного) провадження (п. 1 ч. 1 ст. 315 ЦПК України).

Позивачка подала позов, а не заяву в порядку окремого провадження, виключно через те, що іншою вимогою у цій справі був спір про право (право на спадщину), а тому всі ці вимоги розглядаються у позовному провадженні [3].

З усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що спір про факт може вирішуватися не лише у порядку окремого провадження, а, у виняткових випадках, передбачених законодавством та практикою Верховного Суду, у порядку розгляду спору в загальному (спрощеному) позовному провадженні.

Вбачається, спір про факт може «перетворитися» на спір про право за наявності безпосереднього зв'язку встановлення юридичного факту з необхідністю розв'язання цивільно-правового спору. Така ситуація може мати місце, якщо, по-перше, питання про встановлення факту порушується з метою вирішення спору про право; по-друге спір про право не може бути розв'язаний без встановлення факту [1 с.51].

Отже, якщо стверджувати, що спір про факт тотожний спору про право, ми неминуче прийдемо до висновку, що встановити наявність або відсутність спірного юридичного факту у порядку окремого провадження неможливо за жодних обставин. І навпроти, якщо говорити про можливість існування спору про факт окремо від спору про право, то дана проблема зникає.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 644/6274/16-ц від 22.08.2018 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94944012>.

3. Постанова Верховного Суду у справі № 691/1237/20 від 3 листопада 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94944012>.

4. Чурпіта Г.В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозивного провадження цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03/ Чурпіта Г.В. ; НАН України, Ін-т держати і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 479 с.

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-7217-7329

Гоц-Яковлева Ольга Василівна

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: o_gots@ukr.net

МЕДІАЦІЯ ЯК МОЖЛИВИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ)

У світовій практиці медіація давно вже визнана ефективним способом вирішення трудових спорів. Уперше цей інститут виник у англо-американській правовій сім'ї, а згодом знайшов своє нормативно-правове закріплення й у Європі. Так, у США основа для подальшого розвитку інституту медіації була закладена саме в трудових відносинах, через часто виникаючі конфлікти між профспілками та роботодавцями, в результаті чого урядом було запропоновано залучати Міністерство праці як нейтрального посередника для врегулювання розбіжностей сторін. У Канаді медіація вперше з'явилася саме в трудових відносинах, причому процедура примирення у вирішенні трудових спорів до звернення до інших способів захисту трудових прав установлена в якості обов'язкової. У Німеччині активно діє Федеральний союз медіації в економіці та сфері праці, у Фінляндії призначається так званий державний примиритель, а у Великій Британії діє консультативна служба примирення і арбітражу, основною функцією якої є сприяння розвитку виробничих відносин та допомога у вирішенні спору.

Чинне трудове законодавство України, на відміну від багатьох європейських країн, тільки нещодавно збагатилося Законом «Про медіацію», відповідно до якого «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора

(медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. Частиною 1 ст. 3 цього закону зазначена сфера його дії, яка поширюється, в тому числі, й на трудові відносини.

Слід зазначити, що деякі науковці вважають, що процедура медіації може застосовуватися тільки до індивідуальних трудових спорів, а до колективних трудових спорів, а також трудових спорів у разі, якщо вони зачіпають або можуть зашкодити правам і законним інтересам третіх осіб, які не беруть участі в процедурі медіації, або публічним інтересам, – ні [2, с. 41]. І, якщо про те, що медіація не проводиться у конфліктах (спорах), які можуть зачіпати права і законні інтереси третіх осіб, що не є учасниками цієї медіації, прямо сказано у ч. 3 ст. 3 Закону України «Про медіацію», то щодо заборони застосування її процедур до вирішення колективних трудових спорів заборони немає.

Можливо, до вищезгаданої точки зору схилило те, що для колективних трудових спорів застосовується примирно-третейський порядок їх вирішення, правовий механізм застосування якого визначений Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [3].

Так, дійсно, якщо брати до уваги поняття «посередництво», то на думку одразу ж спадає паралель між медіацією і Національною службою посередництва та примирення (далі – НСПП) – постійно діючим державним органом, створеним Президентом України для сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів) [4].

Як зазначено в Положенні про НСПП, на прохання сторін колективного трудового спору (конфлікту) служба пропонує їм кандидатури незалежних посередників для залучення у примирних процедурах. Медіатор – так само спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Але способи примирення сторін у цих двох посередників різні, про що свідчить практика. Так, у суспільстві неодноразово поставало питання щодо ефективності та прозорості діяльності цієї служби, адже кількість урегульованих нею спорів є мізерною порівняно з кількістю трудових спорів, що врегульовуються аналогічними європейськими інституціями. У той же час, міжнародна статистика та приклад західних країн доводить ефективність медіації як альтернативного способу вирішення трудових спорів та збереження гарних стосунків між роботодавцем та працівником. Так, наприклад, У Німеччині мировою угодою завершуються 90% медіацій, у США 95% справ, що направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду, показник результативності медіації у Великобританії – 90-95%.

Крім того, при залученні до вирішення конфлікту Національної служби посередництва і примирення, рішення приймає саме вона (ч. 3 ст.15 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»). І, хоч її рішення носять рекомендаційний характер, факт залишається фактом – сторони не самі виробляють рішення, а розглядають те, що їм запропонує посередник. До того ж, рекомендаційне рішення можна не виконувати, а це означає продовження конфлікту. На відміну від цього, медіатор сприяє

виробленню сторонами такого рішення, яке б було прийнятне для кожної з них і яке б вони добровільно виконали.

Також треба зазначити, що головна мета всіх примирних процедур – вирішити конфлікт між сторонами. А для цього можливе використання будь-яких процедур, не заборонених законодавством. В жодному нормативному акті будь-якої заборони на застосування процедур медіації при вирішенні колективного трудового спору (конфлікту) немає. Тож, на розсуд сторін, така процедура може бути застосована. Крім того, сторони можуть передбачити звернення до послуг професійного медіатора при виникненні спору між ними, закріпивши умову про це у колективному договорі, що теж не заборонено законодавством.

Однак, на жаль, на сьогодні альтернативні способи розв'язання трудових спорів застосовуються в доволі вузькій площині, що обумовлено не тільки недосконалим правовим регулюванням, а й необізнаністю населення щодо можливості застосування процедур медіації як способу вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Розглянута проблематика, у свою чергу, потребує подальшого ґрунтового доктринального дослідження та вивчення.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20/conv#Text> (дата звернення: 05.05.2022). 2. Серета О.Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. Право та інновації. 2017. № 2. С. 38-45. 3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2022). 4. Про Національну службу посередництва і примирення: Положення, затверджене Указом Президента України від 17 листопада 1998 року N 1258/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1258/98#Text> (дата звернення: 05.05.2022).

Ждан Микола Дмитрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Козир Валентин Олександрович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського

РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРІВ ПРО ПРАЦЮ ТА ЗАБОРОНИ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вимагають виконання з боку нашої держави зобов'язань у галузях зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, що в свою чергу, тягне за собою, вчинення активних дій із імплементації положень європейського законодавства з питань добровільної реалізації громадянами права на працю у межах офіційної зайнятості та максимальної ліквідації неофіційного працевлаштування, яке в Україні набуло характеру епідемії. При цьому, вирішення вищезазначеної проблеми є необхідною умовою і для функціонування загальноєвропейського ринку праці.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, у вітчизняній науці трудового права відсутні комплексні дослідження, в яких би розглядалось питання принципу свободи договорів про працю та заборони примусової праці через призму євроінтеграційних процесів.

В Європейському Союзі положення щодо принципу свободи договорів про працю та заборони примусової праці зафіксовані у Хартії основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. Перша частина вищезазначеного принципу знаходить своє відображення у ст. 15 Хартії, яка називається «свобода професійної діяльності та право на працю» і формулюється так: «кожна людина має право на працю та на здійснення професійної діяльності, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується. Кожен громадянин і кожна громадянка Європейського Союзу мають право шукати роботу, працювати, засновувати власну справу або надавати послуги на території будь-якої держави-члена». Аналіз даної норми дає можливість стверджувати, що принцип свободи договорів можна вивести із права на працю та акцентує увагу на добровільності обрання місця професійної діяльності. Беручи до уваги екстериторіальне значення Європейського Союзу, можна наголошувати і на тому, що принцип

свободи трудового договору пов'язується також і з можливістю вільно обирати місце роботи на території будь-якої держави-члени Європейського Союзу. Принцип свободи пересування громадянам ЄС встановлено статтею 45 Договору про функціонування ЄС, деталізований законодавством ЄС та європейським прецедентним правом. Свобода пересування передбачає ліквідацію будь-якої форми дискримінації за ознакою громадянства між працівниками держав-членів ЄС щодо зайнятості, оплати та інших умов праці. Це означає, що європейські громадяни мають право шукати роботу в будь-якій країні ЄС, жити та працювати там без необхідності отримувати дозвіл на роботу, залишатися навіть після того, як закінчать працювати.

Другою частиною вищезазначеного принципу, яка має безпосередній зв'язок з принципом свободи договорів про працю є заборона дискримінації у сфері праці. Положення, що забороняють дискримінацію закріплені в ряді нормативних документів Європейського Союзу: Хартії про основні права (гл. 3, ст. 21-26) та трьох Директивах: Директиві 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року, що імплементує принцип рівного поводження з людьми, незалежно від їх расового або етнічного походження; Директиві 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про створення загальних стандартів, спрямованих на забезпечення рівноправності у сфері праці та зайнятості; Директиві 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року, що забезпечує застосування принципу рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування та зайнятості. Усі три директиви містять визначення дискримінації та ряд підстав, за наявності яких вона може існувати. Зокрема, під дискримінацією слід розуміти ситуацію, коли «до однієї особи ставляться, ставилися або будуть ставитися менш доброзичливо, ніж до іншої особи через різне расове або етнічне походження» (ст. 2 Директиви 2000/43/ЄС). Хоча дане визначення досить ємко відбиває основні ознаки дискримінації, все ж перелік ознак дискримінації неповний і тому він доповнюється у рішеннях Європейського Суду з прав людини. Так, у рішенні у справі «Coleman» ЄСПЛ прирівняв до дискримінації за ознакою інвалідності, відмову у прийнятті на роботу жінки, яка мала дитину-інваліда. У рішенні у справі *P v S* ЄСПЛ визнав дискримінаційним звільнення особи, яка здійснила операцію зі зміни статі. У той же час ЄСПЛ часто виключає ті чи інші ознаки з низки дискримінаційних, як у справі «Sonia Chacón Navas», відокремивши інвалідність від хвороби та визнавши відмову в прийомі на роботу за мотивами останньої недискримінуючими. Як бачимо, положення, що стосуються заборони дискримінації у сфері праці є невід'ємною складовою забезпечення принципу свободи трудового договору у Європейському Союзі.

Ч. 2 ст. 5 Хартії основних прав Європейського Союзу вказує, що «ніхто не може залучатися до примусової чи обов'язкової праці». Крім того, згідно ст. 4 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 3 вересня 1953 року (заборона рабства і примусової праці) вказується, що «нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю. Для цілей цієї статті значення терміна “примусова чи обов'язкова праця” не поширюється: а) на будь-яку

роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; b) на будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; c) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства; d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків». При цьому, що вважати примусовою чи обов'язковою працею положення Хартії та Конвенції не пояснюють.

Загальновизнане міжнародне визначення примусової праці міститься у Конвенції Міжнародної організації праці № 29 від 1930 року «Про примусову чи обов'язкову працю». Так, під «примусовою працею» слід розуміти «будь-яку роботу або службу, яку вимагають від будь-якої особи під загрозою будь-якого покарання, для виконання якої ця особа не запропонувала своїх послуг добровільно» (ст. 2 Конвенції). В свою чергу, серед форм примусової праці Міжнародна організація праці виділяє: 1) традиційні форми кабальної праці в аграрному секторі близькі до кріпосної залежності, в яку залучена вся сім'я або чоловік – глава сім'ї; 2) боргова кабала ґрунтується на складній схемі підрядників і субпідрядників, кожен з яких отримує свою частку прибутку від залежних від боргів працівників; 3) примусова праця дітей, що пов'язана з традиційною практикою, коли дітей передають на виховання родичам, які обіцяють дати дітям освіту, а на практиці експлуатують дітей, змушуючи працювати як домашню прислугу, на сільськогосподарських роботах, рибальстві або секс-індустрії; 4) примусова праця, пов'язана з міграцією та експлуататорською системою трудових контрактів; 5) примусова праця внаслідок організованої злочинної торгівлі людьми.

В Європейському Союзі основна джерельна база, в якій можна знайти елементи правового регулювання заборони примусової праці, зосереджена у рішеннях Європейського Суду з прав людини. Наприклад, цікавою справою, що ілюструє важливість розуміння сутності примусової та обов'язкової праці, є справа Van der Musselle проти Бельгії, де заявником виступав адвокат-стажер, призначений безкоштовно захищати незаможних обвинувачених. Він думав, що це була примусова праця. ЄСПЛ вирішив, що порушень статті 4 Конвенції не було. Безкоштовна юридична допомога, яку заявник мав надавати, була пов'язана з його професією, надавала йому певні переваги, такі як виключне право виступати в суді, та сприяла підвищенню його кваліфікації. Цей обов'язок був пов'язаний з іншим правом, передбаченим Конвенцією (стаття 6 – право на допомогу адвоката), і, говорячи термінами статті 4 Конвенції, міг розглядатися як частина «звичайних цивільних обов'язків». Нарешті обов'язкове безкоштовне надання адвокатських послуг залишало заявнику достатньо часу для оплачуваної роботи. Як бачимо, заборона примусової праці не терпить як порушень, так і зловживань з боку суб'єктів реалізації права на працю.

Беручи до уваги все вищезазначене, можна стверджувати, що принцип свободи договорів про працю та заборони примусової праці є фундаментом євроінтеграційних процесів в контексті реалізації права на працю. Принцип свободи договорів про працю проявляється у можливості добровільного обрання місця застосування здібності особи до праці або добровільної відмови від будь-якого працевлаштування. Досвід правового регулювання принципу свободи договорів про працю у Європейському Союзі показує також важливість екстериторіальності укладення договорів про працю. Це означає, що громадяни мають право шукати роботу в будь-якій країні Європейського Союзу, жити та працювати там без необхідності отримувати дозвіл на роботу, залишатися навіть після того, як закінчать працювати. Крім того, принцип свободи договорів про працю передбачає заборони усіх форм прямої та непрямой дискримінації у сфері праці. У цьому контексті важливою є практика Європейського Суду з прав людини, у якій здійснюється відмежування дискримінації у сфері праці та зловживання заборонаю дискримінації з боку працівників. Заборона примусової праці є провідною складовою принципу свободи договорів про працю, що передбачає недопущення будь-якого застосування праці під загрозою покарання.

Європейський досвід правового регулювання заборони примусової праці акцентує увагу на необхідності посилення боротьби із різними формами примусової праці, зокрема, пов'язаною із традиційними формами рабської праці, борговою кабалою, використанням нелегальної праці трудових мігрантів тощо. В контексті євроінтеграційних процесів в Україні, на сьогоднішній день, досить актуальним є питання дослідження засобів ліквідації практики використання праці без укладення трудового договору, що за європейськими стандартами володіє ознаками примусової праці.

Ільків Олег Васильович,
доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Риженко Ігор Миколайович,
доцент, кандидат технічних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Ковалик Артур Артурович,
студента 2 курсу юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Питання соціального забезпечення – є актуальним завжди, адже дуже тісно торкається людини та її життєдіяльності. Останні події в Україні розширили сферу дії системи соціального захисту. Виникла потреба поліпшити соціальний захист військовослужбовців та інших учасників воєнних дій. Проте сьогоднішній не надто високий рівень соціального захисту військовослужбовців може негативно позначатися на якісному складі війська, породжувати часткові невдоволення тощо.

Першочергове завдання держави – формування нової національної системи соціального захисту населення щодо створення умов для достатнього життєвого рівня людини [1].

Насамперед, слід визначити, що мається на увазі під «соціальним забезпеченням». В Україні термін «соціальне забезпечення» застосовується в Концепції соціального забезпечення громадян України та в інших нормативно-правових актах України [2].

Система соціального забезпечення та соціальної підтримки, створена ще в СРСР, значною мірою була успадкована сучасною Україною, становлення якої ознаменувало останній етап формування та розвитку державної системи соціального забезпечення [3, с. 22]. Сьогодні державну політику у сфері соціального забезпечення та соціального захисту визначають близько 30 законодавчих актів, серед яких провідне місце належить законам України, указам Президента та постановам Кабінету Міністрів України, але донині в нашій країні не створено єдиного законодавчого акта, який би регулював усі

аспекти у цій сфері. За стандартами Ради Європи та Європейського Союзу соціальне забезпечення віднесено до системи, яка включає, крім соціального забезпечення (через соціальне страхування), також інші форми соціального захисту: державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення. Таке розуміння має велике значення для національного законодавства, оскільки в Україні немає загального закону про соціальний захист населення [4, с. 569].

На даний момент учасників антитерористичної операції об'єднаних сил віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни [5]. На Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції покладено завдання соціального захисту ветеранів війни та учасників бойових дій. Також на службу покладено завдання надання волонтерської допомоги: громадянам, які беруть участь у виконанні чи забезпеченні робіт, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції об'єднаних сил, бойовими діями, збройним конфліктом, у тому числі в період здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги і проживають в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій, збройного конфлікту. Державна політика у цій сфері включає забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби, організації їх поховання [6]. На сьогоднішній день збільшено розміри грошового забезпечення військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом; військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, встановлено виплату грошового забезпечення, як для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом; надається одноразова грошова допомога у разі звільнення військовослужбовців, призваних на військову службу у зв'язку з мобілізацією; встановлено новий рівень виплат грошової винагороди та визначено розмір додаткових винагород військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь на лінії воєнних дій в умовах особливого періоду; за знищення різних видів ворожої військової техніки. За працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації, зберігаються (на особливий період, але не більше одного року) місце роботи, посада й компенсується середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, в яких вони працювали на час призову незалежно від підпорядкування та форми власності. Виплата компенсацій здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Виплата пенсії пенсіонерам з-поміж військовослужбовців у разі призову їх на військову службу під час мобілізації не припиняється. При цьому після звільнення зі служби при виплаті пенсії враховуватиметься додаткова вислуга років. Громадян, призваних під час

мобілізації, звільнено від штрафних санкцій за фінансовими, податковими зобов'язаннями (не нараховуються відсотки за користування кредитом) [7, с. 192]. Проблемою соціального захисту учасників АТО є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців (учасників бойових дій). Не відповідає потребам сьогодення система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, учасників АТО та членів їхніх сімей.

Отже, створення дієвої та ефективної системи соціального захисту військовослужбовців є важливим та актуальним завданням держави Україна. Люди, які нас захищають мають право на нормальне, матеріально та духовно забезпечене життя. Саме ефективний механізм соціального захисту надасть таку можливість військовослужбовцям та їх сім'ям.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973. [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
2. Постанова ВРУ Про проект Концепції соціального забезпечення населення України від 21.12.1993 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12#Text>
3. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2018. 248 с.
4. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. Молодий вчений. 2017. № 5 (45). С. 568–572.
5. Закон України «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1233-18>.
6. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. Аспекти публічного управління. 2015. № 11-12. С. 36–43.
7. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – Київ: НІСД, 2015. 474 с.

Кохан Наталія Василівна,
канд. юрид. наук. доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та трудового права
навчально-наукового Юридичного інституту
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
natalia.kohan@pnu.edu.ua

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження в країні військового стану, поставив значні виклики перед людьми і перед державою щодо правового врегулювання відносин у всіх сферах суспільного життя. Донедавна, трудове законодавство України не містило жодної норми, якою б врегульовувались трудові правовідносини під час війни, тому в перші дні війни як у звичному режимі до трудових відносин застосовували загальні норми КЗпП України. Нові реалії життя вимагали від законодавця швидкого реагування.

Тому прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022р. [1] встановлює особливості регулювання трудових відносин на період дії воєнного стану. Паралельно із Законом, Мінекономіки України, надає роз'яснення щодо застосування положень Закону України від 15.03.2022р. № 2136-9 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2], яким розширено розтлумачуються норми відповідного закону. Обидва акти наданий час, виступають основними нормативно-правовими актами, якими регулюються трудові правовідносини під час воєнного стану в країні. У співвідношенні із КЗпП України, дані акти є спеціальними, разом з цим, до регулювання трудових відносин застосовуються й норми КЗпП України, за умови, якщо вони не суперечать спеціальним нормам.

В першу чергу, відповідні закони, на час дії воєнного стану обмежують дію ст.ст. 43 та 44 Конституції України [3], якими кожній особі гарантується право на працю та право на страйк.

Обмежуючи право на працю, під час дії воєнного стану, допускається примусова праця, яка проявляється через можливість переведення працівника на роботу, яка виходить за межі його трудової функції та без згоди на те самого працівника. Проте, таке переведення не допускається у місцевість на території якої тривають активні бойові дії, за умови, якщо така робота не протипоказана працівнику за станом здоров'я та здійснюється тільки для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій чи інших дій, які могли б поставити під загрозу життя людей.

Разом з цим, обмеження права на працю слід розглядати й через не застосування положень ч.3 ст.32 КЗпП України щодо повідомлення працівника

про зміну істотних умов праці. Відповідно, під час військового стану дозволяється змінювати істотні умови праці не дотримуючись 2-ох місячного терміну. Тому працівники можуть бути попереджені про зміну істотних умов праці відразу після прийняття роботодавцем відповідного рішення про таку зміну, проте такий працівник повинен бути попереджений до допуску його до роботи за новими умовами.

Обмежуючи право на працю, обмежується право кожного працівника та жінок, як особливої категорії працівників на належні, безпечні і здорові умови праці. В першу чергу це стосується роботи в нічний час. Так, відповідно до ст.ст. 8 та 9 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» допускається при необхідності, що зумовлюється умовами виробництва зрівнювання тривалості роботи в нічний час з денною роботою. Заборона залучення до роботи в нічний час, залишається тільки для працівників, молодших 18 років. Розширюється перелік працівників, яких тільки за їх згодою можна залучати до роботи у нічний час. До них віднесені вагітні жінки та жінки, які мають дитину віком до 1 року, особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота. Такі нововведення значно змінюють положення ст.55 КЗпП України та допускають обмеження дії ст.ст.174, 175, 176, 177 КЗпП України [4]. Таким чином, на період дії воєнного стану, дозволяється застосування праці жінок (окрім вагітних та жінок, які мають дитину інваліда віком до 1 року) за їх згодою на важких роботах, роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці та на підземних роботах. Вони за згодою можуть залучатися до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні, святкові і неробочі дні та направлятися у відрядження.

Уваги потребує питання забезпечення заробітної плати, як обов'язкової умови трудового договору та яка виступає основним засобом через який забезпечуються потреби працівника. Згідно Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у відповідності Конституції України, право особи на заробітну плату, не нижчу від розміру, який визначений законом частково зберігається. Проте дозволяється обмеження права особи на своєчасне одержання винагороди за працю. Під час військового стану, роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Відповідно до ст. 10 вищезазначеного закону, роботодавець звільняється від відповідальності тільки за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Щодо розміру заробітної плати, то вона виплачується працівнику на умовах, визначених трудовим договором. Особливої уваги потребує питання щодо виплати заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору. У такому випадку, здійснення усіх належних працівнику виплат, покладається не на роботодавця, а на країну, яка здійснює військову агресію проти України.

Виходячи з п.2 ст.1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» яким вказується, що на період дії воєнного стану обмежуються права визначені ст.ст.43 та 44 Конституції України, вбачається що, обмеженню підлягають не тільки вони, а й права та свободи визначені ст.45 Конституції України – право на відпочинок та право на працю через збільшення загальнотижневого навантаження на працівника. Таким чином, загальнотижневе навантаження працівника під час воєнного стану не може перевищувати 60 год. на тиждень. При скороченому робочому часі – 50 годин на тиждень. Слід мати на увазі, що встановлення підвищеної норми роботи є правом а не обов'язком для роботодавця і повинно зумовлюватись потребою у ефективній діяльності відповідного підприємства, установи чи організації в оборонній сфері чи стосуватись сфери забезпечення життєдіяльності населення. Щодо часу відпочинку, то щотижневий безперервний відпочинок може скорочуватись тривалістю до 24 годин. Проте, таке скорочення відбуватиметься тільки при запровадженні шестиденного робочого тижня. Відповідно до ст.12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», відпустки також підпадають під обмеження. Тому у період дії воєнного стану, щорічна основна оплачувана відпустка надається працівникам тривалістю 24 календарні дні. Окремим працівникам, роботодавець може відмовити у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури. Проте, під час дії воєнного стану роботодавець на прохання працівника, може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку.

Також на період дії воєнного стану не діють норми КЗпП щодо: скорочення роботи на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні напередодні святкових і неробочих днів; тривалості робочого дня напередодні вихідних днів при шестиденному робочому тижні не більше 5 годин; обмеження граничних норм надурочних робіт; перенесення вихідного дня на наступний після святкового або неробочого; перенесення вихідних та робочих днів відповідно до рекомендації Кабінету Міністрів України; заборони залучення до робіт у вихідні, святкові і неробочі дні; компенсації за залучення до робіт у вихідні, святкові і неробочі дні.

Обмежуючи під час дії військового стану право на працю, допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності та у період його перебування у відпустці.

Підсумовуючи зазначене, слід вказати, що такі обмеження права на працю є тимчасовими є правом а не обов'язком роботодавця та повинні з обережністю застосовуватись роботодавцем щодо найманих працівників.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» : Закон України від 15.03.2022р № 2136-IX. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T222136?an=2>

2. Коментар Міністерства економіки України до Закону України від 15.03.2022р. № 2136-9 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» : від 23.03.2022р. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=KomentarMinekonomikiDoZakonuUkrainiVid15-Bereznia2022-R-2136-ikhproOrganizatsiiuTrudovikhVidnosinVUmovakhVonnogoStanu>

3. Конституція України від 28.06.1996р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Кодекс Законів про Працю України від 10.12.1971р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

УДК 349.2:347.9

Orcid 0000-0003-3768-5608

Лук'яничков Олег Миколайович,
завідувач кафедри правового регулювання економіки,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: lukonik@gmail.com

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Індивідуальні трудові спори розглядаються комісіями по трудових спорах та місцевими загальними судами [1]. Правове регулювання розгляду індивідуальних трудових спорів КТС здійснюється Кодексом законів про працю України, а правове регулювання розгляду індивідуальних трудових судом – Цивільним процесуальним кодексом України (далі - ЦПК України). Так, відповідно до приписів останнього, справи, що виникають з трудових правовідносин, загальні суди розглядають у порядку цивільного судочинства (ч.1 ст.19 ЦПК України). Розгляд зазначеної категорії справ має деякі особливості, що пов'язані з наявністю додаткових прав і гарантій у працівника. Саме цим особливостям і присвячена наша доповідь.

1. Право на вибір суду.

За загальним правилом (ст. 27 ЦПК України), територіальна підсудність справи визначається зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування фізичної особи-відповідача або ж місцезнаходженням юридичної особи-відповідача згідно з Єдиним державним

реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. А позови, що виникають з трудових правовідносин, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача.

2. Право на звільнення від сплати судового збору.

Відповідно до п.1 ч.1 ст. 5 ЗУ «Про судовий збір» від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі у справах про стягнення заробітної плати та поновлення на роботі.

Щодо інших справ, пов'язаних із захистом трудових прав, то суд, враховуючи майновий стан сторони, може відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, зменшити розмір або звільнити від його сплати.

3. Право на вибір представника.

Звісно, що таке право має кожна особа, але право особи, що звернулася за захистом трудових прав, дещо ширше. Так, відповідно до приписів ч.1 ст. 60 ЦПК України представником у суді може бути адвокат або законний представник. Проте під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність.

4. Право не подавати копії позовної заяви та копії всіх документів, що додаються до неї.

Так, під час подання позовної заяви, позивач повинен додати до останньої її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб. У разі ж подання до суду позовної заяви та документів, що додаються до неї в електронній формі, позивач зобов'язаний додати до позовної заяви доказ надсилання листом з описом вкладення іншим учасникам справи копій поданих до суду документів (ч.1 ст.177 ЦПК України).

Проте такі правила не поширюються на позови, що виникають з трудових правовідносин (ч.1 ст.177 ЦПК України).

5. Право на вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті.

За загальним правилом, це заборонено. Проте зазначене обмеження не поширюється на забезпечення позову шляхом зупинення рішень, актів керівника або роботодавця про застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, відмова в наданні відпустки, відсторонення від роботи чи посади, будь-яка інша форма дискримінації позивача тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України "Про запобігання корупції". (ч.10 ст.150 ЦПК України).

6. Право на видачу судового наказу.

Судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку (п.1 ч.1 ст.161 ЦПК України).

Наявність такого права надає працівнику можливість швидше захистити свої права.

7. Часткове звільнення від обов'язку доказування.

Згідно з приписами ст.81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

При цьому, у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України "Про запобігання корупції" іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача. (ч.3 ст.81 ЦПК України)

При цьому, у справах про дискримінацію позивач зобов'язаний навести фактичні дані, які підтверджують, що дискримінація мала місце. У разі наведення таких даних доказування їх відсутності покладається на відповідача. (ч.2 ст.81 ЦПК України)

8. Розгляд справ в порядку спрощеного позовного провадження.

Згідно з приписами ч. 4 ст. 19 ЦПК України та ч.1. ст.274 ЦПК України справи, що виникають з трудових відносин розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження.

8. Негайне виконання судових рішень.

Так, суд допускає негайне виконання рішень у справах про присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць, та у справах про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника (ч.1 ст.430 ЦПК України).

10. Заборона повороту виконання рішення суду.

У справах про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що випливають з трудових правовідносин, поворот виконання не допускається незалежно від того, у якому порядку ухвалено рішення, за винятком випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача (ч.2 ст.445 ЦПК України).

При позитивній оцінці наведених особливостей розгляду індивідуальних трудових спорів, вважаємо за можливе зробити і одне зауваження. Однією із специфічних рис трудових відносин є те, що їх документування здійснюється роботодавцем. Працівник не має вільного доступу до документів, пов'язаних з його трудовою діяльністю, внаслідок чого він об'єктивно обмежений у

доказуванні своєї позиції. Саме тому ми пропонуємо у справах, що виникають з трудових правовідносин, обов'язок доказування покладати на роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Закон України № 322-VIII від 10.12.71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1172>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>

УДК 349.2

Orcid 0000-0003-2727-5357

Новіков Денис Олександрович,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: dezcruel@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні дії, що тривають в Україні, зумовлюють величезні проблеми у вітчизняній економіці, що, у свою чергу, впливає на ринок праці. Фактична можливість дотримання трудових громадян знижується по мірі зменшення обсягів виробництва, особливо у тих регіонах, що найбільше страждають від воєнних дій. Для пристосування ринку праці до умов воєнного стану 24 березня 2022 року набув чинності Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану". Цей Закон треба вважати провідним нормативно-правовим актом у сфері регулювання трудових відносин до скасування режиму воєнного стану в Україні. Даним нормативно-правовим актом очевидно передбачено декілька новел, якими трудове законодавство намагається пристосуватись до надзвичайних умов воєнного часу.

Слід відзначити, що Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" значною мірою лібералізує положення трудового законодавства у багатьох напрямках. Так, роботодавцю дозволяється укладати строкові договори для заміщення працівників, що є внутрішніми переселенцями або покинули територію України чи про місцезнаходження яких невідомо (з таким працівником трудові відносини призупиняються); переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, допускається

без його згоди, крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії; роботодавцю дозволяється розірвати трудовий договір із працівником, який перебуває у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) та у період тимчасової непрацездатності; допускається збільшення тривалості робочого тижня до 60 годин, гарантії щодо тривалості роботи напередодні вихідних, неробочих і святкових днів, роботи у вихідні, неробочі і святкові дні, нічний час під час воєнного стану не застосовується; тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин; роботодавцю дозволяється відмова працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури.

Треба зауважити, що означені норми, суттєво зменшуючи трудові стандарти, не формують позитивного стимулу для роботодавців утримувати найцінніших спеціалістів або не ліквідувати підприємства. Там само для працівників даним нормативно-правовим актом не створено жодного юридичного інструменту для того, щоб продовжувати трудову діяльність на території України (за різними даними до країн Європейського Союзу за період воєнних дій виїхало від 5 до 8 українців, де вони отримують право на працевлаштування). Наприклад, ч. 3 ст. 12 Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" дозволяє надавати працівнику відпустку без збереження заробітної плати без будь-яких строкових обмежень (представляється, що наведена норма має сенс для у тому сенсі, що може бути використана роботодавцем для невиконання своїх юридичних обов'язків перед працівником); ч. 3 ст. 13 цього Закону покладає "відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України" (на моє переконання, питання оплати праці як питання соціальної функції держави у період воєнного стану не повинно мати прямої залежності від підсумку воєнних дій. Відмовляючись від соціальної підтримки громадян у період воєнного стану, держава здійснює виштовхування громадян працездатного віку за територію держави. Це у майбутньому матиме катастрофічні наслідки для економіки України за будь-якого підсумку воєнних дій).

Таким чином, модифікацію трудового законодавства у період воєнного стану не можна назвати вдалою. Разом із зменшенням трудових стандартів держава не пропонує громадянам реальних гарантій щодо виплат заробітної плати чи збереження робочого місця. Роботодавці у такій ситуації (як приватні підприємства, так і державні установи) за такої ситуації невдовзі зіштовхнуться із катастрофічними наслідками на ринку праці, який буде не здатний задовольнити попит на працівників, особливо які мають відповідну кваліфікацію на ринку праці. Пропоную викласти ч. 3 ст. 13 Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" у такій редакції:

"Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового здійснюється за рахунок державного бюджету України у повному обсязі".

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 05.05.2022).

УДК 349.3

ORCID 0000-0001-7917-9856

Прийменко Олександр Сергійович,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Харківського національного університету

мистецтв імені І.П. Котляревського

кандидат юридичних наук, доцент

alex_priyenko@ukr.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Життя в Україні в умовах воєнного стану вимагає від законодавця відповідної реакції на суспільні процеси, що мають бути врегульовані з урахуванням об'єктивно іншої ситуації, ніж у мирний час. Ми вже спостерігаємо чимало кардинальних змін у правовому регулюванні трудових відносин. Достатньо згадати про Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1], в якому зафіксовано багато суперечливих, але й напевно необхідних нормативних положень в цей період, або Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», що вносить зміни до Закону України «Про освіту», визначаючи гарантії працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ на збереження місця роботи, середнього заробітку та інших виплат, передбачених законом [2].

Право соціального забезпечення вже теж зазнає змін. Для оцінки всіх законодавчих нововведень слід ще провести чимало наукових обговорень і дискусій. Проте, вже очевидно, що прийняті нормативні акти лише частково можуть вирішити проблему соціального захисту населення в умовах воєнного стану.

Загальновідомо, що право є регулятором суспільних відносин. Тому доцільним є вивчення тих об'єктивних даних, що повинні визначати перспективні напрями роботи законодавця з точки зору узгодження чинного законодавства і реалій життя. Сьогодні актуалізація правового регулювання у сфері соціального забезпечення громадян як ніколи є не просто важливою, а стає

для певної частини населення життєво важливою у буквальному сенсі цього словосполучення.

Станом на кінець квітня 2022 року до поліції надійшло близько 7 тисяч заяв про зниклих безвісти. Близько половини були розшукані [3]. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало станом на 06 травня 2022 року 3 309 випадків загибелі та 3 493 випадки поранень цивільного населення України. Визнається, що фактична кількість буде вищою, адже інформація з регіонів інтенсивних бойових дій затримується та очікує на додаткову перевірку [4].

Отже, актуальним стає розробка змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в частині призначення пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Перші кроки вже зроблено. Прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти" та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», яким вносяться зміни й до правового регулювання пенсійних відносин [5].

Слід звернути увагу, що вимоги до наявності страхового стажу можуть стати перепоною для багатьох під час подання документів для призначення пенсії. Це питання є складним і потребує подальшого опрацювання з метою пошуку збалансованого вирішення.

Особливою групою суб'єктів є військовослужбовці. Теза про значення пенсії в разі втрати годувальника в нових умовах й для військовослужбовців підтверджується ухваленням Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" щодо пенсій в разі втрати годувальника», яким вноситься чимало новацій щодо набуття права на пенсію, її розмірів [6]. Ще раз підкреслюю, що мова йде тільки про один вид пенсії. Зрозуміло, що наступним кроком має стати оновлення нормативного регулювання пенсії по інвалідності для військовослужбовців.

Таким чином, воєнний стан і військові події загострили «старі» проблеми соціального забезпечення і сформуvalи нові виклики, відповідь на які має бути швидкою. Насамперед слід звернути увагу на пенсійне забезпечення по інвалідності та втраті годувальника як цивільних, так і військовослужбовців. У середньостроковій перспективі актуальним стане удосконалення системи соціальних послуг та багато інших питань, які мають закласти підвалини принципово нової за якістю системи соціального забезпечення населення.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон

України від 15 березня 2022 року № 2126-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

3. Кількість зниклих безвісти в Україні після початку вторгнення РФ є безпрецедентною у сучасній світовій історії — МВС URL: <https://suspilne.media/234309-kilkist-zniklih-bezvisti-v-ukraini-pisla-pocatku-vtorgnenna-rf-e-bezprecedentnou-u-sucasnij-svitovij-istorii-mvs/>

4. В Україні від початку повномасштабної війни з РФ загинули 3 309 цивільних – ООН URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3476733-v-ukraini-vid-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-z-rf-zagинули-3-309-civilnih-oon.html>

5. Про внесення змін до Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти" та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2191-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#Text>

6. Про внесення змін до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" щодо пенсій в разі втрати годувальника : Закон України від 24 березня 2022 року № 2146-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2146-20#Text>

УДК 349.22

Orcid 0000-0002-6385-181X

Смолярова Марина Леонідівна,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного Університету «Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: Smolyarova@i.ua

ВПЛИВ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних трудових відносинах не існує єдиної моделі системи стимулювання праці, кожне підприємство самостійно обирає свої стимуляційні методи, враховуючи наявні можливості, передовий досвід, економічну ситуацію. Запровадження правових засобів стимулювання дозволяє підвищити ефективність виробництва і тим самим досягти найкращих результатів діяльності підприємства в цілому. Ринкові форми господарювання відкривають нові можливості у мотивації суб'єктів трудових правовідносин за допомогою засобів стимулювання, що дозволяє оцінити їх дієвість і скоригувати їх вплив з метою формування бажаного результату трудової діяльності.

На трудову діяльність суб'єктів трудових правовідносин впливають внутрішні та зовнішні фактори. Держава закріплюючи норми права дає можливість людині діяти у своїх інтересах і для задоволення своїх потреб.

Зрозуміло, що життя людини неможливо без потреб. Тому потреби людей завжди будуть рушійною силою розвитку як суспільства, так і самої людини. Для задоволення потреб і здійснюється трудова діяльність. Держава, роботодавці та органи трудового колективу, впливаючи на процес формування та задоволення потреб суб'єктів трудових правовідносин, одержують можливість спрямовувати їх життєві орієнтири на правомірну поведінку. Стимулювання праці й соціальний контроль містять у собі зовнішні спонукання й елементи трудової ситуації. Під стимулюванням зазвичай розуміють вплив на трудову поведінку працівника через створення особистісно значущих умов трудової ситуації, що спонукають його діяти певним чином [1, с. 120]. Ефективною буде та трудова діяльність, яку здійснюють з дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку та з урахуванням вимог до дисципліни праці як комплексу правил та принципів, яких повинен дотримуватися і працівник, і трудовий колектив, і роботодавець. Проте дотримання дисципліни праці суб'єктами трудових правовідносин майже не можливе без зовнішнього впливу на них, якими є правові стимули. Правовий стимул завжди оформлюється в нормативній формі. При цьому необхідно звернути увагу на те, що всі правові норми за характером впливу тривалий час було заведено розділяти на три групи, а саме: 1) норми, що містять у своєму змісті обов'язки суб'єкта на вчинення конкретних позитивних дій (норми-приписи); 2) норми, якими регламентуються вимоги до суб'єктів щодо утримання від конкретних дій (норми-заборони); 3) норми, що у своєму змісті містять право суб'єкта на вчинення конкретних позитивних дій (норми-дозволи) [2, с. 38].

Звісно, потреби створюють передумови для встановлення у законодавстві про працю України правових стимулів, які призначені впливати на поведінку суб'єктів в необхідному для суспільства та держави напрямі, спонукати особу діяти певним чином. Як внутрішня, так і зовнішня мотивація суб'єктів трудових правовідносин може бути як усвідомленою, так і неусвідомленою. При цьому слід зазначити, що зовнішні складові мотивації значно впливають на внутрішні складові.

Таким чином, стимулювання суб'єктів трудових правовідносин завжди є внутрішньо обумовленою, тобто базується на внутрішній мотивації, однак залежить від зовнішніх впливів. Обставини, умови, ситуації мають значення для мотивації тільки тоді, коли стають значущими для суб'єктів, для задоволення їх потреб та їх бажання. Зовнішня мотивація суб'єктів трудових правовідносин (правові стимули) іноді можуть впливати на їх поведінку, не змінюючи внутрішню їх мотивацію, а лише активізувавши її.

Список використаних джерел:

1. Біліченко О. С. Класичні і сучасні моделі мотивації трудової діяльності. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 4. С. 119–125.
2. Алексеев С. С. Проблемы теории права : Основные вопросы общей теории социалистического права : курс лекций : в 2 т. Т. 1. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. 396 с.

УДК 349.3

Orcid 0000-0001-8410-9377

Бук Мирослава Олегівна,
асистент кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка
кандидат юридичних наук
e-mail: buk.myroslava@gmail.com

НАБУТТЯ СТАТУСУ БЕЗРОБІТНОГО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Під час війни проблема безробіття неабияк загострилась, мільйони людей втратили роботу. В таких умовах людям, які залишилися без засобів до існування, вкрай необхідна фінансова допомога. Тому для їхньої підтримки законодавець спростував процедуру набуття ними статусу безробітних та отримання допомоги по безробіттю.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» безробітний – це особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи. Такий статус може набути: 1) особа працездатного віку до призначення пенсії (на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи; 2) особа з інвалідністю, яка не досягла пенсійного віку та отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу відповідно до законодавства України; 3) особа, молодша 16 – річного віку, яка працювала і була звільнена у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці [1].

За загальним правилом, статус безробітного надається особі на підставі її особистої заяви, за умови відсутності підходящої роботи, з першого дня реєстрації у центрі зайнятості.

Указом Президента України «Про ведення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року на території нашої держави введено воєнний стан, строк дії якого продовжено до 25 травня 2022 року. Воєнний стан в Україні (на час його дії) частково змінив порядок надання особам, які шукають роботу статусу зареєстрованих безробітних. Частково, тому що визначальним у дотриманні

порядку реєстрації безробітних є місцеперебування на території України особи, яка претендує набути такий статус.

Якщо особа перебуває на підконтрольній території України, де не проходять бойові дії, тоді, в основному, діє загальний порядок реєстрації безробітних осіб. У такому випадку, особа звертається до обраного нею міського, районного, міськрайонного центру зайнятості або філії регіонального центру зайнятості особисто, під час безпосереднього відвідування і подає: 1) заяву про надання статусу безробітного; 2) паспорт громадянина України або інший документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України; 3) посвідку на постійне проживання або посвідчення біженця або особи, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист – якщо статус претендує набути іноземець або особа без громадянства, які постійно проживають в Україні, визнані в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, яким надано в Україні притулок чи тимчасовий захист, а також ті, що одержали дозвіл на імміграцію; 4) довідку про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків; 5) трудову книжку; 6) документ про освіту або його дублікат (за наявності такого документа або дубліката); 7) військово – обліковий документ для осіб, які звільнилися із строкової військової служби.

Коли ж особа перебуває на території України, яка є тимчасово окупованою, або ж на ній проходять бойові дії – порядок набуття статусу безробітного суттєво змінюється. По – перше, така особа подає заяву в електронній формі за допомогою засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія) або ж за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку. Використовувати ці способи звернення для набуття статусу безробітного можна у тих випадках, коли після введення воєнного стану особа працювала на території таких адміністративно – територіальних одиниць, де надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «ЄПідтримка». Перелік таких територій визначений Розпорядженням КМУ від 06.03.2022 р. № 204-р [2]. По – друге, щодо документального оформлення, така особа: 1) заповнює заявку, яка формується засобами «Порталу Дія»; 2) обирає та/або відкриває поточний рахунок в порядку визначеному Постановою КМУ від 09.12.2021 р. № 1272; 3) подає до обраного нею центру зайнятості заяву. Тобто вимоги щодо подачі документів, які необхідно подавати тим особам, що знаходяться на таких територіях України, де не тривають бойові дії і перелік яких визначено пунктами 17 – 19 Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу [3], не поширюються на цих осіб. Однак, такі особи зобов'язані протягом 30 календарних днів після припинення чи скасування воєнного стану, подати до центру зайнятості оригінали таких документів. До цього часу, інформацію необхідну для набуття статусу безробітного отримують на підставі відомостей, наявних у: Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків; Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; Єдиній державній електронній базі з питань освіти; Державному реєстрі

загальнообов'язкового державного соціального страхування; інформаційній системі Державної міграційної служби України та Міністерства внутрішніх справ України; Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб; податковій звітності за останній звітний період чи за IV квартал 2021 року або річній звітності за 2021 рік.

Особа, яка є внутрішньо переміщеною і бажає набути статус безробітного, або перебуває на тимчасово окупованій території України і до введення воєнного стану не розірвала трудовий договір з роботодавцем, окрім згаданих документів, подає в центр зайнятості також і заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору про що повідомляють роботодавця, територіальний центр зайнятості та територіальний орган Пенсійного фонду України.

Важливим нововведенням порядку реєстрації безробітних (і на території України, і на тимчасово окупованій території України, і на такій території де тривають бойові дії) є момент набуття особою статусу безробітної. Відтак особа вважається безробітною з першого дня її реєстрації у територіальному центрі зайнятості, за особистою заявою та без вимоги щодо наявності підходящої роботи.

Список використаних джерел:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
2. Про затвердження переліку адміністративно – територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка»: Розпорядження КМУ від 06.03.2022 р. № 204. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-p#Text>.
3. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: Постанова КМУ від 19.09.2018 р. № 792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2018-p#Text>.

Любчик Анна Миколаївна,
учений секретар НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
кандидат юридичних наук
anna.n.l@ukr.net

ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: МІЖНАРОДНА МЕРЕЖА ПІДТРИМКА НАУКОВОЇ СВОБОДИ

Дослідницькі інфраструктури – це засоби, які надають ресурси та послуги для дослідницьких спільнот для проведення досліджень та сприяння інноваціям.

Їх можна використовувати за межами досліджень, наприклад, для освіти чи державних послуг, і вони можуть бути односайтовими, розподіленими або віртуальними.

Вони включають

- основне наукове обладнання або комплекти інструментів
- колекції, архіви чи наукові дані
- обчислювальні системи та комунікаційні мережі
- будь-яка інша дослідницька та інноваційна інфраструктура

унікального характеру, відкрита для зовнішніх користувачів

За останні 12 місяців було зареєстровано 257 нападів у 35 країнах. Шведська організація Scholars at Risk (SAR-Sweden) отримала фінансування у розмірі 6 мільйонів шведських крон від Riksbankens Jubileumsfond. Це фінансування дозволить шведській секції прийняти більше вчених, які знаходяться в групі ризику.

Scholars at Risk (SAR) — це міжнародна мережа вищих навчальних закладів, які працюють над популяризацією академічної свободи в усьому світі, наприклад, надаючи захист дослідникам, які не можуть працювати у своїх країнах. Мережа була створена в 2000 році і щороку пропонує захист і підтримку для понад 300 дослідників у всьому світі. Мережа налічує понад 500 вищих навчальних закладів і діє в більш ніж 40 країнах.

Нещодавно випущений звіт Free to think 2017, опублікований Scholars at Risk (SAR), повідомляє про збільшення кількості атак. Звіт демонструє, як вищі навчальні заклади часто стають мішенню для насильницьких нападів і особливо піддаються впливу за авторитарних режимів і в зонах конфлікту [1].

Зростає потреба в захисті вчених, які знаходяться в групі ризику. Крім того, серед шведських вищих навчальних закладів існує великий інтерес до більшого залучення до SAR. Щоб задовольнити цей попит і дозволити більше науковців розміщувати в мережі, SAR-Sweden подала заявку на фінансування

від фонду Riksbankens Jubileumsfond, каже Кароліна Катоні, координатор SAR-Sweden.

Заявці було надано фінансування в розмірі 6 мільйонів крон (два мільйони на рік до 2019 року). Потрібне співфінансування в розмірі 50 відсотків від приймаючої установи.

SAR-Швеція координується з Університету Гетеборга і має 16 вищих навчальних закладів і один науково-дослідний інститут. Шведська секція спрямована на обмін досвідом щодо прийому науковців, а також на захист академічної свободи.

Дотепер у Швеції приймали п'ять науковців SAR: чотири в Університеті Гетеборга та один в Університеті Бороса. Більше вчених SAR тепер зможуть знайти притулок у Швеції. Очікується, що надане фінансування буде співфінансувати однорічні посади 10-12 вчених у Швеції протягом трирічного періоду.

Шведська дослідницька рада виділяє 5 мільйонів шведських крон на підтримку вчених у зоні ризику.

Шведська дослідницька рада вирішила підтримати дослідників, які рятуються від війни в Україні, зробивши фінансовий внесок у шведську секцію Scholars at Risk. SAR-Sweden працює над забезпеченням фінансування, щоб дослідникам, які потребують захисту, могли запропонувати тимчасові посади в Швеції.

5 мільйонів шведських крон на підтримку шведської секції Scholars at Risk (SAR-Sweden) є частиною роботи Шведської дослідницької ради, спрямованої на заохочення та ініціативи щодо міжнародної наукової співпраці та обміну досвідом. Використання фінансування не обмежене з точки зору предметних областей або спрямоване на конкретні географічні області.

Ініціатива дає змогу SAR-Швеція розпочати нові ініціативи, спрямовані на дослідників із групи ризику, які, наприклад, опинилися в гострих ситуаціях війни чи кризи. Той факт, що фінансування, яке зараз надає Шведська дослідницька рада, не має географічних обмежень, також означає, що фінансування можна використовувати для дослідників в інших країнах, наприклад, для дослідників у Росії чи Білорусі, які критично ставляться до своїх режимів, а також інших дослідників, потребує захисту.

Шведські вищі навчальні заклади, які є членами SAR, можуть подати заявку на співфінансування до 50% вартості прийому дослідників із групи ризику.

Університет Гетеборга координує роботу SAR-Швеція, членами якої зараз є 28 вищих навчальних закладів та організацій. Операція SAR-Sweden з підтримки шведських ВНЗ, які приймають дослідників із ризиком, уже фінансується Riksbankens Jubileumsfond, Шведським агентством міжнародного розвитку і співробітництва (SIDA) та Formas.

Українські вчені в період дії воєнного періоду на території держави як ніколи потребують підтримки та захисту від міжнародної наукової мережі. Така підтримка дасть можливість налагодити співпрацю з європейською програмою

COST з метою поширення і впровадження передового досвіду управління міжнародними науковими проектами шляхом формування мережі адміністраторів науки.

Список використаних джерел:

1. Free to Think 2017. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/resources/free-to-think-2017/>

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-2919-5513

Огієнко Інна Віталіївна,
доцент кафедри трудового, аграрного, екологічного права
та соціального захисту населення Харківського університету
науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук,
кандидат юридичних наук
e-mail: ogienko_inna@ukr.net

ЗАГРОЗИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ ДЛЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Процеси глобалізації та інтеграції, які розпочалися наприкінці ХХ століття і до сьогодні тільки набирали обертів, призводять до міграційних процесів в усьому світі і, звичайно, мають значний вплив на економічну і політичну ситуацію країн світу, незалежно від того здійснюється до неї притік людського капіталу чи його відтік.

Міграція - це процес пересування або через міжнародний кордон, або всередині країни, охоплює вона будь-який тип переміщення людей, незалежно від причин. [1] Тобто міграційний рух є реакцією населення країни на ті зміни, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства – політичному, економічному або соціальному. Завдяки наявності процесу міграції, його обсягу, ми маємо змогу зробити висновки відносно процесів, які відбуваються в державі.

Один з багатьох негативних результатів війни – це суттєві втрати людського капіталу, серед яких окремо необхідно виділити висококваліфікованих працівників, науковців, а також дітей і молодь. У пошуках притулку мільйони українців мігрують із районів, де ведуться активні бойові дії, на захід України та за кордон. Цей процес матиме найбільший вплив на формування та розвиток людського капіталу у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Крім безпосередніх людських втрат військових та серед цивільного населення, втрати будуть і в наслідок вимушеної міграції значної частини населення держави. За офіційними оцінками ООН, станом на 25.04.2022 року, Україну залишили 4 млн. 500 тис. осіб, внутрішньо переміщених осіб близько 7

млн. 500 тис. осіб, переважно це жінки і діти. [2] Офіційна статистика враховує тільки тих осіб, які звернулися по допомогу, не враховуючи тих людей, які виїхали за кордон за рахунок власних коштів і не користуються програмами допомоги, тому можемо говорити, що реальні цифри ще вищі.

Внутрішня міграція також дуже впливає на розвиток людського капіталу і може стати істотним фактором перерозподілу людських ресурсів усередині країни і в подальшому змінити ринок праці в Україні. Дослідження внутрішньої міграції в Україні, яке проводила Міжнародна організація з міграції (МОМ) у період з 9 по 16 березня, показало, що майже 6,48 мільйонів людей є переміщеними особами в Україні внаслідок війни - переважна більшість з них залишила свої домогосподарства або на початку війни, або коли вона досягла їхнього району мешкання. [3]

На наслідки внутрішньої і зовнішньої міграції будуть впливати декілька чинників. По-перше, це тривалість активних бойових дій - чим довше триватимуть, тим більша вірогідність того, що проблеми з роботою і проживанням на новому місці будуть успішно вирішені і сенсу повертатися додому стане менше. По-друге, це масштаби руйнації житлової та соціальної інфраструктури як регіону в цілому, так і окремих міст, і попередні оцінки часу, потрібного на її відновлення. По-третє, це руйнація промислової інфраструктури, наслідком якої буде значне скорочення робочих місць.

В свою чергу, приймаючі країни, а це, в основному, країни Європи, вже тривалий час як зіткнулися зі значними демографічними проблемами, пов'язаними зі старінням населення, зменшенням працездатного населення, зниженням народжуваності і їх наслідками. Європейський Союз у Лісабонському договорі визнав необхідність збільшення кількості трудових мігрантів на свою територію і необхідність створення більш сприятливих умов для трудових мігрантів, які не є громадянами Європейського Союзу.

Також розроблена Європейським Союзом стратегія «Європа-2020» передбачає важливу роль трудових міграцій у досягненні високого рівня зайнятості та боротьбі з бідністю, у реалізації основних ініціатив, спрямованих на створення нових робочих місць, для чого необхідно налагодити легального каналу для прийому трудових мігрантів, які є висококваліфікованими фахівцями в необхідних сферах і секторах економіки регіонів, а також активізації зусиль щодо сприяння інтеграції значної кількості заробітчан, які вже проживають в Європейському Союзі. [4, с.320]

Дослідження, проведене у 2020 році МОМ, показало, що після шести років війни майже 40% осіб, переміщених у 2014-2015 роках, не мали наміру повертатися додому в регіон Донбасу. [3]

Враховуючи ці факти стає зрозумілим, що частина українських громадян спробує залишитися на території тих країн, до яких вони виїхали, що в подальшому може призвести до поглиблення вже наявної демографічної кризи, старіння населення і дефіциту трудового потенціалу вже нашої держави. Серед тих категорій населення, які виїхали з країни, високий відсоток осіб, які можуть стати неповоротними мігрантами, це студенти і школярі, які завершать або

продовжать навчання в інших країнах. Також це стосується і молодих вчених, багато з яких і до війни через низку проблем, з якими стикаються науковці в нашій державі, виїжджали за кордон, а нинішня ситуація просто стала каталізатором ухвалення рішень на користь міграції, тим більше, що в теперішніх умовах з одного боку існують непоодинокі випадки руйнування дослідницької інфраструктури, а з іншого - для студентів і науковців з нашої країни багато іноземних ВНЗ пропонують стипендії та гранти на навчання, гранти на дослідження, спростили умови вступу і навіть в деяких випадках знизили вартість навчання. Тобто, маємо цілком ймовірну загрозу відчутної втрати людського капіталу та масштабного перерозподілу трудових ресурсів усередині країни, що в подальшому може призвести до дефіциту робочої сили вже в Україні та уповільнення темпів відновлення економіки після війни.

Тому вважаємо за необхідне розробити як зовнішні, так і внутрішні заходи для підтримки і відновлення країни в повоєнний період та заходи підтримки та стимулювання громадян до повернення в країну для її відбудови та подальшого економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Иноземцев В.Л. Иммиграция в современном мире: новая проблема нового столетия Социологические исследования. 2003. № 4. с. 64–72. URL:<http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit01.php>. (дата звернення 03.05.22)
2. Refugees fleeing Ukraine (since 25 April 2022). URL:<https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestrict>
3. Ukraine: Migration Statistics, Policy and Humanitarian Responses URL:<https://www.migrationdataportal.org/ukraine> (дата звернення 06.05.22)
4. Денисюк П.Д. Основні тенденції міграційних процесів країн Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. с.318-321. URL:http://lsej.org.ua/4_2021/79.pdf (дата звернення 08.05.22)

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-3919-3933

Вапнярчук Богдан В'ячеславович,
аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ТРУДОВОЇ ФУНКЦІЇ НАУКОВОГО ПРАЦІВНИКА

Питання про трудову функцію наукового працівника є доволі неоднозначним, оскільки наукова праця є специфічною сферою, яка поєднує в собі як розумову, так і творчу діяльність. Це інтелектуальна праця, яка за своїм змістом і формою відрізняється від фізичної та спрямована на одержання й

використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Розглянемо що ж собою являє трудова функція наукового працівника? Відповідаючи на це питання, перш за все визначимося що ж означає трудова функція взагалі, яку в науці трудового права називають обов'язковою (необхідною) умовою трудового договору, яка дозволяє ідентифікувати договір як трудовий та відмежувати його від інших договорів, пов'язаних із працею, а отже, гарантувати сторонам охорону та захист від порушення їх прав [1, с. 199]. Трудова функція – це своєрідний стрижень, навколо якого згуртовано всі інші елементи трудових зв'язків; це умова трудового договору, яка не може бути змінена ні працівником, ні роботодавцем в односторонньому порядку. Основними ознаками трудової функції є: це обов'язкова умова трудового договору, а відсутність її визначеності в трудовому договорі тягне за собою визнання його недійсним; сукупність відповідних елементів (спеціальність, кваліфікація, спеціалізація, посада тощо), якими необхідно володіти працівникові для виконання відповідної роботи. Відсутність хоча б одного з них тягне за собою порушення принципу визначеності трудової функції, у результаті вся структура цієї угоди втрачає прав. значимість; це органічне поєднання її об'єктивних і суб'єктивних елементів, а сукупність всіх елементів, що становлять зміст трудової функції, можна класифікувати за відповідними об'єктивними і суб'єктивними критеріями; маючи індивідуальний характер, трудова функція передбачає укладення трудового договору з кожним працівником окремо і не є універсальною для всіх [2].

Трудова функція визначається шляхом установлення в трудовому договорі: а) професії – рід трудової діяльності людини, що володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду, які дають можливість здійснювати роботу в певній сфері суспільного виробництва з урахуванням різних форм власності чи господарювання (наприклад, металург, будівельник тощо); б) спеціальності – сукупність набутих шляхом спеціальної підготовки та досвіду роботи знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певного виду трудової діяльності в межах даної професії (наприклад, столяр, муляр тощо); в) кваліфікації – рівень підготовленості, майстерності, ступінь готовності до виконання праці за визначеною спеціальністю чи посадою, що визначається розрядом, класом чи іншими атестаційними категоріями (наприклад, столяр II, III розряду тощо). Кваліфікація є ступенем професійної навченості, тобто рівнем підготовки, досвіду і знань з певної спеціальності. У дипломі чи іншому документі про професійну підготовку кваліфікація визначається через назву професії (інженер-механік, економіст, токар, секретар-стенографістка тощо). Кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків. Спеціалізація пов'язана як з необхідною галуззю знань, використовуваними інструментами чи устаткуванням, так і з

продукцією, яка виробляється, або послугами, що надаються, і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків; г) посади – службове положення працівника, зумовлене колом його прав та обов'язків і характером відповідальності [3, с. 696].

Розглянувши, що являє собою трудова функція працівників загалом, які елементи вона включає, визначимося із трудовою функцією такого спеціального суб'єкта трудового права як науковий працівник. Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4] науковий працівник – вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством. Правове регулювання праці наукових працівників базується на загальних принципах регулювання трудових відносин, хоча й має суттєві особливості, що зумовлені творчим характером та особливим значенням праці науковців. Якщо виходити з того, що наукова діяльність – це один із видів професійної праці, виконання якої можливе з огляду на професію, спеціальність, кваліфікацію працівника, то відповідно трудова функція таких працівників складається з таких елементів як професія, спеціальність, посада і кваліфікаційні характеристики. Кожна професія, спеціальність має власні, притаманні лише їй особливості, а виконання конкретної роботи потребує певних знань, здібностей і навичок. Особливості праці за кожною професією, спеціальністю диктують вимоги, характерні тільки для даної роботи, однак це не заважає перевірити задатки, які необхідні для виконання будь-якої трудової функції, тобто є загальними для всіх робіт. Передусім роботодавець під час прийому на роботу приділяє увагу загальним вимогам до працівника, зокрема його діловим, моральним якостям. Але у зв'язку зі специфікою трудової функції окремих категорій працівників до них висуваються спеціальні вимоги (практичний досвід, особисті риси, теоретична підготовка тощо).

Так, науковцям притаманна специфічна трудова функція, яка залежить від низки чинників, а саме: від наявності певної спеціальності у відповідній галузі науки; кваліфікації, яка визначається науковим ступенем і видом професійної підготовки; вченого звання, яке залежить не тільки від наукового ступеня, а й від заміщення визначеної посади в межах певного строку за умови успішної роботи на цій посаді; та необхідного наукового стажу з обов'язковим опублікуванням наукових праць. Тобто, до наукових працівників у процесі визначення їх трудової функції під час укладення трудового договору висуваються певні вимоги. Приміром, посада провідного наукового співробітника, яка відноситься до основних посад наукових працівників згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» має специфічну трудову функцію. Так, на посаду провідного наукового співробітника Національної академії наук України відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Примірного положення про порядок

проведення конкурсу на заміщення вакантних наукових посад державної наукової установи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 № 404 та Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад наукових працівників у наукових установах Національної академії наук України [5], затвердженого розпорядженням Президії НАН України від 04.10.2018 № 553 може бути призначений доктор наук або доктор філософії (кандидат наук), який має вчене звання, не менше семи років досвіду, за останні сім років не менше семи публікацій, у тому числі не менше однієї у періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, та/або патентів.

Як бачимо, трудова діяльність наукових працівників має свої особливості, головна з яких полягає в тому, що, насамперед це різновид творчої діяльності, висококваліфікована розумова праця, яка вимагає наявності достатньої відповідної кваліфікації, певного досвіду роботи. Їм притаманна специфічна трудова функція, яка залежить від низки чинників, а саме: від наявності певної спеціальності у відповідній галузі науки; кваліфікації, яка визначається науковим ступенем і видом професійної підготовки; вченого звання, яке залежить не тільки від наукового ступеня, а й від заміщення визначеної посади в межах певного строку за умови успішної роботи на цій посаді; та необхідного наукового стажу з обов'язковим опублікуванням наукових праць.

Список використаних джерел:

1. Коваленко О. О. Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2015. 447 с.
2. Коваленко Р. І. Трудова функція як обов'язкова умова трудового договору : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2016.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В. Я. та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 11: Трудове право / [редкол.: С. М. Прилипко, М. І. Іншин, О. М. Ярошенко та ін.]. 2018. 776 с.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.
5. Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад наукових працівників у наукових установах Національної академії наук України : розпорядж. Президії НАН України від 04.10.2018 № 553. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/R-181003-553-0.pdf>

Гапочка Кирило Валерійович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ІНТЕРЕС ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ПРИ УКЛАДЕННІ, ЗМІНІ ТА ПРИПИНЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Режим воєнного стану, запроваджений в Україні у зв'язку із військовою агресією російської федерації повністю змінив життя пересічних людей і вплинув абсолютно на всі сфери суспільного життя. На перший план вийшли колективна безпека, загальний національний інтерес, збереження власної держави. У зв'язку з цим саме зараз пріоритетом став публічний інтерес у всіх відносинах, зокрема тих, що урегульовані нормами трудового права.

Це простежується у Законі України від 15 березня 2022 року N 2136-ІХ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану, зміст якого вмістив революційні зрушення у вже усталеному трудовому праві України за переважною більшістю інститутів. А саме:

1. У питаннях укладення трудового договору, з огляду на відтік робочої сили, потреби виробництва у підходящих кадрах, було дозволено укладення строкових трудових договорів з новими працівниками у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [1, ст.2].

2. Претерпіло змін чинне положення КЗпП України про заборону встановлення випробування при прийнятті на роботу працівників. «При укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників» [1, ст.2].

3. Було спрощено порядок застосування змін істотних умов праці: «у період дії воєнного стану норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються» [1, ст.2].

4. Щодо розірвання трудового договору за власним бажанням працівника новий закон встановив правило, що дозволяє не відпрацьовувати строк попередження. А саме: «у зв'язку з веденням бойових дій у районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація, та існування загрози для життя і здоров'я працівника він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (крім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури)» [1, ст.4].

Оскільки у даному випадку законодавець не визначив різновид трудового договору за строком: строковий чи безстроковий, -то, вочевидь, варто зробити висновок. що мова йде про будь який з них.

5. Заборона на звільнення працівника у період тимчасової непрацездатності останнього, а також у період перебування працівника у відпустці, як відомо були принциповою позицією у площині розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця.

І тому новелою трудового законодавства очевидно виступила можливість реалізації роботодавцем свого інтересу на розірвання трудового договору з працівником у період дії воєнного стану у період тимчасової непрацездатності останнього, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) «із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки» [1, ст.5].

6. Новелою також є і положення щодо вирішення питання про розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця без дозволу виборного органу первинної профспілкової організації. «У період дії воєнного стану норми статті 43 Кодексу законів про працю України не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів» [1, ст.5].

Таким чином, період режиму воєнного часу суттєво розширив можливості реалізації інтересу роботодавця у вирішенні питання про укладення, зміну та припинення трудового договору за своєю ініціативою, звузивши сферу реалізації інтересу працівника. У свою чергу у іншій ситуації: розірвання трудового договору за ініціативою працівника, сферу реалізації інтересу працівника також було розширено, звузивши сферу реалізації інтересу роботодавця.

Очевидно, що метою таких змін були намагання надати ефективні засади функціонування виробничого процесу в умовах воєнного стану, що виключає занадто деталізовану процедуру вирішення питань комунікації сторін трудового договору, розтягування у часі прийняття рішень, участі у цих питаннях третіх осіб тощо.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

Гринь Дмитро Володимирович,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МЕДІАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ АСПЕКТИ

Медіація (термін «медіація» походить з латинської (*mediatio*) та означає посередництво) бере свій розвиток з другої половини ХХ ст. у країнах англосаксонської системи права – США, Австралії, Великій Британії, пізніше набуває поширення і в інших країнах. Із застосуванням медіації стає зрозумілим, що в деяких випадках можливість цього методу багато в чому перевершують судочинство. Прийшовши до осмислення цього факту, країни Європи, маючи багату традиціями і добре функціонуючу систему правосуддя, беруть цей метод на озброєння, інтегрувавши медіацію в правову систему. Перші спроби застосування медіації, як правило, мали місце лише при вирішенні спорів, що виникали у сфері родинних, сімейних стосунків. Згодом медіація отримала визнання і при вирішенні більш широкого кола спорів, починаючи від сімейних конфліктів і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній та публічній сферах. Медіація розумілася як один із альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягнути шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди.

Сьогодні медіація як альтернатива судочинству доволі розвинута у зарубіжній практиці та вважається одним із ефективних способів вирішення трудових спорів. Так, у Канаді процедура примирення у вирішенні трудових спорів до звернення до інших способів захисту трудових прав установа в якості обов'язкової. При цьому в Канаді медіація вперше з'явилася саме в трудових відносинах. У США основа для подальшого розвитку інституту медіації також була закладена в трудових відносинах, у зв'язку з тим що часто виникали конфлікти між утвореними профспілками і роботодавцями, у результаті чого Урядом США було запропоновано залучати Міністерство праці як нейтрального посередника для врегулювання розбіжностей сторін. У 1947 р. в рамках виконання поставленого завдання був створений діючий і в даний час спеціальний федеральний орган – Федеральна служба США по медіації та примирливих процедурах (*Federal Mediation Conciliation Service, FMCS*). У Німеччині активно діє і розвивається Федеральний союз медіації в економіці та сфері праці (*Bundesverband Mediation in Wirtschaft und Arbeitswelt*), у Фінляндії призначається так званий державний примиритель, а у Великій Британії діє консультативна служба примирення і арбітражу (*Asac Codes of Practice*), основною функцією якої є сприяння розвитку виробничих відносин і пропозиція на прохання конфліктуючих сторін сприяння у вирішенні спору. Згідно з чинним у Південній Кореї Законом «Про врегулювання трудових спорів» система

врегулювання включає процедуру примирення, медіацію, арбітраж, екстрене врегулювання, а також добровільне врегулювання на підставі угоди між учасниками спору або колективного договору [1, с. 39].

Популярність медіації зумовлена і тим, що вона як досудовий спосіб вирішення трудових спорів є одним із засобів швидкого узгодження інтересів роботодавців і працівників, сприяє досягненню соціального миру в суспільстві та дає можливість сторонам зекономити час і витрати, пов'язані із вирішенням трудових спорів. Ураховуючи це, питання практичного застосування медіації у вирішенні трудових спорів стає дедалі популярнішим і в Україні. Більше того, у 2014 р. Україна підписала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом [2]. Згідно зі ст. 1 Угоди Україна і ЄС мають посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод. Країни Європейського Союзу погодилися, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Європейська Рада на своєму засіданні в Тампере 15 жовтня 1999 р. закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом. Також у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021 [3] було зроблено акцент на запровадженні та розвитку інституту медіації.

І ось нарешті вона закріпилася на законодавчому рівні і в Україні. 16 листопада 2021 р. було прийнято Закон «Про медіацію» [4], дія якого поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Медіацію визначено як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Сьогодні основними тенденціями розвитку медіації є: формування медіації як самостійної професії, авторитет якої ґрунтується на досвіді й знанні, спеціальних навичках із урегулювання спорів медіаторами; впровадження прагматичного підходу, метою якого є доцільність та вигода для сторін спору, що знайшло відображення в появі нових ефективних моделей медіації.

На підставі викладеного, вважаємо впровадження медіації в трудовому праві кроком у вірному напрямку, оскільки це стане ефективним механізмом примирення сторін під час вирішення індивідуальних трудових спорів з мінімальними витратами фінансових, часових і людських ресурсів. Переваги впровадження медіації серед альтернативних способів вирішення трудових спорів сьогодні очевидні як для держави, так і для самих учасників конфліктних

правовідносин, адже не випадково медіація як альтернатива судочинству, доволі розвинута у міжнародній практиці. Сьогодні медіація – це один із найшвидших та відносно недорогих способів вирішення спорів, яка проводиться шляхом переговорів та застосовується виключно за взаємною згодою сторін спору. Її головна особливість і відмінність від інших способів вирішення спору – це її максимальна автономність, конфіденційність та добровільність, адже рішення як результат вирішення конфлікту виходить не від медіатора (або судді чи арбітра, як у звичних процедурах вирішення спору), а від сторін конфлікту, та викладається в угоді сторін спору за результатами медіації.

Список використаних джерел:

1. Серeda О. Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. *Право та інновації*. 2017. № 2(18). С. 38-45.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf>

3. Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердж. Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>

4. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Голос України*. 2021. № 236.

УДК 349.2

Orcid 0000-0002-9556-5148

Заїка Дар'я Ігорівна,

аспірантка кафедри

трудового права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

e-mail: daria.zaika.ua@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КОЛЕКТИВНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-СФЕРИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується масовим поширенням процесів інформатизації та інтелектуалізації виробництва, домінуванням інтелектуального капіталу, активним просуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Через це змінюються умови праці й виникають нові підходи до регулювання трудових відносин працівників ІТ-індустрії.

Нові явища у сфері праці трудівників ІТ-галузі зумовлюють необхідність адаптувати й оновлювати інститути трудового права з метою зберегти

ефективність правового регулювання трудових відносин із боку державних органів, зокрема інститут соціального діалогу. Оновлення вказаного інституту трудового права доцільне задля забезпечення прав працівника в умовах трансформації соціально-економічного буття, подальшого розвитку виробничої демократії.

Міжнародна організація праці (далі — МОП) визначає соціальний діалог як сукупність усіх видів переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, соціальних партнерів або між соціальними партнерами з питань, що становлять спільний інтерес, пов'язаних з економічною та соціальною політикою [1]. Правовою основою ефективного соціального діалогу є фундаментальні конвенції МОП: Конвенція МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація 1978 р., Конвенція МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р., Конвенція МОП № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм 1976 р., Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 р. та ін. Крім того, згідно з Декларацією МОП про соціальну справедливість із метою справедливої глобалізації 2008 року ключова роль у реалізації концепції гідної праці відведена саме соціальному діалогу та свободі асоціації як його складовій. У Резолюції про трипартизм та соціальний діалог, ухваленій МОП 18 червня 2002 р., підкреслено, що соціальний діалог виявився цінним демократичним засобом вирішення соціальних проблем, формування консенсусу, а також сучасним і динамічним процесом, що має унікальний потенціал і широкі можливості у сприянні прогресу в контексті глобалізації, регіональної інтеграції та перехідного періоду [2].

На національному рівні соціальний діалог характеризується як процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та ухвалення узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, з питань формування й реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [3]. Деякі науковці вважають, що таке визначення звужує сферу дії вказаного інституту до переговорного процесу, а вирішення трудових конфліктів і спорів залишається поза увагою.

Сторонами соціального діалогу є профспілкova сторона (сторона працівників), сторона роботодавця (-ів) і сторона органів виконавчої влади (або органів місцевого самоврядування у випадках, визначених законодавством). Для участі в переговорному процесі профспілкova сторона, яка представляє інтереси певного кола працівників, повинна відповідати критеріям репрезентативності, що підтверджується відповідним документом, який надає Національна служба посередництва і примирення або її відділення. Репрезентативність профспілок працівників визначають за квотами. На сьогодні такі квоти пов'язані лише із чисельністю членів об'єднання й визначаються пропорційно чисельності членів відповідних організацій [2].

ІТ-індустрія — нова сфера економічної діяльності, у якій поширеними є нетипові форми зайнятості. У цій галузі працює небагато порівняно з традиційними сферами трудівників, які укладають звичайні трудові договори. Зміни, що відбуваються на українському ринку праці, призвели до зменшення кількості членів у профспілках, особливо у приватному секторі, що є лівовою часткою ІТ-галузі. Через це голоси українських працівників ІТ-сфери залишаються поза полем соціального діалогу, що порушує принцип МОП стосовно інклюзивності вказаного інституту.

У демократичних системах урядування інклюзивність зазвичай визначають як участь основних зацікавлених сторін у процесах ухвалення рішень. Інклюзивність тристороннього соціального діалогу забезпечується через дійсно репрезентативні та незалежні організації працівників і роботодавців, які представляють інтереси та узагальнюють погляди широкого кола груп / категорій працівників і роботодавців як державного, так і приватного сектору [4]. Отже, критерії репрезентативності сторін соціального діалогу потребують додаткової уваги наукової спільноти й коригування на законодавчому рівні.

Щодо закордонного досвіду участі працівників ІТ-сфери у профспілках доцільно навести, як приклад, профспілкову сторону Google, що створена на початку 2021 року. Працівники Google з усього світу організували профспілкову коаліцію Alpha Global, яка контролюватиме відносини між ними та Alphabet (материнською компанією, якій належить Google). У її складі вже 10 країн і 13 профспілок. Alpha Global належить до міжнародної федерації профспілок UNI Global Union, яка представляє інтереси 20 мільйонів працівників різних компаній з усього світу. В Alpha Global входять профспілки із США, Великої Британії, Німеччини, Швейцарії, Швеції та ще п'яти країн. Профспілкова сторона Google забезпечує юридичну підтримку й виплату допомоги у випадку страйків, справедливу оплату праці, боротьбу з дискримінацією та захист інших прав ІТ-працівників [5].

Щодо української профспілкової сторони працівників ІТ-індустрії варто розглянути ІТ-комітет Європейської Бізнес Асоціації, що є індустріальним об'єднанням компаній, які займаються виробництвом програмних продуктів і наданням програмних послуг. Мета діяльності комітету полягає у сприянні розвитку ІТ-галузі в Україні відповідно до європейської практики ведення бізнесу та захисту професійних і колективних інтересів працівників ІТ-сфери [6]. Комітет асоціації займається захистом колективних прав не лише працівників ІТ-індустрії, які укладають із роботодавцем звичайний трудовий договір, а й трудівників нетипової форми зайнятості.

Отже, для ефективного соціального діалогу та захисту колективних інтересів ІТ-працівників на належному рівні необхідно впровадити до законодавства низку нововведень. Зокрема, це стосується зміни критеріїв репрезентативності сторін переговорного процесу для дотримання принципу МОП стосовно інклюзивності соціального діалогу, оскільки квота лише за

чисельністю членів об'єднання не ефективна для ІТ-галузі як нового виду економічної діяльності.

Важливість профспілкової сторони соціального діалогу в ІТ-індустрії можна простежити на прикладі закордонного досвіду компанії Google, профспілкова коаліція якої забезпечує боротьбу з дискримінацією ІТ-працівників, юридичну підтримку й виплату допомоги у випадку страйків, захист інших інтересів членів об'єднання. Варто підкреслити ключову роль ІТ-комітету Європейської Бізнес Асоціації в захисті професійних і колективних інтересів українських працівників ІТ-сфери на національному та міжнародному рівнях. Однак важливо також законодавчо заохочувати працівників і роботодавців створювати профспілки на локальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Social dialogue. ILO. URL: <https://www.ilo.org/ifpdial/areas-of-work/social-dialogue/lang--en/index.htm> (дата звернення: 05.02.2022).
2. О трипартизме и социальном диалоге: Резолюция МОТ от 18.06.2002, URL: <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (дата звернення: 30.01.2022).
3. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. Дата оновлення: 18.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 05.02.2022).
4. На шляху до ефективного, впливового та інклюзивного соціального діалогу в Україні / за ред. К. Міхес. Женева, 2020. 35 с. URL: https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_747457/lang--uk/index.htm (дата звернення: 05.02.2022).
5. Сотрудники Google создали глобальный профсоюз, чтобы бороться за права работников со всего мира. URL: <https://3dnews.ru/1030952/sotrudniki-google-sozdali-globalniy-profsoyuz-chtobi-borotsya-za-prava-rabotnikov-so-vsego-mira> (дата звернення: 05.02.2022).
6. The IT industry has maintained growth in the export structure of Ukraine. URL: <https://eba.com.ua/en/industriya-zberegla-rist-u-strukturi-eksportu-ukrayiny/> (дата звернення: 05.02.2022).

Лиманський Павло Павлович,
здобувач третього (освітньо -наукового) рівня вищої освіти
1 –го року навчання
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: plimanski@gmail.com

КОНКУРСНИЙ ВІДБІР ЯК РІЗНОВИД ПОРЯДКУ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Прийняття Закону України «Про вищу освіту» від 06.09.2014 року (далі - Закон) стало новим етапом у вдосконаленні правового регулювання трудової діяльності науково-педагогічних працівників. Зокрема ч. 11 ст. 55 Закону встановлено, що вчені ради закладів вищої освіти повинні розробити Порядок проведення конкурсного відбору на заміщення посад та укладання трудових договорів (контрактів).

Існує велика кількість визначень поняття конкурс, але ми підтримуємо позицію К. Попової-Коряк, яка визначає конкурс як «особливий порядок відбору кадрів, що здійснюється на підставі дотримання кваліфікованих вимог до претендентів на заміщення відповідних посад і передбачає оцінювання їхніх професійно-ділових і моральних якостей в умовах змагальності» [1, с. 81].

В працях фахівців з трудового права визначено головну мету конкурсу – постійне підвищення якісного складу визначеної категорії працівників, які повинні на високому рівні здійснювати підготовку здобувачів вищої освіти до професійної діяльності в нових соціально-економічних та культурних умовах [2].

Обрання за конкурсом є одним з елементів сукупності юридичних фактів, за наявності яких укладається трудовий договір з науково-педагогічними працівниками. Науковці зазначають, що сам по собі трудовий договір не є єдиною підставою виникнення трудових правовідносин з науково-педагогічними працівниками, оскільки основа їх виникнення включає в себе також конкурсні правовідносини [3].

Погоджуємося з думкою К. Попової-Коряк, відносно того, що положення про укладання строкового трудового договору після проходження конкурсу не більше, ніж на 5 років суперечить міжнародним договорам та трудовому законодавству України, і порушує правові гарантії захисту від необгрунтованої відмови у прийнятті на роботу, незаконного звільнення тощо [1].

Незважаючи на певні недоліки, Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів) (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 05.10.2015 р. № 1005) окремо наголошують на правах претендентів на заміщення посад науково-педагогічних

працівників бути ознайомленими з висновками за результатами попереднього обговорення та рекомендаціями конкурсної комісії до засідання вченої ради. А також зазначається, що негативний висновок за результатами попереднього обговорення та/або в рекомендаціях конкурсної комісії не є підставою для відмови претенденту в розгляді його кандидатури вченою радою. Це є важливими гарантіями дотримання прав майбутнього працівника.

К.Попова-Коряк зазначає, що конкурс має застосовуватися виключно як процедура перевірки претендента вимогам, встановленим до науково-педагогічного працівника тільки на вакантні посади. Якщо посада не є вакантною, то слід застосовувати процедуру атестації. Таким чином конкурс буде виконувати свою мету – обрати кращого з претендентів для заміщення посади, а атестація буде підтверджувати відповідність працівника займаній посаді [1, с.159].

Слід також вказати на дискусії навколо необхідності законодавчого закріплення мети, етапів та змісту (складових) конкурсного відбору на заміщення вакантних посад науково-педагогічними працівниками.

Кодексом законів про працю України фактично не врегульовано питання конкурсного відбору працівників, містяться у ньому лише окремі згадки про можливість такого порядку прийняття на роботу. На мою думку, закріплення таких положень у майбутньому Трудовому кодексі України вбачається правильним і логічним, оскільки цим забезпечуватиметься повнота оцінювання якостей працівника з урахуванням не лише його професійних, але й моральних, психологічних та особистісних аспектів [3].

Об'єктивність проведення конкурсного відбору науково-педагогічних працівників забезпечує рейтингове оцінювання їх діяльності, методика якого полягає у виявленні коефіцієнтів, що характеризують внесок викладача у навчальні, наукові та виховні процеси.

Список використаних джерел:

1. Попова-Коряк К.О. Особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників. Дис. на здобуття наук.ступ. канд.юрид.наук. Х.,Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2019. 250с.
2. Кононенко В.А. Стан правового регулювання трудових відносин з науково-педагогічними працівниками: актуальні проблеми та шляхи удосконалення. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (22). Т. 2. 2018. С.89-94.
3. Кононенко В.А. Особливості прийняття та звільнення з посад науково-педагогічних працівників. Дисертація на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00 05 «Трудове право; право соціального забезпечення. НЮУ імені Ярослава Мудрого. Харків. 2019. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/KononenkoVA/d_KononenkoVA.pdf.
5. Верхолаз (Бондаренко) К.О. Контракт як підстава виникнення трудових правовідносин із науково-педагогічними працівниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2021. С.116-118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/27>.

Нестерович Олексій Сергійович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені
проф. О.І. Процевського Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ОСВІТА ЯК ФАКТОР ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Рівень освіти є визначальним у забезпеченні працевлаштування молоді. Освіта дає молодій людині кваліфікацію, розвиває ділові навички, сприйнятливість до наукових ідей і технічних інновацій, таким чином підвищуючи продуктивність її праці. Освіта відповідно до Закону України «Про освіту» є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Її мета – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [1]. Як справедливо робить висновок І. Є. Таранов: «одні руїни залишаються від суспільства, де постійно зневажають освіту й науку. Природний талант, здібності людини, не пробуджені освітою, – гинуть. Лавиноподібно зростає відтік талановитої молоді, яка не хоче жити за межами цивілізації. Вироджується не тільки духовна й культурна самобутність, а й економічна й політична самостійність держави. Інтелектуальна криза неодмінно виявляється джерелом усіх бід. Некомпетентність закріплюється на всіх рівнях і приносить чисельні негаразди народу. Лише люди інтелектуальної праці можуть і повинні захистити суспільство від невігластва, протиставити йому всі можливості правової демократичної держави й солідарності інтелектуальних сил» [2, с. 174].

Освіта є специфічним видом діяльності у процесі навчання й виховання людини, засобом залучення до культури, засвоєння культурної спадщини, формування її суб'єктності. За умов функціонування освіти як соціального інституту, цей вид діяльності набуває сталого, організованого характеру й становить собою організовану спільність індивідів, які пов'язані поміж собою спеціальними установами, які здійснюють навчання й виховання, трансляцію соціокультурних цінностей у системі дій і відносин [3, с. 116]. Освіта має 2 виміри – широкий і вузький. У широкому розумінні це діяльність і результат

засвоєння культурної спадщини і професійного досвіду; у вузькому – набуття, розширення й оновлення знань, умінь і навичок. Як слушно зауважує О. Л. Сидоренко, «у вузькому, прагматичному аспекті продуктом освітньої індустрії є професіонал, здатний виконувати функції, необхідні для здійснення суспільного виробництва» [4, с. 31].

Як зазначає Р. В. Шаповал, освіта зорієнтована на людину, на забезпечення її існування, розвитку й самореалізації; вона (а) є цінністю світової й національної культур, (б) допомагає людині оволодіти культурою свого народу на підставі врахування зв'язків з національними культурами інших народів і світової культури загалом, (в) сприяє адаптації людини до динамічно змінюваного соціуму, а також до професійної діяльності, (г) змінює статусно-рольові форми взаємодії людей, (д) оновлює арсенал знань і способів діяльності індивіда, (е) формує базис її науково-дослідницької діяльності, (є) залучає людей до інтегративної освітньо-науково-виробничої діяльності, (ж) надає досвід інтеграції навчальних, наукових, практичних знань і вмінь, відкриває значні потенційні можливості цього процесу, (з) розкриває сутність майбутньої професії, стабілізує потребу людини в її отриманні, сприяє прояву перспективи професійного розвитку й особистісного зростання людини [5, с. 40].

Однією з вагомих проблем чинної системи освіти є невідповідність рівня фахівців, яких випускають ЗВО потребам суспільства, динаміці його розвитку. З одного боку, молоді люди – особливо із вищою освітою – мають великий потенціал, легше навчаються і краще пристосовуються до роботи на підприємстві, мають творче мислення, володіють новітніми знаннями і передовими технологіями. З іншого – їм часто бракує досвіду роботи, специфічних знань і навичок, які вимагаються роботодавцями, які далеко не завжди готові витратити час і кошти для додаткового навчання претендентів на ту чи іншу посаду. Сьогодні роботодавець зацікавлений у працівнику, який має однаково і професійні компетенції, що відповідають основним видам професійної діяльності, і загальні компетенції, що включають здатність розуміти сутність та соціальну значимість своєї майбутньої професії, проявляти до неї стійкий інтерес, організувати власну діяльність, аналізувати нести відповідальність за результати своєї роботи, використовувати інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності. Як наслідок, замість працевлаштування за отриманою спеціальністю, майже половина випускників закладів освіти щорічно перебувають у пошуках бажаного робочого місця. Нині рівень безробіття серед молоді є вищим за середній рівень безробіття у країні.

Незважаючи на задекларовані державою законодавчі норми щодо гарантування рівних можливостей у виборі професії та забезпечення працездатній молоді надання робочого місця, економічні передумови не сприяють повноті реалізації її трудового потенціалу, а розбалансованість між попитом на робочу силу та її пропозицією, неузгодженість вимог роботодавців до молодого фахівця з рівнем та якістю його освіти посилюють напругу на національному та регіональних ринках праці. Тому з огляду на несприятливі тенденції молодіжної зайнятості зростає необхідність підвищити захист права

на працю молоді, особливо сьогодні, коли триває кодифікація трудового законодавства, коли пандемія COVID-19 змінила ринок праці як в Україні, так і в цілому світі. Сьогодні перед державою постає завдання формування такого механізму державного регулювання молодіжного сегменту ринку праці, який би забезпечував: всебічну взаємодію зацікавлених сторін (органів державного управління, закладів вищої та професійної освіти, роботодавців і молоді) у розв'язанні проблеми молодіжного безробіття і професійно-кваліфікаційного дисбалансу ринку праці. Зокрема, молодіжна політика у сфері зайнятості і працевлаштування має враховувати особливості саме цієї вікової категорії населення, специфіку регіональних ринків праці, складність формування й функціонування соціально-трудова відносин між роботодавцем і молоддю. Оскільки молодь – це складова робочої сили, додатковий потенціал, що невдовзі може істотно вплинути на поліпшення економічного та соціального стану громади та відродження національно-духовного надбання українського народу.

Водночас не тільки держава повинна допомагати та орієнтувати молодь. Роботодавці також повинні бути зацікавлені у підготовці висококваліфікованих працівників. Доцільними були б підтримка та фінансування потрібних їм спеціальностей, проведення днів відкритих дверей на підприємствах та в організаціях, сприяння у проходженні практики студентами. На сучасному етапі система української освіти орієнтована на опанування тільки теоретичного матеріалу. Отож у студентів немає значних можливостей здобувати практичний досвід, що також впливає на їх подальше влаштування на роботу. Було б доречно, якби роботодавці співпрацювали з вузами та брали участь у навчальному процесі студентів, надавали їм відповідних практичних знань з подальшим працевлаштуванням. Тобто, повинен бути зв'язок між освітніми установами та працедавцями, і навчальною програмою та вимогами ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №38-39. Ст. 380.
2. Таранов И. Е. Интеллектуальный труд, наука и образование. Кризис в Украине : монографія. Харьков : Фолио, 1994. 258 с.
3. Климова Г. П. Образование как феномен цивилизации : дис. ... д-ра филос. Наук : 09.00.03 / Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. Харьков, 1997. 418 с.
4. Сидоренко О. Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі : монографія. Харків : Основа, 2000. 255 с.
5. Шаповал Р. В. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 372 с.

Олійник Олександр Олександрович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені
проф. О.І. Процевського Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ТРУДОВИХ СПОРІВ

За умови функціонування ринкових відносин у сфері праці проблеми правового регулювання взаємин між роботодавцями й працівниками, в тому числі й щодо вирішення трудових спорів (конфліктів), значно актуалізуються. Розвиток національної економіки, підвищення добробуту суспільства можливі лише за умови соціального миру та досить високої продуктивності праці. Тому, крім закріплення певних прав (Конституція України передбачає широкий спектр прав працівників, зокрема право на працю (ст. 43), право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44), право на відпочинок (ст. 45), право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина, до яких належить і право на працю (ст. 55)) за суб'єктами трудових відносин, існує необхідність створення правових механізмів ефективного захисту цих прав і реалізації законних інтересів працівників і роботодавців, збалансування їхніх інтересів.

Аналізуючи судову практику слід констатувати, що кількість справ з розгляду трудових спорів продовжує динамічно збільшуватися. Водночас сучасний стан правового регулювання розгляду та вирішення трудових спорів у судовому порядку не повною мірою відповідає вимогам реального захисту учасників трудових правовідносин, і насамперед працівника.

За загальним правилом розгляд трудових спорів відбувається в порядку цивільного судочинства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, які виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства, приміром господарського. Нині цивільне процесуальне законодавство визначене як універсальний інструмент захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів трудових правовідносин у судовому порядку. Водночас ураховуючи те, що суб'єктний склад трудових правовідносин доволі неоднорідний (приміром, від пересічного працівника до державного службовця чи члена правління господарського товариства і т.п.), виникають проблеми щодо визначення юрисдикції трудових спорів, оскільки такі сторони трудових правовідносин мають різний правовий статус, та й до того ж предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин теж різняться. Нині найбільше питань виникає щодо розмежування саме цивільної та господарської юрисдикції з питання вирішення майнових трудових спорів (приміром, щодо стягнення заборгованості із заробітної плати).

На цю проблематику у своїх дослідженнях звертає увагу М. Шумило, зазначаючи, що питання юрисдикції спорів завжди було спірним у судовій системі та звертає увагу на те, що «в теорії трудового права питання юрисдикції спорів взагалі не піднімалось, а отже шукати критеріїв розмежування юрисдикційності спорів у наукових працях вчених-трудовиків даремно. Це зумовлено, перш за все, тим, що теорія трудового права досі не пододала кризу ідентичності та не виробила зрозумілого та загально визнаного предмета трудового права. Це зумовлено посттоталітарними сторінками історії трудового права, коли у період 20-30-х років минулого століття договірне регулювання трудових відносин було поступово нівельовано адміністративним втручанням з боку держави». І поки в науці трудового права продовжують точитися дискусії, законодавець із оновленням законодавчої бази у різних сферах вибудовує нові правові конструкції, які відносять ті чи ті відносини до певних галузей права. Як зазначає вчений, це зумовлено об'єктивними факторами. Новими ринковими викликами чи спробами вдосконалити державне адміністрування [1].

Як зазначається у Постанові Верховного Суду від 13 листопада 2019 р у справі № 761/24489/17, «загальні суди не мають чітко визначеної предметної юрисдикції та розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, котрі виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин завжди, за винятком справ, розгляд яких прямо визначений за правилами іншого судочинства. Критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне, по-друге, суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа), по-третє, пряма вказівка закону про вирішення спору в порядку певного судочинства. Під час вирішення питання щодо можливості розгляду справи в порядку цивільного судочинства необхідно керуватися завданнями цивільного судочинства, передбаченими у статті 1 ЦПК України. Водночас суди повинні враховувати також принцип правової визначеності й не допускати наявності проваджень, а отже, й судових рішень, ухвалених у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета, але судами різних юрисдикцій».

Аналізуючи судову практику останніх років слід констатувати про наявність цікавих судових рішень у трудових спорах. Нині Верховний Суд по-новому вирішує ситуації, які роками трактувались однаково на підставі тих чи інших позицій колишнього Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ. Так, у своїх рішеннях Верховний Суд вкотре підкреслив, що трудовий договір не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України і на трудові договори не поширюються норми законодавства щодо чинності правочину та правових наслідків недійсності правочину, оскільки «предметом трудового договору є праця (трудова функція) особи, яка є об'єктом саме трудових правовідносин, які повною мірою врегульовані трудовим законодавством (зокрема, статтями 3, 7, 9, 9-1, 44 КЗпП)».

Слід зазначити, що важливість правових позицій Верховного Суду у вирішенні трудових спорів є значною, оскільки чинний Кодекс законів про працю України, як і загалом стан всього трудового законодавства в Україні, є застарілим, таким, що не в повній мірі відповідає умовам сучасності та динамічності розвитку трудових відносин. Завдяки правовим позиціям Верховного Суду заповнюються прогалини трудового законодавства, формується єдина національна судова практика, оскільки важливо захистити обидві сторони трудових відносин – роботодавця та працівника, дотриматися рівного балансу захисту їх інтересів в умовах ринкової економіки.

Вважаємо питань стосовно вирішення трудових спорів, пов'язаних із визначенням юрисдикції суду, можна було б уникнути, якщо б діюче трудове законодавство України не було позбавлене спеціальної норми, якою б урегульовувалися питання щодо судової юрисдикції. Тому в новому Трудовому кодексі України необхідно з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини та спеціалізованих (трудових) судів Європейського Союзу врегулювати питання щодо судової юрисдикції, передбачивши правову норму, в якій були б закріплені чіткі критерії визначення та розмежування судової юрисдикції під час вирішення спорів щодо захисту трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Шумило М. Юрисдикція суду щодо спорів у сфері праці: практика Великої Палати Верховного Суду. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/172146-yurisdiktsiya-sudu-schodo-sporiv-u-sferi-pratsi-praktika-velikoyi-palati-verkhovnogo-sudu>

УДК 349.22

Orcid 0000-0002-4363-077X

Сайченко Яна Василівна,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені
професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ЩОДО ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ

Реформування вітчизняної економіки, різноманіття форм власності, свобода підприємницької діяльності, формування ринку праці, який зміг би забезпечити економічне зростання на основі інновацій і технологічної модернізації галузей народного господарства, потреба у фахівцях якісно нового професійного рівня, усе це, безумовно, впливає на правовідносини у сфері праці. Одним із пріоритетних завдань, на шляху розбудови сфери трудових відносин в Україні, є створення нових форм взаємодії у сфері праці. За останній час

відносини у трудовій сфері зазнали радикальних змін та перетворень. Трансформація в сфері праці в більшій мірі пов'язана із дедалі активнішим упровадженням нестандартних форм зайнятості, зокрема дистанційної, до якої в Україні є велика зацікавленість працівників, але вона є недостатньо дослідженою з точки зору правовідносин. Дистанційна зайнятість працівників як одна з найбільш сучасних та інноваційних форм зайнятості на світовому ринку праці є не надто розвиненою в нашій країні, однак світові тенденції розвитку сфери трудових правовідносин показують, що дана форма зайнятості має значні перспективи. Її цінність як новітньої форми трудових та пов'язаних з ними відносин, обумовлена її соціально-орієнтованим потенціалом: задоволення низки потреб суспільства, вирішення комплексу соціальних проблем, таких як, працевлаштування молоді, зниження рівня безробіття та ін. Особливо сьогодні в умовах воєнного стану в нашій країні запровадження дистанційної роботи набуває все більшого поширення. Оскільки, нині це один із оптимальних способів продовжити працювати в умовах війни та підтримувати економіку країни.

Ведучи мову про правовідносини у сфері дистанційної зайнятості змушені констатувати, що подібних досліджень було обмаль, а й ті, які проводилися лише опосередковано розглядали проблеми вказаних правовідносин. Так, правовідносини у сфері дистанційної зайнятості працівників А. А. Курова визначає як урегульовані нормами трудового законодавства соціально-трудова відносини поза межами підприємства і без прив'язаності до нього та роботодавця у процесі виконання трудових обов'язків працівником, де останні мають один перед одним обов'язки та права, що передбачені трудовим договором [1]. Також дослідниця наводить характерні проблеми правовідносин у сфері дистанційної зайнятості працівників в Україні, а саме: (а) нерегульованість соціально-трудова відносин стосовно умов праці, організації робочого місця, охорони праці, заробітної плати і т.д.; (б) працівники, які працюють дистанційно не вміють правильно розраховувати витрати коштів і часу на організацію роботи вдома; (в) не встановлені інституціональні рамки запозиченої праці; (г) договірні відносини між учасниками формуються зазвичай хаотично.

В умовах сьогоднішня дана форма зайнятості потребує доопрацювань у зв'язку з введенням в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» від 4 лютого 2021 р. № 1213-ІХ [2]. Зокрема, важливим кроком у регламентації дистанційної роботи стало її одночасне запровадження і відокремлення від надомної роботи. Так, у ст. 60-2 КЗпП України дистанційна робота розглянута як форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. До її особливостей віднесено наступне: 1) працівник за погодженням з роботодавцем може поєднувати виконання дистанційної роботи з виконанням роботи на робочих

місцях у приміщеннях чи на території власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, що зазначається у трудовому договорі (ч. 5 ст. 60-2 КЗпП), 2) працівник має бути забезпечений гарантованим періодом вільного часу для відпочинку (період відключення), при якому він може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом, що не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни (ч. 8 ст. 60-2 КЗпП); 3) працівник може вимагати від роботодавця тимчасовий, строком до 2-х місяців, перехід на дистанційну роботу у випадку, якщо на робочому місці щодо нього було вчинено дії, що містять ознаки дискримінації (реалізація норми можлива за двох умов: а) якщо виконання дистанційної роботи сумісне з виконуваною діяльністю та трудовою функцією працівника; б) якщо останній навів фактичні дані, які підтверджують, що дискримінація, сексуальне домагання чи інше насильство мали місце) (ч. 9 ст. 60-2 КЗпП); 4) у разі, якщо працівник має дитину до 3 років або здійснює догляд за дитиною відповідно до медичного висновку до досягнення нею шестирічного віку він може виконувати свою діяльність на умовах дистанційної роботи (реалізація норми можлива за двох умов: а) це сумісно з виконуваною діяльністю; б) власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган має для цього ресурси та засоби) (ч. 10 ст. 60-2 КЗпП) [3].

Науковці досліджуючи правовідносини у сфері дистанційної зайнятості працівників, називають такі їх особливості: 1) дистанційною роботою є форма виконання працівником трудових обов'язків, яка здійснюється поза приміщеннями роботодавця із використанням для спілкування з керівництвом та колегами інформаційних технологій; 2) застосування дистанційної праці відрізняється від класичних трудових відносин низкою особливостей, зокрема: звуженням організаційного елемента (неможливість контролю з боку роботодавця за режимом доступу до робочого місця дистанційного працівника третіми особами; відсутність необхідності забезпечувати належні умови праці на робочому місці такого працівника тощо); самостійним визначенням працівником режиму робочого часу та часу відпочинку; непоширенням на дані відносини деяких положень трудового законодавства (оплата роботи в нічний або надурочний час; накладення дисциплінарного стягнення за запізнення на роботу або прогул тощо). З метою кращого захисту прав та інтересів сторін трудових правовідносин у роботі науковець пропонує закріпити за дистанційним працівником обов'язки щодо: перебування у зоні доступу (біля засобів зв'язку) протягом робочого дня, повідомлення про прибуття на власне робоче місце та його залишення шляхом залишення повідомлень в обраних засобах зв'язку [4, 113–114].

Хотілося б також звернути увагу й на те, що правовідносини у сфері дистанційної зайнятості несуть у собі й певні ризики, особливо для роботодавця, адже працівник може не відповідально поставитися до виконання своїх трудових обов'язків або невдало організувати трудовий процес, що призведе до втрат з боку роботодавця. Тому кожен роботодавець обираючи працівника з

умовами дистанційного виконання роботи, фактично роботу орієнтовану на результат, повинен віддавати належне й можливості появи негативних факторів. Хоча при не організованості працівника негативні наслідки очікують обидві сторони, але, якщо працівник є носієм праці й від нього залежить результат роботи, то роботодавець залежить від працівника. Інша справа, коли умови прописані в договорі про співпрацю, згідно яких можуть бути застосовані певні санкції до працівника за невиконання або не належне виконання своїх обов'язків.

Отже, до особливостей правовідносини у сфері дистанційної зайнятості слід віднести наступне: (а) виконання працівником трудових обов'язків поза приміщеннями роботодавця із використанням для спілкування з керівництвом та колегами інформаційних технологій. Тобто, дистанційна форма роботи – це така форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця; (б) організація умов праці, зокрема, надання засобів виробництва (обладнання, інструментів, матеріалів, сировини, робочого місця) забезпечується особою, в інтересах якої виконується робота; (в) обов'язкове додержання письмової форми трудового договору; (г) оплата праці в повному обсязі та в строки, визначені діючим трудовим договором, якщо працівник і роботодавець письмово не домовились про інше. Крім того, ст. 22 Закону України «Про оплату праці» передбачено, що суб'єкти організації оплати праці не мають права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, що погіршують умови, встановлені законодавством, угодами і колективними договорами. Отже, роботодавець не має права в односторонньому порядку зменшувати розмір заробітної плати у зв'язку з переходом працівника на дистанційну роботу; (д) працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому. Тобто, роботодавець не несе відповідальності за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці; (е) працівник розподіляє робочий час на власний розсуд, на нього не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором. При цьому загальна тривалість робочого часу має відповідати визначеним законодавством нормам; (ж) можливість поєднання роботи дистанційно з виконанням роботи на робочому місці.

Список використаних джерел:

1. Курова А. А. Правовідносини у сфері дистанційної зайнятості працівників. *Форум права*. 2014. № 2. С. 244–247. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_43.pdf
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи: Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>
3. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
4. Авескулов В. Д. Особливості трудових відносин із дистанційними працівниками. *Право та інновації*. 2017 № 2 (18). С. 111–116.

УДК 349.23:347.447.54

Orcid 0000-0002-8907-5978

Теліченко Андрій Вікторович,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Обговорення питань входження України до європейського простору є досить популярними та актуальними в контексті подальшого розвитку та становлення держави. Стратегія євроінтеграції проявляється в усіх сферах суспільного та державного життя. Це пов'язано із запровадженням реформ в економічній, соціальній, політичній і правовій сфері.

«Потужні євроінтеграційні процеси, необхідність підвищення рівня захисту прав громадян, реалії часу й стрімкість цих перетворень у суспільному житті викликають потребу в продовженні реформування національного трудового законодавства. Розроблення дієвої правової моделі реалізації права на працю та адаптації національного трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу потребує об'єднання зусиль насамперед фахівців у галузі трудового права й права соціального забезпечення та застосування науково виважених, аргументованих підходів у цьому напрямі» [1, С.73].

Важливою умовою життєдіяльності людини є праця, що становить вольову діяльність, спрямовану на створення матеріальних цінностей. Право на працю є фундаментальним соціально-економічним правом людини, яке дає можливість самореалізації. Право на працю є невід'ємним правом людини, а держава зобов'язана забезпечити його реалізацію. Саме тому це право перебуває в центрі уваги науки трудового права.

На сьогоднішній день увага науковців прикута саме до права на працю, адже Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-ІХ від 15 березня 2022 року у період дії воєнного стану допускається впровадження певних обмежень, які можуть бути використані не на користь працівників. Зокрема, допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

Враховуючи зазначене, особливого значення набуває питання ефективності та механізмів реалізації юридичних гарантій в сфері праці. Однак, першочергово необхідно визначити поняття юридичних гарантій, що, в свою чергу, дозволить розуміти зміст даного інституту.

Статтею 22 Кодексу законів про працю України закріплені гарантії при укладенні, зміні та припиненні трудового договору, які виражаються через заборону. Забороняється необгрунтована відмова у прийнятті на роботу. Відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається. Вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України.

Статтею 51 Кодексу законів про працю України, законодавцем встановлено скорочений робочий час для окремих категорій працівників як юридична гарантія реалізації права на працю.

Главою VIII Кодексу законів про працю України «Гарантії і компенсації» встановлено також низку юридичних гарантій для працівників.

Однак визначення поняття юридичних гарантій в Кодексі законів про працю України відсутнє.

Питання щодо визначення поняття юридичних гарантій в юридичній науці розглядалося в чисельних працях науковців. Зокрема, юридичні гарантії в трудовому праві як наукова категорія розглядали у своїх працях такі науковці, як В. М. Андрійв, С. В. Вишневецька, Л. Грицишина, М. І. Іншин, Т. М. Заворотченко, В. С. Пересунько, А. В. Пономаренко, Ж. М. Пустовіт, О. А. Ситницька та інші.

Це свідчить про те, що наукова думка неоднозначна щодо розуміння поняття юридичних гарантій у трудовому праві, а «практика їх реалізації засвідчує спроби звузити зміст і обсяг закріплених у чинному законодавстві трудових прав і гарантій» [2, С.137].

«Проектуючи напрями реалізації юридичних гарантій у загальнотеоретичному аспекті права на юридичні гарантії трудового права, можна сказати, що соціально-правове значення трудових юридичних гарантій полягає у забезпеченні неухильного виконання нормативно-правових актів, що створює умови для безперешкодної реалізації людиною своїх трудових прав та запобігає порушенню гарантованих трудових прав» [2, С.138].

Погорілко В.Ф. під юридичними гарантіями розуміє спеціальні передбачені законом засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3, с. 40]. Антон О.А. вважає, що «юридичні гарантії в трудовому праві - це система правових норм, передбачених трудовим законодавством, які встановлюють вимогу певної поведінки суб'єктів трудових правовідносин (шляхом встановлення прав і обов'язків), та діяльність цих суб'єктів, яка ґрунтується на нормах права, забезпечується санкціями і спрямована на безперешкодну фактичну реалізацію, охорону та захист трудових прав» [4, с. 156]. Аналогічної позиції дотримуться Пустовіт Ж. М., яка зазначає, що «під юридичними гарантіями слід розуміти передбачені Конституцією та іншими законами України організаційно-правові та нормативно-правові гарантії, при чому пріоритетними слід вважати нормативно-правові гарантії як систему норм із реалізації прав та свобод людини і громадянина, тобто норм, що передбачають юридичну відповідальність, юридичні обов'язки та процесуальні норми» [5, С.171-172].

Також існує точка зору, відповідно до якої юридичні гарантії - це «норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів» [6], а також є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина.

На думку Яцкевича І.І. «юридичні гарантії як нормативно-правові гарантії є елементом системи гарантій вищого порядку в її структурі поруч з організаційно-правовими гарантіями. В свою чергу, нормативно-правові гарантії можна тлумачити в широкому розумінні та спеціальному (галузевому) відносно до системи права» [1, С.140].

Враховуючи, що існує багато наукових позицій щодо питання юридичних гарантій як наукової категорії, доцільно було б зробити системний аналіз основних наукових досліджень в даній сфері з метою формування єдиного підходу до визначення юридичних гарантій у трудовому праві.

Підписавши Угоду про асоціацію України з Європейським Союзом, Європейським співтовариством наша держава прийняла на себе низку зобов'язань, зокрема щодо поступового приведення національного законодавства у відповідність з нормативно-правовим полем Європейського Союзу, в тому числі й у сфері гарантування трудових прав.

Безумовно одним із кроків на шляху до гармонізації національного трудового законодавства України повинно стати прийняття Трудового кодексу України, в якому необхідно закріпити визначення юридичних гарантій трудових прав.

Список використаних джерел:

1.Середа О.Г. Реалізація права на працю в умовах євроінтеграції України // Право та інновації. - №1(13). – 2016. – С.73-78; 2. Яцкевич І. І. Поняття та ознаки юридичних гарантій у трудовому праві України // Публічне право - № 3 (15) – 2014. – С.137-144; 3. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. І. Сірий - К., - 1997. - 52 с.; 4. Антон О. А. До питання про поняття юридичних гарантій в трудовому праві / О. А. Антон // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2004. - №4 (12). - С. 151-156; 5. Пустовіт Ж. М. Поняття, зміст та гарантії реалізації права на працю в Україні / Ж. М. Пустовіт // Вісник Академії адвокатури, 2012. - № 3(25). - С. 171- 172; 6. Курило Т. В., Татарин І. І. Еволюція інституту прав людини / Т. В. Курило, І. І. Татарин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. [Електронне наукове фахове видання] - 2008. - Випуск №2. - 8 с. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2008_2/08ktvipl.pdf

УДК 349.232

Умаєв Бадрудін Бєсланович,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ДО ПИТАННЯ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сьогодні існує низка проблем у сфері соціального захисту працівників Служби безпеки України, основною з яких є недосконале нормативно-правове регулювання, що здійснюється великою кількістю нормативних актів, багато з яких мають відсилочні норми, що значно ускладнює їх застосування на практиці. Крім того, багато норм декларативного характеру не містять механізму їх реалізації, що значно гальмує розвиток системи соціального захисту даної категорії працівників. Відсутність належної нормативно-правової основи соціального захисту позначається на організації й здійсненні захисту, кадровому, матеріально-технічному, організаційно-правовому та фінансово-економічному забезпеченні Служби безпеки України. Неналежний рівень соціального захисту в умовах сьогодення спричинений відсутністю стабільності та системності законодавства, що повинно його гарантувати, а також адекватного державного фінансування, що надалі сприяє соціальній незахищеності працівників СБУ.

Питання соціального захисту саме сьогодні є надактуальним, тому що в державі сьогодні триває реформування Служби безпеки України. Так, реформа СБУ стартувала у 2019 році з розробки нового законопроекту про Службу. Її основна мета – закріпити нові пріоритети в роботі та зробити СБУ більш

ефективною. Реформа надасть спецслужбі дієві механізми для того, аби краще реагувати на загрози, які постають у сучасному світі. Зокрема, успішно протистояти гібридній війні з боку Російської Федерації. У результаті реформи діяльність Служби буде зосереджена на таких ключових напрямках: контррозвідувальна протидія загрозам державній безпеці; боротьба з тероризмом; забезпечення кібербезпеки; захист державного суверенітету та територіальної цілісності; охорона державної таємниці. Одночасно ж з реформуванням на порядку денному має стояти питання соціального захисту працівників, що мусить ґрунтуватися на наданні додаткових соціальних гарантій і прав та обумовлюватися специфікою й складністю професійної діяльності, наявністю великої кількості ризикових ситуацій. Водночас підвищення рівня соціального захисту працівників СБУ у процесі реформування неможливе без розуміння проблеми соціального захисту та його ролі в державі. Остання має дбати про благо службовця і благо його сім'ї, надавати допомогу і захищати його в період трудової діяльності. Фактично держава платить не за працю службовця, а оплачує його функцію. Оплата праці має бути співмірною і відповідати займаній посаді. Вона повинна забезпечити працівникові можливість повністю присвятити себе роботі, оскільки лише фінансово незалежний службовець може самовіддано працювати на державу. Адже забезпечення належної оплати праці працівників СБУ сприятиме формуванню в них упевненості в гідному житті як під час службової діяльності, так і після завершення робочого періоду. Актуальність питання забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців констатована також у рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України» 25 березня 2021 р. [1], що того ж дня було введено в дію Указом Президента України № 121/2021. У цьому документі РНБО України прямо та опосередковано пов'язала державну політику у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва із забезпеченням належного рівня соціальної безпеки військовослужбовців, зокрема, й у частині їх матеріального (також грошового) забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», зокрема ст. 30 «Грошове забезпечення військовослужбовців та оплата праці працівників Служби безпеки України» форми та розміри грошового забезпечення військовослужбовців Служби безпеки України встановлюються законодавством і повинні забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Служби безпеки України якісним складом військовослужбовців, враховувати характер, умови роботи, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності [2]. Водночас на сьогодні існує проблема відсутності стратегічно-концептуальної основи правового регулювання грошового забезпечення військовослужбовців в Україні, в тому числі й військовослужбовців Служби безпеки України. Як констатує В. Й. Пашинський, «держава не може повною мірою забезпечити реалізацію деяких конституційних прав військовослужбовців: права на свободу совісті, на відпочинок, достойне грошове забезпечення, на житло та ін.» [3, с. 16]. Це є суттєвою проблемою, адже недостатнє забезпечення належного рівня соціальної безпеки

військовослужбовців не лише демонструє цивілізаційну неспроможність держави, а й спричиняє численні ризики для національної безпеки такої держави: військовослужбовці не завжди є достатньо мотивованими боронити незалежність і суверенність держави, а іноді – можуть ставати толерантними до корупції, що є надзвичайно небезпечними соціально-правовим феноменом [4].

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців засвідчує, що найрозвиненіша та відпрацьована система грошового забезпечення військовослужбовців створена в США і країнах НАТО. Вона повністю відкрита для суспільства і інформація про соціальний захист посідає надзвичайно вагоме місце в рекламі військової служби. Гарантовані соціальні виплати військовослужбовцям у США, Німеччині, Франції та у багатьох інших країнах світу мають загалом однакову структуру: основні оклади, додаткові виплати і надбавки, продовольча і постійна житлова надбавка (зокрема тимчасові, спеціальні, заохочувальні виплати і компенсаційні доплати), одноразові виплати під час звільнення з військової служби. Важливим моментом є те, що в усіх країнах – членах НАТО через інфляцію і зростанням вартості життя грошове забезпечення та пенсії регулярно підвищуються. Нові ставки, як правило, запроваджуються з початком фінансового бюджетного року. Розміри пенсійного забезпечення регулярно коригуються з урахуванням змін у грошовому забезпеченні військовослужбовців і цінній політиці держави [5, с. 226-227].

Отже, ігнорування державою проблем забезпечення права військовослужбовців загалом, та Служби безпеки України зокрема, на грошове забезпечення, а також потреби у формуванні комплексного бачення змісту законодавства про грошове забезпечення й перспективи його розвитку призводить до падіння розуміння цінності людини, зростання правового нігілізму в суспільстві та на військовій службі, що може виявитись у зростанні рівня корупції серед військовослужбовців, що безпосереднім чином позначиться й на рівні національної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію воєнної безпеки України : рішення РНБО від 25.03.2021 р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1321.
2. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
3. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 21 с.
4. Заблоцька О. Ю. Отримання неправомірної вигоди як небезпечна форма корупції: проблемні аспекти. *Наука і правоохорона*. 2015. № 4. С. 150–153.
5. Норчук Ю., Доронін О. Актуальні питання розвитку соціального захисту військовослужбовців: з досвіду країн НАТО. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх*

вирішення : матеріали наук.-практ. конф. м. Київ, 23 квіт. 2021 р. / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С. 225–229.

УДК 349.2

Андрєєва Юлія Сергіївна,
студентка 35 групи юридичного факультету
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
yuljaandreeva@gmail.com
(науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Конституція України визначила: «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1, ст.14]. Володіючи такою багатою та родючою землею у нашій країні і бути не могло по-іншому. Адже земля – це дійсно основна годувальниця України.

«Україна - аграрна держава з давніми традиціями землеробства. Володіючи третиною світових чорноземів, вона має високий потенціал розвитку сільського господарства і тримає лідерство на світових аграрних ринках по виробництву зерна, цукру, меду і соняшникової олії. Але щоб відповідати міжнародним і європейським стандартам, мати доступ до ринків інших країн, Україні треба йти шляхом подолання кризи в аграрному секторі» [2].

Те, що така криза існує, не зважаючи на, власне, матеріально багатий національний ресурс, стверджують експерти. Вони пов'язують кризу в аграрному секторі економіки, головним чином, з відсутністю належних капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки та державної підтримки сільськогосподарського виробника [3]. 3 березня 2021р., на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики було представлено напрями державної підтримки сільгоспвиробників у 2021 році за розробки Мінекономіки у співпраці з профільними асоціаціями, які підтримали народні депутати [4], [5]. Однак, не дивлячись на це, проблеми залишаються і досі. Адже прийняття одного програмного документу недостатньо, потрібно, щонайменше, розпочати виконувати, визначені в ньому напрями, на практиці.

Треба також зазначити про не менш гостру, невирішену на даний час навіть на програмному рівні, проблему правового регулювання праці у аграрному секторі української економіки. Справа в тому, що одних лише матеріальних ресурсів для успішного функціонування економіки недостатньо. Так, сільське господарство для України завжди було важливою складовою системи народного господарства. Маючи такі родючі чорноземи, помірний

клімат наша країна апріорі наділена можливостями розвитку своєї економіки саме через розвиток галузі сільського господарства.

Однак, не менш важливим фактору успіху в розвитку економіки країни є і праця. Бо саме завдяки людській праці стає можливим обробка землі, посівні, збір врожаю тощо. Тому не менш важливим в успіху нашої країни є і якість правового регулювання праці в сільському господарстві. Від того як впорядковано правом відносини із застосування праці залежить, насамперед, бажання людей йти працювати в аграрний сектор економіки, якість і кількість виконання ними своїх завдань, а отже від цього також залежать і кількісні і якісні показники результативності функціонування аграрного сектору економіки.

На сьогоднішній день варто констатувати, що засади правового регулювання праці в сільському господарстві майже не змінились з радянських часів. Як і раніше, праця за трудовим договором Кодексом законів про працю України майже не врегульована, - специфіка трудових відносин у цій галузі регламентується ще радянськими нормативними актами: Указами Президії Верховної Ради СРСР від 24.09.74 р. «Про умови праці тимчасових робітників і службовців» [6], «Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах» [7], які не задовольняють потреби юридичної практики.

Реформування праці у більшому ступеню є дотичним у питаннях правового регулювання підприємницької діяльності у сільському господарстві – саме тут відбулося оновлення нормативно-правової бази з прийняттям законів «Про фермерське господарство» [8] від 19.06.2003 р. та подальшими змінами до нього та «Про сільськогосподарську кооперацію» [9] від 21 липня 2020 р. Однак, знов-таки, треба підкреслити, що у більшому ступеню, мова йде про питання правового регулювання реалізації права на працю саме через підприємницьку діяльність, а не у формі трудового договору.

Таким чином, виконання аграрним сектором економіки свого призначення можливе не тільки завдяки інвестиціям в нього, але й особливому підходу у правовому регулюванні праці працівників та підприємців. Адже саме вони своєю працею формують ці успішні показники даного сектору. Також неабияку роль у виконанні аграрним сектором економіки свого призначення відіграє й створення надійного юридичного фундаменту для забезпечення прав осіб, що застосовують свою працю в сільському господарстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Україна – аграрна держава. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/1044/#:~:text=%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%90%20%E2%80%93%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B8,%D1%86%D1%83%D0%BA%D1%80%D1%83%2C%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%83%20%D1%96%20%D1%81>

<https://agravery.com/uk/posts/show/agroprodovolci-sektori-perezivaut-gostru-investicijnu-krizu-ekspert>. **3.** Агропродовольчі сектори переживають гостру інвестиційну кризу. 01.09.2020. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/agroprodovolci-sektori-perezivaut-gostru-investicijnu-krizu-ekspert>. **4.** Українське сільське господарство може «витягти з кризи» всю економіку – експерти. Радіо «Свобода». 27.01.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.html>. **5.** Аграрний комітет підтримав запропонований розподіл державної підтримки аграріїв у 2021 році. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bf55db41-0a47-480c-9b94-ee40c30bc40&title=AgrarniiKomitetPidtrimavZaproponovaniRozpodilDerzhavnoiPidtrimkiAgrariivU2021-Rotsi>. **6.** Про умови праці тимчасових робітників і службовців: Указ Президії Верховної Ради СРСР 311-09 від 24.09.74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311400-74#Text>. **7.** Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах: Указ Президії Верховної Ради СРСР N 310-09 від 24.09.74 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310400-74#Text>. **8.** Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>. **9.** Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України від 21 липня 2020 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>. трудового законодавства України. Адвокат. 2013. № 1(148). С. 29–32.

Борсук Вероніка Богданівна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти
4-го року навчання 44 групи,
напряму підготовки 08 право
спеціальності 081 право

Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail:ierov905@gmail.com

(науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИПРОБУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ: МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Перш ніж розглянути в чому ж саме виявляється проблема випробування при прийнятті на роботу, його плюси та мінуси, розглянемо саме визначення цього поняття, яке дається нам в Кодексі законів про працю. Дефініція визначається у меті цієї додаткової умови трудового договору, а саме, згідно зі статті 26 КЗпП України: «При укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається» [1]. При цьому, строк випробування не може перевищувати трьох місяців (як це зазначено в статті 27 КЗпП України) і зарплатня за загальним правилом та ж сама, як і при прийнятті на роботу без умови випробування, бо в цей період на працівників поширюється законодавство про працю, оплата праці у тому числі. Також встановлюється перелік осіб, випробування до яких не встановлюється.

Треба зазначити, що випробування при прийнятті на роботу є додатковою умовою трудового договору. По-перше, передбачається, що людина при подачі заяви роботодавцю має певний багаж знань, вмінь та навичок, що стосуються бажаного вакантного місця. Чи має її при цьому лякати така умова як «випробування»? Трудовий договір, як і будь-який інший, передбачає зацікавленість обох сторін. Як, наприклад, договір купівлі-продажу: є суб'єкт, зацікавлений купити, і є суб'єкт, зацікавлений продати свій товар. В випадку, якщо щось не влаштовує одну із сторін, пошук, так би мовити, продовжується. Теж саме можна сказати і про суб'єктів трудового договору. Не влаштовує працівника випробування – нехай погоджується або шукає інше місце роботи, де його умови будуть задоволені в повному обсязі. На сьогоднішній день, на жаль, ми зштовхуємося в Україні з проблемою безробіття великої кількості

населення, а, отже, у роботодавця не виникне проблеми знайти іншого працівника.

Так і навпаки, можна навести такий приклад, коли працівник проживає на занадто далекій відстані від запропонованої роботи і вимагає від роботодавця забезпечити йому певне місце проживання за місцем роботи, на що роботодавець відмовляється. Інтереси суб'єктів не збігаються, обидва шукають інші альтернативи.

Мета випробування – це оцінювання ділових якостей працівника. Все ж таки, випробування дає нам зрозуміти, чи впорався працівник зі своїми задачами та у разі виявленої невідповідності працівника займаній посаді або інших підстав, передбачених в статтях КЗпП України, договір може бути припиненим. При цьому варто акцентувати увагу на тому, що відмову при прийнятті на роботу працівника, якщо його не влаштовує така умова трудового договору, на мою думку, необґрунтованою назвати неможна.

Згідно з ч. 1 ст. 22 КЗпП України: «Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу» [1]. Логічно стверджувати, що антонімом до слова «необґрунтований» є слово «обґрунтований» та в законі ці поняття не визначаються. В законі не встановлені критерії оцінювання випробування. Очевидно, що тут необхідно брати до увагу якість виконання поставлених завдань та результат їх виконання працівником.

Потрібно також звернути увагу на новели щодо випробування. Встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Відповідно до ч. 2 ст. 2 цього Закону «при укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників» [2]. Мається на увазі навіть тим особам, перелік, яких зазначено в статті 26 КЗпП України як перелік осіб, яким випробування встановлювати заборонено, а саме: особи, які не досягли вісімнадцяти років; молоді робітники після закінчення професійних навчально-виховних закладів; молоді спеціалісти після закінчення вищих навчальних закладів; особи, звільнені у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби; особи з інвалідністю, направлені на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи; особи, обрані на посаду; переможці конкурсного відбору на заміщення вакантної посади; особи, які пройшли стажування при прийнятті на роботу з відривом від основної роботи; вагітні жінки; одинокі матері, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; особи, з якими укладається строковий трудовий договір строком до 12 місяців; особи на тимчасові та сезонні роботи; внутрішньо переміщені особи [2]. І головне - в ч. 2 ст. 1 цього ж закону зазначено, що вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України на період дії воєнного стану.

Отже, випробування – це не обов'язкова, а додаткова умова договору. Трудовий договір – це взаємна угода, яка укладається між роботодавцем та працівником, інтереси обох сторін мають співпадати, у цьому суть будь-якого

договору. Також слід додати, що під час воєнного стану випробування не обмежується категорією осіб, до яких його можна застосувати.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. Верховна Рада УРСР: Кодекс України; Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

УДК 349.2

Гасимова Р. Ю.,

студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Бондар Олександр Сергійович

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Необхідність удосконалення чинного трудового законодавства, підвищення ефективності правових норм вимагає вивчення ролі юридичних фактів у механізмі правового регулювання трудових відносин.

Юридичні факти мають максимально точно ідентифікувати та адекватно відображати соціальну ситуацію, що підлягає правовому регулюванню, і навіть забезпечувати її фіксацію.

Питання юридичних фактів у трудовому праві в різних аспектах розглядалася у дослідженнях українських та зарубіжних вчених, таких як В.М. Андрійв, О.В. Барінов, Н.Б. Болотіна, Л.Ю. Бугров, В.Я. Бурак, Е.М. Бондаренко, А.З. Долова, В.С. Венедіков, К.Ю. Мельник, М.І. Іншин, К.Л. Томашевський, О.М. Ярошенко та ін.

У цьому полягає головна вимога до юридичних фактів і суть ще однієї функції юридичних фактів трудове право – ідентифікаційної. Юридичні факти – це акти поведінки, що мали місце, акти-документи, а також реальні вчинки індивідів та події об'єктивного характеру, які:

– містяться у формі норм права (нормативних правових актів), правозастосовних актів та інших юридичних документів;

– тягнуть юридично значущі наслідки, виникнення, зміна, припинення прав та обов'язків суб'єктів правових відносин.

Функціональне призначення юридичних фактів трудового права полягає в наступному:

- 1) об'єктивізація подій, явищ, вчинків, яка досягається, зокрема, через оформлення юридичних документів трудового права;
- 2) конкретизація юридичних і правових розпоряджень трудового законодавства;
- 3) детермінація та надання трудовим правовідносин динамізму.

Слід зазначити, що функціональне призначення — поняття, що відноситься до «зовнішнього» ракурсу розгляду, що передбачає дію будь-якого об'єкта у зв'язку з цілями та завданнями.

Крім того, настання окремих юридичних фактів у трудовому праві може зумовлювати правові наслідки у вигляді захисту порушених суб'єктивних трудових прав. Наприклад, затримка розрахунку або видачі трудової книжки працівнику під час звільнення як юридичний факт є підставою для виплати роботодавцем середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку (ст. 117 КЗпП України); факт заподіяння працівником матеріальної шкоди під час виконання трудових обов'язків, може мати наслідком стягнення її роботодавцем шляхом відрахувань із заробітної плати працівника з дотриманням вимог закону (ст. 136 КЗпП України).

Юридичні наслідки, що породжують юридичний факт трудового права, передбачає активне спрямовуюче та організуюче вплив на суб'єктів конкретних трудових правовідносин. Юридичний факт є реальним фактом (судження) про дійсний, існуючий факт та зміст норми трудового права.

Чітка визначеність юридичних фактичних складів у трудовому законодавстві є своєрідною гарантією захисту прав громадян у сфері праці. Незважаючи на те, що чинний КЗпП України передбачає лише дві підстави виникнення трудових правовідносин: трудовий договір та контракт, однак існують ще кілька загально визнаних, хоч і не закріплених у ньому, юридичних фактів, які успішно застосовуються з метою залучення до праці окремих категорій працівників [2, с. 103].

На думку В.В. Єрмоєнка, трудовий договір виступає складним юридичним фактом, оскільки елементи, які його складають, є ознаками, які виражають волевиявлення майбутніх суб'єктів трудових правовідносин [3, с. 10].

Отже, юридичні факти у межах трудового права виконують такі функції: виникнення трудових правових відносин, зміна трудових правових відносин, припинення трудових правових відносин, загальна регламентація (упорядкування) трудових відносин, розвиток трудових правовідносин. Всі функції об'єднані загальною підставою – роллю у правовому регулюванні.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

2. Пилипенко П.Д. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. Київ: Т-во Знання, КОО, 2003. 146 с.

3. Єрмоменко В.В. Підстави виникнення трудових правовідносин: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 1998. 19 с.

УДК 349.2

Долмат Данило Романович,
студент 3 курсу юридичного факультету
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
(науковий керівник – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
Університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
Гоц-Яковлева Ольга Василівна)
e-mail: danildolmat1801@gmail.com

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Останнім часом все більше поширюється спосіб врегулювання конфліктів та спорів шляхом проведення медіації. Особливо це стає актуальним у вирішенні трудових спорів, адже атмосфера у робочому колективі повинна бути здоровою та позитивною для досягнення завдань, поставлених у ч. 1 ст. 1 Кодексу законів про працю України, а саме поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя працівників, зміцненню трудової дисципліни [1]. Бо досить часто трудові спори, що виникають у трудовому колективі, підривають ефективність праці, а вішення таких спорів у судовому порядку може займати дуже великий проміжок часу і, зазвичай, рішення суду не завжди задовольняє інтереси всіх сторін конфлікту. Вирішення трудових спорів за допомогою комісії по трудових спорах (далі – КТС) в наш час також не є ефективним, адже в більшості сучасних підприємств вони відсутні. Як зазначає Гоц-Яковлева О.В., більшість підприємств, а саме 82,3%, зареєстрованих в Україні, належать до мікропідприємств, кількість працівників в яких налічує близько 10 осіб, а законодавством встановлено, що КТС можуть бути створені лише на підприємствах, установах, організаціях, кількість працівників в яких не менше 15 осіб [2, с. 61]. Тому постає питання мирного вирішення конфліктів у трудовому колективі за допомогою альтернативних способів, таких як медіація. Враховуючи вищесказане, дана тема є актуальною і потребує дослідження, щоб визначати методи мирного врегулювання трудових спорів у позасудовому порядку.

Такий альтернативний спосіб вирішення спорів як медіація вже давно популярний закордоном, особливо в країнах Європи, США, Канаді. Особливо часто такий спосіб застосовується при вирішенні трудових та сімейних спорів. Наприклад, в Канаді процедура примирення у вирішенні трудових спорів до звернення до інших способів захисту трудових прав установа в якості обов'язкової [3, с. 39]. В Україні медіація досить довгий час ігнорувалася і лише в 2021 році був прийнятий окремий Закон «Про медіацію», який регулює загальні питання її застосування [4]. Як зазначено в ч. 1 ст. 1 цього Закону, «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [4]. Іншими словами медіація – це спосіб врегулювання конфлікту або спору шляхом залучення незалежної особи, яка допомагає сторонам вирішити спір і прийти до такого результату, який би їх задовольнив. Даний Закон також встановлює загальні принципи медіації, а саме добровільність, конфіденційність, незалежність і нейтральність медіатора. Тобто звернутися до врегулювання трудового спору шляхом посередництва (медіації) сторони можуть лише на добровільній основі, шляхом укладення угоди. Також сторони можуть розраховувати на те, що не буде розголошуватися конфіденційна інформація. Деякі дослідники вважають, що медіаторами можуть виступати окремі працівники компанії або підприємства, які залучаються до роботи виключно тоді, коли в цьому є необхідність – наявний конфлікт [5, с.84]. Однак, на мою думку, така ситуація є недоречною, адже це порушує принцип незалежності й нейтральності медіатора. Трудовий спір зазвичай виникає між працівником та роботодавцем і тому для його вирішення повинна залучатися особа, непідпорядкована роботодавцю, а якщо медіатор буде одним з працівників підприємства, то про його неупередженість та незалежність мова йти не може.

Виникає питання, в яких випадках може застосовуватися медіація. Як зазначає Серєда О.Г., медіація може застосовуватися до спорів, що виникають з трудових правовідносин, окрім колективних трудових спорів, а також трудових спорів у тому разі, якщо вони зачіпають або можуть зашкодити правам і законним інтересам третіх осіб, які не беруть участі в процедурі медіації [3, с. 41]. С. Хєда, в свою чергу, наголошує на тому, що можлива багатостороння медіація – наприклад, працівник, профспілка, роботодавець [6, с. 347]. У Законі «Про медіацію» прямої заборони на її застосування у колективному трудовому спорі немає, у ч. 3 ст. 3 лише вказано, що медіація не проводиться у спорах, що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації [4]. Однак, якщо проаналізувати норми КЗпП та Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» [7], то побачимо, що врегулювання трудових спорів шляхом медіації згадується лише у ст. 222¹ КЗпП у главі XV «Індивідуальні трудові спори» [1]. Тож можна зробити висновок, що законодавець не передбачає можливості розгляду колективних спорів, що виникають у трудових правовідносинах шляхом медіації. Можливо це зумовлено тим, що для врегулювання колективних спорів

діє спеціально створена Національна служба посередництва та примирення. Сама процедура медіації була запроваджена в Україні з метою надання сторонам конфлікту альтернативного способу вирішення спору, а також, щоб розвантажити судову систему та допомогти судам зосередитися на вирішенні інших справ. Адже судовий процес потребує багато часу та має дуже регламентовану процедуру, що змушує сторони витратити багато сил на вирішення спору і кінцеве рішення суду може не задовольнити сторони, а також, що головне, не веде до їх примирення. Тому медіація направлена на мирне вирішення конфліктів шляхом переговорів та знаходження консенсусу між сторонами. Однак, такий спосіб, поки що, не має великої популярності серед роботодавців та працівників нашої країни, адже відсутня їх поінформованість про існування медіації, а якщо вони й чули про неї, то не розуміють її суті й, через недостатню обізнаність, надають перевагу судовому вирішенню спорів. Проте, варто зазначити, що переваг медіації набагато більше:

1) процедура медіації є простішою та зручнішою для сторін, адже відсутня необхідність складання позовних заяв, відзивів на позов, інших процесуальних документів, які мають чітко визначену регламентацію та потребують відповідних знань з їх складання; відсутність судових строків, яких треба чітко дотримуватись;

2) зменшення витрат для вирішення спору, адже судовий розгляд передбачає сплату судового збору, звернення до професійних юристів для представництва в суді чи складання процесуальних документів, інші судові витрати;

3) конфіденційність процедури медіації. Розгляд справ у судах проводиться відкрито, за винятком деяких випадків. Медіація ж має приватний характер і сторони можуть розраховувати на те, що їх конфлікт не буде мати широкого розголосу;

4) вирішення спору шляхом медіації є швидшим та веде до примирення сторін і пошуку консенсусу між ними, тим більше, медіацію може бути припинено в будь-який час з ініціативи однієї із сторін;

5) міжнародна статистика та приклад західних країн доводить ефективність медіації як альтернативного способу вирішення трудових спорів та збереження гарних стосунків між роботодавцем та працівником. Так, наприклад, у Німеччині мировою угодою завершуються 90% медіацій, у США 95% справ, що направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду, показник результативності медіації у Великобританії 90-95% [8, с. 40].

Таким чином, медіація є ефективним, а головне простішим, порівняно із судовим розглядом, способом вирішення трудових спорів. Адже вона полягає у залученні посередника – медіатора, який не виступає представником однієї із сторін, а є незалежним і допомагає сторонам мирно вирішити спір аби задовольнити інтереси обох сторін. Прийняття Закону України «Про медіацію» стало добрим кроком для поширення цього способу подолання конфліктів, також почали активно діяти центри та об'єднання медіаторів, з'являється все більше професійних курсів, які надають змогу вивчитися та стати медіатором.

Однак, все одно необхідно проводити інформаційну роботу щодо збільшення обізнаності про такий альтернативний спосіб вирішення трудових спорів серед працівників.

Список використаних джерел:

1. Кодекс Законів про працю України : Закон України від 23.07.1996 року (в редакції від 07.05.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Гоц-Яковлева О.В. Медіація у вирішенні індивідуальних трудових спорів як один із способів захисту трудових прав. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право», 2021. № 34. С. 58-65.
3. Серeda О.Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. Право та інновації. 2017. № 2. С. 38-45.
4. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
5. Корнесюк М.В., Жура В.А., Степанюк К.І. Щодо питання про медіацію як альтернативний спосіб вирішення трудових спорів. Науковий вісник публічного та приватного права, 2020. № 1. С. 80-84.
6. Крестовська Н., Романадзе Л. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник. Одеса : Екологія, 2019. 450 с.
7. Про порядок вирішення колективних трудових спорів: Закон України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 10.05.2022).
8. Подковенко Т.О., Фігун Н.І. Інститут медіації у механізмі вирішення правових спорів: основні ідеї та принципи. Актуальні проблеми правознавства. 2017. № 3. С. 36–40.

УДК 349.2

Іванова Ірина Олегівна,

студентка 45 групи юридичного факультету
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
its.i8anova@gmail.com

(науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Трудова діяльність є вкрай важливою складовою життя людини, певною соціальною гарантією забезпечення отримання заробітну на свої існування. Завдяки праву на оплачувану працю людина може реалізовувати свої фізичні потреби, духовні інтереси. Будь-яка суспільно корисна праця має велике значення в житті людини, суспільства та держави.

Матеріальною основою будь-якого суспільства є трудова діяльність людини, яка водночас розвиває економіку держави. Усі великі відкриття, весь науково-технічний прогрес суспільства, його цивілізації - це результат великої праці кількох поколінь людей.

В Україні право на працю переважно реалізується шляхом укладання трудового договору. Правовідносини, що виникають на підставі трудового договору дозволяють проявити свої здатності у обраній трудо-правовій сфері.

Довгий час правове регулювання трудових правовідносин було доволі усталеним. Втім сьогодні змусило передивитися деякі законодавчі постулати, в тому числі галузь трудового законодавства.

У зв'язку з військовою агресією Росії проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента України на всій території України було оголошено військовий стан строком на 30 днів.

Відповідно для врахування особливостей трудових відносин у цей період було прийнято спеціальний закон Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року [1], який встановив революційний підхід у регулюванні багатьох аспектів трудового договору.

Він заповнив законодавчу прогалину щодо оформлення тих чи інших аспектів відносин із працівниками (наприклад, оформляти неоплачувану відпустку на період карантину, оскільки законодавство не передбачало можливості оформлення такої відпустки на значний термін саме через військові дії, військову агресію чи військового/надзвичайного стану).

Цей Закон спрямований на заміну всіх відповідних норм чинного законодавства України про працю мирного часу на період воєнного часу та встановлює відповідні обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина, передбачені статтями 43, 44 Конституції України [2].

Насперед, зміни торкнулися встановлення максимальної тривалості робочого часу: тривалість робочого тижня під час воєнного стану встановлюється на рівні 60 годин (при скороченому робочому часі – 50 годин). При цьому час початку та закінчення щоденної роботи (зміни) визначається виключно роботодавцем [1, ст.6].

Також, «у період дії воєнного стану порядок організації кадрового діловодства та архівного зберігання кадрових документів у районах активних бойових дій визначається роботодавцем самостійно, за умови забезпечення ведення достовірного обліку виконуваної працівником роботи та обліку витрат на оплату праці» [1, ст.7].

Знімаються деякі обмеження на залучення окремих категорій працівників до певних видів робіт - наприклад, щодо залучення жінок до важких видів робіт, підземних робіт, роботи в нічний час. Ця зміна була вочевидь впроваджена для компенсації можливого виникнення дефіциту кадрів, - чоловіків, які пішли боронити державу.

Дія окремих положень колективного договору з ініціативи роботодавця може бути припинена. Також припинено дію правил про відрахування

роботодавцем на користь профспілок не менше 0,3% від фонду оплати праці на культурну, фізкультурну та оздоровчу роботу.

На період дії військового стану не поширюються норми про тривалість роботи напередодні свят, неробочих та вихідних днів, норми про святкові та неробочі дні в принципі [1, ч.6 ст.6].

Що стосується безпосередньо трудового договору, то умови укладення встановлені у ст. 2 Закону. Зокрема йдеться про те, що форма трудового договору встановлюється за згодою сторін. Також відповідно до змін умова про випробування при прийнятті на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників.

Для попередження дефіциту працівників у зв'язку з евакуацією персоналу чи інших об'єктивних причин роботодавці можуть укласти з новими працівниками строкові трудові договори на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Таким чином, хоча нові зміни і дещо звужують коло трудових прав громадян України ці міри є об'єктивними та необхідними, у ситуації, що склалася. Завдяки прийнятому Закону на період дії режиму воєнного стану економіка України отримала гарантії свого захисту від негативних наслідків, пов'язаних із відтоком робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

2. Конституція України: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

УДК 349.2

Глющенко Анастасія Сергіївна,

студентка 35 групи юридичного факультету

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

nastailusenko073@gmail.com

(науковий керівник: доктор юридичних наук,

професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і

трудового права імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Оскільки трудове право є самостійною галуззю права України, про що свідчить наявність у неї власного предмету, методу, принципів, остільки матеріальна відповідальність працівника перед роботодавцем, як інститут цієї самостійної галузі, є одним із самостійних видів юридичної відповідальності.

Він, як справедливо відмічає С.М. Прилипко, має свої специфічні ознаки та особливості, а також притаманний йому механізм правового регулювання та реалізації [1, с.61].

У чинному законодавстві визначення поняття матеріальної відповідальності працівника перед роботодавцем не встановлено. Тому звернімося до науки трудового права з цього питання. Важливість визначення цього питання як для досягнення мети даної роботи, так і взагалі для науки та практики, не викликає сумніву. Адже, слід погодитися і Н.М. Хуторян, що «поняття юридичної відповідальності взагалі і трудо-правової зокрема відноситься до базових понять у юридичній науці і, відповідно, в науці трудового права. Воно не може бути неконкретною оціночною категорією. Повинен існувати еталон, загальне поняття відповідальності, тільки в такому випадку правозастосовчі органи зможуть правильно застосувати норми, що встановлюють юридичну відповідальність та регулюють порядок притягнення до неї» [2, с.25].

У переважній більшості вчені надають загальне поняття матеріальної відповідальності у трудовому праві або матеріальної відповідальності сторін трудового договору.

Так колектив авторів підручнику «Трудове право України: Академічний курс» кафедри трудового, аграрного та екологічного права Львівського національного університету імені Івана Франка визначають матеріальну відповідальність як «обов'язок кожної сторони трудових правовідносин (працівника і роботодавця) відшкодувати шкоду, заподіяну іншій стороні внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі та порядку» [3, с.374].

Цікаве визначення матеріальної відповідальності надається колективом авторів підручнику «Трудове право України: Академічний курс» під заг. ред. Н.М. Хуторян. Вони відмічають, що визначення матеріальної відповідальності через обов'язок є не зовсім точним, «адже цей обов'язок щодо відшкодування заподіяної шкоди може і не настати у разі відмови роботодавця від притягнення працівника до матеріальної відповідальності» [4, с.411]. Тому вони визначають матеріальну відповідальність як «сукупність норм, які встановлюють матеріальні санкції за заподіяння матеріальної і/ або немайнової шкоди та добровільне чи примусове пре терпіння стороною трудових правовідносин негативних наслідків майнового характеру за скоєне трудове правопорушення, що призвело до заподіяння матеріальної і/ або немайнової шкоди іншій стороні трудових правовідносин» [4, с.411].

В. В. Жернаков визначає матеріальну відповідальність працівника як «обов'язок працівника відшкодувати в установленому законом розмірі і порядку завдану ним пряму дійсну шкоду майну роботодавця протиправним винним порушенням прийнятих на себе за трудовим договором обов'язків» [5].

На мою думку, більш переконливою є точка зору, яка характеризує поняття матеріальної відповідальності працівників як обов'язку відшкодувати шкоду за порушення своїх обов'язків. І ось чому. Навряд чи можна погодитись

із визначенням матеріальної відповідальності авторів підручника «Трудове право України: Академічний курс» під заг. ред. Н.М. Хуторян [4] і виводити із нього визначення матеріальної відповідальності працівників, бо треба розрізняти розуміння поняття матеріальної відповідальності як інституту трудового права і як наслідку за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Змішувати ці поняття видається недоречним, бо норма права, на мій погляд, має дещо вторинний характер щодо юридичних категорій – вона врегульовує, оформлює їх. Отже, перш ніж врегулювати якусь категорію треба з'ясувати і зрозуміти її правову природу, визначити, що вона собою представляє. А потім можна вже говорити про її оформлення у якості взірця поведінки і отже можливості її реалізації. Те, що автори підручника «Трудове право України: Академічний курс» під заг. ред. Н.М. Хуторян визначають як неточність визначення матеріальної відповідальності – а саме: що обов'язок може і не наступити – це вже реалізація, це частина правового механізму притягнення до матеріальної відповідальності.

Сутність матеріальної відповідальності, звісно слід шукати у нормативних приписах, які відображують певний стан розвитку сучасного цивілізованого демократичного суспільства. Адже, як влучно зазначає О.О. Коваленко, «у сучасному світі, на рубежі двох тисячоліть, трудове право є інструментом соціального управління та контролю, апробованим століттями історичного досвіду людства, яке має широкий спектр дії, багатоцільове значення і представляє велику цінність для будь-якої цивілізованої країни. Трудове право є великим надбанням людської цивілізації, яке відтворює у своїх нормах уявлення людини і громадянина про свободу, вільну можливість реалізації своїх прав у власних інтересах» [6, с.48].

Отже, як встановлює Конституція України у ст. 66, кожен зобов'язаний відшкодувати завдані ним збитки [7]. Це загальне правило поведінки для усіх щодо наслідків своєї незаконної поведінки у вигляді спричинення збитків. Продовження конкретизації цього правила міститься у ч.1 ст.130 КЗпП України: «Працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків» [8] та ч.5 ст.130 КЗпП України: «працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково» [8].

Тобто народ України через органи державної влади, - а саме: Верховну Раду України, - здійснив свою владу у відповідності до ст.5 Конституції України [7] і у нормі права, таким чином, відобразилася сутність, природа матеріальної відповідальності – відшкодувати добровільно або примусово збитки, спричинені порушенням покладених на працівників трудових обов'язків.

Перелік трудових обов'язків працівника міститься у ст.21 КЗпП, яка встановлює обов'язки працівника по трудовому договору виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові [8, ст.21], і ст.139 КЗпП, яка встановлює такі обов'язки працівників як додержання трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про

охорону праці та дбайливо ставлення до майна роботодавця. з яким укладено трудовий договір [8, ст.139].

Тобто норми сучасного трудового права визначили певні наслідки прояву незаконної поведінки працівника, який саме таким чином – у вигляді заподіяння збитків майну протилежної сторони трудового договору - проявив свою свободу. У цьому сенсі слід погодитися із О.О. Єрмоєнко, що «відповідальність є наслідком свободи, бо перша неможлива без другої, але у певному сенсі і навпаки, друга зумовлює першу. Потенційно свобода передбачає відповідальність, але при цьому не тягне автоматично її за собою, якщо людина не реалізує свою свободу. Особиста свобода безпосереднім чином пов'язана з відповідальністю людини за всі свої справи і вчинки. Як тільки вона робить свій вибір, то автоматично стає відповідальною за його наслідки [3, с.55].

Таким чином, на підставі аналізу норм чинного трудового законодавства, узагальнення наукових точок зору, представляється правильним наступне визначення матеріальної відповідальності працівників: це обов'язок працівника відшкодувати заподіяну ним майну та цінностям роботодавця шкоду внаслідок порушення покладених на працівника трудових обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Прилипко С.М. До питання матеріальної відповідальності сторін трудового договору. Тези доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 22-23 квітня 2009 р. / за ред. В.В.Жернакова. Харків: Нац. юрид. академія імені Ярослава Мудрого, 2009. С. 61 - 66. 2. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002.38с. 3. Трудове право України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і доп. П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін. ; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 544 с. 4. Трудове право України : академ. курс: підруч. [А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана, І.В. Зуб, Д.О. Карпенко]; за заг. ред. Н.М. Хуторян.; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К. : А.С.К., 2004. 607 с. 5. Жернаков В.В. Трудове право: підручник. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/70403-2-ponyattya-ta-funkts-materalno-vdpovdalnost.html>. 6. Коваленко О.О. Свобода волі працівника і роботодавця та її вплив на укладання, зміну та припинення трудового договору: монографіяХ.: ХНАДУ, 2015. 348 с. 7. Конституція України. Верховна Рада України: Конституція; Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. 8. Кодекс законів про працю України. Верховна Рада УРСР: Кодекс України; Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page#Text>. 9. Єрмоєнко О.О. Свобода як обов'язкова передумова відповідальності. Право: Зб. наук. праць

УДК 349.2

Касалап Денис Анатолійович,

студент 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

e-mail: deniskasalap@gmail.com

(науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ВИПЛАТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРАЦІВНИКАМ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

З 24 лютого 2022р. Україна знаходиться під впливом російської агресії. У зв'язку з цим в Україні було запроваджено воєнний стан. Як наслідок, виникає проблематика з вирішенням питань щодо оплати праці, особливо у сфері освіти. Тим не менш, воєнний стан не є приводом, щоб працівники освіти не отримували платню. В теперішніх умовах, незалежно від того, наскільки якісно виконуються покладені на таку особу обов'язки, вона потребує та має повне право на гідну оплату своєї праці. Досліджуючи це питання, можна акцентувати увагу на двох особливостях, від яких залежить нарахування заробітної плати освітянам.

Нещодавно, міністр освіти і науки Сергій Шкарлет в інтерв'ю журналістам програми «Сніданок з 1+1» розповів про особливості заробітної плати, коментуючи ситуацію з окупованими територіями, та підписав наказ про те, що всі освітяни отримуватимуть заробітну плату [1]. З поміж цього Кабінет Міністрів України видав постанову, в якій фактично надав право самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників [2].

Органи управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади мають вказівку як організувати оплату праці, не зважаючи, де зараз мешкає освітянин. Це стосується також викладачів та шкільних вчителів, які не мають змоги працювати через збройну агресію Росії.

Виникає багато питань щодо статусу працівників освіти в окупованих територіях, на які можна відповісти наступним чином:

- окупована територія, де діє українська влада (керівництво), тобто функціонують органи місцевого самоврядування або місцеві органи виконавчої влади. У таких умовах працівники освіти отримують заробітну плату, при умові якщо здійснюють процес навчання за українськими стандартами, тобто як і до окупації. Дитсадки фінансуються органами місцевої влади; школи, ліцеї,

коледжі, училища, ЗВО тощо – за рахунок власних коштів та/або коштів з державного бюджету. Тобто процедура така ж, як була до окупації.

Тобто, якщо заклад освіти функціонує та провадить навчання за українськими стандартами – заробітна плата нараховується як потрібно.

- Окупована територія, де НЕ діє українська влада (керівництво). Наприклад, окупанти звергли місцеву та/або державну владу на місцях, запровадивши свої правила освіти. – то в таких умовах повинен оголошуватись простій. Бо виникло зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами, як це визначає чинний КЗпП України. «Простій – це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами» - ст. 34 Кодексу Законів про працю України [3, ст.34]. Працівники освіти, які опинилися в даній ситуації та не перейшли на бік окупанта, лишаяються в штаті освітян України та мають чекати на виплату заробітної плати.

У листі МОН від 07.03.2022 р. №1/3378-22 «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану» не йдеться про механізм введення простою, а тільки про загальні положення, які передбачені в КЗпП, тим не менш надано роз'яснення щодо оплати праці працівників закладів освіти під час призупинення навчання [4].

Співпраця з загарбником та здійснення освітніх послуг за російським стандартом – трактується як колабораціонізм або як державна зрада. «Але виняток становлять учителі, які в умовах окупації працюють за українськими програмами. Такі непоодинокі кейси є в Херсонській області» [5]. Якщо освітянин продовжує надавати освітні послуги в подібній ситуації то за ним зберігається місце роботи та заробітна плата.

«Проведення виплат заробітної плати може здійснюватися, якщо на окупованій території відбувається освітній процес за українськими стандартами та є можливість виїхати на підконтрольну українській владі територію для здійснення касових процедур», – роз'яснив Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет [6].

Здійснення оплати праці покладено на органи управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади.

Порядок та процес її отримання залежить від ситуації в регіоні. У випадку, якщо працівник освіти згодом евакуювався, то заробітна плата за ним зберігається. «У держбюджеті кошти закладені, тому безпосередні виплати залежать від казначейства та бухгалтерії. Із цим питанням йому необхідно буде звернутися до бухгалтера та директора або ж до управління освіти в разі централізованої бухгалтерії» [5]. Функцію виплати грошей покладено на органи управління освіти місцевих органів виконавчої влади. Але існує проблема навіть, коли певна територія знаходиться під владою України та заробітна плата

не нараховується, бо бухгалтерія відсутня, точніше особа яка здійснює проведення фінансової операції.

У схожих ситуаціях, простій відбувається не з вини працівників освіти. Треба зазначити, практичних навичок застосування умов простою в Україні – немає. Ситуація з простоєм наразі така ж як з дистанційною освітою на початку її запровадження. В 2020 році виникло безліч складнощів з організацією навчання. Близько року керівники освітніх закладів, викладачі, здобувачі освіти, учні, вчителі – всі зіткнулися з проблемами та їх вирішенням. Так, ситуація в деяких регіонах України дійсно підпадає під умови простою, щоб охарактеризувати їх такими. Вирішення питання поки – невідоме. Про це ми дізнаємося після закінчення російської агресії. Якщо ж освітній процес відбувається в очному або дистанційному форматі, то заробітна плата виплачується у повному обсязі. А, отже, процес навчання триває, тим більше за українськими стандартами. До того ж, простій складно буде запровадити так як працівники освіти вже третій рік активно користуються дистанційними умовами надання освіти.

З-поміж цього, виникають проблеми з працівниками середньої освіти (школи). Де, відповідальним за нарахування платні є директор школи. Який своєчасно повинен відправляти листа до центру управління освіти в місті або районі. Така особа може перебувати в умовах, неможливих для здійснення такого обов'язку.

«Тут багато залежить від людського фактора: якщо вони в евакуації або не мають можливості вийти на роботу, то затримок зарплати уникнути неможливо» [5]. Тим часом, звертаючи на це увагу, МОН рекомендує перейти на дистанційний формат та ввести простій. Під час відсутності практичних навичок застосування простою, можна говорити про відсутність запровадження його на окупованих територіях, хоча МОН, і, надає рекомендації [4] як краще зробити, але досвіду та знань як правильно впровадити простій у більшості керівників – немає.

Отже, в умовах не простого життя в умовах окупації, освітяни перебувають у двох умовних таборах. В залежності від перебування в тій чи іншій ситуації, питання, щодо виплати заробітної плати працівникам освіти в окупованих територіях, буде вирішуватися нарахуванням грошей або затримкою з невідомим терміном.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Наказ МОН №274 від 28.03.2022 року. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text>

2. Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану. Постанова Кабміну №221 від 07.03.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-п#Text>

3. Кодекс законів про працю України. Верховна Рада УРСР: Кодекс України; Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page#Text>.

4. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану. Лист МОН №1/3378-22 від 07.03.2022.

<https://osvita.ua/legislation/other/85885/>

5. Інтернет-портал «Освіторія»: <https://osvitoria.media/experience/yak-pratsyuvaty-vchytelyam-v-okupatsiyi/>

6. Сайт Міністерства освіти і науки України : <https://mon.gov.ua/ua/news/osvityani-otrimuvatimut-zarobitnu-platu-pid-chas-osoblivogo-periodu>

УДК 349.2

Ольховська Єва Олегівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
e-mail: evaolkhovska@gmail.com
(науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор, в.о. завідувача кафедри
цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського О.О. Коваленко)

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Не дивлячись на те, що тема утвердження гендерної рівності у правовій площині досить розвинена, все ще залишається багато аспектів, які потребують вивчення та удосконалення.

У нашому суспільстві, так історично сталося, жінки мають дійсно менше можливостей реалізувати свої професійні здібності. Крім того важливу роль у практичній площині реалізації жінкою своїх трудових прав велике значення грають гендерні стереотипи, що насправді виникають зовсім не з орієнтації на фізичні можливості жінки. Гендерні стереотипи формуються з тих, сталих думок минулого, що наразі, все є не актуальними. Навіть зараз, суспільство може подумки ділити професії на суто чоловічі чи жіночі. Це стосується не тільки професійної сфери як такої, що враховує фізичні особливості розвитку. Більшість стереотипів суспільства стосуються призначення жінки, адже ми часто можемо почути думку, що жіноча доля полягає у побудові сім'ї та бути господаркою домівки, а тому керівні посади, наукова діяльність чи технічні професії не відповідають не для жінок.

Україна, як держава, що прагне максимально розвивати в суспільстві засади рівності, всебічно сприяє тому, щоб викорінити гендерні стереотипи з

мислення людей. Водночас, нам потрібно ставити під питання гендерні ролі і стереотипи, які приписують як жінкам, так і чоловікам. Щоб наблизитися до рівності, у процес мають бути залучені обидві статі, бо, рівність прав чоловіків та жінок в різноманітних політичних, економічних, трудових можливостях є основним фактором ефективного використання всіх наявних ресурсів.

Також, маємо вести мову про правильне розуміння саме дискримінації за ознакою статі, адже потрібно розмежовувати випадки коли жінку не допускають на певні види роботи або обмежують доступ до повноцінного освоєння процесів деяких професій не з метою приниження жіночих можливостей чи їх зневаги, а з причини піклування про жіноче здоров'я, задля зменшення ризиків для її майбутнього мати дітей. Прикладом закріплення подібної ситуаційної норми спостерігаємо в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у ст. 6 якого закріплюється, що «не вважається дискримінацією за ознакою статі соціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини, а також особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я» [1].

Іншими випадками є коли жінку відмовляються брати на роботу або перешкоджають чи унеможливають її просування кар'єрними сходами, я. як наслідок, можуть зменшувати розмір заробітної плати, саме у зв'язку з тим, що на цю посаду претендує жінка.

Але в нашому житті трапляються непоодинокі випадки дискримінації і чоловіків, хоча для багатьох це може звучати дивно. Дискримінація чоловіків дійсно має інше форму вияву і це зовсім не про позбавлення їх права вибору чи пригнічення. Мова йде про ті ж самі гендерні стереотипи, які стають причиною того, що чоловіки або не можуть займати деякі посади, або це дивно сприймається суспільством. Найпростішим прикладом наведу ситуацію, коли переглядаючи вакансії бухгалтера, доглядальника, викладача вказується вимога щодо жіночої статі кандидата [2].

В суспільстві дійсно виділяють певну категорію професій, де чоловіки вважаються нетиповими представниками, але насправді таке бачення має не критичне становище. Найчастіше зараз керівники фірм чи організацій спілкуються з критикою щодо загальної кількості працівників різної статі, особливо в керівних органах, адже майже завжди, відсоток жінок в колективі є меншим.

Щодо дискримінації чоловіків, то в нашій країні досі «класичними» проблемами є, наприклад, ситуація з наданням відпустки по догляду за дитиною, коли чоловікам нерідко відмовляють в цьому праві [3].

Лише нещодавно країні набув чинності закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною», який фактично зрівняв права чоловіків і жінок на відпустку по догляду за дитиною [4]. Також маємо складну ситуацію при вирішенні спорів про місце проживання дитини після розлучення батьки, адже зазвичай, чоловіки майже не мають шансів виграти у матерів.

Розвиток гендерного законодавства в Україні відбувається досить швидкими темпами. Серед зобов'язань, які взяла на себе Україна перед Європейським співтовариством, визначено досягнення жінками і чоловіками рівних прав та можливостей.

Україна, будучи учасницею багатьох міжнародних правових договорів, що сприяють та встановлюють режим гендерної рівності (Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадські та політичні права (1966 р.), Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), Декларація про ліквідацію дискримінації у відношенні жінок (1967 р.), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Пекінська декларація (1995 р.) та ін.)

У 2005 р. Україна прийняла профільний Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Саме в цьому нормативно-правовому акті вказані напрями гендерної політики держави, вказується відповідальні за їх реалізацію органи, структурні одиниці політики, метою яких є коректне забезпечення рівного статусу жінок і чоловіків в усіх сферах життя.

Україна є дійсно прогресивною країною, адже не дивлячись на юний вік нашої держави, та те, що законодавство у цьому напрямі зараз лише розвивається, українські правові норми контролюють більшість важливих моментів сфери гендерної рівності трудових відносин.

Отже, зрозуміло, що питання забезпечення гендерної нерівності в трудовому праві, незважаючи на наявність законодавчого врегулювання, все ще є досить актуальним питанням сьогодення. Переважно, проблема полягає в застарілих стереотипах, сформованих в суспільстві. Але зараз суспільство оновлюється, стає більш прогресивним. Україна взяла правильний європейський шлях щодо вдосконалення законодавства в цьому питанні і впровадженні європейського менталітету. Жінки та чоловіки не замовчують свої проблеми, що дає змогу дослідити та більш чітко врегулювати прогалини, що маютьсся.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text2>.

2. Сайт «KyivTime»: Як в Україні та світі дискримінують чоловіків за статевою ознакою – говоримо з експертами. URL: <https://kyivtime.co.ua/dyskryminatsiya-cholovikiv-29718/>. 3. Сайт «Повага»: 4 випадки дискримінації чоловіків та стереотипи, що їх породжують. URL:

<https://povaha.org.ua/amp/4-vypadky-dyskryminatsiji-cholovikiv-ta-stereotypu-scho-jih-porodzhuyut/>. 4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною : Закон України від 15.04.2021 р. № 1401-IX Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 27, ст.230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>.

Хойна Дарина Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
khojjnadarina@gmail.com
Науковий керівник – Максимова А.Я.
кандидат наук з державного управління,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

Ві науковій літературі щодо поняття іноземців в Україні відсутній однозначний підхід до його розуміння. Одні автори поняття «іноземець» розуміють як іноземного громадянина - громадянина іншої держави; другі допускають іноземне походження осіб без громадянства, проте розмежовують їх зі іноземними громадянами за правовим статусом; треті застосовують комплексний термін, який включає всіх осіб, які не є громадянами України, проте потрапляють під її територіальну юрисдикцію, тобто іноземних громадян та осіб без громадянства. Ця концепція превалує в більшості правових систем.

В Україні проблема визначення поняття «іноземець» вирішена в ст. 26 Конституції України через вживання словосполучення «іноземці та особи без громадянства», тобто через розмежування цих понять [1]. Біженці, закордонні українці та іммігранти в Україні можуть перебувати на території України лише як громадяни іноземних держав або особи без громадянства, а їх правовий статус залежить від того, до якої категорії вони належать [2, с. 640].

Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначено Конституцією України, законами України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про прикордонний контроль», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та іншими нормативно-правовими актами України, а також нормами міжнародного права, що містяться в Загальній декларації прав людини 1946 р., Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966р., Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі в Гельсінкі 1975 р., Конвенції про правовий статус біженців від 28 липня 1951 р., Конвенції про правовий статус осіб без громадянства від 28 вересня 1954 р., міжнародних угодах щодо прав та обов'язків фізичних осіб у конкретних правовідносинах.

У науково-практичному коментарі Конституції України щодо її ст. 26і слушно стверджується, що ця стаття присвячена правовому статусу іноземців

та осіб без громадянства, йогої специфіці [3, с. 560], який визначається внутрішнім законодавством держав з урахуванням їхніх міжнародних зобов'язань. Разом із тим у контексті цієї статті проблемним питанням науки конституційного права постає неоднозначність тлумачення конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Особливості конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства обумовлюються його змістом, який включає їх правосуб'єктність, конституційні принципи, права, свободи й обов'язки та їхні гарантії, деякі додаткові спеціальні права й обов'язки для окремих категорій іноземців та осіб без громадянства, що постають із тимчасового правового зв'язку з державою їх перебування.

Правові статуси іноземних громадян та осіб без громадянства є самостійними категоріями, тому структуру конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства складають окремі самостійні взаємопов'язані статуси: 1) конституційно-правовий статус іноземних громадян; 2) конституційно-правовий статус осіб без громадянства; 3) конституційно-правовий статус біженців; 4) конституційно-правовий статус закордонних українців; 5) конституційно-правовий статус іммігрантів в Україні. Їхні реалізація забезпечується встановленням відповідних правових режимів.

Уі «Великому енциклопедичному юридичному словнику» правовий режим визначається як певна сукупність юридичних засобів, способів, щої застосовуються в певній сфері суспільних відносин таї забезпечують дію правового регулювання. Правовому режиму притаманні певні особливості: 1) він встановлюється законодавством таї забезпечується державою; 2) правовий режим особливим чином регламентує певні сфери суспільних відносин, виділяючи суб'єктиві та об'єкти права; 3) він є специфічним порядком правового регулювання, що складається із сукупності юридичних засобів, спрямованих на досягнення певної мети, і характеризується певним їх співвідношенням; 4) ві основу правового режиму покладено той чи інший спосіб правового регулювання - заборону, дозвіл чи позитивнеї зобов'язання [4, с. 29-36].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що співвідношення цих понять які різних, проте взаємопов'язаних правових категорій у конституційному праві України полягає в тому, що конституційної - правовий статус іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, закордонних українців та іммігрантів в Україні як встановлена нормами матеріального права сукупність їхніх прав та обов'язків і гарантій їх забезпечення є статикою правового регулювання положення цих осіб в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: *Реферат*, 2017. 640 с.
3. Шаповалі В.М. Сучасний конституціоналізм. Київ: Юридична фірма «Салком»; *Юрінком Інтер*. 2015. 560с
4. Денисові В.Н. Статус міжнародних договорів у Конституції України. *Вісник академії правових наук*. 2014. №1і с. 29-36

УДК 349.2

Orcid 0000-0003-4567-9999

Хойна Дарина Сергіївна,

студентка юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

khojnnadarina@gmail.com

Науковий керівник – Поклонська О.Ю.

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ: ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Незважаючи на лаконічне формулювання, стаття 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод вважається одним з найменш формально визначених її положень [1, с.221].

У розумінні Конвенції засоби правового захисту мають дозволяти компетентним органам як розглядати скарги про порушення Конвенції, так та надавати відповідну допомогу.

Норма ст. 13 Конвенції передбачає обов'язкову ефективність процедурно-процесуальних засобів для оскарження порушень прав людини на національному рівні.

У науковій літературі складовими правами на ефективний засіб юридичного захисту визначено: 1) право на подання скарги до відповідного державного органу в разі порушення прав та свобод, передбачених Конвенцією; 2) розгляд відповідної скарги щодо суті [2, с.285].

Крім того, наявність засобу юридичного захисту у розумінні ст. 13 Конвенції поряд із закріпленням обґрунтованості вимог, покликане забезпечити можливість відшкодування шкоди.

Проблема забезпечення ефективного захисту цивільних прав, свобод та інтересів особи є однією з головних серед проблем реального впровадження у

суспільні відносини принципу верховенства права, закріпленого у ч. 1 ст. 8 Конституції України [3, с.195]

Характер засобу юридичного захисту, необхідного для дотримання ст. 13 Конвенції залежить від природи можливого порушення.

Під «ефективним» необхідно розуміти засіб, застосування якого призводить до необхідних результатів, наслідків та надає найбільший ефект. Тобто, ефективний засіб має забезпечити відновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість одержання відповідного відшкодування.

За змістом ефективний засіб захисту має відповідати природі порушеного права, характеру допущеного порушення та наслідків, що спричинили порушення права особи.

Слід зазначити, що ст. 13 Конвенції не передбачає особливої форми правового захисту: держави мають певну дискрецію, яка полягає у можливості вибору способу виконання свого обов'язку. Разом про те, характер права, що під загрозою, має значення для типу методу, обов'язок щодо забезпечення якого покладено на державу.

Навіть якщо окремі засоби не повною мірою відповідають вимогам ст. 13 Конвенції, сукупність засобів, передбачених національним законодавством може забезпечити ці вимоги. До того ж, в оцінці ефективності необхідно враховувати не тільки формальні засоби правового захисту, а також й загальний правовий та політичний контекст, яким вони діють та особисті обставини заявника.

Необхідно відзначити, що засіб юридичного захисту не повинен бути екстраординарним, тобто бути обумовленим розсудом відповідних органів влади [4].

Деякі вчені зазначають, що незважаючи на те, що зміст ст. 13 Конвенції не дає чіткого уявлення про особливості права, передбаченого згаданою нормою, але водночас саме її широке тлумачення трансформувалося в один із ключових предметних напрямків розвитку прецедентної практики Європейського суду [5, с.205].

Європейський суд критеріями ефективності засобів захисту визначає достатню юридичну визначеність («законна ефективність») та реальну можливість захисту порушеного права («практична ефективність») [6, с.391].

Важливе значення у контексті досліджуваної проблематики мають порушення, пов'язані з невиконанням рішень національних судів проти держави. Позначені порушення зазвичай є наслідком снування системних чи структурних проблем правової системи конкретної держави. Як правило, на державу покладається обов'язок виконання рішень, відповідно до яких держава зобов'язується до відшкодування шкоди, заподіяної органами державної влади, їх посадовими, службовими особами, юридичними особами, заснованими державою. Такі рішення повинні виконуватись відповідно до Конвенції.

У деяких випадках ЄСПЛ не визнає за заявником обов'язки застосовувати національні правові засоби, які є «неадекватними» чи «неефективними». Більш того, відповідно до загальновизнаних нормами міжнародного права можуть

мати особливі обставини, що звільняють заявника від необхідності використання національних засобів правового захисту, коли очевидним є існування адміністративної практики постійних порушень, несумісної з положеннями Конвенції, а держава виявляє терпимість щодо цих порушень, внаслідок чого розгляд у національних судах може стати марним та неефективним [7]. Також слід зазначити, що тягар доведення ефективності та доступності засобів захисту прав покладається на уряд відповідача.

Список використаних джерел:

1. Манукян В. І. Європейський суд з прав людини: право, прецеденти, коментарі: наук.-практ. посібник. Київ: Істина, 2006. С. 221.
2. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2013. С. 285.
3. Ярема О. Г. Право особи на ефективні засоби судового захисту цивільних прав та інтересів. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія "Юридичні науки". 2007. Т. 20 (59) № 1. С. 195.
4. Kudla v. Польща [GC], no. 30210/96, §152, ECHR 2000-XI.
5. Садовська О. В. Ефективні засоби правової захисту у контексті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: теоретичне розуміння та емпіричне застосування. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія "Юридичні науки". 2013. Т. 26 (65), № 2, год. 1. С. 205.
6. Мірошниченко Т. М. Право на ефективні засоби захисту прав і свобод кримінальному судочинстві та практика його забезпечення Європейським судом з прав людини. Університетські наукові записки. 2012. №4 (44). С. 391.
7. Інтерлакенська декларація: від 19.02.2010 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a48 (дата звернення: 02.04.2019)

Хойна Дарина Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
khojjnadarina@gmail.com
Науковий керівник – Поклонська О.Ю.
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗАПОВІДАЧА

Об'єктивна зацікавленість особи у самостійному здійсненні належних їй цивільних прав законодавчо закріплена у ст. 12 Цивільного кодексу України . Заповідач – це особа, яка відповідно до чинного спадкового законодавством склало розпорядження щодо долі свого майна на випадок смерті. Принцип свободи заповіту дозволяє будь-якому дієздатному громадянину, який усвідомлює свої дії і розуміє їх значення у будь-який час реалізувати такий елемент своєї громадянської правоздатності – як право складання заповіту та призначити своїм правонаступником будь-яку фізичну чи юридичну особу, незалежно від наявності чи відсутності родинних чи сімейних зв'язків. Свобода заповіту має певні негативні риси. У спадкодавця можуть бути близькі родичі, члени сім'ї, для яких він був єдиним годувальником і які за його життя мали право на аліментування. Такі особи, при позбавленні їхньої спадщини, залишаються без засобів для існування.

Ще у римському праві заповіти, де найближчі родичі усувалися від наслідування, визнавалися такими, що порушують природні родинні обов'язки, складені зовсім у здоровому глузді, отже, які мають сили. Так у Дігестах Юстиніана (Титул II «Про призначення спадкоємцями та позбавлення спадщини дітей і постумів») Гай зазначав, що головне правило, яке необхідно враховувати при складанні заповіту, щоб не були позбавлені спадщини діти, оскільки якщо син, який перебуває під владою батька, обійдений, заповіт вважається недійсним [1, с.614]. Аналогічне судження належить і Папініану (Титул III «Про протиправний, скасований і недійсний заповіт»), який зазначав, що про заповіт свідчать, що воно зроблено не по праву або воно нікчемно, якщо буде обійдений син, який перебуває під владою батька. Для того, щоб заповіт не міг бути зганьблений, кожному з найближчих родичів має бути залишено *portio debita* – частка, яка становила не менше $\frac{1}{4}$ того, що вони могли отримати при спадкуванні за законом [2, с.512].

У сучасній доктрині спадкового права осіб, які мають право на частину спадщини, незалежно від змісту заповіту, прийнято називати обов'язковими спадкоємцями. Право отримання обов'язкової частки спадщини обумовлено

наявністю низки обставин. Спадкоємець за законом, що претендує на обов'язкову частину спадщини, повинен довести: а) наявність передбаченого в законі ступеня спорідненості з померлим або факт зареєстрованих шлюбних відносин; б) свою непрацездатність на день відкриття спадщини.

Інститут обов'язкової частини спадщини постає як своєрідний компроміс, між такими принципами спадкового права як свобода заповіту та принцип забезпечення найближчих до спадкодавця непрацездатних осіб.

Оптимальне співвідношення цих двох початків досягається шляхом: а) встановлення в закон вичерпного переліку осіб, які мають право на обов'язкову частину спадщини; б) визначення розміру цієї частини; в) наявністю обставин, які можуть бути підставою для зменшення розміру обов'язкової частки або позбавлення права на неї взагалі.

Ці умови і повинні запобігти перетворенню правової норми із соціальної за характером, по-перше, у засіб безпідставного збагачення за рахунок майна померлої особи, а по-друге, якоюсь мірою враховувати і ставлення заповідача до цієї особи.

Право на обов'язкову частину спадщини не залежить не тільки від волі заповідача, а й згоди інших спадкоємців, не пов'язане умовою спільного проживання зі спадкодавцем чи веденням із нею спільного господарства. Умовою отримання обов'язкової частини не є і потреба спадкоємця. Тобто якщо особа, яка має право на обов'язкову частину спадщини, матеріально забезпечена; отримує пенсію, що дозволяє задовольняти всі необхідні потреби (і не лише елементарні); має солідний рахунок у банківській установі; володіє нерухомістю і не потребує матеріальної допомоги, все це не позбавляє спадкоємця права на обов'язкову частину спадщини.

Практично, аналогічна за духом, хоч і не така кардинальна за змістом, норма міститься у вітчизняному цивільному законодавстві. Так відповідно із ч. 2 ст. 1241 ЦК України суду надано право зменшувати розмір обов'язкової частини з урахуванням відносин між спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають важливе значення. Проте, що це за таємничі інші обставини, наявність яких дозволить суду зменшити розмір обов'язкової частини спадщини? І яким чином суд встановлюватиме існуючі «відносини між спадкоємцями та спадкодавцем» з урахуванням того, що найцікавіша в цьому особа – спадкодавець, свою волю висловив однозначно у заповіті, а в силу природних причин – не буде в судовому засіданні?

У ст. 15 ЦК України закріплено право будь-якої особи на захист своєї цивільної права у разі його порушення, невизнання чи заперечення. Ефективність реалізації права на судовий захист є одним із основних прав людини.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношення обов'язків держави, суспільства та приватної особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що обумовлює принципові зміни

доктринального ставлення до окремих, традиційних положень спадкового права [3, с.413].

Надається доцільним обговорити пропозицію про можливість доповнення ЦК України спеціальною статтею «Позбавлення права на обов'язкову частку у спадок». Це в нормі, з урахуванням існуючої судової практики, слід передбачити обставини, які можуть бути підставою для зменшення розміру обов'язкової частки спадщини або позбавлення права на обов'язкову частку, що обмежить так званий, суддівський розсуд та виключить елемент суб'єктивізму при розгляді справ подібної категорії. У цій же статті слід надати заповідачу право на звернення до суду вимогою про усунення обов'язкових спадкоємців від спадкування [4, с.122].

У разі, коли заповідач перегляне своє ставлення спадкоємцю, усунутого рішенням суду від наслідування обов'язкової частки, він має право реалізувати свою волю шляхом складання нового заповіту, і тоді, так званий, прощений спадкоємець, отримає спадщину вже як спадкоємця за заповітом.

Список використаних джерел:

1. Дігести Юстиніана / пров. з лат.; відп. ред. Л. Л. Кофанов. Т. V, напівт. 1. М: Статут, 2004. 614 с.
2. Римське приватне право: підручник / за ред. І. Б. Новицького та І. С. Перетерського. М.: Новий Юрист, 1998. 512 с.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право та цивілістична доктрина // Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 3: Доктрина приватного права/Н. С. Кузнєцова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. 413 с.
4. Заїка Ю. А. Захист суб'єктивного цивільного права при успадкуванні за заповітом // Проблеми праворозуміння та правозастосування у минулому, теперішньому та майбутньому цивілізації: зб. ст. міжнарод. наук.-практ. конф., (Мінськ, 27 квіт. 2016 р.): о 2 ч./редкол.: І. А. Маньковський (гл. ред.). Мінськ: Міжнар. ун-т МІТСО, 2016. Ч. 1. С. 122 с.

Yakup Yoldaş,
Student ID-11068858366
Law faculty 4th Grade Student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Graduate advisor: Doctor of Laws,
professor, acting Head of the Department of Civil Law Disciplines and Labor
Law named after Professor O.I. Protsevsky Olena Kovalenko)

OBLIGATIONS OF THE EMPLOYER UNDER THE EMPLOYMENT CONTRACT

The main obligations of the employer are the “paying wages”, “taking occupational health and safety measures”, “employing suitable employees for the job”, “compensating the tools, vehicles and animals that are damaged due to the work and belonging to the employee”, “equal treatment” and “to pay the employee for his inventions”. Apart from these, employers have some other obligations “to issue a work certificate”, “to keep the employee's personal file” and “to issue a declaration of termination in accordance with the Law No. 4447.”

The most important debt of the employer arising from the employment contract is the wage payment obligation. Because wage income is often the only income element of the employee. In accordance with the principle of protection of the employee, wages are protected in various ways in Turkish Labor Law. These will be discussed in detail in the unit on wages. Since wages are an element of income for the employee and an element of expense for the employer, it has always been one of the main causes of employee-employer disputes. First of all, wage is the price of the use of labor, which is perhaps the most important factor of production. In article 32 of the Labor Law, wages are defined as “the amount of money to be paid in cash by an employer or by a third party to a person in return for work performed by him”. In general, the wage, which can also be defined as the main wage or the root wage, must be paid in cash and in return for a job. The employer or employer's representative can pay the fee, as well as third parties. An example of this is the money customers pay for service in restaurants. As a rule, the fee must be paid in Turkish currency and at the latest once a month. If the fee is determined in foreign currency, it can be paid in Turkish currency according to the current rate on the payment day. As a rule, wage payments should be made in a place where employees can easily reach them. In practice, it is done in a central place of the workplace or in its annexes. Payments can also be made to a specially opened bank account. A new application that is becoming widespread is to pay via bank cards.

It is stipulated that the claimant will receive an overtime wage determined by making a discount of $\frac{1}{2}$ based on the presumption, to the amounts calculated by accepting that the claimant works 36 hours a week, with an hour and a half rest between 08:00-23:00, six days a week. In the case at hand, the acceptance of the claim

that the claimant works eighteen hours a week, with a one-and-a-half hour break between 07:00 and 19:00, six days a week, is within the scope of the file, with the reference to the fact that the employees working at the same job in the same workplace cannot work at different hours and that unity should be ensured in practice. Whether it is appropriate or not - The paver operator, who is responsible for spreading and compacting the asphalt, where the road construction work undertaken by the defendant employer requires employees in different positions to work together at the same time, In this working system, where it is not possible to work alone without other employees and which has the obligation to work together, it is accepted that the claimant employee worked eighteen hours a week in the files of the employees who filed a lawsuit on the same date as the claimant based on the same claims and facts, while the claimant working with these employees worked thirty-six hours a week. It would not be true to accept that he did overwork... (Supreme Court Assembly Of Civil Chambers Date: 16.03.2021 File/Decision Number: (7)9-1295/260)

Dispute brought before the Supreme Court Assembly Of Civil Chamber (HGK) through resistance; whether the requirement of the first annulment decision has been fully complied with, whether the claimant's wife M. Ödev has made a statement regarding the transfer of the workplace to the claimant, who is her spouse; here according to the conclusion to be reached, it is necessary to decide on the basis of the minutes kept by the respondent Institution and the service schedules of the insurance holders, and after the contradictions between the notifications made about the insurance holders are resolved, if a decision should or shouldn't be made in such a way that the execution will be possible... (Supreme Court Assembly Of Civil Chambers Date: 15.04.2021 File/Decision Number: 10-2712 /500)

Creating a healthy and safe working environment is one of the most important obligations of the employer. According to Article 77 of the Turkish Labor Law, employers are obliged to take all necessary measures to ensure occupational health and safety in their workplaces, to keep tools and equipment in full, and employees are obliged to comply with all measures taken regarding occupational health and safety. Considering the characteristics of an office, a mining enterprise, an automobile factory, an iron and steel factory, it is clear that very different measures should be taken according to the characteristics of each workplace. In this case, employers will first investigate what the health and safety conditions in their workplaces should be. In the second stage, they will provide the necessary tools - equipment and organization to get rid of the risk factors they have identified. Thirdly, by training their employees, they will teach and try to adopt the workplace rules on occupational health and safety. In the fourth and final stage, they will conduct audits to ensure compliance with the rules and, if necessary, fire those who do not comply with the rules. Employers shall notify the relevant regional directorate in writing, within two working days at the latest, of the occupational accident occurring in the workplace and the occupational disease to be detected.

Issues related to the obligation of taking occupational health and safety measures are covered and processed within the scope of Occupational Health and Work Security course. The lawsuit filed with the request for recourse collection of the

paid compensation is not an annulment action or a lawsuit arising from an administrative contract, the said lawsuit does not have the characteristics of a "full remedy action" within the meaning of the same Law provision, full remedy actions can only be brought directly to the personal right due to any administrative action and transaction. If it is probable and that personal right can be opened by its owners; Therefore, in order for any case to be qualified as a full remedy action, there must first be an administrative action or action, and this action or action must be taken into account. It is also necessary that a personal right has been violated due to... (Supreme Court Assembly Of Civil Chambers Date: 18.04.2007 File/Decision Number: 4-223/223)

For a job to be done, the employer should select suitable employees for this job in the distribution of duties, and pay attention to whether the employees are accustomed to this job or not. As it will be remembered in this regard, there are already some legal limitations. Women and children cannot be employed in heavy and dangerous works. Children in the 14-18 age group should be checked by a doctor while being recruited and every six months. Even without legal restrictions, employers should always consider factors such as age, gender, seniority, education, occupational, physical and mental health. A very important issue, which is not taken into account or taken very little in our country, is the need for employees to undergo psychological tests while being recruited.

Compensating The Tools, Vehicles And Animals That Are Damaged Due To The Work And Belonging To The Employee

Under normal conditions, the employer provides the tools, materials, vehicles and animals necessary for the work, which is the subject of the employment contract. However, in some exceptional cases, the employee can work with his own tools and equipment. For example, when one of the employee comes with his own harness animals to plow a small field owned by the employer. In this case, the employer has to compensate the employee's tools that are damaged or injured due to work. However, if the damage occurred due to the employee's own fault, negligence or fault, the employer is not obliged to compensate the damage.

Accepting that the Ankara Chamber of Commerce Presidency is the principal employer among the defendants, it is appropriate that the subcontractor company and the defendant Ankara Chamber of Commerce Presidency were held jointly and severally liable for the moral damage of the claimant insured employee. (Supreme Court Assembly Of Civil Chambers Date: 02.02.2011 File/Decision Number: 21-739/5)

The Obligation Of Equal Treatment

It is very important and necessary that the employer treats the employees equally in terms of ensuring the peace and tranquility of the workplace. What is meant here is that there is no difference between employees in the same situation. Undoubtedly, there will be some differences in terms of working conditions, including wages, between employees who do different jobs and have different responsibilities in the same workplace.

The employer cannot distinguish between full-time employees and part-time employees, fixed-term employees and indefinite-term employees, unless there are substantial reasons. Unless biological reasons and reasons related to the nature of the job make it compulsory, employees cannot be treated differently in terms of concluding an employment contract, determining working conditions, applying and terminating it for reasons such as gender and pregnancy. Work of the same or equal value cannot be paid lower or higher just because of gender differences. According to Article 31 of the Trade Unions Law, the employer cannot distinguish between unionized and non-union employees. Otherwise, the employee will have to pay an indemnity not less than one year's wage.

If the employer does not treat the employees equally, contrary to the provisions of Article 5 of the Turkish Labor Law, except for union reasons, the employees may demand the rights they have been deprived of, in addition to an appropriate compensation in the amount of their wages up to 4 months (Article 5).

The Obligation To Pay The Employee For His Inventions

In some parts of the workplaces, technical work and research can be done. Employees working in such an environment can sometimes make a new invention. This invention can be an invention that accelerates production, saves materials, reduces product costs, increases product quality, and enables better evaluation of by-products. The employer is obliged to make a payment in accordance with the economic and commercial importance and value of the invention (The Article 336 of The Turkish Code of Obligations).

The details explained above have been supported by the relevant decisions of the Supreme Court Assembly Of Civil Chambers and it's relevant civil departments' decisions.

УДК 349.2

Yilmaz Hüseyin,

Student ID- 7263220

Law faculty 4th Grade Studen

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

mm.huseyinyilmaz@gmail.com

(Graduate advisor: Doctor of Laws,

professor, acting Head of the Department of Civil Law Disciplines and Labor

Law named after Professor O.I. Protsevsky Olena Kovalenko)

SOCIAL CHANGE IN TURKEY ON LABOR RELATIONS EFFECTS

Labor relations in Turkey began in 1838 Trade Agreement with United Kingdom. By means of this Agreement West capital entered Ottoman Empire. However, there is no capital accumulation on the country which creates industrialization we can say that social change was not realized in this period. In 1923 after establishment of Republic, applied economy policy by which had been wanted to

create undertaker, had not been successful. In 1930 years, by means of applied “Etatism” policy, state guided economy, established enterprises, capital was accumulated. In this frame work labor mass began to be formed. So, we can assume that social change began in this period. In “Multiparty Period”, which began in 1946, private enterprises grown as well, at the same time state enterprises kept on importance in the economy. After 1950, by agriculture became mechanized, emigration began from rural areas to the cities and in the cities labor supply was formed. In this case, we can say that social change gained acceleration in this period. In this frame, “labor relations” developed, especially trade unionism became widespread. In the period after 1960, social change went on growing and state enterprises and private enterprises located in the economy. Labor relations developed by means of 1961 Constitution which brought on freedoms and “274 Numbered Trade Unionism Act” and “275 Numbered Collective Bargaining and Strike and Lockout Act”. In 1970 years for a short period (1971-1973), “labor relations” were weakened due to destroyed economy and due to restricted freedoms which were created at result of applied policy. On September 12 th. 1980, military ruling came into force. After 1980 Military Coup, by means of applied neoliberal economy policy breaking-point was created in “labor relations”, socioeconomic improvements were turned back. In this frame, unemployment increased, by means of privatization, deregulation of labor market which belong to globalization, number of trade union member was decreased remarkable. These negative changes which have been realized until today, still are keeping importance in “labor relations”

1-Fixed-term employment contract; 2-Indefinite term employment contract; 3-Full-time employment contract; 4-Part time employment contract; 5-Probationary employment contract.

In Article 11 of the Labor Law, it is written that the employment contracts made in writing between the employer and the employee, depending on objective conditions such as the completion of a certain job or the occurrence of a certain phenomenon, are fixed-term employment contracts.

An employment contract with a fixed term of 1 year or more, 8/II of the Labor Law. According to the article, it must be made in writing. According to Article 12 of the Labor Law, workers working with a fixed-term employment contract cannot be treated differently than a peer worker.

The termination of a fixed-term employment contract by the worker without just cause may require the employer to pay the penal clause stipulated in the contract.

If you have worked for at least more than 1 year according to a fixed-term employment contract, you will be entitled to severance pay. Fixed-term employment contracts may also be terminated by the employee and employer for justifiable reasons, without prior recognition and compensation.

Balance Term Fee in a Fixed-Term Employment Contract: In case the fixed-term employment contract is terminated by the employer before the date without giving a just cause, the worker may demand compensation from the employer in accordance with Article 408 of the Turkish Code of Obligations No. 6098 (Article 325 of the Code of Obligations No. 818). The situation has been clearly demonstrated in the decision

of the Supreme Court of Appeals General Assembly dated 25.01.2017 and numbered 2015/9-836.

In the decision of the Supreme Court of Appeals Civil General Assembly dated 28.03.2007 and numbered 2007/179, the possibility of the worker to seek a job and the amount saved due to not working will be taken into account while determining the balance time fee, and the Balance Period Fee will be reduced (discounted) shown. The penal clause in the Fixed Term Contract is valid as a rule. However, it has been shown in the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Cassation, dated 30.03.2017 and numbered 2017/19244 and Decision no. Employees with a fixed-term employment contract cannot benefit from job security and cannot file a reemployment lawsuit. On the other hand, if it is evaluated that the contract should be indefinite, it may be possible to file a reemployment lawsuit regardless of the word CIRCUMSTANCE written on the contract.

Despite this, it is not possible for an employee working with a fixed-term employment contract to receive notice and severance pay if the contractual time expires. Unless there is a fundamental reason for fixed-term employment contracts, more than one consecutive (chaining) cannot be made.

Unless there is a fundamental reason, an employment contract concluded more than once (chained) is considered indefinite from the beginning. Chained employment contracts based on substantial reasons maintain their fixed-term character. As shown in the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Cassation dated 23.10.2003 and numbered 2003/18234 and Decision 2003/17604, Private Education Institutions numbered 5580, which entered into force after being published in the Official Gazette dated 8/2/2007, dated 4/2/2007 and numbered 26434. According to the Law, a fixed-term employment contract can be concluded on a chain basis. A fixed-term service contract automatically terminates at the expiration of the term, without the need for a notice of termination, unless otherwise agreed. (Article 430 of the Turkish Code of Obligations No. 6098). If a fixed-term contract is implicitly maintained after the expiry of its term, it becomes an indefinite-term contract. (Article 430 of the Turkish Code of Obligations No. 6098)

If it is decided that the contract will end with a notice of termination and neither party has given notice of termination, the contract turns into an indefinite contract. (Article 430 of the Turkish Code of Obligations No. 6098)

Either party may terminate the service contract for more than ten years, after ten years, by observing the six-month notice period. Termination takes effect only at the beginning of the month following this period. (Article 430 of the Turkish Code of Obligations No. 6098)

In case of renewal of the Fixed-Term Employment Contract more than once, the 9th Civil Chamber of the Supreme Court of Appeals decided that the contract is for a definite period, as long as there is a substantial reason, with the decision numbered 2004/2163 and 2004/13807 dated 07.06.2004.

If there is no objective justifiable reason that requires a fixed-term employment contract in a continuous job, the contract will be considered indefinite.

It has been decided by the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Cassation, dated 18.02.2004 and numbered 2003/112750, Act 2004/2701, that the employment contract will be deemed to be for an indefinite period in cleaning works that are continuous and do not require special knowledge and skills. It has been shown by the decision of the 9th Civil Chamber of the Court of Cassation, dated 13.02.2002 with the basis of 2001/17364 and decision numbered 2002/2697, that it is not possible to pay notice compensation in case of termination of fixed-term employment contracts. Despite this, the evaluation that the contract should be indefinite according to the above principles should be done separately for each file. When it is considered that the writing of SPECIFIC on the contract does not mean anything due to the nature of the work, it may also be possible to receive notice indemnity.

No different action can be taken compared to the employee employed with a fixed-term employment contract and a peer employee employed with an indefinite-term employment contract.

Divisible benefits related to wages and money to be paid to a worker working with a definite employment contract are given in proportion to the time the worker has worked.

If the normal weekly working time of the worker is determined to be significantly less than the equivalent worker working with a full-time employment contract, the contract is a part-time employment contract.

A worker employed with a part-time employment contract cannot be treated differently from a full-time comparable worker simply because the employment contract is part-term, unless there is a reason justifying the discrimination.

The divisible benefits of a part-time worker in terms of wages and money are paid in proportion to the time he or she works compared to the full-time equivalent worker. What is a part-time employment contract and how is it done?

In the 13th article of the Labor Law No. 4857, the definition of partial work is made as follows.

If the normal weekly working time of the worker is determined to be significantly less than the equivalent worker working with a full-time employment contract, the contract is a part-time employment contract.

A worker employed with a part-time employment contract cannot be treated differently from a full-time comparable worker simply because the employment contract is part-term, unless there is a reason justifying the discrimination.

The divisible benefits of a part-time worker in terms of wages and money are paid in proportion to the time he or she works compared to the full-time equivalent worker.

Trial Business Dictionary Employment contracts for which a certain probationary period is foreseen are called probationary employment contracts.

Since there is no mandatory provision stating that a probationary period should be set, the party claiming the existence of a probationary period must prove it. The probationary period can be put into service contracts in "Permanent Jobs". (Labour Law Art.10.)

The parties can put a probationary period record of up to 2 months in their existing employment contracts. In collective bargaining agreements, the trial period can be extended up to 4 months.

Putting a trial period in each of the fixed-term service contracts continuing as a chain should not be considered valid, except for the first contract. The decision of the 9th Civil Chamber of the Supreme Court of Appeals, dated 13.11.1996 and numbered 1996/12701 and decision numbered 1996/21173, is a precedent for this situation.

During the trial period, both parties have the right to terminate the employment contract without compensation and without prejudice.

The employee whose employment contract is terminated during the trial period has the right to file any lawsuit regarding the wages (wage, overtime, National Holiday General Holiday Claim, Minimum Living Allowance Claim, etc.) until the period he worked. In case of termination of employment during the probationary period, the employer is not obliged to declare a reason for termination.

Even if the employer, who terminated the employment contract during the probationary period, declared a reason for termination, it is accepted that he has to prove this reason. If the parties have set a notice period for termination in the trial period employment contract, they must comply with this period.

Accordingly, the employer is not obliged to grant prior notice if the employee "resigns within the probationary period". In parallel, the answer to the question "Is notice indemnity paid during the trial period" is negative. Employees and employers who terminate the employment contract for just or unjust reasons during the trial period are not obliged to pay notice indemnity to the other party.

УДК 349.2

Sefer Demir,
Law faculty 4th Grade Student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Graduate advisor: Doctor of Laws,
professor, acting Head of the Department of Civil Law Disciplines and Labor
Law named after Professor O.I. Protsevsky Olena Kovalenko)

FEATURES OF EMPLOYMENT OF FOREIGNERS IN TURKEY

Foreigners have the right to work in Turkey within the framework of international law. In this bulletin, we will convey the most frequently asked questions about the subject such as the conditions required for foreigners to benefit from the right to work in Turkey, the procedure to be followed, the necessary applications and documents, and foreigners who need and do not have a work permit.

General rules regarding the employment of foreigners in Turkey are regulated in the International Labor Law No. 6735. According to this law, the employment of foreigners in Turkey is conditional upon obtaining a work permit from the competent authority.

- A foreigner cannot work in Turkey without obtaining the necessary work permit; It is forbidden to operate and is subject to administrative fines.³

- Foreigners are not allowed to work in some sectors and occupations.⁴ . Which Authority Belongs to Work Permit?

Competent authority in the work permit application process Family, Labor and Social Security

What are the Types of Work Permits?

- Temporary Work Permit: According to the International Labor Law, a foreigner whose work permit application is evaluated positively is given a maximum one-year work permit at the first application. With a temporary work permit, a foreigner can work in a specific workplace belonging to a real or legal person or public institution or organization, or in a specific job in their workplaces in the same business line. If the foreigner applies for an extension of the work permit with the same employer and it is positive, the first extension period is maximum 2 years; in the next extension applications, it will be 3 years at the most.

- Indefinite Work Permit: Foreigners who have a long-term residence permit or a work permit for at least eight years in Turkey can apply for an indefinite work permit. However, it is not enough for the foreigner to meet the application requirements alone. Granting an indefinite work permit

The Ministry has the discretion to not give. A foreigner who has an indefinite work permit can benefit from all the rights enjoyed by a long-term residence permit.

- Independent Work Permit: Professional foreigners can be granted an independent work permit, provided that the special conditions specified in other laws are met.

- Turkuvaz Card: Thanks to the positive contribution of its activity or investment in Turkey to the country's economy and employment, for reasons such as its contribution to science and technology, education, professional experience, and capital share if it is a foreign company partner.

Turquoise Card is given to foreigners whose applications are approved in accordance with the procedures and principles determined by the Ministry.

Work permit applications can be made in two ways, from abroad or domestically. The main acceptance is to apply from abroad.

In order to be able to apply from within the country, the foreigner must have a valid residence permit for at least 6 months.

ATTENTION: In Turkish law, the work permit mostly includes the right of residence.

Considering the fact that the application is made from abroad, it may be more advantageous to make the application from abroad in order not to increase the number of bureaucratic procedures to be made. However, it is a convenience to carry out all applications by proxy, by first obtaining a short-term residence permit and then applying for a work permit from Turkey through the person you will authorize by proxy. Since the advantage situation in this matter will vary according to your sector or foreign investor qualification, you can ask our expert team to help you by identifying the most practical and advantageous way for you and informing you.

The Turkish foreign representatives and the Ministry follow up the work permit applications from abroad in electronic environment. What the foreigner has to do is to apply to the Turkish consulates in the country where he is a citizen or legally located, with an employment contract, assignment letter or documents showing the company partnership. It is possible for the employer in Turkey to apply for a work permit through the online system with the reference number given to him by the foreign representative office to which the foreigner applies. your employer

Within ten working days following the application date to the representative offices, he/she must make the electronic application and submit the necessary information and documents to the Ministry of Family, Labor and Social Services in person or by mail.

Applications to be made from within the country can be made electronically. Foreigners who have a residence permit valid for at least six months on the date of application or their employers can apply for a work permit. The documents required for the application must be submitted to the Ministry of Family, Labor and Social Services in person or by mail within six working days following the electronic application.

5. What are the Documents Required for a Work Permit Application?

Required documents in the work permit application whether the applicant is the employer institution or

It differs depending on whether it is a foreign person. Some of these documents are scanned during the electronic application and sent only electronically. On the other hand, wet signed copies of some documents must be submitted to the Ministry separately. Detailed information on this subject is presented below;

The following documents requested from the foreign employer institution can only be submitted electronically. It is sufficient to scan and send it online

Turkish Trade Registry Gazette showing the latest capital and partnership structure of the organization

- Balance sheet and profit/loss statement for the last year approved by the tax office or certified public accountant

- Information and documents proving that the workplace is within the scope of Special Foreign Direct Investments

- Document proving that organizations (including consortia) that have the right to carry out projects for which international tenders have been opened by public institutions and organizations have undertaken the work to be received from the relevant institution and organization.

- Within the scope of engineering, architecture, contracting and consultancy services in legal entities that will employ foreign experts, Turkish in the same profession

- Payroll to prove that an engineer/architect/urban planner is employed • As a user on behalf of the institution and organization that will employ foreign personnel

- Notarized power of attorney of the person authorized to make the electronic application or a document showing that the person in the capacity of user works in the institution or organization that made the application.

It is not enough to send the following documents electronically; must be physically submitted to the Ministry.

Application petition: The petition containing the work permit request must be scanned and forwarded during the electronic application, and must also be handed over to the relevant authority by the employer with a wet signature.

Foreign personnel application form: The form to be filled in electronically is sent to the Ministry as a paper copy after it is printed and signed by the employer and the foreigner. In the absence of a signed form, the parties

employment contract between The form is unsigned and the employment contract is also If not, the application will not be processed.

The following documents requested from the foreigner are only scanned during the electronic application and submitted online.

Copy of passport: In cases where the passport is not written in Latin letters, its official translation must be attached to the application.

Diploma or Temporary Graduation Equivalency Certificate of the foreigner who requests a work permit within the scope of professional services: In addition to the above documents, in case of higher education abroad, "Overseas Higher Education Diplomas Equivalency Certificate"

In case the application is made with missing documents, the Ministry informs/ It is also required to send the equivalence certificate to be obtained in accordance with the Regulation.

In case the foreigner is in the status of key personnel, Direct Foreigner 10/b of the Regulation on Employment of Foreign Personnel in Investments information and documents stipulated in the article. For domestic applications, valid for at least six months on the date of application. temporary residence permit sample.

Copy of diploma or temporary graduation certificate: It must be officially translated into Turkish and approved by the competent authorities.

ATTENTION: this document must be submitted both electronically and on paper.

If the foreigner requesting a work permit does not have a valid residence permit, it is obligatory to apply for a work permit to the Turkish Republic representations in the country where the foreigner is a citizen or permanently residing abroad, by submitting a document showing the employment contract or company partnership.

Foreigners with key personnel status to be employed in companies that meet at least one of the Foreign Direct Investments criteria.

Work permit application can be made directly to the Ministry of Family, Labor and Social Services if it is proved that it is legally available (by submitting a letter from the Police Department or a certified copy of the part of the passport showing the visa and entry date). In this context, foreigners in the status of key personnel who are given work permits must enter Turkey by obtaining a work visa from the foreign representatives of the Republic of Turkey.

6. When should a foreigner who has obtained a work permit to enter Turkey?

The person who obtains a work permit must enter Turkey within 6 months from the validity date of the permit. In addition, foreigners who enter Turkey by obtaining a work permit from the consulates, within twenty working days following the date of entry into the country.

They are required to register with the Address Registration System in Turkey.

Work permit applications made in accordance with the relevant legislation are finalized by the Ministry within thirty days at the latest, provided that the documents are completed by the applicant by requesting the application and the completion of the missing documents. In this case, the thirty-day period starts from the date the missing documents are submitted to the Ministry.¹¹

Persons who are expected to contribute to the country with the services they will render to the country in our laws and whose protection is deemed beneficial due to their characteristics are exempted from work permit. Foreigners who are exempted from a work permit do not need to obtain a work permit to work in Turkey. However, even if they are exempt from obtaining a work permit, complying with the following rules and they are responsible for fulfilling the requirements;

They must obtain a residence permit by informing the General Directorate of Migration Management within the provincial governorship of the province where they will be assigned, within thirty days at the latest from the date of their entry into the country, and in any case before starting their activities, the information about the purpose of their arrival, how long and where they will stay.

They have to fulfill their obligations regarding social security. They are obliged to comply with the obligations specified in special laws.

Foreign architects, engineers and city planners, who are within the scope of professional services and subject to exemption provisions, must complete their academic and professional qualifications, obtain a work permit from the Ministry, become a temporary member of the relevant professional organization, and comply with the practices of national institutions and organizations, in case their service period exceeds one month.

Provided that they comply with the obligations we have mentioned, it is possible for a foreigner who fulfills at least one of the following conditions to work in Turkey without the need for a work permit;

a) Persons exempted from work permit under bilateral or multilateral agreements to which Turkey is a party,

b) Foreigners whose permanent residence is abroad and who will come to Turkey temporarily for less than one month for scientific, cultural and artistic activities and less than four months for sports activities,

c) For the purpose of assembling, maintaining and repairing machinery and equipment imported to Turkey, providing training on their use or taking delivery of the equipment or repairing the malfunctioning vehicles in Turkey; Those who come to Turkey on condition that they do not exceed three months in total within one year from the date of entry and that they can prove this with the documents to be submitted,

ç) Not to exceed three months in total within one year from the date of entry to Turkey for training purposes on the use of goods and services exported from or

imported to Turkey, and to prove this with the documents to be submitted provided that those in Turkey.

d) Those who are present at fairs and circuses that will operate outside the borders of certified tourism establishments, provided that they do not exceed six months from the date of entry to Turkey as a show or similar officer and that they prove this with the documents to be submitted,

e) Foreigners who come to universities and public institutions and organizations to increase their knowledge and experience by proving their status with documents to be submitted, not exceeding two years and limited to the education period, a period not exceeding six months in socio-cultural and technological fields and education.

Those who are notified by the relevant authorities that they can provide important services and contributions to Turkey in a short period of time.

g) For foreigners who will come within the scope of the programs carried out by the European Union Education and Youth Programs Center (National Agency), during the program,

ğ) Foreigners who will undergo internship within the framework of international intern student programs, the scope and duration of which have been agreed by the Ministry, the Ministry of Interior and Foreign Affairs and the Council of Higher Education,

h) Tour operator representative foreigners who come to Turkey, provided that their term of office does not exceed eight months,

ı) During the contracts of foreign football players, other athletes and coaches whose demands are approved by the Turkish Football Federation or the General Directorate of Youth and Sports,

j) Foreign experts assigned to projects carried out within the scope of Turkey-European Union Financial Cooperation Programs do not need to obtain work permits during their duties.

Exemption periods cannot be extended. In addition, foreigners within the scope of subparagraphs (b), (d), (f) and (h) benefit from the exemption provisions only once in a calendar year.

Work permit applications can be made in two ways, domestically and abroad. Domestic applications are made to the Ministry, and applications from abroad are made to Turkish foreign representatives.

In order to obtain a foreign exemption permit, you must fulfill at least one of the conditions listed above.

Oral Neriman,
Law faculty 4th Grade Student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Graduate advisor: Doctor of Laws,
professor, acting Head of the Department of Civil Law Disciplines and Labor
Law named after Professor O.I. Protsevsky Olena Kovalenko)

DEFINITION ELEMENTS AND LEGAL NATURE OF EMPLOYMENT CONTRACT

Definition and Elements of the Employment Contract Until the adoption of the Labor Law No. 4857, there was no article explaining the employment contract in any of the Labor Laws, only the definition of the service contract was included in the Code of Obligations.

In the Code of Obligations, the service contract is a contract in which the worker undertakes to serve at certain or unspecified times and to pay a wage to the worker, even the employer (BK.m.313). This definition made in the Code of Obligations did not specify all the elements of the employment contract, and it was insufficient to make the full definition of the employment contract. As can be seen in the definition of the Code of Obligations we have written above, the elements of performing a job and paying a wage in return are included, but it does not include the element of dependency that distinguishes the employment contract from other contract types.

Article 8 of the Law No. 4857 defines the employment contract. According to this definition: "The employment contract is defined as the contract established with the undertaking of the dependent operation of the work and the employer's undertaking to pay wages. As can be understood from this definition, the employment contract consists of three basic elements.

These elements are employment, dependency and wages.

According to the definition of service contract in the Code of Obligations, the contract in which the employee undertakes to work for a certain or indefinite period depending on the employer and the employer undertakes to pay the employee a wage equal to the work done according to time is a service contract.

When we look at the two different definitions of employment contracts in the Labor Law and the Code of Obligations, there are some differences, although the regulations show parallelism. Because the "dependency" element was not included in the regulation in the Code of Obligations, but the "time" element was included in the regulation.

The first element in the employment contract is the element of employment. Therefore, for the existence of the contract, the act of working must be undertaken by a worker. Labor Law m. According to 2, the worker is the real person who is obliged to work for the employer. As a matter of fact, in the employment contract, the person rents his labor in a sense.

Another element in employment contracts is wages. The worker is paid for the work he does. Since the employment contract is a contract that creates a mutual debt, the employer's wage payment obligation is against the employee's obligation to perform the work.

The dependency element is another element of employment contracts. As a matter of fact, in employment contracts, the worker is more or less dependent on the employer. In a different way, the worker is obliged to fulfill his obligation to work under the supervision and control of the employer. The Supreme Court also states in many of its decisions that the element of dependency is a mandatory element of the employment contract in its settled decisions.

He argues that the dependency between the worker and the employer is the work contract if it is tight, and the service contract if it is loose. In this view, there is no qualitative difference between the employment contract and the service contract; However, according to the provisions of the Labor Law, it is stated that the dependency factor should be more stringent between the employee and the employer.

One of the mandatory elements of the employment contract is the existence of a working relationship between the parties. The fact that one of the parties undertakes the act of doing business with the contract forms the basis of the employment contract. However, although employment is the basic element of the employment contract, it is not the distinguishing element of the contract. Because the act of doing business also constitutes the subject of contracts such as mandate contracts and contracts of work.

In order for an employment contract to be mentioned, an act of doing business must have been undertaken. In this sense, work is expressed as any kind of work of a real person that can be considered as a business in economic terms. It is an activity that provides a material or intellectual need of the employer and that has a value for the employer. This activity includes both material and intellectual work. The act of doing business can be defined as any physical or mental activity that is regularly performed for the other party of the contract. The issue of what this activity is is not important for the determination of the existence of the act of working, any physical or mental activity may be undertaken as an act of working. Because there is no legal restriction on the type of act of doing business with the Labor Law or the Code of Obligations. However, in order for an activity to be legally qualified as a business, it must not be contrary to law or morality.

Since the employment contract is a contract based on voluntary work, if the employment is based on a legal obligation, it is out of question to talk about the employment contract.

In addition, the act of doing business, which will constitute the subject of the employment contract, must also have a personal character. In other words, the person who is a party to the employment contract and who will perform the work must do the work himself. Therefore, the employment contract is a personal contract. Because the quality, qualification and personality of the person who will do the work is important in the establishment and continuation of the contract. For this reason, as a rule, he has to perform the act of performing the undertaking himself (TBK m.395). If the worker

who is a party to the contract has committed the labor of another person, not his own, it is not possible to accept the contract as an employment contract.

In addition to being the main debt of the employer arising from the employment contract, the wage is the founding element of the employment contract as it can be understood from the definition of the employment contract. Therefore, the establishment of the employment contract depends on the agreed wage. As a rule, although there is a relationship that imposes debts on both parties in the employment contract, in terms of the order of performance, after the employee fulfills his/her job debt, the employer must pay the amount corresponding to this debt as wages.

Although the performance of a certain job is dependent on the payment of a fee by the other party of the contract, a legal presumption is included in BK m.394/2. According to this presumption, if a person sees a job that can only be done for a fee for a certain period of time and this job is accepted by the employer, an employment contract is deemed to have been concluded between them. As it can be understood from this situation, even if the wage point has not been agreed yet, the employment contract will be deemed to have been established in cases where this presumption finds an application area.

Wages are defined as the amount paid to a person by the employer or third parties in return for performing a job, in paragraph I of Article 32 of the Labor Law. In accordance with this definition introduced by the law, as a rule, wages will be paid in money for a job. The actual wage, which is included in the Labor Law and paid in return for the work performed, refers to the wage in the narrow sense. However, in a broad sense, the wage is perceived as the amount that is taken as the basis for the calculation of certain compensations or other payments made in the event of termination of the work, apart from the original wage. In addition to the main wage given to the definition in Article 32 of the Labor Law, in addition to the main wage in many articles such as Article 14 of the Labor Law No. based interests. The definitions in these articles express the concept of wage in a broad sense.

Wage is the most important debt of the employer regarding the employment contract and the main reason for the employee to work based on this contract. An unpaid work cannot be the subject of an employment contract. Since the wage is an essential element of the employment contract, even if the wage is not mentioned at all, it is assumed that the employee will receive wages implicitly.

In practice, it is stated that the fee does not necessarily have to be clearly defined. In cases where it is necessary and usual to pay a fee, it is accepted that the fee has been agreed as a rule.

As a rule, the fee must be paid periodically in certain time periods. It should be paid according to the fixed intervals determined by the contract within the limits determined by the law. According to Articles 32 and 55 of the Labor Law, this period is foreseen as one month at the most. In the employment contract, the employee and the employer can freely decide on the amount of the wage in the context of freedom of contract, provided that it is not below the minimum wage. However, the fact that the wage amount is not clearly stipulated in the employment contract does not mean that an employment contract has not been established between the parties.

The fee can be agreed between the parties in cash or in kind. According to İK article 32/1, wage in general terms is defined as the amount provided to a person by the employer or third parties in return for a job and paid in money. What the fee is essentially depends on the agreement of the parties. In that case, the fee may be in cash or in kind or partially in kind and partially in cash.

In Article 8 of Law No. 4857, an employment contract is a contract in which the worker undertakes to work as a dependent and the employer undertakes to pay wages. Wages, employment and dependency are the determining elements of the employment contract. In the employment contract, the worker is under the obligation to work for the employer for a certain or indefinite period.

The worker fulfills his obligation to work within the scope of the employment contract under the supervision and control of the employer. TBK m. According to 399, the employer can make arrangements regarding the conduct of the work and the behavior of the workers. In addition, the employer can instruct the workers. Workers are obliged to comply with these instructions given by the employer within the framework of honesty rules. Accordingly, the worker is bound by the instructions of the employer during the execution of the work and is supervised by the employer. The employer's right to give instructions is manifested by the worker as a duty to comply with the instructions. This situation clearly indicates the dependency element of the employment contract.

The worker does not make the program of the work to be done, this program is planned by the employer. As a result of this situation, addiction; It can be expressed as the performance of the employee's duty of employment under the employer's management, supervision and control, in line with the employer's orders and instructions. In the justification part of the Turkish Code of Obligations No. 6098, it is stated that "working dependent on the employer means doing business in accordance with his orders and instructions ...".

The element of dependency is seen as a reward for the employer's putting it at risk. The dependency element is the element that distinguishes the employment contract from other employment contracts; It is also a determining factor in working independently. Working according to an employment contract is defined as dependent work, and working according to a different contract is called independent work. Independent work is expressed as work done by anyone who is not considered a worker in terms of labor legislation.

Another criterion that separates the employment contract from the mandate contract is legal and individual dependency. Legal dependency is formed when the worker assumes the responsibility of complying with the rules regarding the conduct of the work and the behavior in the workplace. The worker is obliged to fulfill his obligation in accordance with the orders and instructions of the employer.

The basis of the dependency element in employment contracts; acting according to the instructions of the employer and supervision of the work process by the employer. The work to be done is carried out in the employer's workplace, the material is supplied by the employer, the employee receives instructions from the employer during the execution of the work, the work is controlled by the employer or an

assistant, the employee works without a capital investment and without a work organization of his own, the way and time of payment of the wage is personal factors to be taken into account in the determination of addiction.

None of these factors can be considered as an absolute measure by itself. The worker's use of his own imagination while working under the conditions set by the employer, and his free movement to get the job done in line with the employer's wishes, does not remove this dependency of the worker. Whether the employee owns the tools used in the workplace, whether the employee participates in profit and loss, whether he has the freedom to decide is very important in terms of the dependency factor.

УДК 349.2

Ahmet Kaya,
Law faculty 4th Grade Student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Graduate advisor: Doctor of Laws,
professor, acting Head of the Department of Civil Law Disciplines and Labor
Law named after Professor O.I. Protsevsky Olena Kovalenko)

THE INFLUENCE OF TRADITIONS AND CUSTOMS ON THE ORGANIZATION OF WORKING TIME IN TURKEY

Changes observed in the working life cannot be adapted to the provisions of the legislation rapidly and continuously, and this situation leads to the emergence of unique sources of labor law. Before moving on to the subject of special resources of the Labor Law, it is necessary to mention the nature of the mandatory legal rules in the Labor Law. Mandatory law rules in Labor Law, unlike other branches of law, are subject to the distinction of "absolute and relative imperative rules". On the condition that it is in favor of the worker, the opposite of the relative imperative rules may be decided. For example, a working time cannot be determined above the mandatory working time. However, a working period can be determined below this period, which is in favor of the worker. Absolute imperative rules cannot be decided otherwise under any circumstances. For example, it is not possible to increase the amount of job security compensation and payments for idle time. It is understood from the wording of the provisions that which rules are absolute imperative and which are relative imperative in Labor Law, and the works in the doctrine also help in this regard.

The specific sources of labor and social security law are:

Collective bargaining agreements are a type of bilateral contract (contract) concluded (concluded) between labor unions and employers' unions.

The parties may, by mutual agreement, include provisions in their collective labor agreements that do not contradict the provisions of the current legislation regarding working life. If there is a collective bargaining agreement in a workplace,

there cannot be any arrangement contrary to that collective bargaining agreement in the employment agreements of that workplace.

Individual employment contracts are a type of bilateral contract between the employee and the employer. It determines the rules to be applied in the labor relations between the employee and the employer, provided that they do not contradict the mandatory provisions of the current legislation. Due to this feature, it contains provisions that bind the parties.

Workplace internal regulation is an objective and general regulation prepared unilaterally by the employer in order to determine the working conditions in a particular workplace.

Workplace internal regulations are not directly regulated in the Labor Law, but m. 22, mentioning the personnel regulation as an annex to the employment contract, it is stated that the workplace internal regulations are an annex to the employment contract. However, the internal regulations of the workplace create the terms and consequences of the employment contract, provided that they are known or known to the worker at the time of the employment contract. The internal regulation put into effect by the employer after the conclusion of the employment contract becomes an annex to the employment contract with the approval of the workers.

The workplace cannot be contrary to the regulations in the internal regulations, the legislation in force and the mandatory provisions of the concluded collective bargaining agreement.

Workplace internal regulations TBK m. It is the general trading condition regulated in 20. The regulations in the TCO regarding the general transaction conditions are also valid for the workplace internal regulations. For this reason, the fact that the internal regulations of the workplace, which are contrary to the interests of the workers, are binding on the worker depends on the employer providing the worker with the opportunity to clearly inform the worker about the existence of these conditions and learn the content of them during the conclusion of the contract, and the worker's acceptance of these conditions (TBK article 21). Again, the regulations placed on businesses or corporations that the employer can unilaterally make changes in the internal regulations of the workplace to the detriment of the employee or put a new internal regulation are invalid (TCO article 24).

Workplace practices are also considered as one of the unique sources of labor law. Workplace practices, which have become a working condition, become a legal resource by being born with actual behaviors that are repeated in the same way regularly in a workplace. For example; Although there is no provision in the employment contract, giving bonuses to employees at a workplace every Ramadan, Eid-al-Adha or New Year's Day can be given as an example of a workplace practice that has become a working condition over time. Workplace practices become the provision of employment contracts with the implicit acceptance of the workers, and the employer cannot unilaterally withdraw from this practice. The transformation of a practice into a workplace practice depends on the fact that it is repeated regularly and there is assurance in the worker that this practice will continue. There is no definite criterion about how many times the application is repeated and it will turn into a

workplace practice, and although a solution must be found according to the characteristics of the concrete case, according to the dominant view in the doctrine, for an application to turn into a workplace application, it must be repeated at least three times in a row. Official resources are the resources provided by the state, and "national resources" are divided into "international resources". National resources can be listed as laws, decree-laws, regulations, circulars. International resources are international agreements. Some of the international sources of Labor Law are generally bilateral agreements on labor sending and social security issues, and the other part is multilateral international agreements. An important part of the multilateral agreements are the international agreements prepared by the International Labor Organization, of which Turkey is a member in 1932, and entered into force after the ratification of the member states. The main purpose of the International Labor Organization is to establish a working norm in order to find solutions to international labor problems

УДК 349.2

Ridvan Işik,
Student ID-7263296
Law faculty 4th Grade Student
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Scientific adviser: Candidate of Law, Associate Professor, Associate
Professor of the Department of Civil Law Disciplines and Labor Law
named after Professor OI Protsevsyky Mykola Zhdan)

LABOR LAW TRANSFER

LABOR LAW FIELD OF APPLICATION

The scope of application of labor law in terms of subject is the previously mentioned distinction between individual labor law and collective labor law.

In the Labor Law, the worker; It is defined as a "natural person working on the basis of an employment contract" (art. 2/1). Working on the basis of an employment contract and being a natural person are the conditions sought together by the Law in order to be considered a worker.

Persons working on the basis of an employment contract; they work not only legally and economically, but also technically dependent on the employer. Due to these features, exception, power of attorney, transportation, publication etc. are separated from employees according to other contract types. For example; If a civil engineer has agreed to do any kind of construction with a homeowner, it is an exception contract, not an employment contract between the engineer and the building owner. Therefore, a civil engineer is not a worker. Again; If the same engineer works as a control engineer in someone else's construction business based on an employment contract, he is considered a worker according to the Labor Law.

According to Article 2 of the Labor Law; "Real or legal persons or unincorporated institutions and organizations that employ workers based on an

employment contract are called employers." As can be deduced from this expression, the Law has made the acquisition of the employer qualification conditional on employing workers.

Within the framework of this provision, the employer; It is the person who hires the worker by concluding an employment contract and is obliged to pay him a wage in return for fulfilling his obligation to work. The employer can be a natural person, for example, a private or public law legal entity such as a partnership, association, union, foundation, or institutions and organizations that do not have legal personality can gain the qualification of employer.

It is very difficult and even impossible for the employer to manage the workplace alone in large-scale enterprises, the number of which is increasing in the period we live in. Even in small-scale businesses, the employer cannot be expected to be constantly present at the workplace. However, businesses are constantly operating. For this reason, there must be people in the workplace who can exercise their management authority on behalf of the employer and fulfill their obligations. In labor law, these people are called "employer's representatives".

In Article 2 of the Labor Law, the provision "Persons who act on behalf of the employer and take part in the management of the business, workplace and enterprise are called employer's representative". The conditions of acting on behalf of the employer and taking part in the management of the business, workplace or enterprise must be fulfilled together. The feature that distinguishes employer representatives, also called managerial workers, from other workers is that employer representatives have the authority to represent the employer.

The employer's representative manages the business on behalf of the employer and fulfills the obligations of the employer within the limits of the authority given to him. Law; has held the employer directly responsible for all the decisions taken by the employer's representative on behalf of the employer within the scope of his authority, and for the practices he maintains towards the workers. Transactions made by the employer's representative exceeding his authority become binding for the employer only with the approval of the employer.

Employer representatives can take part in the management of the entire enterprise or workplace or a specific job within the workplace. Therefore, both the general manager of a factory and the foreman in the factory are the employer's representative. However, the responsibility of each employer's representative is limited to his own management authority and field of duty.

Workers may not have been employed directly by the employer or his representative, but through a third person employed in the same workplace or its annexes, and therefore may have entered into an employment contract with this third party. These third parties, called "subcontractor" in the text of the law, are also referred to as contractors or subcontractors in practice and doctrine. For example, if A Construction Company, which undertakes the construction of a building, gives the construction of the electrical installation of this building to B and B employs its own workers in the same building, A Construction Company will be the main employer and B will have the title of subcontractor.

The source of the principal employer-subcontractor relationship is not the employment contract, but generally the work, transportation or rental contract. The workers employed by the subcontractor are bound to the subcontractor, not the main employer, by employment contract.

The necessary conditions for the establishment of the principal employer-sub-employer relationship in accordance with the law are as follows:

The main employer must also have its own workers working in the production of goods or services at the workplace. Establishing a subcontractor relationship depends on the existence of a primary employer. In this relationship, the worker in the workplace, the person who employs the main employer, the person who undertakes some work and employs the worker in the same workplace becomes the sub-employer. A person who undertakes the whole work, for example the construction of a building, cannot be considered as a subcontractor. A person who does the work he receives from an employer himself, without employing workers, cannot be qualified as a subcontractor.

The work undertaken by the subcontractor must either be an auxiliary work in the production of goods or services carried out in the workplace or a part of the main work that requires expertise due to the requirements of the business and the work and technological reasons. Jobs such as cafeteria, security, garden maintenance and cleaning, which are in the nature of auxiliary work, can be given to the subcontractor without the condition of being a job that requires expertise due to the requirements of the business, the job and technological reasons. In the Subcontracting Regulation, auxiliary work is defined as “work that is related to the production of goods or services carried out in the workplace, but is not directly involved in the production organization, is not a mandatory element of production, but continues as long as the main work continues and is dependent on the main work”. Again in the same Regulation, the main job defined as "the work that forms the basis of the production of goods or services", in the division and giving to the subcontractor, must meet the criteria of being a job that requires expertise due to the requirements of the business and the job and technological reasons. After a main job with these qualifications is given to the subcontractor, the main employer has its own workers do the same job; in other words, it is not possible for the workers of the subcontractor and the main employer to work together in a part of the main work transferred to the subcontractor.

-The job given to the subcontractor must be a job related to the production of goods or services carried out in the workplace. In the event that an employer gives a construction or repair job to another person in the workplace, the principal employer-subcontractor relationship cannot be mentioned.

-The subcontractor must employ the workers assigned for the work it undertakes, only in the work they have taken in that workplace. For example, the relationship established with the company that cleans a different workplace with its five workers every day of the week is not the main employer-subcontractor relationship.

- The work must be carried out in the workplace of the principal employer. For example, a person who outsources orders received from another employer in his own workplace cannot qualify as a subcontractor.

-The subcontractor must not be someone who has been employed in that workplace before.

-The rights of the workers of the main employer should not be restricted by being recruited by the subcontractor and continuing to work.

In the main employer-sub-employer relationship that meets the above conditions, in other words, is in compliance with the Law and is not based on collusive transactions in general, the main employer does not subordinate its obligations to the workers of the sub-employer arising from this Law, the employment contract or the collective bargaining agreement to which the sub-employer is a party. responsible with the employer.

In the main employer-sub-employer relationship that does not comply with the above limitations or is based on collusion in general, the workers of the sub-employer are treated as the employees of the main employer from the beginning.

The provisions of the Law regarding the workplace were introduced in order to protect the workers in business life. For example; The opening, transfer, closure, control of a workplace, occupational health and safety measures to be taken at the workplace, strikes and lockout practices give a special importance to the concept of workplace. The Labor Law defines the workplace as "The unit in which the employee is organized together with the material and intangible elements in order to produce goods or services by the employer." defines as. (m.2/1). According to this expression, for example, a factory of an industrial establishment, a store engaged in commercial activities, a bank branch providing banking services, etc. places are workplaces. In order for the place of production of goods or services to be considered a workplace in terms of the Labor Law, workers must be employed there. It does not matter whether the work is done in an open or closed place, whether the employer is the owner of the workplace or not in gaining the qualification of a workplace. In this context, the workplace is the place where the work is actually done.

The Labor Law has included the places, attachments and vehicles attached to the workplace, apart from the main workplace, within the scope of the workplace. According to Article 2 of the Labor Law, the workplace is a whole within the scope of the work organization created with the places, attachments and tools attached to the workplace.

Main Workplace: It is the place where the technical purpose of the workplace is realized, the production of goods and services is carried out, and therefore the worker fulfills his work obligation arising from the employment contract.

Places Affiliated with the Workplace: Places that are affiliated with the goods or services produced by the employer in terms of quality and organized under the same management are considered as workplaces. Being organized under the same management with commitment in terms of quality are the conditions that must be met in order to be able to talk about the place attached to the workplace. Commitment in terms of quality means that one job complements another and is organized in such a

way that it can be carried out from a single source. In order to be able to talk about organizing under the same management, the place affiliated to the main workplace and the main workplace must be organized under the same management, in other words, the employers of these workplaces must be the same person.

For example, the cardboard box making unit that a confectionery factory owner has set up in the factory garden to put the candies produced will be considered a place connected to the workplace. However, even if they belong to the same employer, a cinema and a restaurant; Different workplaces that are not connected to each other will be considered as separate workplaces since activities that do not complement each other are carried out.

Additions: The Labor Law also counts "...other attachments such as resting, breastfeeding, eating, sleeping, bathing, examination and care, physical or vocational training and courtyard..." of the workplace. (m.2). Although add-ons that will be counted as workplaces in the law are exemplified, they are not limited to those counted as "other add-ons...". For this reason, although it is not included in the text, for example, garage, parking lot, meeting room, etc. qualified places should also be considered within the scope of the add-on of the workplace.

Vehicles: All kinds of fixed or mobile vehicles, which are necessary for the execution of the work in the workplace, are also counted as part of the workplace. (m.2/2). For example, a shuttle bus carrying workers, trucks used for freight transport, a stationary crane, a grader used for excavation, a bulldozer, etc. as. In order for an intermediary to be considered as a workplace, that vehicle must be connected to the workplace in terms of the nature and management of the business. Ownership of the vehicle does not necessarily belong to the employer; however, the tool must serve the technical purpose of the workplace.

Transfer of a workplace or a part of it: A workplace can change hands for reasons such as sale or rental. In this case, the outcome of employment contracts in that workplace is important in terms of Labor Law.

Labor Law m. According to Article 6, "When the workplace or a part of the workplace is transferred to another person based on a legal transaction, the employment contracts existing in the workplace or a part of it on the date of transfer, together with all its rights and obligations, pass to the transferee." First of all, it should be noted that in the said regulation, it is stated that all or a part of the workplace can be transferred and that the workplace or a part of it must be transferred based on legal proceedings.

When the workplace or a part of it is transferred to another person based on a legal transaction, the existing workers on the date of transfer are transferred to the transferee employer with all their rights and debts.

The transferor or the transferee employer cannot terminate the employment contract just because of the transfer of the workplace or a part of the workplace, and the transfer does not constitute a just cause for the termination for the worker. The termination rights of the transferor or the transferee employer necessitated by economic and technological reasons or a change in the work organization, or the

immediate termination rights of the workers and employers for justified reasons are reserved. (art. 6/5).

Labor Law m. According to 6/2, the transferee employer is obliged to take action according to the date on which the employee started to work with the transferring employer, in the rights based on the employee's service period. For example, when calculating the seniority for the severance pay, the seniority of the worker and the date the worker started to work at the transferred workplace are taken into account.

In the case of the transfer of the workplace, the transferor and the transferee employer are jointly responsible for the debts that arose before the transfer and must be paid on the date of transfer. However, the responsibility of the transferor employer from these obligations is limited to two years from the date of transfer. (m. 6/3). The two-year time limit regarding the responsibility of the transferor employer is not applied to the severance pay. Likewise, in case of termination of the legal entity by merger or participation or a change in its type, the provisions of joint liability do not apply.

In case of merger and change of type of commercial companies, article 178 of the Turkish Commercial Code finds application area.

**СЕКЦІЯ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО.
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО»**

УДК 351.746.1(477)
Orcid 0000-0002-1302-3530

Медвідь Федір Михайлович,

професор кафедри теорії держави і права та конституційного права
Міжрегіональної академії управління персоналом,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук,
професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки
життєдіяльності
fedirmedvid86@gmail.com

Чорна Марія Федорівна,

докторант кафедри теорії держави і права та конституційного права
Міжрегіональної академії управління персоналом,
доктор філософії в галузі права,

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ЦІННІСТЬ

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже дев'ятий рік, і гібридної агресії, закоріненої у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо юристи і політологи покликані творити нові смисли, виваженою науковою мовою обґрунтовуючи наше право на існування, цілісність і суверенітет – на противагу дискурсу агресора, ладного виправдати своє порушення всіх принципів права і норм моралі та своїми узагальненнями і юридичною кваліфікацією величезної кількості злочинів, проблем і ситуацій, викликаних війною, своїми висновками і рекомендаціями юристи і політологи створюють фундамент захисту і відновлення прав та інтересів людини і держави. Право не діє так швидко і ефектно, як військова сила, політичний та економічний тиск, але в тривалій перспективі воно є не лише більш ефективним, а й єдиним надійним засобом відновлення справедливості[1, с.8]. Деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності[1, с.1-224].

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що проблема “безпеки” на початку ХХІ ст. набула універсального змісту. Окрім традиційної військової та військово-політичної сфери, вона поширилася на області соціальних,

економічних, правових, культурних, екологічних та інформаційних відносин. До того ж, існує тенденція до появи різноманітних видів безпеки: енергетичної, продовольчої, демографічної, епідеміологічної, політичної тощо, що зумовлено виникненням відповідних загроз як національного, так і глобального рівнів.

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні соціальні та інші основи суспільного життя і виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Термін «національна безпека» був використаний вперше у 1904 р. в посланні президента Т. Рузвельта Конгресу США, в якому він доводив правомірність підпорядкування зони Панамського каналу інтересам національної безпеки США.

Національна безпека, проблеми її забезпечення стали центральною темою сучасної діяльності як держави, так і дослідників. Політико-правові засади становлення національної безпеки України розроблені автором [4, с. 116-122; 5, с. 201-206; 6, с. 103-113; 7, с. 697 - 707; 8, с. 699 - 713; 9, с. 734 – 747; 10, с.178 – 188; 11, с.221 – 229; 12, с. 67 - 83] .

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори і угоди.

Втілення в життя засад національної безпеки полягає у реалізації національних інтересів, що виступають як реалізація природного права народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію.

До актуальних проблем національної безпеки вартує віднести проблему цінності безпеки, адже система національної безпеки включає широкий спектр державних і недержавних інститутів, що діють в інтересах досягнення необхідного рівня захищеності від загроз і небезпек у різних сферах життєдіяльності. Головними структурними компонентами цієї системи є національні цінності, інтереси та цілі; загрози національним інтересам; політика забезпечення національної безпеки. Ми зупинимось на системі цінностей, яка утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Виділяють, як правило, інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[21, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності[15, с. 369 - 370; 18, с.115-117].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства, бо війна України проти

вторгнення Росії – це цивілізаційне протистояння, в якому українці намагаються відстояти європейські цінності – демократію, свободу, право вибору на протиположності азійсько-російським цінностям та установкам – патерналізму, етатизму, колективізму, деспотизму тощо)[7, с. 697 - 707; 13, с.188 - 190; 19, с.31 – 41; 17, с. 486 - 497].

Цінності розглядаються нами як механізми змістовного утримання та вкорінення людини у світі, що виконують такі важливі функції: 1) пов'язують між собою часові виміри життя людини, формують уявлення про майбутнє як світ нових можливостей; 2) виділяють у просторі життя людини значущі елементи не лише реального, але і належного; 3) задають граничні рамки соціокультурної активності людини через системи пріоритетів, оцінок, сенсів; 4) будують складні та багаторівневі системи ціннісних орієнтацій або відношень; 5) вносять метафізичний вимір у життя людини, дають можливість оцінити, побачити себе з точки зору вічності[20; 2, с. 223-226; 16, с.14]. З гносеологічного погляду всю багатоманітність цінностей поділяють на два типи – предметні та суб'єктні. До першого відносять предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення. Суб'єктні цінності – установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів. «Предметні» та «суб'єктні» цінності виступають, так би мовити, двома протилежностями, що доповнюють одна одну[14, с.503 - 509]. Найвищою цінністю-метою, самоцінністю є людина як особистість, колектив, суспільство, людство[3, с.72-79]. Її визнання виявляється у піклуванні людини та гуманістично налаштованого суспільства про всебічний розвиток індивіда як універсальної самоцінної істоти, виявлення і розвиток його сутнісних сил, про поступ людства, одним із фундаментальних критеріїв якого все більшою мірою стають загальнолюдські цінності.

Отже, національна безпека України в умовах деокупації набирає нових барв і відтінків, особливо в умовах порушення цілісності системи міжнародної безпеки та норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – 224 с.

2. Дарморіз О. Нація, національна культура та проблема толерантності // Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / [Ф.С. Бацевич, С.Л. Грабовська, О.В. Дарморіз та ін.] за заг. ред. док. філос. наук, проф. В.П. Мельника. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – С.222-239.

3.Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Том. I. –Львів: Видво Українського католицького університету, 2019. – 428 с.

Медвідь Ф.М. Інформаційна безпека України: генеза і становлення // Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б. Захожай (гол.ред.) та ін. – К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010. – Вип..2(25).-С.116-122.

5.Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України: становлення національної стратегії// Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б. Захожай (голов.ред.) та ін. – К.: МАУП, 2010.- Вип.. 1(24).-С.201-206.

6.Медвідь Ф.М., Біленчук П.Д. Формування стратегії, тактики і мистецтва забезпечення національної безпеки України: національні інтереси, пріоритети, тенденції // Електронне суспільство. Електронне право. Кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери. Монографія. За заг.ред.П.Д. Біленчука і Т.Ю. Тарасевич. – Київ: УкрДГРІ, 2020. – С.103 – 113.

7. Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Шенгеловський В. В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів ХХІ ст.: філософсько-правовий вимір // The 9 th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science” (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. - С.697-707.

8.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Давидюк П.М., Шеленговський В.В. Децентралізація публічної влади в умовах становлення національної безпеки України // The 9th International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education” (May 20-22, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020.- С.699 – 713.

9.Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Кутузов В.А., Марченко Р.О. Екологічна безпека в умовах введення в дію Стратегії національної безпеки України // The 4th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (November 18-20, 2020) VoScience Publisher, Boston, USA. 2020. - С.734 – 747.

10. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Гуманітарна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П. Стрельбицький, С.Г. Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М. Кислого і М.П. Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. – С.178-188.

11.Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Екологічна безпека України // Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навч.пос.: у 2-х ч.: Ч.І./ В.А. Омельчук, М.П. Стрельбицький, С.Г. Гордієнко та ін.: за заг.ред. А.М. Кислого і М.П. Стрельбицького. К.: МАУП, 2021. – С.221- 229.

12.Медвідь Ф.М. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті національної безпеки України // Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / За наук.ред.проф. О.В. Батанова, доц. Р.Б.Бедрія; передмова академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. – С.67 – 83.

13.Медвідь Ф.М., Урбанський М.В., Давидюк П. М. Національні цінності як фундаментальні основи національної безпеки держави // Проблеми модернізації України : [зб. наук. пр.] / МАУП. - К.: МАУП, 2008. - Вип. 10: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. "Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів" м. Київ, МАУП, 19 березня 2020 р. / редкол. : М. Н. Курко (голова) [та ін.]. - 2020. – С.188-190.

14.Медвідь Ф.М., Медвідь А.М., Курчина Т.О. Гуманітарна безпека української держави в умовах культурної експансії Російської Федерації // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»/За заг. ред. М. Капраля, О. Киричук, І. Орлевич / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». – Львів: «Логос», 2017.- С.503 -509.

15. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.369 - 370.

16. Мельниченко Я.Б. Право як цінність: філософсько-правовий аналіз. Автореф. Дис. ... докт. філос. в галузі права. – К.: МАУП, 2018. – 24 с.

17.Ручка А. Цінності і ціннісні зміни в новітній історії України // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. - Випуск 8 (22). – 2021. – С.486 – 497.

18. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. – К.: НАДУ, 2012. – 544 с.

19.Степико М.Т. Проблеми ідентифікації громадян України в умовах іноземної агресії // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2015. – Вип. 18. – С.31 - 41.

20.Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.

21.Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. - С.707-708.

Хаустова Марина Геннадіївна,
провідний науковий співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України,
Кандидат юридичних наук, доцент
E-mail:haustova22_marina@ukr.net

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В більшості країн сучасного світу одним з пріоритетних стратегічних завдань та загальнонаціональних пріоритетів розглядається впровадження інформаційно- комунікаційних технологій (ІКТ) та розвиток елементів цифрового суспільства. Цифрові технології, а також пов'язана з ними громадська та людська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, яка в нинішніх умовах визначає економічний та інноваційний потенціал держави, рівень освіти та людського розвитку, обумовлює соціальний прогрес, ефективність державного управління та здійснення демократичних процедур.

Розвиток принципів цифрового суспільства стимулює вдосконалення способів і методів взаємодії в рамках соціально-економічних відносин. Застосування інформаційних технологій дозволяє розширювати комунікаційні процеси, змінює склад і статус їх учасників, принципи просторової взаємодії шляхом мережевого спілкування, підвищує децентралізацію прийняття управлінських рішень в державному і приватному секторі. [1,с.53]

Отже, в світі склалася нова реальність, яка спонукає уряди всіх країн до проведення політики системної цифрової економіки за допомогою цифрової трансформації шляхом вдосконалення відповідних галузей національного законодавства, розробки та реалізації масштабних державних стратегій, проектів та програм, зокрема – повне переведення сфери публічного управління на цифрові технології.

Порівняння різних моделей розвитку цифрового суспільства, що склалися в даний час в світі, дозволяє констатувати значну варіативність в концептуальних підходах, пріоритетах, механізмах і шляхах їх реалізації. При цьому ефективність їх застосування залежить головним чином від культурно-цивілізаційного середовища країни, в якій реалізується та чи інша модель, відповідно, не існує універсальних моделей публічного управління за допомогою механізмів цифрової трансформації, багато аспектів залежать від рівня розвитку інституційного середовища країни. [2,с.3]

Продовж декількох останніх років в Україні на державному рівні плануються заходи щодо інтенсивного впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя. Починаючи від Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [3] серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму

електронного урядування, у державі ухвалено низку відповідних концепцій, планів, стратегій, законів та інших нормативно-правових актів.

Цифровізація політики є наслідком глобалізації та полягає в тому, що вона кардинально змінює сучасні тренди політичних процесів, функціональне призначення політичних інститутів, суспільні інтеракції та сценарії майбутнього.

Цифрові технології обумовлюють результати виборів, формують і модерують громадянську активність, впливають на зовнішній імідж держави, виступають каталізатором гібридності політичних режимів, роблять впізнаваними і легітимними публічних персон, політичні кампанії. Потреба систематизувати світовий досвід та пострадянську практику цифровізації політики як політики нового типу дозволяє зрозуміти призначення нового політичного актора/цифрового політичного суб'єкта, який змінює процеси підготовки прийняття та впровадження політичних рішень відповідно до алгоритмів формування смислів у цифровому середовищі.

У вересні 2017 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [4], яка визначила Електронне урядування як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно- телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. В основу реалізації системи електронного урядування було покладено такі принципи: цифровий за замовчуванням; одноразове введення інформації; сумісність за замовчуванням; доступність і залучення громадян; відкритість та прозорість; довіра та безпека. У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації [5], відповідно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно- комунікаційних технологій у демократичних процесах.

Трансформація політики у цифровому середовищі має свої особливості для кожної окремої держави, кожного політичного режиму, окремого проекту. Гібридність політичних режимів сучасності робить процес цифровізації політики більш фрагментарним, тому за деякими показниками авторитарні режими можуть навіть випереджати імплементацію процесів цифровізації політики в демократичних державах.

Цифрове поле, як складова цифрової політики, визначає процедуру формування цифрових політичних суб'єктів, утворення цифрової інфраструктури та механізми інтеграції фрагментованих спільнот.

Необхідно виокремити різні підходи до визначення цифрової політики. Цифрова політика у вузькому значенні розуміється як інтенсифікація використання цифрових технологій у політичних процесах. Таке розуміння не

дає змоги пояснити процеси, що викликані цифровізацією політики, оскільки базові цифрові можливості наявні у більшості держав світу. Цифровізація політики у широкому значенні – формування цифрової політичної інфраструктури під впливом дискурсу глобальної цифровізації, що детермінує способи взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цією інфраструктурою та зумовлює специфіку утворення мереж для здійснення політики. Цифровізація у цьому широкому значенні призводить до формування політики нового типу – цифрової політики[6, С.128].

Цифрову політику визначають як процес упорядкування політичного дискурсу під впливом цифрового поля, що визначає способи використання цифрової інфраструктури. Цю політику здійснюють цифрові політичні суб'єкти, використовуючи потенціал фрагментованих мереж, інтегруючи їх (утворюючи спільноти із слабкими горизонтальними зв'язками) для впливу на процеси визначення та ухвалення політичних рішень. Особливості трансформації політики під впливом цифровізації необхідно визначати через цифрові політичні практики – процес перетворення/перекодування смислів на текст, що у свою чергу породжує нові тексти і нові смисли. [7,с.128]

Серед основних факторів, що впливають на процес цифровізації державної політики в зарубіжних країнах, можна виділити:

- активне впровадження нових знань та глобальних інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя;
- розвиток громадського суспільства та соціального партнерства в цифровому середовищі;
- особливості створеної у країні моделі ринкової економіки, які виражаються у стимулюванні свободи підприємництва, вільного руху робочої сили, конкурентності ринків;
- ступінь децентралізації влади та ефективність проведення структурної та регіональної політики для поліпшення соціально-економічних умов життя громадян;
- ступінь розвитку економіки країни, який визначає матеріальні можливості людей щодо використання сучасних інформаційних технічних засобів;
- реалізація соціально значущих проектів, що сприяють дотриманню принципів соціальної рівності та справедливості в цифровій економіці. [2, С.4]

Особливості цифрових моделей публічного управління в значній мірі пов'язані з характером економічних відносин. Сьогодні існують кілька економічних моделей з різними варіантами співвідношення держави.

Так, з метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування 27 вересня 2021 року Президент України видав Указ, яким затвердив Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки N 487/2021. Серед основних завдань Національної стратегії визначена реалізація

проектів, спрямованих на розвиток інфраструктури, у тому числі цифрової, яка створює умови для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства, сприяє поліпшенню доступу таких інститутів до навчання, комунікації, мережування, обміну ресурсами.[10]

Також, 21 липня 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки, у якій визначено, що метою цієї Стратегії є побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду.[11]

На сучасному етапі Україна має певний потенціал для прискорення цифрових трансформацій. Проте зазначимо, що, відкриваючи нові можливості та виступаючи джерелом економічного розвитку, ці процеси супроводжується значними викликами, які потребують реагування інструментами державного регулювання. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення та відповідної інфраструктури створює певні передумови для формування державної політики цифрового розвитку, заснованої на комплексному підході до вирішення проблем та подолання наявних перешкод (з урахуванням передових світових практик). Однак її реалізація можлива за умов розробки відповідних механізмів за кожним із напрямів, що є перспективами подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Криниця С.О. Державна політика цифровізації економіки України/Фінансовий простір.№3(31).2018. С.50-57
2. Скорик О.О., Рябоконт Н.П. Цифрова трансформація моделі публічного управління: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії/ Електронне "Державне управління:удосконалення та розвиток".№7.2020р.с.3-17. URL:http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/52.pdf)
3. Стратегія сталого розвитку "Україна -2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
4. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження КМУ від 20 вересня 2017 р. No 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.
5. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 р. No 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p>.)
6. Стеблина Н.О. Складові Цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей/ Науковий журнал "Політикус".2020. Випуск 5.с.126-131.
- 7.Стеблина Н.О. Цифровізації державної політики як дискурс сучасності/автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Вінниця. 2021.36с.

10. Національна стратегія ^[1]сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки/ Затверджена^[SEP]Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021/<https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>)

11. Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки, ^[1]розпорядженням Кабінету Міністрів України ^[SEP]від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>)

УДК 342.25

Orcid 0000-0002-3777-4515

Чиркін Антон Сергійович,
асистент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
науковий співробітник Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: antonchirkin14@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" Указ Президента України від 24 лютого 2022 року "Про введення воєнного стану в Україні" був затверджений [1].

Отже, із зазначеного часу відповідно до ст. 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану в Україні" введено особливий правовий режим [2]

При цьому Закон України «Про правовий режим воєнного стану» прямо не передбачає автоматичного припинення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування у разі утворення військових адміністрацій. Крім того, вказаний Закон передбачає, що органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України [2].

У даній роботі ми зосередили свою на увагу на роботі органів місцевого самоврядування у період воєнного стану і у яких саме сферах муніципальні органи реалізовували свої повноваження.

Однією з головних сфер, в якій органи місцевого самоврядування виконували свої завдання була безпекова. Так, у Знам'янській міській територіальній громаді прийняли Програму заходів національного спротиву на

2022 рік. Цим документом забезпечується виконання заходів підготовки громади до оборони та життєдіяльності в особливий період, відповідно до законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про основи національного спротиву», «Про забезпечення прав і свобод внутрішнього переміщених осіб» [5].

Певною тенденцією було прийняття переважна більшістю місцевих рад рішення про звернення до зарубіжних країн і НАТО щодо необхідності закриття неба. Зокрема, такі рішення були прийняті Харківською і Сумською обласними радами, міськими Київською і Старокостянтинівською [4].

Приймалися рішення, якими визначається порядок організації харчування внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб, розміщених у комунальних закладах, крім того організуються заходи щодо соціального захисту внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб. Прикладом таких дій є рішення виконавчого комітету Сарненської міської ради.

У місті Чигирин Черкаської області створено координаційний центр для біженців, де можна зупинитися, отримати інформацію щодо пошуку житла, гуманітарну допомогу. Виконавчим комітетам Старокостянтинівської міської ради приймалися рішення щодо формування фонду житла і надання житла для тимчасового внутрішньо переміщених осіб. У Лозівській громаді 11 березня 2022 р. Було прийнято рішення щодо надання дозволу на використання коштів резервного фонду бюджету Лозівської міської територіальної громади на придбання гуманітарної допомоги.

Варто виділити рішення Сумської обласної ради, яким було звільнено від орендної плати за користування майном спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст Сумської області орендарів, фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які були прийняті на військову службу після оголошення воєнного стану. А іншим орендарям зменшили орендну плату на 50 відсотків від розміру встановленої в договорі оренди [3].

Вважаємо надзвичайно важливим рішення, прийняте Харківською місцевою владою щодо скасування оплати за послуги, які надають міські комунальні підприємства, зокрема, послуги гарячого та холодного водопостачання, опалення, вивезення сміття, утримання прибудинкових територій. Зазначене рішення діятиме до кінця воєнних дій.

Певний аналіз рішень органів місцевого самоврядування впродовж перших двох місяців війни показує, що не дивлячись на надважкі умови, муніципальні органи є доволі активними у нормотворчій сфері. Безперечно найголовніші рішення, які приймаються місцевими радами стосуються безпекових питань і підтримання правопорядку у громадах. Переважна більшість рад також спрямовують свою діяльність на вирішення соціальних питань і підтримку внутрішньо переміщених осіб, що однозначно є правильним рішенням. Дуже важливо, щоб в таких умовах муніципальні бюджети витримували відповідне навантаження, а з боку держави й надалі надходила підтримка.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24 лютого 2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

3. Про деякі питання оренди майна спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Сумської області у період воєнного стану: Рішення Сумської обласної ради від 20.04.2022. URL: <https://sorada.gov.ua/dokumenty-oblrady/rishennja-oblasnoji-rady/8-sklykannja/category/262-rishennja-12-sesiji-20042022.html>

4. Про відкрите звернення Київської міської ради до Сполучених Штатів Америки, учасників Організації Північноатлантичного договору, керівництва країн Європи, до дипломатичних місій, представництв міжнародних організацій, розміщених на території міста Києва щодо впровадження зони A2/AD над територією України: Рішення Київської міської ради № 4539/4580 URL: https://kmr.gov.ua/uk/rishenya?field_numeric_doc_value=&field_teaser_value_1=&field_podanya_value_selective=All&field_start_date_n_h_value_1%5Bmin%5D&field_start_date_n_h_value_1%5Bmax%5D&field_birthday_2_value%5Bmin%5D&field_birthday_2_value%5Bmax%5D&&page=1

5. У Знам'янській громаді прийняли програму фінансування тероборони та заходів нацспротиву URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14860?page=2>

УДК 340.121

ORCID 0000-0002-2351-4288

Кошарновська Світлана Леонідівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового
права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
кандидат юридичних наук
e-mail: kosharik0112@gmail.com

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

На всіх етапах свого розвитку не тільки держава через систему органів публічної влади зобов'язана здійснювати соціальну функцію, це обов'язок всього сучасного державно-організованого суспільства. Причому основним суб'єктом здійснення соціальної функції у сучасній державі залежно від безлічі факторів може бути або публічна влада, або елементи громадянського суспільства. Можливий і такий варіант – обидва ці суб'єкти реалізують соціальну функцію на субсидіарних засадах.

Можливими є три стратегії формування соціальної держави: як соціальної правової держави, як держави добробуту і як субсидіарної соціальної держави.

Відмінності між цими трьома типами соціальної держави полягають в тому, що до участі у виконанні соціальної функції в різних країнах світу можуть залучатися інші (недержавні) суб'єкти, зокрема – громадські організації та благодійні фонди. З іншого боку, відмінності стосуються також спрямованості соціальної функції держави на розширення доступу до матеріально-фінансових та соціокультурних ресурсів.

Соціальна правова держава представлена переважно в центрі та на півночі Європи (Франція, Німеччина, Швеція, Норвегія, Нідерланди). Виконання нею соціальної функції передбачає досягнення правової рівності, справедливості і свободи не лише в доступності до соціально-економічних, але і соціокультурних ресурсів (вищої освіти, інформаційних технологій, культурно-орієнтованих форм відпочинку, туризму тощо). Така держава реалізує перехід від корпоративно-орієнтованих правових норм до універсально-нормативної правової регуляції.

Держава добробуту представлена переважно в США та Великобританії. Виконання нею соціальної функції передбачає розширення доступу неадаптованих верств населення (бомжів, безробітних, інвалідів) до товарів широкого вжитку та засобів задоволення первинних вітальних потреб (одяг, житло). Держава добробуту досягає цього переважно за рахунок розвитку інформаційних технологій і здешевлення товарів та послуг масового вжитку, що саме по собі є соціально-прогресивним явищем. Однак держава добробуту не має на меті подолання соціокультурної нерівності, і тому виконання нею соціальної функції доволі обмежено поширюється на надання додаткової освіти, забезпечення соціокультурного дозвілля, туризму та соціальної інтегрованості незахищених верств населення [1].

Субсидіарна соціальна держава є комбінованим і компромісним типом соціальної держави, в якій поєднуються особливості соціальної правової держави та держави добробуту. Цей варіант представлений у Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Субсидіарна соціальна держава – це такий тип держави, в якому держава, паралельно із виконанням соціальної функції, здійснює розширення її обсягу паралельно із виконанням інших функцій (ідеологічної, виховної тощо). Така держава реалізує стратегію співучасті різних суб'єктів громадянського суспільства (передусім бізнесу) у здійсненні соціальних проєктів.

Сучасна неопатерналістська соціальна держава – це модернізована форма соціальної держави, що відповідає вимогам часу. Але слід зазначити, що видозмінена роль органів публічної влади у реалізації соціальної функції тягне за собою набуття суспільними відносинами іншого формату [2].

Соціальна функція в рамках неопатерналістської соціальної держави спонукає людей з обмеженими можливостями, жінок з малолітніми дітьми та безробітних вести активне трудове життя. І, якщо стосовно безробітних, така політика може бути виправданою, і державно-організоване суспільство тільки вииграє від неї, то стосовно таких соціальних груп, як жінки з малолітніми дітьми та особи з обмеженими можливостями (інваліди, пенсіонери по старості), ситуація є доволі проблематичною. Щодо інвалідів постає питання про

гуманність такого роду кроків, а щодо матерів малолітніх дітей ситуація стає ще більш складною і гострою.

Діти, які залишилися без необхідного нагляду, та бездоглядні діти – це проблема й обтяження майбутніх поколінь, і доволі часто втрачена можливість належної соціалізації підростаючого покоління. І поки що ніхто не підрахував, що може бути корисніше для державно-організованого суспільства – сьогоднішня робота цієї матері на виробництві чи у сфері послуг або завтрашні проблеми та витрати на утримання в пенітенціарних установах її дітей, які подорослішали без належного нагляду. Гонитва за миттєвою вигодою може обернутися величезними соціальними збитками.

Соціальна функція, орієнтована виключно на індивідуальну відповідальність громадянина за власне благополуччя, втрачає своє об'єднуюче начало, нейтралізує принципи солідарності та гуманізму. Необхідним є компромісний варіант. Ідея нової історичної форми соціальної держави повинна консолідувати весь накопичений досвід соціальної діяльності: до неї включаються і обов'язки держави щодо соціального захисту (в дещо іншому варіанті порівняно з часом патерналістської соціальної держави), і обов'язки громадянина активно і продуктивно працювати [3].

Реакція суспільства на тенденцію приватизації соціальної функції повинна бути креативною, заходи щодо скорочення державного фінансування соціальної діяльності сприймалися б і реципієнтами, і спонсорами як новаторські і водночас як необхідні і справедливі. Треба відзначити, що і приватизація соціальної функції не може бути повною та всеохоплюючою. Потреби тих груп населення, які з якихось причин не можуть працювати, повинні задовольнятися в обов'язковому порядку або органами публічної влади, або під їх обов'язковим та постійним контролем і з їх субсидіарним фінансуванням.

Соціальна функція сучасних держав у змістовному, інституційному та методологічному аспекті не може виявлятися одноманітно внаслідок відмінностей в географічному положенні, етнокультурному та економічному розвитку і т.ін., що, в свою чергу, зумовлює існування різних типів соціальних держав у теперішній час.

Ідея модифікації соціальної функції не є виключною прерогативою сучасної України, це загальносвітова тенденція, зумовлена об'єктивними обставинами. Останнім часом практично у всіх сучасних державах досить істотно виявляється тенденція до скорочення бюджетних витрат на соціальні потреби, що вимагає свого наукового осмислення.

У зв'язку з цим виникає потреба не лише у вузькоюридичному, але і в міждисциплінарному розгляді соціальної функції як складової діяльності соціальної держави. Якщо розглянути зв'язок між типом соціальної держави та особливостями виконання нею соціальної функції, можна відзначити таке;

– у соціальній правовій державі соціальна функція виконується через реалізацію програм соціокультурної підтримки різних соціальних груп, включаючи і тих, яких не можна вважати «соціально незахищеними» у звичному розумінні слова. Йдеться не просто про виплату різних форм соціальної

допомоги, але і про ресоціалізацію соціально незахищених верств населення шляхом організації освіти, структурування дозвілля для осіб похилого віку, волонтерську та релігійно-просвітницьку роботу в пенітенціарних установах, організацію лепрозоріїв, системи соціальної психіатрії як інструменту боротьби із правопорушеннями і т.ін.

Ключовим моментом у виконанні соціальної функції цим типом соціальної держави є перерозподіл національного доходу з метою вирівнювання між собою представників середньої та вищої соціальної групи при опорі на середній клас;

– у державі добробуту соціальна функція реалізується передусім як організація соціальної допомоги соціально незахищеним та тим, хто з тих чи інших причин зазнав тих чи інших втрат капіталу, робочого місця, місця проживання і т.ін.

Ключовим моментом у виконанні соціальної функції цим типом соціальної держави є підтримка представників нижчого класу з метою недопущення його люмпенізації та запобігання соціально-політичним конфліктам в суспільстві, які можуть виникнути у зв'язку з цим (це і є переважно функція гарантування соціальної безпеки для середнього прошарку населення та еліти);

– субсидіарна соціальна держава реалізує соціальну функцію, передусім, як функцію субсидування, себто, надання адресної допомоги тим, хто її потребує, за наявності запиту на таку допомогу.

Ключовим моментом у виконанні соціальної функції цим типом соціальної держави є недопущення мовчазної дискримінації соціально незахищених верств населення у зв'язку із відсутністю можливостей бути почутими компетентними органами соціальної допомоги та суб'єктами громадянського суспільства, які мають відповідні ресурси для підтримки соціально незахищених громадян.

Отже, як уже було відзначено вище, соціальна функція держави є напрямком діяльності держави, пов'язаним із мінімізацією відмінностей у доступі громадян та інших категорій осіб до суспільних благ (у вигляді різних видів капіталу – матеріально-речового, фінансового, соціокультурного, рекреаційного, освітнього та ін.). Соціальна функція реалізується з метою забезпечення стабільності (самозбереження) соціуму шляхом коригування соціальної структури (стратифікації) суспільства.

Коригування соціальної структури державою здійснюється у трьох напрямках, які пов'язані із трьома засадничими типами соціальної держави сучасного періоду:

а) у напрямку перерозподілу національного багатства не лише у вигляді економічних, але і соціокультурних та рекреаційних здобутків, охоплення соціальним протекціонізмом усіх верств населення, включаючи тих, які можна віднести до середніх та вищих;

б) у напрямку покращення становища нижчих соціальних груп, які належать до категорії соціально незахищених з метою подолання їх

маргіналізованості та включення у соціально активне життя, включаючи різноманітні види нефінансової допомоги, пов'язані із покращенням соціальної адаптивності вказаних категорій населення (психотерапевтична допомога безробітним, медична допомога особам із різними формами хворобливої залежності, організація дозвілля самотніх пенсіонерів та інвалідів війни тощо);

в) у напрямку залучення до соціальної діяльності суб'єктів громадянського суспільства – недержавних організацій, які реалізують соціальну допомогу від імені громад, релігійних і волонтерських організацій, споживчих кооперативів, щодо яких соціальна держава виступає координатором та нормотворчою інституцією.

Соціальна функція може реалізовуватися не лише для задоволення соціально-економічних та соціально-культурних потреб суспільства, але і для неприпущення такого рівня поляризованості у суспільстві, коли б економічні та соціокультурні ресурси ставали б важкодоступними для переважної більшості населення. Це означає, що соціальна функція у сучасних умовах пов'язана із правовим гарантуванням соціальної безпеки як такого стану суспільства, в якому кожен, хто перебуває на території держави, може розраховувати на допомогу та підтримку у зв'язку із частковою або повною дезадаптацією.

Перелік використаних джерел:

1. Эрхард Л. Благосостояние для всех. Нью-Йорк: Посев, 1990. 335 с.
2. Троян О.І. Соціальна справедливість як моральна основа демократичної правової соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Харків. ун-т внутр. справ. Харків, 1995. 19, с. 5–6].
3. Этциони А. Закон и общество в эпоху популизма: баланс личных прав и общего блага. Бристоль: Bristol University Press, 1997, 192, с. 144–146]

Лукач Уляна Романівна,
доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
кандидат політичних наук
e-mail: uljanalukach@ukr.net
Стефанівська Лідія Теодорівна,
викладач Фахового коледжу культури і мистецтв (м.Калуш)
e-mail: lidia_st29@ukr.net

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ

Формування професійної компетентності сучасного педагога насамперед пов'язане із викликами, що характеризуються пізнавальною, технологічною і психологічною діяльністю, включаючи соціальну, правову та особисту комунікаційну сфери. Тому проявами правової компетентності є особистісно та суспільно значуща дія, що носить інтелектуальний, ціннісно-емоційний характер, що ґрунтується на когнітивній складовій і відображає сутність і специфіку правової термінології. Відтак професійна компетентність педагогічного працівника передбачає оволодіння певними навичками, що спираються на досвід та в підсумку забезпечує комплексний підхід до вирішення проблемної ситуації. Виходячи з цього, важливим є алгоритм формування правової компетентності, що зводиться до наступної послідовності її складових: здібності – знання – уміння – досвід – компетентність.

Коли йдеться про правову компетентність педагога, то її розуміння в жодному випадку не варто звужувати до володіння знаннями, уміннями і навичками. В зазначеному контексті необхідно говорити про діяльність, тобто трансформацію теоретичних знань у практичну площину та зв'язок між знаннями і життєвими ситуаціями. Отож, правова компетентність проявлятиметься у пошуку варіантів вирішення проблеми та вибудові послідовності дій для її розв'язання. Можна стверджувати, що відбувається мобілізація знань і попереднього досвіду, що втілюється у виборі певної моделі поведінкових відносин.

У наукових колах відсутній єдиний підхід до визначення складових правової компетентності. Проте узагальнений їх аналіз підводить до висновку про обов'язковість у її структури наступних компонентів: знання, вміння та навички правового характеру; мотивація як спонукання до дій, що відображає цінності права; реалізація правових норм у професійній діяльності, що виявляється у виборі певної поведінкової лінії.

Таким чином, можна відслідкувати зв'язок правової компетентності педагогічних працівників з процесами формування їх правової культури. Розуміючи правову культуру як відображення правосвідомості, цінності правових інституцій, спосіб утвердження загальнолюдських цінностей, її трактування не варто звужувати до знання законів і правових норм, проте саме це постає її обов'язковою умовою.

Правова культура педагогічного працівника проявляється у здатності застосовувати норми чинного законодавства у професійній діяльності, відстежувати новели, що її стосуються, виконувати свої обов'язки та відстоювати свої права, свободи та законні інтереси, використовуючи при цьому позасудові та судові форми їх захисту. Водночас правова культура сучасного педагога відображає його психологічну готовність дотримуватись вимог правових приписів у контексті професійної реалізації, визначальною для якої має бути ціннісне ставлення до права як регулятора соціальної поведінки і маркера, що визначає необхідність діяти відповідно до його вимог. Тому повага до права тут має як особистісну, так суспільну значимість, що відображає сформованість системи ціннісних установок і орієнтацій. Важливим у зазначеному контексті є вміння проектувати власну поведінку та поведінку здобувачів освіти у життєвих ситуаціях та в освітньому середовищі, оцінювати її відповідно до вимог правових норм, проводити самокоректувальну рефлексійну роботу.

Правова культура педагога, закріплюючись у його свідомості, навичках поведінки, способах діяльності і спілкування, виступає моральним регулятором професійної діяльності, чинником, що забезпечує її правомірність [1, с.11]. Враховуючи специфіку формування правової культури педагогічного працівника в контексті його професійної діяльності, вона постає складним інтегрованим системним утворенням, що включає усвідомлення вимог та меж, що визначають характер взаємовідносин як з колегами, так і здобувачами освіти як носіями суб'єктивних прав і обов'язків.

У сучасних умовах правова компетентність і рівень правової культури педагогічних працівників, як правило, не задовольняє особисті та суспільні потреби, свідчить про прогалини в правових знаннях і відсутність правового досвіду у професійній діяльності. Тому доцільним є використання сучасних форм, методів і технологій правового навчання з акцентуацією на прикладному аспекті їх реалізації, моделювання практичних ситуацій, наближених до реальності на засадах усвідомлення правових цінностей.

Список використаних джерел:

1. Одарій В. В. Правова культура професійної діяльності педагога як педагогічна проблема. *Наша школа*, 2002. № 5. С.11-13.

Денищук Денис Євгенійович,

науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування

Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: denischukd@ukr.net

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Шістнадцятого листопада 2021 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про критичну інфраструктуру». Наступного місяця його зміст було опубліковано в офіційному виданні «Голос України» (№ 236) і вже п'ятнадцятого грудня 2021 року закон набув чинності. Проте, згідно прикінцевим положенням цього нормативно-правового акту, означений закон буде введено в дію через лише через шість місяців (за виключенням частини другої статті 32, яка буде введена в дію пізніше).

Отже, Закон України «Про критичну інфраструктуру» почне діяти лише з 15 червня 2022 року (тобто вже наступного місяця). Такий тривалий термін попередньої підготовки пояснюється двома факторами. По-перше, у забезпеченні захисту національної критичної інфраструктури задіяна численна кількість державних органів, кожен з яких не лише має свою спрямованість та компетенцію але й повинен бути готовий до якісної взаємодії із іншими учасниками складної та різноспрямованої системи захисту. А по-друге, підготовчий етап вимагав виконання значного обсягу нормотворчих й організаційних робіт щодо приведення чинних нормативно-правових актів у відповідність із новим законом (починаючи від визначення Кабінетом міністрів України уповноваженого органу з питань захисту критичної інфраструктури України і закінчуючи прийняттям необхідних нормативно-правових актів, наприклад, Центральною виборчою комісією, Антимонопольним комітетом України тощо). Виходячи з викладеного, на даний час систему захисту національної критичної інфраструктури неможна вважати повністю сформованою, а її розвиток завершеним.

Підкреслимо, що «захист критичної інфраструктури як безпековий напрям був започаткований у США ще у період «холодної війни», а на початку нинішнього століття став активно розвиватися у провідних країнах світу» [1, с. 3]. Проблематиці критичної інфраструктури приділили свою увагу такі закордонні науковці, дослідники та діячі як: А. Біалас, Р. Дженкінс, Т. Келлі, В. Майер, М. Перман, Р. Хантер, П. Хокстад та інші. Вітчизняні надбання в означеній сфері пов'язані з напрацюваннями Д Бірюкова, Д. Бобро, О. Власюк,

В. Волошина, Д. Дубова, С. Іванюти, С. Кондратова, О. Насвіт, О. Суходолі, С. Шатрави, С. Якубовського та численної групи інших вчених.

Наразі вивчення світового досвіду й накопичення власних (в тому числі нормативно-правових) розробок, саме зараз робить актуальним для нашої держави необхідність обрати найбільш ефективні й дієві моделі та способи подальшого забезпечення безпеки-стійкості критичної інфраструктури.

На теперішній час чинним законодавством визначено захист критичної інфраструктури як: «всі види діяльності, що виконуються перед або під час створення, функціонування, відновлення і реорганізації об'єкта критичної інфраструктури, спрямовані на своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків у разі їх реалізації» [2, п. 3 ч. 1 ст. 1].

Звернемо увагу на те, що наведене визначення певним чином об'єднує в собі орієнтацію на запобігання різноманітним типам загроз, водночас закладаючи основи секторального підходу до забезпечення безпеки-стійкості критичної інфраструктури. Доречи, останнє цілком відповідає практиці більшості розвинених країн світу.

Разом із тим, Україна у розбудові власної системи не може ігнорувати таку вагому особливість, якою є російська військова агресія. Наразі тривалість подальших бойових дій ще залишається важкопрогнозованою. Проте, вже зараз зрозуміло, що перебіг війни суттєво вплине на геополітичний розподіл сил та всю систему безпеки не лише в Європі але й в світі. Україна ж, у свою чергу, чітко усвідомлює, що її кордони і надалі будуть розмежовувати її з ворожим та небезпечним східним сусідом. Тож, розбудовуючи власну систему безпеки-стійкості критичної інфраструктури нашої державі доцільно орієнтуватись саме на досвід тих країн, які стикалися із схожою чи подібною ситуацією.

В цьому контексті найбільш цікавим та корисним видається досвід Ізраїлю. Ця держава є однією з найбільш милітаризованих країн світу, що обумовлено великою кількістю військових конфліктів, до яких долучався Ізраїль. Разом із тим, це не завадило Ізраїлю досягти високого рівня розвитку, успіху й потужності. Все це виступає вагомим доводом щодо налагодження активної співпраці та переймання досвіду, навіть попри те, що Ізраїль не є членом Європейського Союзу або НАТО (тобто членом тих організацій, курс на вступ у які визначено Конституцією України).

В складній сучасній ситуації Ізраїль вже демонструє певну підтримку України в гуманітарній, медичній та міграційній сферах. Проте, все ще намагається дотримуватись обережної політики та нейтралітету, що пояснюється непростою політичною ситуацією навколо самого Ізраїлю. Але взаємодія з підтримки становлення захисту критичної інфраструктури в Україні може стати ще одним перспективним напрямком розвитку відносин між нашими державами, що буде корисно для України та не містить додаткових ризиків для Ізраїлю.

Контекст для такої співпраці вже закладений у нормах чинного законодавства. Так, стаття 31 Закону України «Про критичну інфраструктуру»

передбачає міжнародне співробітництво у сфері захисту критичної інфраструктури відповідно до укладених Україною міжнародних договорів. Натомість, на нашу думку, розвиток взаємодії та передачі досвіду доцільно розпочати на менш формальному рівні громадських об'єднань та організацій, наприклад у науковій площині. Підкреслимо, що згідно статті 28 названого закону саме через громадські об'єднання реалізується право громадського нагляду у сфері захисту критичної інфраструктури. Крім того, статтею 25 передбачена взаємодія представників громадськості із органами влади з метою формування та реалізації державної політики у означеній сфері, для чого можуть створюватись відповідні об'єднання та консультативно-дорадчі органи.

Підсумовуюче усе викладене, можна дійти висновку, що створення громадської організації з метою переймання міжнародного досвіду в сфері забезпечення безпеки-стійкості критичної інфраструктури та втілення його в національну державну політику є дієвою перспективною формою сприяння захисту критичної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ. 2015. 35 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_428_42547724.pdf (дата звернення: 10.05.2022).

2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. Голос України від 14.12.2021 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

УДК 342.1

Orcid 0000-0003-0063-9448

Іванов Сергій Богданович,
помічник-консультант народного депутата, Апарат ВРУ,
аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: sergiy2015ivanov@gmail.com

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

З урахуванням сучасного реформування державно-правових інститутів в Україні, важливим видається аналіз та врахування при цьому цивілізаційно-універсальних та специфічно національних українських особливостей, які формувалися історично, що, в свою чергу, не може бути інтерпретовано та осмислено без звернення до найвизначніших пам'яток українського політико-правового досвіду та їх філософсько-правового осмислення. Одним із таких фундаментальних документів безперечно є Конституція П. Орлика 1710 р., яка

була втіленням національної державницької ідеї, моделлю побудови модерної України, та відобразила в своїх постулатах такі елементи доктрини природного права як справедливість, гуманізм, повага до прав і свобод людини, рівність, поділ влад тощо.

Залишаючись вершиною української державотворчості ранньомодерної доби, Конституція П. Орлика все ще є недостатньо дослідженою у філософсько-правовому, соціокультурному значеннях, з точки зору її впливу на конституційний процес України на різних етапах його здійснення, а також в контексті формування української правової ментальності.

Питання формування правової ментальності українського народу, особливостей його становлення та розвитку, зокрема й крізь призму дослідження феномену Конституції П. Орлика, відображені у працях таких дослідників, як П.В. Ворона, О.П. Дзьобань, Г. Журбелюк, Ю.Ю. Калиновський, В.П. Кононенко, М.В. Костицький, О.В. Кресін, О.Л. Ріпа, Т.В. Чухліб, О.О. Штепа та ін.

Правовий менталітет – це світосприйняття тієї чи іншої соціальної групи, класу, нації, народу і суспільства держави, права, способу їх існування і функціонування. Він становить особливу роль правової та політичної реальності в житті суспільства. Правовий менталітет – це стан розуму колективного суб'єкта політики стосовно шляху та способу реформування права і держави, їхніх структурно-функціональних компонентів (правової системи, форми правління, політичного режиму, функцій права і держави тощо) [1, с. 157-158].

Дослідники особливостей українського правового менталітету, зокрема, О.П. Дзьобань та О.Л. Ріпа, називають такі його риси: 1) недбале і негативне ставлення до права і закону, яке одночасно поєднується з правовим ідеалізмом, з вірою в те, що експансія юридичних норм у сфері правового регулювання обов'язково призведе до якісного покращення життя; 2) етатизм (держава розглядається як вищий результат і мета суспільного розвитку); 3) українська правова ментальність знаходиться у процесі пошуку нових правоаксіологічних настанов, у стані «ревізії» юридичних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам і запитам сучасної соціальної практики; 4) українська правова ментальність, з одного боку, пов'язана з правовою культурою суспільства, а з іншого – неадекватно сприймає її цінності. Мова йде про природні, невідчужувані права людини, правову автономію індивіда в межах юридичного співтовариства, про домінанту права над державою [2, с. 173-175].

Г. Журбелюк вважає, що вивчення преамбули та положень Конституції П. Орлика може сприяти більш тонкому розумінню психологічних особливостей українства, його правового менталітету. Вона акцентує увагу на тому, що Конституція з'явилась у той момент, коли Україна, вийшовши з тяжкого лихоліття Руїни, потрапила у нові виснажливі умови ведення Північної війни, нав'язаною українству московською владою. Саме в умовах цієї війни на старому фундаменті російського деспотизму народжувалась і зростала велич Росії, що вже окреслювалась у нових імперських параметрах, а українська спільнота в особі своїх прогресивних державців народжувала першу в новій

історії конституцію, яку наповнювали модерні ідеї і гасла цивілізаційного поступу [3].

Цікавим видається прослідкувати зміст Конституції П. Орлика через призму виявлення та відображення у ній архетипів української ментальності, про які зазначає С. Кримський. Екзистенціал національного буття він розкриває через життєве наповнення концептів: Дім – Поле – Храм. «Дім» характеризує, за виразом Т. Шевченка, місце, де для особистості (чи нації) «своя правда, сила і воля». Це ніша людини в Універсумі. «Поле» - це не обов'язково позначення степу, а скоріше семіотика природи. Це загальний знаменник походження етносу, «поле життя», «рідний край», батьківщина, коріння роду тощо. Ідея «Храму» пов'язана зі святинями людини, небесного заступництва, ідеологією софійного, освяченого мудрістю буття. Якщо при формуванні Московської держави росіяни запозичили зі спадщини Візантії ідею «Третього Риму», тобто державного всевладдя, то Україна-Русь висуває на перший план ідеологію «Другого Ієрусалиму», святої землі. Ця ідеологія пов'язана в українській книжності з концепцією духовного розуму, яка, з перетворенням українського етносу в націю, набула рис так званого «раннього просвітництва», та через праці П. Могили, Ф. Прокоповича втілювалася в освітніх програмах Києво-Могилянської академії [4, с. 274-275].

З цієї позиції, «Дім» у Конституції П. Орлика – це Вітчизна, Українська держава, Військо Запорізьке. Зокрема, ст. 10 говорить про загальний лад і зобов'язує гетьмана піклуватися про суспільне благо, добробут та права усього населення: «за своєю посадою (гетьман) має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здирства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку у закордонні держави» [5]. При цьому, як зазначають історики, термін «Військо Запорізьке» означувало як державне утворення (Український гетьманат окрім козацтва репрезентувався й іншими станами), і, по-друге – як замкнуту соціальну корпорацію, що включала до себе лише козаків [6, с. 55]. Ментальний архетип «Поля» у Конституції проявляється через єдність козацького народу, його спільну історію, зцементовану ідеологією українського хозаризму. «Храм» - це, без сумніву, православна віра східного обряду, якій у Конституції приділяється особлива увага. Документ починається словами «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Бога в Трійці Святого славимо». Крім того, через весь текст йдуть звернення до Бога, пройняті вірою в його допомогу: «коли Бог pomoже», «щоб обороні сам Бог, месник, сприяв», «самий праведний Суддя – Бог» і т.д.

Також не можна не звернути увагу на архетипічний для українського менталітету ідеал свободи, який проходить через увесь масив української історії від князівської доби до сучасності. За дослідженнями С. Кримського показово, що в російському менталітеті проблеми свободи переломлювались специфічно. М. Горький у своїй епопеї «Жизнь Клим Самгина» говорить вустами свого персонажа В. Лютого, що росіянам потрібна не та свобода, яку можуть дати соціалісти. Їм потрібна свобода, оцінка якої належить до компетенції попів –

свобода грішити, грішити страшно та безмірно. В Україні ж істотного значення набуло моральне розуміння свободи, яка виступала як честь та гідність людини [4, с. 277-278]. В Конституції П. Орлика йдеться не тільки про повернення колишньої свободи для поневоленої Вітчизни, але й про стародавні козацькі права та вольності, під якими розумілися природні права людини.

Таким чином, Конституція П. Орлика відображала досвід об'єднання цивілізаційно-універсального і культурно-специфічного в правовій ментальності, зокрема, свободолюбство, рівність, народовладдя, схильність до анархізму. У її тексті простежується зв'язок з такими архетипічними ідеалами в українському менталітеті як духовний зв'язок з предками, віра в Бога, прагнення до незалежності, необхідність повернення та дотримання прав та вольностей усього народу, законодавче унормування прав та обов'язків гетьмана та старшини. Розглядаючи проблему її новітнього трактування, необхідно врахувати, що властиві їй правові цінності сформовані правовими, ментальними, моральними, релігійними і культурними особливостями, притаманними українській культурі, і мають бути враховані у процесі розбудови держави на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. Коваль І.М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 825. С. 155-161.

2. Дзьобань О.П., Ріпа О.Л. Основні ознаки української національної правової ментальності. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 173-176.

3. Журбелюк Г. Орликова Конституція і прояви ментальності українства: до 300-ї річниці першої української Конституції. *Київська старовина*. 2009. № 2. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/658?locale-attribute=en> (Дата звернення 27.04.2022).

4. Кримський С. Архетипи української ментальності/ Проблеми теорії ментальності. За заг. ред. М.В. Поповича. Київ: Наукова думка. 2006. С. 273-301.

5. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Підтверджені 5 квітня 1710 року. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (Дата звернення 27.04.2022).

6. Чухліб Т.В. Український гетьманат: проблеми міжнародного утвердження. Київ: Наш час. 2007. 156 с.

Козлов Олександр Сергійович,

аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

e-mail: o.kozlov@donnu.edu.ua

ЩОДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ

Феномен юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці розвивається й еволюціонує в темпоральному, соціальному та географічному вимірах вже кілька століть й має безпосередній зв'язок з етапами розвитку держави, державної влади та права, і на території сучасної України також. Розвиток держави й державної влади на ранніх етапах вже характеризується появою та становленням державного примусу особи вчиняти дії, які з державницьких інтересів є суспільно важливими, та створенням умов існування механізму притягнення до відповідальності правопорушника у випадку ігнорування вчинення таких дій. Як вірно зауважує М. Терещук, саме при виникненні апарату примусу держави й виникає розуміння юридичної відповідальності, оскільки метою його створення та вектором діяльності є примус особи вчиняти дії, які з точки зору держави є суспільно корисними, та притягнення до відповідальності правопорушника у випадку не вчинення таких дій [1, с. 53–54].

Еволюція правової регламентації державного примусу (як міри юридичної відповідальності) підприємства чи працюючої особи вчиняти правомірні дії в сфері охорони праці й не порушувати відповідного законодавства переплетена з формуванням та розвитком насамперед права на безпечні і здорові умови праці. Враховуючи, що це право є похідним від природних прав людини на безпеку, здоров'я і життя, видається достатньо обґрунтованим і досить новаційним проведення аналізу історіографічного дискурсу юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці у світлі теорії прав людини.

Необхідно також зауважити у контексті цього дослідження, що дихотомія права на охорону праці (права на безпечні і здорові умови праці або права на безпеку праці) [2] – його розмежування на приватне та публічне – безпосередньо впливає на застосування юридичної відповідальності як публічно-правового характеру, так і приватноправового за порушення законодавства про охорону праці. Адже, право на охорону праці, з одного боку, виходячи із загальної теорії права [3, с. 443], є системою юридичних норм, що охороняються державою від порушень шляхом застосування державного примусу. З іншого боку, воно є системою норм колективно-договірного й індивідуально-договірного регулювання, що охороняються переважно деякими іншими формами правового примусу (недопущення працівника до роботи, депреміювання тощо, що встановлені локальними нормативними актами на підприємстві, письмовим

трудоим договором (контрактом) й ін.) [4, с. 88] у трудових відносинах щодо забезпечення безпеки праці працівника [5]. Така дихотомічна ознака права на охорону праці вплинула на те що на різних етапах розвитку держави був не рівномірним баланс застосування юридичної відповідальності в сфері охорони праці публічно-правового та приватноправового характеру.

В спеціальній літературі передумови формування та розвитку юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці на різних етапах розвитку держави, державної влади і права висвітлювали Л. Амелічева [6], А. Бочарникова [7], О. Вареник [8], В. Кіселичник [9], Л. Погорелова [10], М. Терещук [1]. Не применшуючи цінності вказаних доробків, все ж таки необхідно зауважити, що вони тільки започатковують пізнання історії формування та становлення поняття юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці, правового закріплення цього поняття і подальшого регулювання відповідних суспільних відносин. Безсумнівним є й те, що ці наукові надбання спонукають послідовників на подальше студіювання досліджуваної проблематики, і у світлі концепції прав людини також.

Отже, в контексті цього дослідження насамперед зауважити періодизацію формування та розвитку права на безпечні і здорові умови праці (права на охорону праці або права на безпеку праці), яку системно розробила Л. Амелічева [6], базуючись на теорії поколінь прав людини [11] і виокремлюючи п'ять таких етапів. Перший етап (XVII ст. – XVIII ст.), на її думку, пов'язаний з проголошенням у багатьох країнах світу загального права на безпеку людини під час здійснення буржуазно-демократичних революцій, яке стало підґрунтям щодо формування норм у сфері права працюючого на безпеку праці. На наш погляд, важливо уточнити, що за теорією поколінь прав людини право на безпеку праці як складник природного права людини на безпеку на цьому етапі безвідносно тяжіє до першого покоління прав людини. Другий етап (XIX ст. – початок XX ст.), як вбачає Л. Амелічева та С. Голощапов [12, с. 10–11], пов'язаний із формуванням зародкових норм, які регламентували право людини на безпеку праці в окремих найбільш небезпечних галузях промисловості того часу під впливом втілення в життя ідеї соціального реформування буржуазного суспільства. Бажано підкреслити, що на цьому етапі право на безпечні і здорові умови праці як складник права на працю вже відноситься до другого покоління прав людини. Третій етап (перша половина 20-х років XX ст. – перша половина 80-х років XX ст.) та четвертий етап (друга половина 80-х років – початок 90-х років XX ст.), на погляд цієї вченої, характеризується стрімким розвитком правового регулювання права на безпеку праці працюючого, зокрема, на підставі трудового договору, під час співіснування двох полярних систем соціалізму й капіталізму, зародженням міжнародних правовідносин у зазначеній сфері правового регулювання. На п'ятому етапі (перша половина 90-х років XX ст. – сучасний період), як вважає Л. Амелічева, активно гармонізуються внутрішні законодавства про охорону праці багатьох держав світу, зокрема, пострадянських, із міжнародними нормами, нормами ЄС, у тому числі, у сфері регулювання права працюючого на безпеку праці під впливом прискорення

інтеграційних процесів світової спільноти [13, с. 129]. Необхідно зауважити, що в цей період, що триває й до нині, активно почалося впровадження МОП та світовою спільнотою концепції гідної праці, за якою право на безпечні і здорові умови праці є важливою компонентою права на гідну праці, що відноситься вже до четвертого покоління прав людини [14, с. 79]. Така трансформація права на працю, що відноситься до другого покоління прав людини, у право на гідну працю, що наразі відноситься вже до четвертого покоління прав людини, стало можливим саме в умовах глобалізації ринку праці, коли ідея гідної праці набула підтримки планетарного масштабу.

Враховуючи вищезазначене та базуючись на доробках щодо становлення та розвитку юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці таких сучасних вчених-правознавців, як А. Бочарникова [7], В. Кіселичник [9], Л. Погорелова [10], М. Терещук [1], необхідно зауважити, що у Стародавні часи в багатьох державах розвивалося лише кримінальне право. Цій галузі був притаманний надгалузевий характер, її норми регулювали питання застосування покарання до злочинців за спричинену ними смерть іншій особі, в тому числі при здійсненні військової діяльності або під час праці такої потерпілої особи також. Правових засад, які б передбачали певну турботу про безпеку працюючого, військового чи державного діяча тоді ще не існувало.

Що ж до часів Київської Русі, то також варто зауважити, що тоді у правовій сфері було розвиненим лише кримінальне право і за вбивство княжого чоловіка, ремісника і ремісниці, холопа (конюха, кухара, тіуна тощо) застосовувалася кримінально-правова відповідальність [15, с. 88–90].

Проведений аналіз спеціальної літератури, студювання розмаїття історичних фактів давнини, які закладені в основу формування юридичної відповідальності загалом і юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці, на думку автора, дають змогу досліджувати періодизацію становлення та розвитку юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці, починаючи з часів пізнього Середньовіччя й донині, виокремлюючи наступні етапи:

- епоха пізнього Середньовіччя (XV ст. – XVIII ст.) характеризується застосуванням юридичної відповідальності в сфері охорони праці приватноправового характеру за цеховим правом;

- «нова робоча історія» [1] Модерної епохи (XIX ст. – кінець 80-х років XX ст.) відзначається існуванням балансу застосування заходів примусу як міри юридичної відповідальності публічно-правового і приватноправового характеру за трудовим (фабричним, робітничим, соціальним) законодавством про охорону праці, формуванням та розвитком в цих умовах права на безпечні здорові умови праці у складі права на працю, що відноситься до другого покоління прав людини;

- доба переходу від постіндустріального суспільства до інформаційного (90-ті роки XX ст. – сьогодні) характеризується стрімкою гармонізацією національних законодавств, що регулюють питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці в багатьох країнах світу, і

України також, з міжнародними та європейськими стандартами, трансформацією права на працю у право на гідну працю, що відноситься вже до четвертого покоління прав людини, компонентою якого безумовно є право на безпечні і здорові умови праці.

Список використаних джерел:

1. Терещук М. Юридична відповідальність у публічному праві. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. 211 с.
2. Козлов О. Правова дихотомія щодо питань безпеки праці як підгрунття характеристики трудо-правової та кримінально-правової відповідальності за порушення законодавства про охорону праці. Європейська соціальна хартія та проблеми реалізації соціальних прав в умовах глобалізації: Міжнар. наук.-практ. кон-ція., м. Львів, 23.04.2021.
3. Матузов Н., Малько Н. Теория государства и права: учеб. М. 2009. 528с.
4. Пласкач С. Поняття примусу в сучасних трудових правовідносинах. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 86–88.
5. Козлов О. Трудо-правові заходи покарання як важлива форма правового примусу у сфері охорони праці. Наук. зап. Львів ун-ту бізнесу та права. Сер. юрид. Вип. 30. 2021. С. 226–223.
6. Амелічева Л. До історії становлення права людини на безпечні і здорові умови праці. Правн. час. Дон. нац-го ун-ту. 2003. № 2. С. 65–71.
7. Бочарнікова А. Історичні передумови правового регулювання охорони праці на підприємствах. Наук. віс. Дніпр. ДУВС. 2012. № 3. С. 235–242.
8. Вареник О. Доктрина локального регулювання охорони праці в Україні: дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.05. К. 2021. 272 с.
9. Кіселичник В. Цехове право Львова періоду Середньовіччя: цивілістичний аспект. Універ. наук. зап. № 3. 2013. С. 109–115.
10. Погорелова Л. Історичний аспект правового регулювання забезпечення безпеки праці в Україні за радянських часів. Юрид. бюл. Вип. 11. Ч. 1. 2019. С. 191–197.
11. Лукашева Е. и др. Общая теория прав человека. М.: Изд. группа НОРМА, 1996. 520 с.
12. Голощапов С. Правовые вопросы охраны труда в СССР М.: Юрид. лит., 1982. 200 с.
13. Амелічева Л. Забезпечення безпеки праці як умови трудового договору: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2010. 179 с.
14. Амелічева Л. Парадигма правового регулювання гідної праці в сучасних умовах розвитку трудового законодавства: дис... док. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 487 с.
15. Тихомиров. М. Пос. для изуч. «Русской Правды». М. 1953. 192 с.

Shirinkin Nikita Sergeevich,
law student

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
annashkill@gmail.com
Scientific adviser - Maksymova Anna Yaroslavivna
Candidate of Sciences in Public Administration,
Lecturer of the Department of Social Sciences and Humanities,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

PROBLEMS OF FORMATION OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE

After the proclamation of independence and the acquisition of all necessary elements of statehood, Ukraine embarked on the path of independent development and gradually began to build political and economic systems of society. Our state has chosen a democratic type of political system of society, which later gave a clearer understanding of the contours of a civilized, modern and full-fledged country with economic and political certainty. However, given the present, it can be concluded that the process of establishing and consolidating political and economic systems is quite complex, given the presence of various crises in the political, social, economic and spiritual spheres. However, to analyze the problems of formation of the political system of Ukraine, in my opinion, should be more or less gradual, and therefore it should be noted that after our state gained independence came a period of growing chaos [1, p.93-95].

Thus, a rather shaky and unstable political system has faced rather difficult tasks in the social, spiritual and economic spheres, and this moment, by the way, confirms that all systems interact and are interdependent. However, returning to history, it should be noted that after the declaration of independence there were more and more disputes between the President, government and parliament, which did not allow to achieve a certain unity in the political system of our state [2, p.92]. And also in those days and civil society could not prove its strength, so the parties began to split. Thus, it can be noted that at the beginning of its journey, Ukraine, which has a political system, but which is still very weak compared to others, needed further reforms and changes.

Thus, it is worth noting that both then and now the priority remains the formation of political trust and political mobilization of the masses. In general, in my opinion, it should be noted that the political system of Ukraine has come a long way, so it all started with the formation of branches of government and their consolidation, so a clear example is the influence on the formation of the executive branch of power Kuchma L. had leverage over the Cabinet of Ministers of Ukraine, so further action led to changes in the Constitution of Ukraine, as well as the signing of the Constitutional Treaty. The reform of the political system of this stage was not just incomplete, it did not lead to the formation of a new quality, did not become closer to society. Moreover, on the eve of the 2004 elections, the political system was in a stalemate [2, p.98-99].

The next path of the political system included changes to the Basic Law, redistribution of powers of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, thus intensifying the confrontation between political forces and social groups, a consequence of the 2004 reform. The next period in 2005-2009 underwent new reforms, contradictions between ideological slogans and personal contradictions. They have reduced the efficiency of government and the political system in general. After these events, we can analyze that the attitude of the government itself is constantly changing, powers are constantly changing, new institutions are emerging and old ones are being removed, but the problem in society remains, namely distrust of power and general lack of understanding of the political system. clear delineation of the functions of political institutions.

The main factors determining the priority steps of political reform are: imbalance of the current system of government, dominance of corporate interests and pervasive corruption; the need for a radical change in the system of organization of power; the need to introduce new models of formation, organization, responsibility of public authorities and local self-government, transparency, accountability and accountability to society; financial and economic crisis, which require urgent implementation of anti-crisis measures by the authorities and local governments aimed at providing opportunities for economic development, job creation, ensuring an adequate level of social protection; formation of a clear practice of political interaction of the branches of power, through the use of the principles of compromise and ideological competition, which will form a balanced concept of the country's development; supporting the practice of civic discussions with the participation of politicians and reputable scholars, the effectiveness of which will form recommendations for solving pressing problems in society [3, p.25]

Thus, we can conclude that the history of the political system began with the declaration of independence, but even today it needs refinement and various changes to resolve internal conflicts and problems.

Literature:

1. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування та політична система України: взаємодія та розвиток. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 61
2. Політологія [Текст]: навч. посіб. / за ред. Т.В. Гончарук-Чолач. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2019
3. Кобець Ю. В. Еволюція політичної системи сучасної України: трансформаційні виклики та особливості реформування після 2014 року. Прикарпатський вісник НТШ. Думка. 2017. № 5-6.

Shkil Anna Sergeevna,
law student
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
annashkill@gmail.com
Scientific adviser - Maksymova Anna Yuriyivna
Candidate of Sciences in Public Administration,
Lecturer of the Department of Social Sciences and Humanities,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

LEGAL NIGILISM AND WAYS TO OVERCOME IT

Legal nihilism is a psychosocial and cultural phenomenon that represents a negative attitude towards law and legal forms of organization of social relations.

The reasons for the formation of this phenomenon, many researchers explain the historical tradition - the tradition of autocratic - serfdom in Ukraine, which was often influenced by different states, mostly Russia.

Other causes of legal nihilism include: imperfection of some regulations;

- low legal culture of people;
- economic stratification of society;
- loss of people's faith in the law to choose from various abuses of law and some others.

Legalism can be associated with ignorance of the law, with the peculiarities of the world of a particular individual and (how he does not exercise the right in everyday life, but is guided in their actions by traditions, customs). Legal nihilism is also observed in people who have some knowledge of the law, no less to achieve their goals, but do not cause corruption.

In the legal literature there are three forms of legal nihilism:

Infantile nihilism, frustrating nihilism and vengeful nihilism.

Infantilism is inherent in the nails of minors (minors), because people in this age group do not understand the essence of property rights and, as a consequence, often encroach on it.

For example, many children "encroach" on other people's gardens and cities, plucking sweet fruits from them.

It should be noted that their actions in this legal nihilism are not motivated by hatred and do not have destructive goals.

Frustration ilism occurs when a person's desires or needs for the realization of natural rights remain unsatisfied.

Today in Ukraine frustrating legal nihilism is a large-scale phenomenon, each of the main reasons being the inability of the state and its bodies to solve urgent social problems.

Many people have unmet needs for security, in law.

It is obvious that in such cases people stop believing in the power of the law, as well as stop turning to the relevant government agencies to protect their rights.

The main phenomenon of legal nihilism, in our opinion, is the growth of crime.

The reluctance of people to turn to official justice for help in the first place frustration with the activities of government agencies causes among them the desire to solve their problems on their own, from time to time resorting to illegal methods of protection.

In this regard, the question of what ways to choose legal nihilism is relevant.

The first is the improvement of the legal framework, given that there is some instability, vagueness and ambiguity in the interpretation of the law to distrust by the people.

Secondly, it is the fight against corruption, so the task must be the best for the state, which is one of the tasks such as the fight against terrorism.

By eradicating corruption, public authorities restore public confidence; reduce the crime rate in the country; also, for example, certain public positions of specialists are not subject to corruption schemes, in accordance with their abilities, known from the results of the competition.

Third is the increase in the level of legal education. Thus, we can say that legal nihilism is not an element of the functioning of the legal system, but is the result of cultural - legal aspect of the development of society.

Under such conditions, raising the level of legal awareness of citizens is the best way to combat legal nihilism.

Overcoming legalism is a difficult task that requires the absence of civil servants, but also the hard, daily, serious and systematic work of society as a whole. The way to overcome this extremely dangerous phenomenon is to fulfill the relevant tasks in these areas to overcome legal nihilism.

We believe that the best way to overcome legal nihilism is to:

- to overcome corruption by implementing effective anti-corruption strategies, forming and implementing anti-corruption legislation, exercising comprehensive public control over the activities of state institutions and officials and regulating corruption to crimes against the state;

- carry out effective democratic reforms in stabilizing the state system of government and improving the system of public administration to ensure its openness, transparency and manageability;

- systematization of Ukrainian legislation, its optimization, conflict resolution and corresponding increase of its efficiency;

- reform of the education system in the direction of dissemination of legal education in order to improve legal education, legal culture and legal awareness of citizens;

- implementation of the legal education program of the center and outside the education system. The list of these recommendations is not exhaustive.

We believe that the implementation of these recommendations will significantly reduce the level of nationality in Ukraine.

References:

1. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання / В.Г. Бондаревський // Філософія: конспект лекцій : збірник праць. – К., 2012. – 750 с.
2. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Феміна, 1996. – 696 с.
3. Дручек О.В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння / О.В. Дручек // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 140– 144. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09dovpdr.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09dovpdr.pdf).
4. Гладкий С.О. Правовий нігілізм як об'єкт правового самопізнання / С.О. Гладкий // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 69–73.
5. Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання / Тополь Ю.О. // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 25–33.
6. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» // Відомості Верховної Ради України. – 2014 р. – № 46. – Ст. 2047.
7. Тригубенко Г.В. Пріоритетні напрямки подолання правового нігілізму в Україні / Г.В. Тригубенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Херсон, 2015. – Випуск 1, т. 1. – С. 123–126.

**СЕКЦІЯ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ
ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС.
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»**

УДК 347.552

Orcid 0000-0003-1946-3171

Заїка Юрій Олександрович,

головний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: u.a.zaika@gmail.com

**ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

В умовах військової агресії, введення воєнного стану на всій території України, значна кількість населення змушена покинути місця постійного проживання. Екстремальні умови виїзду із домівок під загрозою бомбардувань, ракетних обстрілів, окупації не завжди давали можливість дати лад майну, яке залишалося – будинкам, квартирам, дачним будівлям, сільськогосподарським угіддям, транспортним засобам, домашнім тваринам, зокрема, сільськогосподарським.

За даними Міністерство соціальної політики України на середину квітня 2022 р. більше 1,4 мільйона українських громадян офіційно зареєструвались як внутрішньо переміщені особи [1]. Як заявив під час брифінгу 21 квітня 2022 р. помічник генерального секретаря ООН Амін Авад починаючи з 24 лютого понад 5 мільйонів українців виїхали за кордон, а ще 7,1 млн. осіб — це внутрішньо переміщені особи [2].

Далеко від власного житла опинилося близько 20% усього населення країни. Політичну складову захисту прав і інтересів такої категорії громадян складають закони «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської області» від 6 жовтня 2017 р., «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 р.

Проте не менш важливим є вже існуючий цивільно-правовий механізм захисту майнових прав громадян, передбачений главою 79 «Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення» Цивільного кодексу України (далі ЦК України).

Відповідно до ч. 4 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. за фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно [6].

Майнові інтереси власників можуть бути захищені спеціальними діями, які вчиняються однією особою в майнових інтересах іншої, без спеціального доручення в силу сусідських, товариських відносин чи із загальнолюдських міркувань. Внаслідок вчинення таких дій виникає право вимагати від особи, в інтересах якої такі дії вчинялися, відшкодування витрат, які були понесені у зв'язку з цим (статті 1158-1160 ЦК України).

Легальне визначення цього інституту дає підстави виокремити два види таких дій : а) фактичні, які спрямовані на попередження настання шкоди майну; б) ті, які дозволяють зберегти чуже майно в належному стані. При вчиненні дій у майнових інтересах іншої особи без доручення по суті виникають два види правовідносин: *квазіконтрактні* – по вчиненню юридичних і фактичних дій в інтересах іншої особи без наданих нею повноважень і *квазіделіктні* – по відшкодуванню витрат, які особа понесла при вчиненні фактичних дій в чужому інтересі з метою запобігання шкоди або зменшення її розміру [4, с. 96].

Цивільно-правовий інститут діяльності без доручення потребує додаткового правового регулювання оскільки законодавець повинен, з одного боку, сприяти розвитку етичних засад існування суспільства, надавати підтримку і охороняти майнові права інтереси громадян, які за відсутності правових підстав лише в силу своєї свідомості, надають допомогу іншим особам, а з іншого – необхідно встановити чіткі межі втручання в чужі справи, оскільки добрі наміри однієї особи, можуть перетворитися в зло для іншої [7, с. 313].

Зобов'язання із вчинення дій в майнових інтересах іншої особи можуть виникнути за наступних умов:

- 1) між учасниками правовідносин відсутні договірні відносини;
- 2) інтересам іншої особи реально загрожують невігідні наслідки майнового характеру;
- 3) дії по відверненню небезпеки : а) не є службовими обов'язками ; б) не пов'язані із статутною діяльністю ; в) не впливають із вимог закону ;
- 4) особа, яка вчиняє такі дії не має свого *самостійного інтересу* ;
- 5) дії, які вчиняються, не суперечать закону і фактичним намірам особи, в інтересах якої ці дії вчиняються;
- 7) особа, яка вчиняла такі дії, позбавлена можливості повідомити про це зацікавлену особу і отримати від неї певних вказівок;
- 8) вчинені дії не лише корисні, а являють собою єдину можливість не допустити знищення, пошкодження чи псування майна;
- 9) особа, яка вчиняє дії в інтересах іншої особи, не переслідує мети набути спеціальної вигоди для неї;

10) дії не повинні продовжуватися, якщо стало відомо, що вони не схвалюються зацікавленою особою.

Оскільки ніхто не уповноважував особу вчиняти дії в інтересах іншої особи, то права на винагороду вона не набуває, що це не виключає отримання нею «вдячності» від заінтересованої особи.

Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право на відшкодування витрат за наявності вище наведених загальних умов, а також відповідних на те підстав, якими є:

1) наявність фактично зроблених витрат, зумовлених потребами дбайливості та обачності ;

2) повідомлення при першій можливості зацікавлену особу про вчинення таких дій та надання звіту про них.

Як свідчить набутий досвід за часів оголошеного військового стану найбільше потерпають від негайної евакуації у сільській місцевості велика рогата і та дрібна рогата худоба (корови, бики, кози, вівці), а також коні, свині, кролі, птиця. В містах, зазвичай, покинутими залишаються собаки, коти та інші тварини. Особливість догляду за такими об'єктами полягає в тому, вони потребують постійного і щоденного піклування. На жаль, гіркий досвід свідчить, що покинутими напризволяще були цілі тваринні ферми, притулки та розплідники для тварин. Так у Київській області у Бородянському комунальному притулку для собак свій жахливий кінець знайшли понад 335 тварин, які були зачинені у вольєрах тривалий час без води та їжі [3].

Прагнення забезпечити в межах правового поля максимально повний захист прав та інтересів особи, інтереси певної соціальної групи, публічний інтерес завжди було і є рушійною силою нормотворчості, спонукаючи уповноважені державні органи створювати нові й нові закони та інші нормативні акти [8, с. 209].

Нам виявляється цілком логічним виокремити в главі 79 ЦК України спеціальну статтю, яка б враховувала специфіку вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення, щодо догляду і понесених витрат відносно залишених напризволяще тварин.

За правовою природою інститут діяльності без доручення суттєво відрізняється від інших недоговірних зобов'язань: заподіяння шкоди, безпідставного збагачення, публічної обіцянки винагороди, рятування майна, оскільки вчинення дій в інтересах іншої особи без доручення – це самостійна підстава виникнення зобов'язань.

З огляду на сучасні реалії та поширеність цієї інституції в умовах воєнного стану та внутрішньої та зовнішньої міграції населення діяльність в інтересах іншої особи без доручення, яка у більшості випадків передбачає настання правових наслідків, передбачених інститутом доручення, його доцільно розмістити після глави 68 «Доручення» в окремій главі 68-1 ЦК України [5, с. 81].

Список використаних джерел :

1.Більше 1,4 мільйона людей зареєструвались як внутрішньо переміщені особи. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21721.html>

2.Від початку війни за кордон виїхали понад 5 млн. українців. URL: <https://novynarnia.com/2022/04/21/vid-pochatku-vijny-za-kordon-vuyihaly-ponad-5-mln-ukrayincziv-oon/>

3.В притулку на Київщині знайшли мертвими понад 300 собак. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/233854-v-pritulku-na-kiyivschini-znayshli-mertvimi-ponad-300-sobak>

4.Заїка Ю.О. Вчинення дій в інтересах іншої особи як вид цивільно-правових зобов'язань. // Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста (до 90-річчя від Дня народження професора Діни Василівни Бобрової); за заг. ред. Р.О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2019. С. 93-103.

5.Заїка Ю.О. Дії в чужому інтересі як підстава виникнення цивільно-правових зобов'язань // Приватне право і підприємництво. 2019. Вип. 19. С.78-82.

6.Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

7.Українське цивільне право : навч. посіб. 3-тє вид. перероб. та доп. / за ред. Заїки Ю.О. К. : ЦУЛ, 2014. 358 с.

8.Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Т. ІУ : від ідеї до реалізації : монограф. Одеса : Фенікс, 2021. 632 с.

УДК 347 (477)

orcid.org/0000-0003-4283-4604

Мічурін Євген Олександрович,
професор ХНУ імені В.Н.Каразіна,
доктор юридичних наук, професор
michurin@karazin.ua

ПРИВАТНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЙНУ ШКОДУ У ІТ-ПРАВІ

ІТ-право – право інформаційних технологій набуває розвитку. Так, завдяки мережі Інтернет, що перетворилася на окреме, цифрове, середовище розвиток отримали електронні правочини, електронний підпис, електронні гроші, криптовалюта, що мають особливості здійснення прав на них. Набули актуальності права на доменні імена та інші об'єкти, що позбавлені уречевленої форми, звичної для класичного приватного права. Всі ці глобальні суспільні процеси потребують з'ясування їхньої правової природи. Вони відбуваються у ІТ-праві як праві інформаційних технологій. Власно, розвиток цих сучасних технологій обумовлений розвитком науки інформатики, хоч і аспект інформації тут теж присутній у повній мірі.

Відтак, наразі розвивається вчення про ІТ-право, що зумовлено швидким розвитком ІТ-технологій, впровадженням їх у повсякденне життя та необхідністю правового регулювання відповідних суспільних відносин. Зокрема, мало дослідженими залишаються окремі проблеми приватних ІТ-правовідносин [1, с. 7].

Коло правопорушень у сфері інформаційних правовідносин загалом визначено О.О.Тихомировим. Зокрема серед інформаційних відносин об'єктне коло правопорушень складають: відносини в галузі масової інформації, забезпечення інформаційної безпеки, бібліотечної справи; відносини у сфері встановленого правового режиму відкритої публічної інформації та інформації з обмеженим доступом, зокрема державної, комерційної, банківської, професійної таємниць, таємниці листування і телефонних розмов, службової інформації, персональних даних тощо. До нематеріальних предметів правопорушень у сфері інформаційних відносин можна віднести відомості про осіб, предмети, факти, події, явища незалежно від форми їхнього подання, а також комп'ютерні данні; до матеріальних – носії інформації, засоби обробки, зберігання, передавання (поширення) інформації [26 с. 42].

До інформаційних приватно-правових деліктів належить, перш за все, порушення інформаційних прав у приватно-правовій сфері у мережі Інтернет. Крім того, до приватно-правової шкоди може призвести порушення права на інформацію у базах даних, що перебувають на правових підставах у учасників приватних ІТ-правовідносин. Так, у 2019 році у Грузії хакерами було опубліковано базу даних з повними іменами, домашніми адресами, датами народження, ідентифікаційними номерами та номерами мобільних телефонів майже всіх громадян [3]. Вказана інформація про особу згідно із законодавством про персональні дані охороняється законодавством та не належить до загальнодоступної.

Крім аспекту охорони відповідних баз даних, цивільно-правовий аспект у разі, якщо подібними протиправними діями наноситься шкода (майнова, моральна) суб'єктам цивільного права. У цьому випадку виникають підстави для відшкодування майнової чи моральної шкоди, завданою деліктом особою, права якої були порушені, зокрема, подання цивільного позову до суду.

Деліктом у інформаційній сфері є витік банківської інформації, зокрема, про банківські картки споживачів банківських послуг, підроблення банківських карток і незаконне заволодіння грошовими коштами через програмне отримання доступу до системи дистанційного обслуговування корпоративних банківських клієнтів і ФОПів. Злам комп'ютерів відбувається за допомогою спеціальних програм, що дозволяють отримати доступ до системи, заволодіти грошима з рахунку (частіше через фіктивні платежі). Практика показує, що залежно від політики банку гроші повертаються ними у порядку самозахисту володільцями банківських рахунків. Це відбувається через звернення особи, яка є володільцем банківських рахунків до банку про повернення їм грошових коштів [4]. Такі справи мають судову перспективу у порядку цивільного судочинства. У межах

приватного права ми не розглядаємо публічно правові (кримінальні) аспекти вказаних правовідносин.

У приватному праві професором Сліпченком С.О. висловлена обґрунтована позиція про розмежування понять «безготівкові гроші» та «записи на рахунках у банках». На банківських рахунках нічого не розташовується (*гроші – уточнення моє*). Адже рахунок - це інструмент бухгалтерського обліку, що відображує наявність певного майна (подібно до того, як внутрішня бухгалтерія відображає майновий стан будь-якої юридичної особи). Це ставить під сумнів і позицію тих судів, які, при винесенні своїх рішень, виходили з того, що з банківського рахунку, який відкрито на ім'я потерпілої особи, викрадали гроші. Не можна викрасти гроші звідти (з рахунку, з бухгалтерського документа) де їх немає. Адже на рахунках знаходяться не гроші, як такі, а відбувається лише їх фіксація, запис, облік [5, с. 137]. Так званий «хакер» вводить банк в оману щодо наявності у нього права і вимагає від банку списання грошових коштів з чужого рахунку на виконання його незаконних вимог [6, с. 137]. Така помилка у запису на рахунку, що вчиняється банком під впливом обману, повинна бути виправлена банком і запис щодо рахунку клієнта першим відновлено. Розрізняє записи то рахунках і безготівкові гроші також професор С.Я.Шимон, яка пише: фактичне володіння безготівковими грошима замінюється фікцією володіння, яке виявляється в облікових процедурах, котрі відображають рух коштів по рахунку, що здійснюється за розпорядженням клієнта [7, с. 50]. Отже, банк зобов'язаний відновити запис про наявність грошей якщо інші особи (зокрема, так звані «хакери») цей запис змінили через несанкціоноване (незаконне) втручання у банківські облікові системи.

Звичайно, порушені проблеми вимагають подальшого всеосяжного дослідження. Залишається ще багато невирішених правових аспектів унормування приватно-правової відповідальності за інформаційну шкоду. Очевидно, у праві вони будуть поставати й надалі. Адже зі стрімким розвитком інформаційної сфери у подальшому будуть поставати проблеми відшкодування шкоди.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є.О. Приватне ІТ-право: навчальний посібник. Х: Право, 2021. 176 с.
2. Тихомиров О.О. Інформаційний делікт як підстава «інформаційної» юридичної відповідальності: відмітні ознаки. *Інформація і право*. 2019, № 1(28). С. 41-44.
3. <https://sk.ua/ru/publications-ru/personalnie-danie>
4. <https://ua-news.liga.net/economics/articles/u-2019-mu-shahrai-vkrali-z-nashih-kartok-362-mln-grn-chotiri-sposobi-yak-voni-tse-zrobili>
5. Сліпченко С.О. Цивільно-правовий режим безготівкових грошей. *Форум права*. 2018. №2. С. 133-140.
6. Дорохіна Ю.М. Особливості визначення правової природи безготівкових грошей як предмета злочинів проти власності. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С. 136-139.

7. Шимон С.Я. Безготівкові гроші як об'єкти цивільних прав. Юридична Україна. 2015. №7-8. С. 48-52.

УДК 346.5

Orcid 0000-0002-7275-7817

Orcid 0000-0002-9774-6540

Зельдіна Олена Романівна,

завідувачка сектором проблем реалізації господарського законодавства, керівниця Центру з підготовки незалежних

експертиз у сфері права та економіки,

докторка юридичних наук, професорка

Державної установи «Інститут економіко-правових

досліджень імені В.К. Мамутова

Національної академії наук України»

e-mail: lenochkadok@gmail.com

Гришко Віктор Володимирович,

провідний юрист

Державної установи «Інститут економіко-правових

досліджень імені В.К. Мамутова

Національної академії наук України»

e-mail: vygrishko@gmail.com

МОДЕРНІЗАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО СТАНУ

Руйнування виробничих та інфраструктурних об'єктів в різних регіонах України, а також незадовільний стан економіки України, що обумовлено збройним конфліктом свідчить, що за рахунок державного та місцевих бюджетів не можливо вирішити існуючі та майбутні проблеми в економіки України. Чинне законодавство України передбачає механізми для вирішення соціально-економічних проблем в окремих регіонах України, які позитивно зарекомендували себе у попередні роки (1998-2005 рр.). Мова йде про застосування спеціального режиму господарювання, який дозволяє створювати нові робочі місця, відновити виробничі процеси, інфраструктурні об'єкти та вирішувати інші проблеми соціально-економічного характеру шляхом залучення інвестиційних средств.

Спеціальний режим господарювання це «правовий режим, який встановлює особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводиться державою з метою забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання» [1, с. 5]. Розділ VIII Господарського кодексу України

[2] закріплює декілька видів спеціального режиму господарювання, які передбачають як заохочувальні, так й обмежувальні заходи для суб'єктів господарювання. Спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку є заохочувальними різновидами спеціального режиму господарювання та міжнародно-визнаними інструментами залучення інвестицій, підняття економіки, які поєднують у собі публічні та приватні інтереси.

Водночас ефективне функціонування спеціального режиму господарювання в умовах повоєнної економіки неможливо без модернізації законодавства у цій сфері. У процесі модернізації законодавства України, яке регулює спеціальний режим господарювання доцільно врахувати ідеологію соціальної справедливості «в умовах падіння ВВП, високого рівня безробіття, зниження доходів населення, майнового розшарування соціальна справедливість стає найбільш гострим питанням» [3, с. 33] та відобразити специфіку вирішення економічних проблем в умовах збройного конфлікту, який має місце на території України.

Не викликає сумнівів, що модернізація спеціального режиму господарювання повинна запроваджуватися у контексті утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві. Принцип соціальної справедливості в суспільстві стає основоположним в умовах повоєнного стану, оскільки в результаті війни багато людей втратили життя, близьких, здоров'я, майно, засоби до існування. «Соціальна справедливість є важливим консолідуючим та координуючим чинником суспільного розвитку» [4, с. 24]. Забезпечення соціальної справедливості – це завдання незалежної України, без цього держава не в змозі подолати кризові явища, особливо в повоєнній економіці.

Модернізація спеціального режиму господарювання повинна забезпечити гармонічне поєднання приватних та публічних інтересів, оскільки право має враховувати і суспільні, і приватні інтереси, їх поєднання у досягненні певних цілей. Ігнорування публічного чи приватного інтересів у сфері господарської діяльності веде до негативних наслідків, а зрештою – до кардинальних змін у суспільному житті. Спеціальний режим господарювання може функціонувати за умови забезпечення правом поєднання публічних та приватних інтересів. З одного боку, держава має на меті залучити інвестиції, створити нові робочі місця, відновити виробничі, інфраструктурні об'єкти та розв'язати інші проблеми, що стоять перед певними регіонами України в умовах повоєнного стану. Це демонструє явний громадський інтерес. З іншого боку, спеціальний режим господарювання забезпечує пільгові умови для функціонування відповідних підприємницьких структур, що, відображає інтереси приватного сектору. Ефективність організації та провадження господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання багато в чому залежить від того, наскільки повно буде враховано, забезпечено та збалансовано законодавством України публічні та приватні інтереси.

Таким чином модернізація спеціального режиму господарювання на підставі ідеології соціальної справедливості в суспільстві потребує врахування особливостей публічних та приватних інтересів на цьому етапі розвитку, що

дозволить в кінцевому виміру підвищити ефективність спеціального режиму господарювання в умовах повоєнної економіки та буде сприяти вирішенню існуючих та майбутніх проблем соціально-економічного характеру.

Список використаних джерел:

1. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. досліджень. Донецьк, 2007. 35 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
3. Чубучна О. В. Соціальна справедливість і економічна безпека України / О. В. Чубучна // *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. №1. С. 33-38.
4. Гернего О. О. Проблема втілення принципу соціальної справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект) / О. О. Гернего // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 3. С. 24-30.

УДК 346.7

Orcid 0000-0001-9489-7768

Пашков Віталій Михайлович,
завідувач лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я НДІ
вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, доктор юридичних наук, професор
e-mail: v.pashkov26.06@ukr.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Е-РЕЦЕПТІВ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

В зв'язку з впровадженням змін та доповнень до наказу МОЗ від 19.07.2005 року №360 «Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і виробу медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків», перш за все, мова йде про Е-рецепти, виникає проблема їх застосування саме в сільській місцевості.

Поставлені питання були неодноразово розглянути в наукових публікаціях [1, 2]. Проте, враховуючи зміни законодавства, зазначену проблему необхідно вирішувати в комплексі з Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім

активних фармацевтичних інгредієнтів) затверджених постановою КМУ від 30.11.2016 року № 929.

Так, в Ліцензійних умовах допускаються винятки, зокрема, п.158 встановлює, що у сільській місцевості у разі відсутності аптеки або структурного підрозділу аптеки роздрібна торгівля лікарськими засобами за переліком, установленим МОЗ, здійснюється у приміщеннях фельдшерських, фельдшерсько-акушерських пунктів, сільських, дільничних лікарень, амбулаторій, амбулаторій загальної практики - сімейної медицини працівниками цих закладів, які мають медичну освіту, на підставі договорів, укладених із ліцензіатом, що має ліцензію на роздрібну торгівлю лікарськими засобами.

При цьому, приміщення фельдшерських, фельдшерсько-акушерських пунктів, сільських, дільничних лікарень, амбулаторій, амбулаторій загальної практики - сімейної медицини у такому випадку не є місцем провадження господарської діяльності з роздрібною торгівлю лікарськими засобами у значенні, наведеному в Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

На перший погляд всі проблеми вирішені, проте залишається ряд запитань.

Так, по-перше, не зовсім зрозуміло хто є сторонами договору про роздрібну торгівлю лікарськими засобами?

З однієї сторони, зрозуміло, це суб'єкт аптечної діяльності будь якої організаційно-правової форми та форми власності (фізична особа-підприємець та/або юридична особа).

З іншої сторони, це може бути як медичний заклад, наприклад центральна районна лікарня, структурним підрозділом якого є ФАП або сільська амбулаторія, а також може бути працівник ФАПа та/або сільської амбулаторії.

Необхідно також звернути увагу, що мова йде лише про лікарські засоби за переліком встановленим МОЗ, проте медичні вироби залишилися поза увагою.

Розглянемо обидва випадки укладення угоди про торгівлю лікарськими засобами з суб'єктом аптечної діяльності.

Виходити будемо з верховенства закону.

Перше припущення, укладення договору між суб'єктом аптечної діяльності та медичним закладом.

За ідеологією Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», зрозуміло, що будь який суб'єкт господарювання, що має намір здійснювати роздрібну торгівлю лікарськими засобами повинен отримати відповідну ліцензію. Невиконання цієї вимоги є підставою застосування стягнення.

Необхідно зрозуміти, що ніякий підзаконний акт, зокрема акт КМУ не може скасувати норми законодавства.

Тобто, зрозуміло, що укладення угоди між суб'єктом аптечної діяльності та медичним закладом не відповідає законодавству.

Друге припущення, укладення договору між суб'єктом аптечної діяльності та працівником ФАПа та/або сільської амбулаторії.

В даному випадку повинна укладатися цивільно-правова угода на торгівлю лікарськими засобами між суб'єктом аптечної діяльності та/або відповідним медичним працівником. Мова не йде про фармацевтичних працівників взагалі, а про звичайних медичних працівників і, як наслідок, питання дотримання умов зберігання лікарських засобів (температурний режим, вологість, контамінація тощо).

Хто несе відповідальність за такі можливі порушення? Чи може суб'єкт аптечної діяльності передбачити в угоді порядок дотримання умов зберігання медичним працівником і його відповідальність за такі порушення?

Наступне питання: де саме повинен зберігати лікарські засоби такий медичний працівник? Мова йде про холодильник або шафу.

Справа в тому, що власником холодильника або шафи є зовсім інший суб'єкт господарювання, якого (якщо мова йде про комунальне майно) територіальна громада наділила майном для вирішення конкретних завдань.

Два різних суб'єкта, різної форми власності, крім самого майна мова також йде і про енергоносії і про неефективне використання робочого часу медичним працівником для особистої вигоди.

Всі ці питання потребують ретельного дослідження з метою усунення нормативно-правових колізій.

Список використаних джерел:

1. Vitalii Pashkov, Oleksii Soloviov, Andrii Harkusha. Digital Marketing: Problems of Internet Pharmacies Legal Regulation. Socrates. 2021. Nr. 3 (21). 191 – 203
2. Viktor V. Horodovenko, Vitalii M. Pashkov, Larysa G. Udovyka. INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS IN THE FIELD OF BIOETHICS AND THEIR IMPACT ON PROTECTION OF HUMAN RIGHTS. Wiadomości Lekarskie, VOLUME LXXIII, ISSUE 7, JULY 2020. 1554 – 1560

Олюха Віталій Георгійович,
провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова НАН України»,
доктор юридичних наук, доцент
e-mail:advokat_vo@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціальне партнерство на підприємстві є одним із необхідних чинників забезпечення його сталого розвитку. За прогнозом Світового банку, який було оприлюднено 10 квітня 2022 року, через війну ВВП України у 2022-му році скоротиться на 45%. В умовах воєнного стану велика кількість вітчизняних суб'єктів господарювання опинилась на межі виживання, що обумовлює необхідність застосування нових підходів до соціального партнерства на підприємстві, а відтак і їх відповідного правового оформлення. При цьому необхідним є пошук балансу з досягнення соціального компромісу в надскладних умовах, адже без цього соціальне партнерство не можливе. Тому тема цього дослідження є актуальною.

У довоєнний час соціальне партнерство розглядалось через призму покладення основного тягаря досягнення соціального миру саме на власника підприємства. Яскраво цей підхід відобразив О.А. Рудик, який наголошує, що соціальне партнерство «визначає необхідність взаємодії всіх чинників забезпечення добробуту і розвитку суспільства з урахуванням інтересів не лише власників бізнесу, а й усіх учасників, на яких здійснює вплив діяльність організації.» [1]. Проте в умовах війни соціальне партнерство на підприємстві вимагає відповідального відношення не тільки з боку власника, але і з боку всіх працівників. Основою взаємовідносин, що можуть дозволити підприємству подолати труднощі воєнного часу мають бути взаємні поступки щодо задоволення власних інтересів не тільки від власника бізнесу, але і від кожного з працівників окремо і всього трудового колективу разом. Крім того, це дозволить виконувати необхідні для забезпечення сталості всього суспільства заходи.

Держава в такому випадку створює необхідну законодавчу базу, що і дозволяє отримати баланс інтересів як на макро так і на мікроекономічному рівнях, як для окремих соціальних груп, так і для кожного громадянина. Часткове обмеження прав працівників відбувається і в інтересах всього суспільства. Наприклад, Т.А. Занфірова слушно зазначає, що «у разі запровадження воєнного стану особи, котрі перебувають на території, на якій

уведено цей правовий режим, позбавляються частки свободи праці на користь публічних потреб та інтересів» [2, с.79].

Може постати питання - чи справедливою буде така трансформація соціального партнерства на підприємстві за якою відбудеться обмеження трудових прав працівників в умовах воєнного стану? Уявлення про справедливість є доволі релятивними, залежать від стану розвитку суспільства, від економічних реалій, впливу надзвичайних обставин. Відтак, розуміння справедливості не є сталим і з плином часу може змінюватись. Крім того, справедливість існує на рівні індивіду, соціальної групи, суспільства в цілому. Тому перед соціальною державою постає завдання забезпечення збалансування інтересів всіх членів суспільства. При цьому в ідеалі мають запроваджуватись такі соціальні механізми реалізації вимог ідей справедливості, які дозволяють кожному відчувати, що він хоча і не у вигазі, але і не в програзі.

Як вірно вказує О. О. Житник «феномен справедливості безпосередньо пов'язаний з уявленнями про належне.» [3, с.61]. Бачиться - належним в умовах воєнного стану є досягнення балансу між інтересами власника та членами трудового колективу, що обумовлює і обмеження певним чином окремих прав працівника на період дії воєнного стану. Цей баланс досягається на основі дотримання чинних норм законодавства. Тому дороговказом можуть бути нормативно-правові акти, що приймаються на державному рівні.

Одним із правових засобів, що опосередковує соціальне партнерство є колективний договір, який відповідно до ч.7 ст.65 ГК України має укладатись на всіх підприємствах, які використовують найману працю та за допомогою якого регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини. Верховною Радою України 15.03.2022 року було прийнято Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX (далі Закон) [4]. Стаття 11 Закону регулює акт соціального партнерства колективний договір і надає право роботодавцю за його ініціативою на період воєнного стану зупинити дію окремих положень колективного договору. Але законодавець не передбачив механізму цього зупинення. Тому саме на рівні підприємства мають бути вироблені механізми щодо такого зупинення. Варто зауважити, що зупинення на період воєнного стану не дорівнює припиненню.

Локальним актом і одночасно актом соціального партнерства може бути розроблений представниками роботодавця і профспілки підприємства порядок зупинення окремих положень колективного договору. Можливо було б також проведення обговорення серед працівників підприємства, що дозволить віднайти справедливий баланс між економічним станом підприємства та побажаннями працівників. Після узгодження з профспілкою керівник підприємства має затвердити таке положення. В положенні можна було б передбачити перелік статей колективного договору, що підлягають зупиненню, строк з якого саме на цьому підприємстві мають бути зупинені положення колективного договору, порядок відновлення зупинених положень колективного договору. На підставі положення про порядок зупинення окремих

положень колективного договору керівник підприємства має видавати наказ по підприємству.

Проведене дослідження свідчить про необхідність подальших наукових розвідок питань дії актів соціального партнерства в умовах воєнного стану і дозволяє дійти висновку про необхідність вдосконалення положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо порядку зупинення дії окремих положень колективного договору. Можливим напрямом усунення прогалин вказаного Закону є прийняття актів соціального партнерства – порядку зупинення дії окремих положень колективного договору на період воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Рудик О. А. Методичний інструментарій механізму регулювання соціально-трудова відносин у підвищенні якості життя населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету Випуск 28, частина 2 2019/ URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/28_2_2019ua/18.pdf

2. Занфірова Т.А. Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану. Підприємництво, господарство і право. - №4 – 2017. - С.77-79.

3. Житник О.О. Поняття справедливості в сучасних наукових дослідженнях. Філософські та методологічні проблеми права - №1- 2014 – С.58-67.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2136-IX URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-20>

УДК 346.33

Orcid 0000-0003-1504-8384

Orcid 0000-0002-8758-5560

Павлюченко Юлія Миколаївна,

професор кафедри господарського та адміністративного права

Донецького національного університету імені Василя Стуса,

доктор юридичних наук, доцент

e-mail: Pavluchenko@donnu.edu.ua

Пашинін Олександр Анатолійович,

аспірант кафедри господарського та адміністративного права Донецького

національного університету імені Василя Стуса,

e-mail: Pashynin@donnu.edu.ua

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПЛАТИ ЗА ОРЕНДУ МАЙНА

Однією з правових форм реалізації розпорядчих повноважень власника виступає передання майна у користування. Серед договорів, які опосередковують реалізацію цих повноважень, широкого використання набув

договір оренди майна. При передачі майна в оренду власник правомірно розраховує на отримання вигоди у вигляді сплати орендної плати, що є обов'язком орендаря майна. Разом з тим у тих реаліях, в яких Україна живе після 24 лютого 2022 року, повне та своєчасне виконання цього обов'язку опинилося під загрозою. Тому для практики важливо розібратися у питаннях збалансування інтересів орендаря й орендодавця та недопущення зловживання своїми правами сторонами договору оренди.

У сфері господарювання питання плати за оренду майна закріплено у ГК України (ст. 286), ЦК України (ст. 762) та деяких інших нормативно-правових актах.

У науці питання плати за оренду майна активно досліджувалися, зокрема й в контексті пандемії COVID-19 та введеного карантину [1], проте в умовах воєнного стану це питання також потребує уваги.

Викладене підтверджує, що питання плати за оренду майна в умовах воєнного є актуальним і потребує конкретизації.

До орендних відносин у сфері господарювання застосовується загальне правило, встановлене ст. 762 ЦК України, за яким за найм (оренду) майна з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором найму. Обов'язок сплати орендної плати чітко простежується й з положень ст. 286 ГК України, в якій закріплено, що орендна плата являє собою фіксований платіж, який незалежно від наслідків своєї господарської діяльності орендар сплачує орендодавцю.

Виконання цього обов'язку може стимулюватися засобами забезпечення виконання зобов'язань та мірами господарсько-правової відповідальності. Проте аналіз законодавчих положень дозволяє сформулювати декілька виключень щодо виконання обов'язку зі сплати орендної плати і правомірного очікування орендодавця отримувати вигоди від такого розпорядження майном. У визначених законом випадках орендар може вимагати перегляду розміру орендної плати у бік її зменшення, може бути звільнений від сплати орендної плати та/або від відповідальності за невиконання обов'язку. З положень ст. 286 ГК України, ст. 762 ЦК України випливає, що виконання обов'язку сплачувати орендну плату пов'язане саме з користуванням орендованим майном і у разі зміни ситуації цей обов'язок орендаря може підлягати перегляду. Судова практика також пов'язує отримання вигоди від передачі майна в оренду у вигляді отримання орендної плати виключно з користуванням орендованим майном [2].

Питання звільнення від відповідальності за невиконання обов'язку сплачувати орендну плату регламентовано ст. 218 ГК України і пов'язано переважно з дією форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

В умовах триваючої військової агресії російської федерації і впровадженням з 24 лютого 2022 року воєнного стану на всій території України у відносинах оренди майна мають місце ситуації, коли орендар не може продовжувати використовувати орендоване майно в силу об'єктивних причин,

так і коли майно може використовуватися, проте орендар не має можливості сплачувати орендну плату.

Щодо цих ситуацій у законодавстві запропоновані різні рішення. За першого варіанту орендар може використати положення ч. 4 ст. 762 ЦК України і реалізувати право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася, або посилатися на норму ч. 6 ст. 762 ЦК України, згідно з якою наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає.

Не дивлячись на те, що тільки у ч. 4 ст. 762 ЦК України законодавець закликає орендаря до активних дій (вимагати зменшення орендної плати), які можуть знайти прояв у письмовому зверненні до орендодавця, наданні відповідних доказів щодо зменшення можливості користуватися майном тощо, для звільнення від обов'язку сплати орендної плати орендар також повинен повідомити орендодавця про настання обставин, які роблять неможливим використання майна.

Оскільки визначення умов користування орендованим майном і, зокрема розміру плати за користування, є невід'ємною складовою розпорядчих повноважень власника, то практичне застосування наведених приписів ст. 762 ЦК України вимагає від орендодавця активної реакції у вигляді прийняття рішення про зменшення розміру орендної плати або про звільнення від її сплати взагалі, проте не зобов'язує його прийняти відповідне рішення.

З аналізу нормативно-правових актів можна конкретизувати підстави для виконання положення ч. 4, 6 ст. 762 ЦК України. Наприклад, у відносинах з оренди державного і комунального майна у зв'язку із змінами у соціально-економічному становищі в країні або в окремих її регіонах внаслідок економічної кризи, стихійного лиха, запровадження карантинних обмежень або інших подій, які можуть негативно вплинути на здатність орендарів продовжувати сплачувати орендну плату за укладеними договорами оренди Кабінет Міністрів України або представницький орган місцевого самоврядування можуть ухвалити рішення про надання орендних знижок або звільнення від сплати орендної плати [3].

Також прикладом обмеження розпорядчих повноважень власника майна та намагання збалансувати інтереси орендаря й орендодавця виступає норма п. 14 перехідних положень ЦК України, в якій йдеться про те, що на період дії карантину, введеного відповідною постановою Уряду, плата за користування нерухомим майном (його частиною) підлягає зменшенню за вимогою наймача, який здійснює підприємницьку діяльність з використанням цього майна, впродовж усього часу, коли майно не могло використовуватися в підприємницькій діяльності наймача в повному обсязі через запроваджені обмеження та (або) заборони.

Слід зазначити, що змістовно подібної норми щодо сучасних економічних реалій в умовах воєнного стану законодавство не містить. Це констатують й фахівці, вказуючи, що у разі виникнення з орендодавцем спору щодо звільнення

від сплати орендної плати саме орендарю необхідно буде доводити неможливість використання орендованого майна під час воєнного стану [4]. У якості доказу можна послатися, наприклад, на Перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 25 квітня 2022 року [5].

У ситуації, коли орендар тимчасово немає можливості сплачувати орендну плату, причиною чому є військова агресія російської федерації проти України, орендар звільняється від відповідальності за порушення цього обов'язку через настання форс-мажорних обставин. Для їх підтвердження орендар може скористатися листом Торгово-промислової палати від 28 лютого 2022 року, в якому зазначені обставини з 24 лютого 2022 року і до їх офіційного закінчення, визнано надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб за договором [6]. Водночас, виходячи з положень ст. 218 ГК України, орендар має довести причинний зв'язок між цими обставинами та неможливістю виконання зазначеного обов'язку.

Отже, введення воєнного стану та визнання військової агресії російської федерації форс-мажорною обставиною не позбавляють власника майна (орендодавця) права отримати вигоду у вигляді орендної плати. Проте ці обставини можуть стати підставою для прийняття ним рішення про зменшення розміру орендної плати, а також звільнити орендаря від обов'язку її сплачувати та від відповідальності за його порушення.

Список використаних джерел:

1. Мікічурова О.В. Орендна плата для підприємців України у період пандемії COVID-2019: правовий аспект. *Dictum factum*. 2020. № 1. С. 54-57. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/124/107>

2. Рішення Господарського суду м. Києва від 22.02. 2022 р. № 910/15477/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/103521236?links_npa=T030435%20845565.

3. Деякі питання оренди державного та комунального майна: постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2020 р. № 483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2020-п#Text>

4. Полулях І. Орендні платежі під час воєнного стану. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EA015617?an=0&bl=T030435-845572>

5. Про затвердження Переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 30 квітня 2022 року: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та від 25 квітня 2022 р. № 75. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re37789>

6. Всім кого це стосується. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

УДК 347.440.1

Штефан Анна Сергіївна,
завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
доктор юридичних наук, старший дослідник
e-mail: anna_shtefan@ukr.net

ЛІЦЕНЗІЯ В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ ЩОДО РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ АВТОРСЬКИМИ ПРАВАМИ

У ч. 1 ст. 1107 Цивільного кодексу України [1] (у подальшому – ЦК) одним з видів договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, що включає сферу авторського права, зазначена ліцензія. Це письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності у певній обмеженій сфері, яке може бути оформлене як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору (ч. 1, 2 ст. 1108 ЦК).

Позиція законодавця щодо віднесення ліцензії до окремого виду договорів є дискусійною, адже договір належить до дво- або багатосторонніх правочинів, в той час як ліцензія має односторонній характер. Це слугувало підставою для формування і широкого поширення думки, що ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності є одностороннім правочином. В основу такого розуміння покладено критерій волевиявлення, яке є двостороннім у договорі та одностороннім у ліцензії [2, с. 22]. Як приклади таких ліцензій наводяться ліцензійні умови, що супроводжують програмне забезпечення. У разі покупки примірника на матеріальному носії покупець крізь прозору упаковку може побачити умови використання комп'ютерної програми. Перш ніж встановити програму на своєму комп'ютері, покупець повинен прийняти умови використання, які автоматично виводяться на екран і не дозволяють розпочати інсталяцію, поки не буде підтверджено згоду з ними. Оскільки ці умови формуються в односторонньому порядку і виражають волевиявлення тільки суб'єкта авторського права, має місце односторонній правочин.

Прибічники цієї точки зору не враховують, що ліцензійний договір може укладатися не тільки шляхом взаємного узгодження його умов, а й також в порядку приєднання. Згідно з ч. 1 ст. 634 ЦК договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому без пропонування другою стороною своїх умов договору.

Повсюдне застосування цієї договірної конструкції у сфері авторського права розпочалося у 80-х роках минулого століття у зв'язку з масовим поширенням персональних комп'ютерів, коли виявилось, що «укладати ліцензійні угоди з окремими користувачами практично неможливо, неефективно і дуже дорого» [3, с. 405]. Правомірність укладення ліцензійного договору

шляхом приєднання до нього неодноразово підтверджувалася судами навіть у випадках, коли ліцензійні умови ставали доступними користувачу вже після придбання відповідного продукту. Одним з найбільш відомих у цьому контексті є рішення Апеляційного суду сьомого округу США 1996 року у справі, де відповідач придбав CD диск з комп'ютерною базою даних і не дотримався умов ліцензії, текст якої з'являвся на екрані при запуску програмного забезпечення. Відхиливши аргумент відповідача про відсутність тексту ліцензії на упаковці диску, суд підкреслив, що договори можуть укладатися різними способами, а відповідач у разі незгоди міг відмовитися від прийняття ліцензійних умов і повернути придбаний диск продавцю [4]. В українській судовій практиці також є справи, що стосуються ліцензійних договорів, умов яких сформовані в односторонньому порядку і які укладаються шляхом приєднання. Зокрема, умовами договору щодо використання комп'ютерної програми було передбачено, що він є договором приєднання і може бути укладений лише шляхом приєднання ліцензіата до всіх умов договору в цілому, і у суду не виникло сумнівів у тому, що цей договір є укладеним [5].

Таким чином, той факт, що ліцензійні умови пропонуються однією стороною, а друга сторона може лише прийняти їх у повному обсязі, не свідчить про те, що відповідний правочин є одностороннім. Погоджуючись з ліцензійними умовами, користувач висловлює своє волевиявлення щодо прийняття на себе цих умов і згоду на їх виконання. Наявність такого зустрічного волевиявлення свідчить про те, що характер правочину є двостороннім. Ліцензій, які були б суто односторонніми правочинами і не потребували їх прийняття другою стороною, у сфері права інтелектуальної власності у цілому не існує.

Інший погляд на природу ліцензії дозволив деяким дослідникам віднести її до окремого виду договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Спираючись на те, що «у ліцензіата виникає зустрічний обов'язок погодитись та дотримуватись умов використання об'єкта права інтелектуальної власності одночасно із отриманням права використання такого об'єкта; відповідно, не можна кваліфікувати ліцензію як односторонній правочин», А. Смородина визначила, що «ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності та ліцензійний договір є видами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» [6, с. 56, 77]. Позитивно сприймаючи тезу про неналежність ліцензії до одностороннього правочину, неможливо погодитися з визнанням її видом договору з огляду на таке. Законодавче тлумачення ліцензії як дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності (ч. 1 ст. 1108 ЦК, ч. 1 ст. 1109 ЦК) свідчить, що вона не є договором, оскільки дозвіл виходить від однієї особи і поки він не буде прийнятий іншою особою, зарано вести мову про наявність договору. Окрім того, кожен цивільно-правовий договір вирізняється серед інших своїм предметом, спрямованістю на настання певного результату, що і зумовлює поділ договорів на види. Аналіз положень ст. 1108-1109 ЦК не дозволяє знайти відмінності між ліцензією і ліцензійним договором у контексті предмету, якого

вони стосуються, оскільки в обох випадках йдеться про надання дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Термін «ліцензія» (від лат. *licentia* – свобода, право, дозвіл) у загальному розумінні означає право особи здійснювати певну діяльність, яке ґрунтується на одержанні нею відповідного дозволу. Ліцензія у сфері права інтелектуальної власності, зокрема, авторського права, може бути лише частиною договору, котра визначає, який саме дозвіл на використання твору надається. Тому слід вилучити ліцензію з переліку договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності у ч. 1 ст. 1107 ЦК, оскільки вона не має ознак договору.

Законодавець у ч. 2 ст. 1108 ЦК пов'язує ліцензію з ліцензійним договором, що є вірним тільки до певної міри, адже ліцензія може бути складовою частиною й інших договорів. Зокрема, якщо за договором замовлення (ст. 1112 ЦК) автор не передає майнові права на твір замовнику, а лише надає дозвіл на використання твору, то цей дозвіл – не що інше, як ліцензія. Мета договору комерційної концесії полягає у наданні права користування комплексом прав на об'єкти права інтелектуальної власності, комерційним досвідом та діловою репутацією (ч. 1 ст. 1116 ЦК), що, власне, і є ліцензією. Тому положення ч. 2 ст. 1108 ЦК доцільно сформулювати як «Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути складовою частиною ліцензійного або іншого договору», оскільки у його чинній редакції воно не відповідає іншим законодавчим нормам.

Таким чином, ліцензія не є окремим видом договору щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, зокрема, майновими авторськими правами. Це частина ліцензійного або іншого договору, котра становить собою суть дозволу, що надається на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. ВВР. 2003. № 40-44. С. 356.
2. Договірні форми розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права: монографія / кол. авторів; за наук. ред. Мироненко Н. М.; НДІ ІВ НАПрН України. Київ: Інтерсервіс, 2014. 248 с.
3. Gatt A. Electronic Commerce – Click-wrap Agreements: The Enforceability of Click-wrap Agreements. *Computer Law & Security Report*. 2002. Vol. 18, No. 6. P. 404-410.
4. ProCD, Inc. v. Zeidenberg, 86 F.3d 1447 (7th Cir. 1996). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/86/1447/538242/> (дата звернення 21.02.2022 р.).
5. Рішення Господарського суду м. Києва від 07 квітня 2021 р. Справа № 910/18186/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96405121> (дата звернення 21.02.2022 р.).

6. Смородина А. Є. Ліцензійний договір у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2021. 286 с.

УДК 347.91

Orcid 0000–0002–7403–8162

Васильєв Сергій Володимирович,
приватний адвокат,
кандидит юридичних наук, доцент
e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СКЛАДУ

Суб'єктивний склад цивільної процесуальної правової політики характеризується полісуб'єктністю та відсутністю вичерпного переліку всіх учасників. Отже, суб'єктами, за допомогою яких цивільна процесуальна політика втілюється у життя, виступають: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України (обов'язкові суб'єкти), національні та міжнародні органи правосуддя (субсидіарні суб'єкти), органи державної влади та їх посадові особи, органи громадянського суспільства (недержавні організації та об'єднання) (факультативні суб'єкти).

Саме наявність субсидіарних та факультативних суб'єктів є особливою рисою цивільної процесуальної правової політики України.

Наприклад, як асоціативний член ЄС Україна співпрацює з різноманітними інституціями ЄС, діяльність яких прямо чи опосередковано пов'язана зі сферою покращення судочинства. До таких інституцій можна віднести:

(1) Європейська комісія з ефективності правосуддя (*European Commission for the Efficiency of Justice (ЄКЕП/СЕРЕЈ)*), що є консультативним органом Ради Європи, діяльність якого спрямована головним чином на підвищення ефективності функціонування систем правосуддя в державах-членах. На практиці основним напрямом діяльності ЄКЕП/СЕРЕЈ стало видання доповідей щодо стану судових систем держав-членів. Крім того, не можна не звернути увагу на ще один напрямок діяльності Комісії, який полягає у виданні так званих керівних вказівок (*Lignes directrices*). Це консультативні та рамкові документи, які розробляються з метою надання державам рекомендацій щодо проведення реформ судових систем [1, с. 21].

(2) Консультативна Рада Європейських Суддів (КРЕС), що є консультативним органом, створеним Комітетом міністрів Ради Європи з метою сприяння забезпеченню незалежності, неупередженості та професійності суддів. Висновки КРЕС використовуються при підготовці національних нормативно-правових актів, а також як інструменти під час здійснення правосуддя та як

орієнтир для суддів і суддівських комісій, оскільки у Висновках містяться конкретні посилання щодо впровадження загальних стандартів незалежності суддів, підготовки суддів, професійної етики, якості судових рішень тощо.

(3) Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), що є консультативним органом Ради Європи з питань конституційного права, котрий надає висновки про відповідність проектів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям. Діяльність Венеціанської Комісії передбачає тлумачення норм міжнародного та національного права. Практично в будь-якому випадку Венеціанська Комісія оцінює положення аналізованого джерела за критерієм його відповідності європейським та міжнародним правовим стандартам.

(4) Комітет Міністрів Ради Європи (далі - КМРЄ), що є керівним органом Організації. Комітет міністрів розглядає заходи, яких необхідно вжити для досягнення мети Ради Європи, включаючи питання про укладення конвенцій або угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань. У відповідних випадках висновки Комітету можуть мати форму рекомендацій урядам країн - членів Ради, і Комітет може запропонувати урядам країн - членів Ради інформувати його про заходи, вжиті ними щодо цих рекомендацій.

Частина висновків КМРЄ присвячена проблемам судової влади. Наприклад, Рекомендація № R (84) 5 КМЗЄ (прийнята 28.02.1984 на 367-ому засіданні заступників міністрів) присвячена принципам цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя; Рекомендація № R (95) 5 КМЗЄ (прийнята 07.02.1995 на 528-ому засіданні заступників міністрів) присвячена запровадженню та покращенню функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах.

Проводником цивільно-процесуальної правової політики завжди виступав Конституційний Суд України, який через свої рішення надавав тлумачення щодо права на судовий захист (*рішення КСУ від 25.12.1997 № 9-зп/1997, від 07.05.2002 № 8-рп/2002*), перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку (*рішення КСУ від 11.12.2007 № 11-рп/2007*), надання професійної правничої допомоги (*рішення КСУ від 31.10. 2019 № 4-в/2019*), окремих принципів цивільного судочинства, наприклад, процесуальної рівності (*рішення КСУ від 12.04.2012 № 9-рп/2012*), права на доступ до правосуддя (*рішення КСУ від 01.04.2012 № 9-рп/2012*) ті ін.

Безпосереднім суб'єктом національної цивільної процесуальної правової політики залишаються органи судової влади України. Інструментом впливу на поліпшення процесуальної правової політики залишаються роз'яснення вищих судових органів, особливо з питань правозастосування та створення єдності судової практики. Вказані роз'яснення містяться, в першу чергу, у постановах пленуму ВС (ВСУ), наприклад, постанова Пленуму ВС від 15.11.2019 №16 «Щодо окремих положень проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному

порядку», а також вони мають місце у оглядах судової практики касаційних судів та ВП ВС.

До процесу формування судової та цивільної-процесуальної правової політики причасний і орган суддівського самоврядування - Рада суддів України (далі - РСУ). Доказом цього може бути, наприклад, Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013-2015 роки, затверджений 21 грудня 2012 року Радою суддів України №83, і схвалений 22 лютого 2013 року ІХ з'їздом суддів України.

Так, 11.12.2014 Радою суддів України було затверджено Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки. Стратегія – це планування на перспективу, дороговказ напрямку реформування судової системи та, одночасно, комплексні пропозиції покращення стану справ у судовій системі, які можна реалізовувати вже зараз. Стратегія містить погоджені дії, спрямовані на відновлення довіри до судової влади, зміцнення незалежності та самостійності судів, підвищення ефективності використання ресурсів, розбудову можливостей судової системи в сфері комунікацій із громадськістю, підвищення професіонального рівня працівників судової системи, впровадження електронного правосуддя та багато іншого.

Суб'єктом створення національної цивільної процесуальної політики слід вважати і Офіс Генерального прокурора України, що надає свої наопрацювання щодо участі органів прокуратури у процесі здійснення правосуддя, у тому числі по цивільних справах, у вигляді наказів Генерального прокурора. Наприклад, у Наказі Офісу Генерального прокурора від 21.08.2020 № 389 «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді» визначені форми та особливості участі прокурорів у судочинстві, зокрема зазначено, що представницьку діяльність здійснювати шляхом: (1) пред'явлення позовів (подання заяв); (2) вступу у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами) інших осіб; (3) ініціювання перегляду судових рішень, у тому числі у справах, провадження в яких відкрито за позовом (заявою) іншої особи; (4) участі у розгляді справ судами; (5) участі у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справах, у яких прокурором здійснювалося представництво інтересів держави (ст. 3 Наказу).

Органом впливу на побудову цивільної процесуальної правової політики виступає Національна асоціація адвокатів України (далі - НААС) - всеукраїнська недержавна некомерційна професійна організація, що об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Серед найбільш актуальних документів НААУ зазначемо, наприклад, Рішення № 38 від 02.07.2021 «Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки», Рішення № 111 від 27.10.2021 «Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України.

Зазначемо, що актуальним завданням сучасної правової науки є забезпечення наукової аргументованості нововведень (удосконалень), що проводяться державою, у правовій сфері. Тому, значну роль у теоретичному обґрунтуванні концепцій та стратегій розвитку цивільної процесуальної правової політики грають юридичні науково-дослідницькі установи. Так, розроблення засад наукової та правової політики, вивчення й узагальнення механізмів реалізації законодавчих актів, підготовка практичних рекомендацій щодо вдосконалення їх діяльності - є одним зі статутних завдань Національної академії правових наук України, якою, наприклад, тільки упродовж 2019 року було підготовлено 147 наукових висновків, пропозицій, рекомендацій та експертиз до нормативно-правових актів, а упродовж 2020 року - 172 науково-експертні висновки до законопроектів та правозастосовних актів на запити Конституційного Суду України, Верховного Суду та інших органів державної влади [2].

Можна висловити позицію, що в деяких випадках, суб'єктом цивільно-процесуальної правової політики можуть виступати і фізичні особи, але ті, які мають спеціальний статус. Наприклад, експерт з питань прав. Висновок експерта у галузі права є результатом професійного наукового тлумачення норм матеріального и процесуального права, що офіційно закріплюється у матеріалах судової справи, може використовуватися у якості «джерела відомостей» на всіх судових інстанціях, а тому може у деяких випадках бути повштухом для формування відповідної концептуальної позиції для правової політики, як з боку судових органів так із боку наукових установ.

Список використаних джерел:

1. Жан Ж.-П., Гурбанов Р. А. Европейская комиссия по эффективности правосудия. Организация. Деятельность. Развитие: науч. издание. М.: Юнити-Дана, 2015. С. 21; 2. Звіт про наукову діяльність Національної академії правових наук України за 2020 рік; упоряд.: В. А. Журавель, Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка; НАПрН України. Харків, 2021. С. 212.

Г.В.Колісникова,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Мануйлова Юлія Олександрівна,
студентка 2 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: manuylovajulia55@gmail.com

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України впливає на всі сфери життєдіяльності, в тому числі і на сферу правового регулювання цивільно-правових відносин. Постає багато питань щодо неможливості виконання цивільно-правових зобов'язань під час дії режиму воєнного стану. Існує висока ймовірність того, що з вищевказаної причини велика кількість укладених в Україні цивільно-правових договорів не будуть виконані належним чином. Актуальність цієї роботи полягає у необхідності дослідження питання щодо наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань під час дії режиму воєнного стану на території України.

Метою дослідження є з'ясування правових аспектів щодо невиконання цивільно-правових зобов'язань на території України під час воєнного стану і уникнення відповідальності із посиланням на форс-мажорні обставини. Основним завданням є детальне вивчення нормативно-правової бази і визначення наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань.

За загальним правилом, війна відноситься до форс-мажорних (непередбачуваних) обставин. Цивільний кодекс України (далі - ЦК України) не містить поняття "форс-мажор", однак у ст. 617 ЦК України визначено, що підставою звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання визначає випадок або непереборну силу. [1] Відповідно до ч. 1 ст. 14 ЗУ «Про торгово-промислові палати» торгово-промислові (далі ЗУ «Про ТПП») та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно. [3] Керуючись вищевказаною нормою, ЗУ «Про ТПП» України ухвалила рішення щодо спрощення процедури засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до ЗУ «Про ТПП» України та уповноважених нею регіональних ЗУ «Про ТПП» і підготовки

пакету документів у період дії воєнного стану, на сайті Торгово-промислової палати України розміщено загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин. 28.02.2022 ЗУ Про ТПП на своєму сайті розмістила лист, яким визнала військову агресію Російської Федерації проти України форс-мажорними обставинами з 24.02.2022. [6]

Положеннями ч. 2 ст. 14 вищевказаного Закону форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) визначено як надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків відповідно до законодавчим та інших нормативних актів, зокрема, це загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, воєнні дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, та ін.); [3] Також ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України передбачає, що у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. [2]

Для того аби визнати і підтвердити наявність форс-мажорних обставин Регламент засвідчення ЗУ « Про ТПП» України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин у п. 6.9. зазначено, що уповноважена особа повинна впевнитись, що надані заявником документи свідчать про:

- надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін);
- непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настанням зобов'язання або до настання податкового обов'язку);
- невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків);
- причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо). [4]

При вирішенні судами питання звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань враховується не лише сам факт непередбачуваної обставини, а й конкретні заходи та події, які унеможливають виконання стороною своїх конкретних зобов'язань. Наприклад, якщо внаслідок бойових дій було порушено логістичний ланцюг, від якого безпосередньо залежить доставлення товару споживачу, в такому випадку продавець може посилатися на форс-мажор. Законодавством України не встановлено конкретних вимог до

строку, протягом якого потрібно повідомити контрагента про настання форс-мажорних обставин. За загальним правилом, такі вимоги сторони закріплюють в самому договорі. Якщо виникають обставини непереборної сили, термін виконання зобов'язань сторін за договором може переноситись на строк, протягом якого діють такі обставини та їх наслідки. Крім того, договір може передбачати строк, протягом якого такі обставини мають продовжуватись, щоб сторона отримала право на одностороннє припинення договору.

Форс-мажорні обставини цивільно-правових договорів, таких як купівлі-продажу, найму, підряду та ін. відповідно до пункту 6.2 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору. [4] Таким чином, якщо за договорами позики позичальник автоматично звільняється від будь-якої відповідальності у випадку прострочення, то за іншими договорами стороні необхідно довести факт невиконання зобов'язання саме у зв'язку з введенням воєнного стану.

Ключовим аспектом доведення буде саме технічна неможливість виконувати договір, адже просто матеріально несприятливе становище є недостатнім. НБУ своєю Постановою № 18 від 24.02.2022 року заборонила виконання платежів у іноземній валюті за межі України, тож якщо договір передбачає здійснення таких платежів, такий захід його унеможливить. Виникає необхідність детально проаналізувати свої договори на наявність та зміст положень про форс-мажорні обставини і порядок повідомлення про них, та обов'язково повідомити контрагента. [5]

Отже, незважаючи на те, що ЗУ « Про ТПП » України розмістила загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин, вказане не є безумовною підставою для звільнення сторони від відповідальності за невиконання зобов'язання, тому що такий лист не може звільнити від відповідальності автоматично. Наявність форс-мажорних обставин не є достатньою для звільнення від виконання зобов'язання, необхідно зазначити як конкретні заходи і події під час війни не дозволяють виконувати свої зобов'язання, тобто встановити причинно-наслідковий зв'язок. Суд у будь-якому разі з'ясуватиме наявність ознак визначених Регламентом ЗУ « Про ТПП » України, таких як надзвичайності та невідворотності, а також обставини неможливості виконання зобов'язань у кожному окремому випадку.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV.
3. Закон України "Про торгово-промислові палати в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин

(обставин непереборної сили), затверджений рішенням Президії Торгово-промислової палати України від 18.12.2014 р. № 44(5). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>

5. Постанова НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>

6. Офіційний лист ТПП України від 28.02.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

УДК 347.9

Orcid 0000-0003-2292-9315

Пахомова Анна Олександрівна,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: pakhomova_a@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Інститут приватного виконання рішень в теперішніх умовах базується на диспозитивній основі, визначаючи, що приватний виконавець є незацікавленою стороною, яка самостійно організовує власну роботу та несе повну матеріальну відповідальність за результат своєї діяльності.

Найбільш вдалим прикладом організації системи приватного виконання вважається Франція у якій переважає приватно правова складова судового виконання, а також ряд країн (Бельгія, Угорщина, Люксембург, Нідерланди, Італія, Греція, Польща, Португалія, Естонія, Латвія, Литва та інші), які прийняли французьку систему організації ліберальних юридичних професій, як правило, без будь-яких істотних змін.

Проте, в деяких країнах системі приватного виконання притаманним є вплив публічно-громадської складової.

Спільним у процедурі виконавчого провадження різних країн є заходи стягнення, пріоритетність одних заходів над іншими, а також ряд принципів виконавчого провадження (рівність прав кредитора і боржника, усність і гласність виконавчого провадження та інших.). Об'єднують виконавче провадження двох систем й спільність економіко правових явищ: наявність приватної власності, банківської системи, товарно-грошових відносин.

Основна відмінність регламентації виконавчого судочинства у двох названих системах – у рівні суддівського контролю за діяльністю виконавців: він характерний країнам континентальної системи судочинства. Як свідчить

розвиток національного виконавчого провадження, нині у нашій країні переважає тенденція до збільшення незалежності судових виконавців від суддів.

Крім того, важливими є організаційно-правові відмінності двох систем виконавчого провадження. Для Франції, Бельгії, Люксембургу та інших країн континентальної Європи характерним є те, що судові виконавці є приватними особами, що працюють за ліцензією. Управління системою судових виконавців здійснюють регіональні та національні палати як органи самоврядування. І навпаки, американська служба маршалів є правоохоронним органом у структурі державних установ. Служба маршалів здійснює не тільки виконання рішень, а й забезпечує безпеку судових установ та учасників процесу, надає підтримку Міністерству оборони та ВПС США тощо [1, с. 88].

Тим часом як приватні, так і державні органи примусового виконання виконують громадські функції, оскільки їхня діяльність спрямована на примусову реалізацію судових рішень та актів інших органів.

Так, у США більшу частину роботи щодо виконання судового рішення виконують приватні особи. Кредитор наймає адвоката, який вживає заходів до розшуку майна боржника. Рішення про накладення арешту на те чи інше майно приймає, передусім, кредитор. Він викладає відповідні вказівки на офіційному бланку встановленої форми, де визначає майно, на яке може бути звернене стягнення, та передає ці вказівки співробітнику Маршалської служби. Співробітник Маршалської служби діє лише відповідно до отриманих вказівок, оскільки насамперед право здійснювати розшук майна реалізує боржник. Якщо боржник або його адвокат у вказівках співробітнику Маршалської служби наведуть неточний опис майна, на яке має бути накладено арешт, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за неповагу до суду. І тут співробітник Маршалської служби звільняється від відповідальності, оскільки діяв виходячи з офіційних вказівок боржника [2 с. 45].

Виконавче провадження в Англії відрізняється від американського варіанту, незважаючи на спорідненість правової системи. Ці відмінності пояснюються низкою причин: англійському правосуддю властива прихильність до традицій, а американське правосуддя пройшло тривалий самостійний шлях розвитку, створивши свої правові механізми; в Англії, на відміну від США, існує розподіл юристів на баррістерів та соліситорів; водночас обидві країни мають значну схожість у регулюванні виконавчого провадження.

В Англії рішення суду не підлягають автоматичному виконанню, що нерідко неприємно дивує сторону, що виграла. Кредитор повинен відповісти на три питання: чи може він знайти боржника (це питання кредитор вирішує самостійно); чи може він знайти майно, яке має боржник; може він отримати це майно від боржника.

Суд надає допомогу у вирішенні другого та третього питань у рамках виконавчого провадження. При цьому для вирішення другого питання кредитору можливо навіть краще обрати послуги агентів, а не суду. Разом з тим ніщо не заважає залучити до розшуку майна боржника як агентів, так і суд одночасно [3, с. 46].

Якщо після винесення рішення боржник не зробив необхідні платежі кредитору, останній має право звернутися до суду за наказом про виклик боржника для надання показань. Цим наказом також забезпечується подання необхідних документів, які стосуються справи.

Отже, не можна чітко визначити яка система є кращою, проте без певної приватної ініціативи примусове виконання неможливе в жодній моделі (у всіх країнах примусове виконання починається з волевиявлення кредитора, який пред'являє виконавчий документ до виконання).

У той самий час надмірне посилення публічно правових принципів у виконавчому провадженні може призвести до порушення прав приватних осіб, насамперед, сторін виконавчого провадження.

Список використаних джерел:

1. Колобов Л. Порівняльний аналіз виконавчого провадження в провідних зарубіжних країнах. *In. Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017, nr. 6-2(28), pp. 86-89. ISSN 2345-1130.
2. Служба маршалов США: організація, функції, діяльність: Совместный проект по оказанию содействия реформы уголовной юстиции / Американская ассоциация юристов, Министерство юстиции США. Москва, 1998. 72 с.
3. Мальцева Є. В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних державах. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 44-48.

Пономаренко Оксана Михайлівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права
імені професора О. І. Процевського
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
o.ponomarenko@hnpu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ ЗА ОСОБЛИВОЮ ПРОЦЕДУРОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні указом Президента від 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан. Відповідно до цього указу постановою Кабінетом Міністрів України були запроваджені особливості державної реєстрації шлюбу на цей період. Цією постановою передбачаються певні особливості реєстрації шлюбу для певних категорій осіб (*далі-спеціальні суб'єкти*):

- військовослужбовців ЗС, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Національної гвардії, іншого утвореного відповідно до законів України військового формування;

- поліцейських,
- осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби,
- осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки,
- працівників закладу охорони здоров'я.

Особливий порядок реєстрації шлюбу для цих суб'єктів надає їм можливість здійснити реєстрацію шлюбу за однією з двох запропонованих процедур.

За першою процедурою шлюб реєструється відділами державної реєстрації актів цивільного стану, як це і передбачає СК. Особливості цієї процедури реєстрації шлюбу є в тому, що реєстрація шлюбу відбувається за відсутністю наречених. Підставою для державної реєстрації шлюбу за цією процедурою є одноособна заява нареченого, який належить до категорії спеціальних суб'єктів. Така заява підтверджує факт надання їм згоди на шлюб, чим забезпечується добровільність шлюбу.

подається заява безпосередньому командиру (керівнику). Командир (керівник) засвідчує справжність підпису заявника та забезпечує її передачу до відділу державної реєстрації актів цивільного стану, до якого подано особисто іншим нареченим (нареченою) заяву про державну реєстрацію шлюбу, так і до

іншого відділу державної реєстрації актів цивільного стану чи територіального органу Міністерства юстиції, які провадять діяльність під час воєнного стану. Актовий запис про шлюб складається відділом державної реєстрації актів цивільного стану в день отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу від спеціального суб'єкту.

За другою процедурою шлюб укладається шляхом складання акту про укладання шлюбу. Ця процедура допускає укладання шлюбу з використанням доступних засобів відеозв'язку з тим із наречених, хто відсутній при складанні акту, або з обома відсутніми нареченими. Якщо ж акт складається керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обидва наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку вимагається також участь двох свідків. Відомості про свідків (ім'я та дата народження) включаються до змісту акту.

Акт може складатися лише безпосереднім командиром (керівником) спеціального суб'єкта або керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обоє наречених. Акт скріплюється гербовою печаткою відповідного органу (військового формування) або печаткою закладу охорони здоров'я відповідно.

Акт надсилається командиром (керівником), яким його було складено до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану для складання актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Реєстру. При цьому вимоги законодавства щодо проведення відділами державної реєстрації актів цивільного стану під час державної реєстрації актів цивільного стану перевірок відомостей Реєстру про акти цивільного стану не застосовуються у разі відсутності доступу до Реєстру.

Зрозуміло, що прийняття такої постанови мало на меті запровадити гарантії реалізації права на шлюб особам, які не можуть за звичайною процедурою реалізувати своє право на шлюб у період воєнного стану. Але виявляється, що суб'єкти, шлюб яких буде зареєстрований за таким особливим порядком, в подальшому можуть зіткнутися з певними проблемами.

По-перше, особливий порядок реєстрації шлюбу, запроваджений цією Постановою, суперечить положенням чинного сімейного законодавства, якими детально врегульована процедура реєстрації шлюбу. Регулювання процедури реєстрації шлюбу Сімейним законодавством здійснюється переважно імперативними нормами та не передбачає альтернативних способів.

Так, відповідно до ст. 34 СК України присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Особиста присутність нареченої та нареченого при реєстрації шлюбу має глибинний сенс, оскільки забезпечує принцип добровільності шлюбу. В процесі укладання шлюбу наречені на різних етапах підтверджують свою вільну згоду на його укладання. І якщо на етапі подання заяви про реєстрацію шлюбу, закон допускає виключення у виді можливості, при наявності, поважних причин, подання такої заяви через представника, то на момент реєстрації шлюбу жодних виключень законом не передбачено і не може бути передбачено. Саме згода, яка дана

особисто нареченими, при їх фізичної присутності на процедурі державної реєстрації шлюбу, є юридичним фактом у юридичному складі, з яким закон пов'язує виникнення шлюбного правовідношення. Відсутність вільної згоди, факт якої перевіряється, виключно особистою (фізичною) присутністю наречених на процедурі державної реєстрації шлюбу, тягне несприятливі наслідки. Так, відповідно, до ст. 48 СК, шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи. Таким чином, особливий порядок реєстрації шлюбу, який передбачає можливість реєстрації шлюбу при відсутності одного з наречених, хоча й при наявності заяви, яка підтверджує, його згоду на реєстрацію шлюбу, протирічить СК, а тому такі шлюби будуть визнаватися неукладеними у судовому порядку. Такі ж наслідки будуть мати і шлюби, які укладені, з використанням доступних засобів відеозв'язку, оскільки законом не передбачається така процедура реєстрації шлюбу.

Критичні зауваження визиває також процедура реєстрації шлюбу шляхом складання акту про укладання шлюбу. Перш, за все, СК передбачає можливість реєстрації шлюбу лише органом державної реєстрації шлюбу. Єдине виключення з цього правила передбачене Правилами державної реєстрації актів цивільного стану. Відповідно до п. 2.17 Правил факт реєстрації шлюбу на судні засвідчується актом, який складається капітаном судна, у присутності двох свідків та підлягає поданню до відділу державної реєстрації актів цивільного стану для отримання свідоцтва про шлюб. Виявляється, що саме такий порядок був взятий за основу запровадження особистої процедури реєстрації шлюбу для спеціальних суб'єктів. Але в цих двох порядках є істотні відмінності. Згідно з Правилами актовий запис про шлюб відділом державної реєстрації актів цивільного стану вноситься у присутності обох з подружжя, на підставі акту, складеного капітаном судна, за спільною заявою подружжя про реєстрацію шлюбу. У такому разі шлюб вважається укладеним у день складання акту капітаном судна. Якщо на день звернення до відділу державної реєстрації актів цивільного стану одна з осіб, з якою було зареєстровано шлюб на судні, померла, то друга особа має право звернутися до суду із заявою про встановлення факту реєстрації шлюбу. У цьому разі державна реєстрація шлюбу проводиться у відділі державної реєстрації актів цивільного стану на підставі копії рішення суду про встановлення факту реєстрації шлюбу. Встановлення такої процедури дозволяє здійснити контроль над дотриманням добровільності шлюбу з боку органу державної реєстрації шлюбу.

Спеціальний порядок реєстрації шлюбу у період воєнного стану не передбачає особистої присутності подружжя під час складання актового запису. Внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану здійснюється на підставі отриманого письмового акту про шлюб. Таким чином, функції контролю за дотриманням добровільності шлюбу саме на момент його реєстрації, як одного з умов укладення шлюбу, покладені на суб'єкта, який цей акт складає, що не передбачене чинним законодавством.

Не зрозумілим також є і процедура здійснення контролю за відсутністю перешкод для реєстрації шлюбу. При звичайній процедурі реєстрації шлюбу, ці функції виконує орган державної реєстрації актів цивільного стану, який має доступ до Реєстру актів цивільного стану. Але, особа, яка складає і засвідчує акт за спеціальною процедурою під час воєнного стану, не має доступу до цього Реєстру. Крім того, Постановою на нього не покладено жодних обов'язків щодо здійснення такої перевірки. Не передбачено також наслідків на випадок, якщо під час внесення відомостей до Реєстру актів цивільного стану буде встановлено наявність таких перешкод (наприклад, один з наречених на день реєстрації шлюбу перебував у нерозірваному шлюбі). Чи має право орган державної реєстрації актів цивільного стану відмовити у внесенні до Реєстру відомостей про шлюб? У Постанові це питання не врегульоване. Таким чином, значно підвищуються ризики того, що шлюб, зареєстрований за особливою процедурою, буде недійсним або в подальшому буде визнаний недійсним.

Незрозумілою також є і процедура виконання обов'язку наречених повідомити один одного про стан свого здоров'я. Про цей обов'язок і умови, які створені державою для належного його виконання (надання нареченим права на медичне обстеження) зобов'язаний повідомити орган державної реєстрації актів цивільного стану під час подання заяви про шлюб. Чи позбавлені такого права спеціальні суб'єкти при реєстрації шлюбу? Хто зобов'язаний повідомити наречених про їх обов'язок? Наслідки невиконання цього обов'язку також є серйозними. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 41 СК шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків.

Все вищесказане, дає підставу для висновку, що Постанова Кабінету Міністрів від 07. 03. 2022 р. «Деякі питання реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» істотно протирічить чинному СК, внаслідок чого, шлюб, зареєстрований за запропонованими процедурами в подальшому може бути анульованим (визнаним неукладеним або недійсним).

Розгон Ольга Володимирівна,
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
кандидат юридичних наук, доцент
Email: rozghon.o@ndipzir.org.ua

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА РЕЗУЛЬТАТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, РЕАЛІЗОВАНІ У РОБОТОТЕХНІЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Науково-технічний прогрес створює необхідність визначення особливостей прав інтелектуальної власності (ІВ) при застосуванні роботів. У доктрині розглядають робота як: *об'єкт* правовідносин; *суб'єкт* правовідносин; як *об'єкт*, так і *суб'єкт* правовідносин. Шишка О. Р. зазначає, що більш раціональним сьогодні є диференційований підхід із застосуванням суб'єктно-об'єктного підходу [1, с. 255].

16.02.2017 р. Європейський Парламент прийняв Резолюцію щодо законодавчої ініціативи (European Parliament Resolution of 16 February 2017), в якій рекомендував розглянути створення конкретного *правового статусу для роботів* у довгостроковій перспективі, щоб принаймні найскладніші автономні роботи могли бути встановлені як такі, що мають статус *електронних осіб*, відповідальних за будь-яку шкоду, яку вони можуть заподіяти.

Відсутність належного *правового захисту розробників роботів і творів самих роботів* може привести до *порушень прав авторів (розробників) роботів*, а також створити ризики для робототехнічних компаній, оскільки може спровокувати інвесторів не робити інвестиції в інновації.

На думку Д. І. Шматкова, *авторське право на результати творчої діяльності, реалізовані у робототехніці*, може належати лише людині у випадку наявності творчого внеску розробника, або переходити у суспільне надбання за неможливості встановлення такого внеску, тобто обсяг авторських прав визначається творчим внеском розробника, а роботи можуть бути засобом їх оприлюднення [2].

Розглядаючи питання *авторства творів*, спродукованих за участю *комп'ютерних технологій*, світова спільнота виокремлює кілька категорій. Зокрема, ідеться про твори, яким життя *дав штучний інтелект*, а потім обробила людина, та дітища, створені без участі людини взагалі.

Зокрема, до таких творів можна віднести *обробку фоторобіт* у програмі *Photoshop*. Тут міжнародна спільнота визнає *автором фізичну особу*, завдяки творчій праці якої був отриманий кінцевий результат [3].

Таке розуміння кореспондується з *міжнародною судовою практикою*. Так Суд Європейського Союзу у рішенні C-5/08 Infopaq International A / S v Danske

Dagbaldes Forening (Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 16 July 2009) зазначив, що авторське право поширюється тільки на роботи, оригінальність яких має відображати власну інтелектуальну творчість автора. Це звернення стосується, по-перше, тлумачення ст. 2(a) Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві (OJ 2001 L 167, 10) і, по-друге, умов звільнення тимчасових актів відтворення за змістом ст. 5 цієї директиви.

Відповідно до статей 1(3) Directive 91/250, 3(1) Directive 96/9 та 6 Directive 2006/116 такі твори, як комп'ютерні програми, бази даних чи фотографії охороняються *авторським правом лише у тому випадку*, якщо вони оригінальні в тому сенсі, що є власним інтелектуальним твором їхнього автора. Тільки завдяки вибору, послідовності та поєднанню слів *автор може висловити свою творчість оригінальним чином* і досягти результату, який є інтелектуальним твором.

Зрозуміло, що за ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ автор — фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.

Звернемося до іноземної практики щодо *визнання штучного інтелекту автором твору*. Так, Головний суддя австралійського суду у рішенні у справі Acohs Pty Ltd v Ucorp Pty Ltd (2012, FCAFC 16) сказав, що точкою, в якій виникає необхідність *ідентифікувати автора*, є (у випадку неопублікованого твору) момент, коли *твір вперше зводиться до матеріальної форми* або (у випадку опублікованого твору) момент, коли твір було вперше опубліковано в Австралії (IceTV Pty Limited v Nine Network Australia Pty Limited, HCA 14, 22 April 2009).

Головний суддя далі аргументував, що вихідний код як повна робота *не був написаний окремим автором*, а був згенерований програмою Infosafe. Також не можна сказати, що програмісти, які написали підпрограми та теги інструкцій мовою Visual Basic, були авторами вихідного коду для кожного ідентифікованого MSDS.

Вихідний код для кожного ідентифікованого MSDS не був твором спільного авторства. Визначення «твору спільного авторства» в п. 10 Закону про *авторське право 1968 року (Copyright Act 1968 (Cth))* вимагає, щоб *твір створювався у співпраці двох або більше авторів*.

Програмісти написали програму, яка змусила систему Infosafe працювати так, як вона діяла: генерувати вихідний код у відповідь на визначені вхідні дані від тих, хто використовує систему. Вони також написали таку частину вихідного коду, що призвело до появи на екрані користувача певних макетів і атрибутів зовнішнього вигляду. Однак суть їхнього внеску *не полягала в написанні вихідного коду для конкретного MSDS*. Написавши програму з посиланням на вихідний код, який за певних умов буде створено, вони не робили жодного внеску (окрім як час від часу вносити зміни до програми Visual Basic). У жодному реалістичному сенсі програмісти *не співпрацювали з кожним автором*

і переписувачем, чий зусилля безпосередньо призвели до створення або транскрипції MSDS.

Навіть якщо програмістів і зовнішніх «авторів» можна було б вважати разом авторами вихідного коду для конкретного MSDS, заявник, не будучи роботодавцем усіх таких «авторів», не міг покладатися на п. 35 (6) Закону про авторське право (*Copyright Act 1968 (Cth)*) і вимагати права власності на будь-які відповідні авторські права. З висновку головного судді з цього приводу неявно випливає, що жодних доказів передання авторських прав зовнішніми «авторами» надано не було.

Оскільки вихідний код *не був роботою будь-якого одного автора* і не був твором спільного авторства, цей код *не можна розглядати як оригінальний літературний твір* у розумінні Закону про авторське право. Тобто *вихідний код не може розглядатися як оригінальний літературний твір* у розумінні зазначеного Закону.

Висновок основного судді про те, що MSDS, створені авторами Asochs, були *оригінальними творами авторського права*, ґрунтувався на прийнятті його Честі, що, навіть якщо кожен словесний і числовий елемент MSDS створений автором, останньому все одно потрібно було вибрати підзаголовки, які будуть використовуватися, і ті, які не будуть використовуватися. Тобто розташування та вибір заголовків і підзаголовків були частиною початкового змісту Infosafe MSDS, на яке покладался апелянт для існування авторського права.

Таким чином, необхідно виокремлювати твори, створенні *виключно штучним інтелектом*, а також твори, які *оброблялися людиною*, зокрема, *за допомогою комп'ютерної програми*, оскільки зрозуміло, що автором у цьому випадку є людина. Але у випадку створення творів *виключно штучним інтелектом* автором твору його визнати в Україні неможливо. А гармонізація деяких аспектів авторського права та суміжних прав у робототехніці через підвищення правової визначеності зможе забезпечувати належний рівень охорони інтелектуальної власності та сприятиме інвестиціям у творчість та інновації.

Список використаних джерел:

1. Шишка О. Р. Людиноподібний робот Софія як суб'єкт цивільних прав. Учасники цивільних відносин: новації рекодифікації цивільного (приватного) права України: матеріали ХІХ наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 12 березня 2021 р.). Харків: Право, 2021. 420 с. С. 250–255.

2. Шматков Д. І. Дослідження авторського права на результати творчої діяльності, реалізованих у робототехніці. Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства: зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 25 червня 2021 року) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. 175 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_25.06.21/Conf_25.06.21_30.pdf.

3. Воліна Т. Складно бути роботом. *Закон і бізнес*. В.,–28 (1378) 14.07—20.07.2018. URL:<https://zib.com.ua/ua/133716.html>.

УДК 347

Orcid 0000-0003-2488-742X

Сприндис Сергій Іванович,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент
Orcid 0000-0001-9858-489X

Протопопова Яна Сергіївна,
доцент кафедри правового забезпечення
та адміністрування транспортної діяльності,
Український державний університет
залізничного транспорту,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: sprindissi@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

У сучасних умовах договірні стосунки мають величезне політичне і економічне значення. Сама суть підприємницької діяльності ґрунтується на договірних стосунках суб'єктів підприємницької діяльності.

Безумовно, що свобода укладення договору не є не обмеженою. У ЦКУ в ст. 626-629 встановлено, що договір повинен відповідати обов'язковим для усіх сторін правилам (імперативним нормам), що діють на момент укладення договору [1]. Специфічність норм, що регулюють перевезення вантажу залізничним транспортом, полягають в тому, що вони мають найбільш менший об'єм свобод порівняно з іншими цивільно-правовими нормами.

Аналізуючи саме поняття договору перевезення вантажів, дане в цивільному і господарському законодавстві, можна дійти висновку, що ніяких принципових відмінностей немає. Сторонами договору з одного боку є перевізник, а з іншого боку відправник (ЦКУ) або вантажовідправник (ГКУ).

Характеристика договору також однакова: договір є двостороннім, реальним, відплатним.

Таким чином, за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачу), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Безпосередньо сам договір перевезення вантажу укладається між двома сторонами – відправником і перевізником. Питання відносно правового статусу одержувача вантажу в правовій науці є дискусійним. Є декілька точок зору, основні з яких можна згрупувати по наступних позиціях.

Першу позицію, найпоширенішу, свого часу відстоювали такі науковці, як О. С. Іоффе, В. Т. Смірнов, О. Н. Садіков, О. Л. Маковський, П. Д. Самойлович, М. Е. Ходунів, К. К. Яічков, В. М. Изволенський, Х. І. Шварц, Б. Л. Хаскельберг, Г. Б. Астановський, О. О. Карлов, Т. О. Фадеева та інші, суть якої полягає в тому, що одержувач вантажу є учасником договірних стосунків по перевезенню вантажу в якості третьої особи, на користь якої і був укладений договір.

Другу позицію свого часу обґрунтовували Г. С. Гуревич, М. Г. Масевич, І. М. Петров, суть якої полягала в тому, що одержувач вантажу є однією із сторін у тристоронньому договорі перевезення вантажу.

Третю позицію підтримували С. С. Алексєєв, Г. П. Савічев, Л. І. Рапопорт і М. К. Александров-Дольник, суть якої зводилася до одного – і відправник, і одержувач є однією стороною договору перевезення вантажу.

Виходячи з сенсу ст. 909 ЦКУ одержувачем вантажу є особа, яка має право на отримання вантажу. З урахуванням специфіки регулювання ГКУ в ст. 307 упор робиться на обов'язок перевізника видати вантаж уповноваженій на отримання вантажу особі – вантажоодержувачеві [2]. Право на отримання вантажу особою і передача вантажу уповноваженій на це особі мають однакові юридичні наслідки. Відмінність полягає в тому, що в господарському праві регулюються договірні стосунки суб'єктів господарської діяльності.

Підсумовуючи усе сказане, проводячи дане дослідження будимо виходити з того, що сторонами договору є відправник і перевізник, а одержувач вантажу в цьому договірному відношенні – третьою особою, хоча у нього є певні права та обов'язки.

Однією із специфічних рис договору перевезення вантажу залізничним транспортом є те, що виходячи з сенсу ст. 22 СЗУ стороною договору перевезення вантажу є залізниця, але усі необхідні документи готує, безпосередньо оформляє замовлення і підписує договір – залізнична станція [3].

Вивчаючи правове положення залізничної станції у своїй дисертації І.В. Булгакова дійшла висновку, що «станція виступає в якості основного оператора (оперативної служби) в організації відносин по перевезенню вантажів і є одним із головних учасників цих відносин, виступаючи в якості законного представника перевізника» [4].

Таким чином, істотними умовами договору перевезення вантажів залізничним транспортом виступатимуть:

По-перше, це предмет договору. Предметом договору перевезення вантажу виступають транспортні послуги, а конкретно – саме переміщення вантажу від місця передачі *відправником* вантажу *перевізникові* до місця отримання вантажу *одержувачем*. Іншими словами, основним елементом перевезення вантажу (завантаження, переміщення, відвантаження) є саме переміщення вантажу територіально, що не в якому випадку не зменшує

значення стадій завантаження і відвантаження, оскільки відправнику вантажу цікавий не процес переміщення, а процес отримання вантажу одержувачем.

По-друге, це строк виконання. Відповідно до тлумачення академічним тлумачним словником української мови строк – це «призначений, установлений момент, час виконання або настання чого-небудь» [5].

Іншими словами – це встановлений в договорі проміжок часу, в продовж якого перевізник зобов'язаний доставити вантаж до станції призначення, вказаний і погоджений з відправником, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків – у розумний строк (ст. 919 ЦКУ).

Встановлення кінцевого строку доставки вантажу важливе ще і тому, що відповідно до ч. 2 ст. 919 ЦКУ вантаж, не виданий одержувачеві вантажу впродовж тридцяти днів після закінчення терміну його доставки вважається втраченим, якщо іншими нормативними актами не встановлений триваліший термін.

По-третє, це ціна. Поняття ціни дане в ч. 1 ст. 189 Господарського кодексу України, відповідно до якої ціна – це виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування.

У відповідності з ст. 916 ЦКУ за перевезення вантажу стягується плата, яка визначається за домовленістю сторін або встановлюється нормативно-правовими актами. Ціна в договорі повинна бути зазначена у гривнях, за виключенням договорів у зовнішньоекономічній діяльності – де у випадках, встановлених законодавством або за згодою сторін – ціна може визначатися в іноземній валюті.

У-четвертих. До істотних умови необхідно віднести час і місце подання рухомого складу перевізником і доставки вантажу, призначеного до перевезення, вантажовідправником. При цьому, *час* подання рухомого складу або прийому вантажу – це конкретний день, визначений в цифровому позначенні, конкретний місяць певного року. *Місце* подання рухомого складу або приймання вантажу – визначена сторонами територія (будівля, які-небудь споруди), що дозволяє відправнику доставити вантаж, а перевізникові прийняти і завантажити переданий вантаж. Нормативно-правовими актами або за ініціативою однієї із сторін можуть бути передбачені і інші істотні умови договору. До таких умов необхідно віднести об'єми і терміни надання транспортних засобів для завантаження і перевезення вантажу [1, ст. 917].

Форма договору – письмова. При цьому, відповідно до Правил оформлення перевізних документів [6, п. 1.1., 1.2.] (надалі – Правила) при укладенні договору перевезення вантажу залізничним транспортом, необхідно на станції відправлення вантажу оформити відповідні документи (залежно від специфіки вагонів, вантажу), основною з яких є накладна.

Накладна є обов'язковою двосторонньою письмовою формою угоди на перевезення вантажу, яка укладається між відправником та залізницею на користь третьої сторони – одержувача. Накладна одночасно є договором застави вантажу для забезпечення гарантії внесення належної провізної плати та інших платежів за перевезення. Накладна супроводжує вантаж на всьому шляху перевезення до станції призначення, де видається одержувачу разом з вантажем.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. за № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22.
3. Статут залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 457. *Офіційний вісник України*. 1998. № 14.
4. Булгакова І. В. «Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні» : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.
5. Словник української мови : Академічний тлумачний словник (1970-1980) URL: <http://sum.in.ua/s/strok> (дата звернення: 06.05.2022).
6. Правила оформлення перевізних документів : Наказ Міністерства транспорту України 21.11.2000 № 644 (у редакції наказу Міністерства інфраструктури України від 08.06.2011 № 138), Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 листопада 2000 р. за № 863/5084.

УДК 346.5
Orcid 0000-0001-8547-0842
Orcid 0000-0002-1203-8933

Хрімлі Катерина Олександрівна,
науковий співробітник
Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»,
кандидат юридичних наук
e-mail: khrimlikateryna@gmail.com
Гостєва Олена Юрївна,
провідний економіст
Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»
e-mail: egoste@ukr.net

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

За прогнозами Міжнародного валютного фонду, наслідком воєнних дій на Україні у 2022 році, може стати падіння валового внутрішнього продукту на 10% і це, тільки за умовами, якщо бойові дії не припиняться найближчим часом, та 25-35% у разі більш тривалої війни.

Оцінити збитки, які буде спричинено війною для української економіки, можливо буде тільки після закінчення бойових дій. На цей час, за словами міністра фінансів України С. Марченка, «бойові дії відбуваються в 10 регіонах, де розташовані підприємства, що становили приблизно 50% ВВП країни. На частку 10 регіонів, де відбуваються бойові дії, зокрема Харків, Київ та Маріуполь, припадає половина ВВП України. Багато логістичних ланцюжків повністю зруйновано, багато підприємств знищено фізично, деякі – не можуть працювати в режимі війни, багато працівників просто поїхали. Міністерство економіки вважало, що втрати становитимуть від третини до половини ВВП. За іншою оцінкою, йдеться про \$500 млрд» [1].

Якщо повернутися до озброєного конфлікту, який почався у 2014 році на Сході України, то, під час нього економіка країни зазнала кризи: валютні резерви скоротилися, ВВП знизився майже на 20%, а інфляція сягнула майже 60%. За рахунок підтримки міжнародного співтовариства та кредитів МВФ у 2015 р. економічну ситуацію вдалося стабілізувати і навіть досягти зростання ВВП [2, с. 75]. Також, відповідно до даних Державної статистики України, валовий внутрішній продукт у 2021 році зріс, реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2021 році у порівнянні з 2020 роком збільшився на 3,4% [3].

Тобто з часом економіці України вдалося зазнати певних змін до покращення доки не почались бойові дії по всій її території.

Отже, в умовах повоєнного стану економіка постраждалих від воєнних дій регіонів України потребує пошуку необхідних заходів, метою яких повинне стати найшвидше економічне відновлення цих територій. Безперечно, за таких умов пріоритетним завданням Уряду України стає пошук ефективних правових та економічних механізмів задля посткризового відновлення та розвитку цих регіонів. Таким механізмом може стати використання спеціальних правових режимів організації та здійснення економічної діяльності.

Як вказує Іванов С.В. «відновлення економіки має відбуватися на основі розробки спеціальних програм з «реанімації» господарської діяльності країни, спрямування всіх зусиль на відновлення сфери промисловості та сільського господарства. Відновлення економіки після збройного конфлікту так само вимагає розробки заходів, необхідних для відродження і подальшого розвитку економіки конкретного регіону, повернення населення та забезпечення гідних умов його існування, вирішення породжених конфліктом різноманітних соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграції з іншими регіонами країни, розробки механізму забезпечення джерел відновлення» [3, с. 78].

Однією з спеціальних програм з реанімації господарської діяльності постраждалих регіонів має стати запровадження спеціального режиму господарювання. Як вказується авторами Науково-практичного коментаря Господарського кодексу України, «спеціальний режим господарювання – це інститут господарського законодавства, що визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на визначеній території або в певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і запроваджується для досягнення цілей, встановлених державою» [4, с. 416]. Саме такими цілями, про які йде мова у вищезгаданому визначенні, повинні стати відродження зруйнованих промислових підприємств, об'єктів соціальної інфраструктури, зростання валового внутрішнього продукту, створення нових робочих місць тощо.

Якщо звернутися до поглядів науковців, то на думку Редько К.Ю. використання спеціальних правових режимів економічної діяльності можливо стати механізмом для покращення ситуації. «Світовий досвід підтверджує, що це ефективний механізм стимулювання прискореного економічного розвитку» [5].

До сфер господарювання, в яких можуть запроваджуватися спеціальні правові режими економічної діяльності, науковка О.О. Єгорова відносить як спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку, так і наукові, інвестиційні, промислові парки, бізнес-інкубатори [6, с. 212].

Як зазначає Іванов С.В. «розвиток економіки у постраждалих регіонах може забезпечити тільки створення (спочатку на підконтрольних територіях, а потім і на деокупованих) спеціальних економічних зон і науково-виробничих парків. Таке створення стимулюватиме розвиток виробництв, заснованих на

нових передових технологіях, збільшення кількості робочих місць, обсягу експорту тощо» [2, с. 87].

Вирішенням проблем регіонів України, які постраждали внаслідок бойових дій, може стати надання їм статусу територій пріоритетного розвитку та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності.

Слід зауважити, що ще до початку бойових дій у лютому 2022 року на Україні, Урядом України, було зроблено певні кроки у цьому напрямку. Так, для Донецької та Луганської областей було запропоновано надання статусу територій пріоритетного розвитку та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності на цих територіях. Отже, було прийнято наступні документи: Розпорядженням Кабінету Міністрів від 23.12.2020 р. № 1660-р схвалено Концепцію економічного розвитку Донецької та Луганської областей, згідно з якою Донецька та Луганська області мають стати територією для реалізації особливих економіко-правових умов з комплексного впровадження системи управління та організації економічних процесів, які у подальшому можуть бути масштабовані на всю територію України; Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 276-р затверджено План пріоритетних дій уряду на 2021 рік, згідно з яким, в рамках реінтеграції тимчасово окупованих територій, заплановано розробка законопроекту «Про запровадження експерименту щодо створення території пріоритетного розвитку на території Донецької та Луганської областей» і пов'язаних законопроектів, що передбачатимуть особливі умови оподаткування, а також розподілу зібраних на таких територіях податків і митних зборів» (підготовку даного законопроекту віднесено до відання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Для розвитку цього питання Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 затверджено Національну економічну стратегію 2030, яка включає ряд положень, передбачених Концепцією економічного розвитку Донецької та Луганської областей, прийнятої 23.12.2020 р. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1660-р «Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей», а також відповідно до п. 65 плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 276-р, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року», яка має почати діяти з 01.01.2022 року. Отже, певний досвід з правового регулювання відродження постраждалих регіонів України від бойових дій Уряд України вже має. В цьому напрямку також можна приймати рішення щодо регіонів України, які зруйновано під час бойових бій у 2022 році.

Таким чином, шляхом до вирішення таких гострих питань, з якими зіткнулись регіони України, які постраждали внаслідок бойових дій, як: зруйнована промисловість та соціальна інфраструктура, падіння валового внутрішнього продукту, вимушена міграція робочої сили та ін., може стати

запровадження спеціальних правових режимів організації та здійснення економічної діяльності на територіях України. Запровадження цих правових режимів може сприяти виходу з соціально-економічної кризи, відновленню країни та подоланню негативних наслідків від бойових дій.

Список використаних джерел:

1. На 10 охоплених війною регіонів приходить 50% ВВП України: Інтерв'ю Міністра фінансів України Сергія Марченко. *Веб сайт Forbes*. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/na-desyat-okhoplenikh-viynouyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>.

2. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1(686). С. 75-89.

3. Державна служба статистики: Експрес-випуск. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/25.pdf>.

4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

5. Редько К.Ю. Можливості спеціальних правових режимів економічної діяльності для відродження економіки України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*: збірник наукових праць. 2018. № 15. С. 27–35. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/135921/132897>.

6. Єгорова О.О. Спеціальні правові режими економічної діяльності у сучасній регіональній політиці в Україні. *Стратегічні пріоритети*: наук.-аналіт. збірник. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2009. № 2. С. 211–217.

УДК 347.453

Orcid 0000-0001-6488-1706

Петренко Ганна Олександрівна,
доцент кафедри господарського та
адміністративного права, к.е.н., доцент,
e-mail: petrenko@donnu.edu.ua

Борзенкова Ліна Павлівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЩОДО ОРЕНДИ КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

В сучасних умовах подовження реформи децентралізації однією з головних проблем залишається врахування потреб для мешканців тих населених

пунктів, які не є адміністративним центром громади. Особливо актуальним це питання є для громад, які мають досить велику територію і значну відстань від окремих населених пунктів, і в тому числі до адміністративного центру. Впровадження «інституту старост» надало можливість жителям навіть найменших сіл за сприяння старости не лише отримувати більшість необхідних послуг на місцях, а й брати участь у розвитку своєї громади та впливати на рішення місцевої влади, але низка питань щодо повноважень старости в русі управління громадою ще потребує подальшого дослідження.

Ще у 2018 році набрав чинності Закон України від 03.04.2018 № 2379-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення», який врегулював питання добровільного приєднання територіальних громад до міст обласного значення. Документ дозволяє містам обласного значення згуртувати навколо себе сусідні сільські та селищні ради і стати центром об'єднаної громади [1].

На сьогодні правовий статус старости визначає Закон України «Про місцеве самоврядування», а саме стаття 54-1, положення про старосту міської територіальної громади, яке розроблено відповідно до Конституції України, законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», інших актів законодавства та Регламенту відповідної місцевої ради та визначає права і обов'язки старости, порядок його обрання та припинення повноважень, порядок звітування, відповідальність та інші питання, пов'язані з діяльністю старости. Так, ч. 5. п. 8 статті 54-1 ЗУ «Про місцеве самоврядування» [2] визначається, що староста має право на участь у підготовці проектів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу. Отже, якщо комунальне майно, що розташоване на території старостинського округу, здається в оренду підприємствам, установам, організаціям чи іншим особам, староста, як посадова особа повинен бути залученим до прийняття рішення. Наприклад, декілька ОТГ, під час створення старостинських округів, увійшли до складу міських територіальних громад. Тобто, частина повноважень старости були передані міським радам, адже відповідно до чинного законодавства договори укладає керуючий орган місцевого самоврядування, а саме, виконавчий комітет.

Слід зазначити, що згідно ч. 5 статті 54 Закону староста бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням. Тобто, постає питання, в яких саме рішеннях ради та її виконавчого комітету староста бере участь. Розглядаючи ст. 26 Закону, визначаємо, що особливо важливим є п. 22 ч.1 про «затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого

самоврядування». Відповідно до цього пункту, рада може затвердити програми розвитку відповідних старостинських округів і визначити роль старости у їх виконанні [3].

Так, право користування і розпорядження комунальною власністю належить членам територіальної громади, саме вона виступає в ролі власника першого рівня. У той же час, на практиці ця правомочність громадян в більшій частині є декларативною, як власник комунального майна населення виступає більш ніж опосередковано. Воно лише володіє комунальною власністю, передаючи право розпорядження і користування нею в частині видання нормативних актів виключно відповідному органу місцевого самоврядування, який здійснює це право самостійно, в порядку, встановленому чинним законодавством [4, с. 145].

Староста не є стороною в будь-якому договорі, який укладається органами місцевого самоврядування. Згідно з п. 16 ч. 4 статті 42 вищезазначеного Закону повноваженнями на укладення договорів від мені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету наділений сільський, селищний, міський голова. Водночас це не дає підстав говорити про те, що староста має залишатися осторонь таких відносин - він може здійснювати інші, не менш важливі дії у договірної діяльності органів місцевого самоврядування. Староста може ініціювати укладання договорів, складати проекти договорів в інтересах територіальної громади. Співпрацюючи із сільським, селищним головою, староста може рекомендувати укладання тих чи інших договорів, оскільки будучи на місці, він завжди краще знає потреби та інтереси територіальної громади [5, с. 21-22].

В умовах сьогодення запровадження воєнного стану в Україні стало каталізатором оптимізації орендних відносин і органи місцевого самоврядування повинні адаптуватися до сучасних реалій. 13 квітня 2022 року набрав чинності Закон України № 2181-IX «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [6], який передбачає наділення Кабінету Міністрів України повноваженнями встановлювати особливі процедури щодо оренди державного та комунального майна на період дії воєнного стану. Зокрема, це повноваження щодо: порядку надання згоди на передачу майна в оренду; формування стартової орендної плати; продовження договору оренди строк дії якого закінчується під час дії воєнного стану; припинення договору оренди та підписання акту повернення майна з оренди; визначення вартості об'єкта оренди, розрахунку орендної плати та інших обов'язкових платежів, механізму підтвердження права на застосування пільгової орендної плати тощо.

Доцільно зазначити, що виконавчий комітет своїм рішенням має створити комісію зі здійснення контролю за виконанням умов договорів оренди, яка безпосередньо і буде здійснювати перевірку дотримання договірних умов діючих договорів оренди. При проведенні перевірки договорів оренди доцільно враховувати цільове використання орендованого майна відповідно до умов договору, стан та умови збереження орендованого майна, наявність

суборендарів, наявність поліпшень і дозволів на їх здійснення, а також наявність заборгованості зі сплати орендної плати [7].

Таким чином староста може брати участь при укладенні договору оренди, сприяти контролю за виконанням укладених договорів, а саме, будучи на місці, проконтролювати, чи використовується відповідний об'єкт комунальної власності за призначенням. Староста є низовою ланкою в системі управління на місцях, який опікується потребами кожного мешканця в рамках життєдіяльності громади у ввіреному йому старостинському окрузі і робить своєрідний «зріз» на захист його інтересів. Також, можна передбачити, щоб копія договору надавалась старості, аби він володів інформацією щодо предмету та істотних умов договору. Це буде ще однією з форм співпраці старости з органами місцевого самоврядування, що дасть можливість забезпечити стабільність і розвиток об'єднаних територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Яким чином староста може впливати на запровадження місцевих зборів та податків? Радник старости. 2021. № 4. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2019/december/issue-4/>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст.170.
3. Ткачук А. Отже, про старост. 24.09.21. *Інститут громадянського суспільства*. URL: <https://www.csi.org.ua/news/otzhe-pro-starost/>
4. Гуськова І.Б. Комунальна власність як ресурс місцевого самоврядування *Державне управління*. 2013. № 21. С. 144-147.
5. Організація діяльності старости ОТГ: питання і відповіді. Хмельницький. *Хмельницький центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій*. 2019. 56 с.
6. Про внесення змін до Закону України "Про оренду державного та комунального майна": Закон України від 1 квітня 2022 року № 2181-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-20#Text>
7. Окремі питання оренди комунального майна, відмінного від земельних ділянок, в умовах воєнного стану. 12.04.2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14787>

Шерстюк Світлана Валеріївна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
трудового та аграрного права
Державного біотехнологічного університету,
кандидат економічних наук, доцент
e-mail: svitlashka2906@gmail.com

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Взагалі ідея створення такого органу як Рада Національного банку України не є суто ініціативою або «ноу-хау» України. У Німеччині існує відповідна їй за функціями Рада центральних банків, в Японії – Комітет визначення монетарної політики, в Австрії – Рада директорів, у США – Рада управляючих [1, с. 15-36]. Є подібні органи в центральних банках й інших країн. Відрізняються вони між собою, як правило, складом і порядком формування, обсягом функцій і повноважень, проте характерними для всіх є принципи функціонування, згідно з якими зазначені утворення визначають лише базові, глобальні питання діяльності центральних банків, не втручаючись в їхню оперативну діяльність.

Відповідно до ст. 100 Конституції України Рада Національного банку розробляє Основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [2]. Тобто, одночасно з визначенням за Національним банком головної ролі у забезпеченні стабільності грошової одиниці Конституція значно підвищує його відповідальність, покладаючи обов'язок розробки основних засад грошово-кредитної політики та контролю за її проведенням на один з його керівних органів – Раду Національного банку України.

Правовий статус Ради Національного банку України згідно з ч. 2 ст. 100 Конституції України визначається законом. У зв'язку з цим існувало дві точки зору:

- 1) правовий статус Ради має визначатись Законом про Національний банк України;
- 2) правовий статус Ради має визначатись окремим спеціальним законом.

Домінуюча точка зору багатьох народних депутатів Верховної Ради України та окремих вчених-юристів полягала в тому, що правовий статус Ради повинен визначатись єдиним Законом про Національний банк України. Ця точка зору виходить з того, що ст.100 Конституції України розглядає як орган Національного банку України, тобто редакція даної статті не передбачає існування окремого закону. Проте це не завадило групі народних депутатів Верховної Ради України ще в грудні 1998 року внести законопроект «Про Раду

Національного банку України», що передбачав створення автономного державного органу з питань грошово-кредитної політики, який фактично мав здійснювати наглядові функції. У зв'язку з цим, вважаємо досить слушними аргументи, викладені у висновку науково-експортного управління Секретаріату Верховної Ради України від 30 грудня 1998 року щодо вищезазначеного законопроекту [3]. Так, висновок констатує, що згідно зі ст. 100 Конституції України, орган, що утворюється, називається Рада Національного банку України (а не наглядова Рада) і має функції щодо розробки основних засад грошово-кредитної політики та контролю за її проведенням. Таким чином, назва та функції цього органу визначені в Конституції України і дають підстави стверджувати, що цей орган є складовою структури Національного банку України. Він не може підміняти собою керівні органи та створювати двовладдя в управлінні Національним банком України, як це фактично пропонувалося у законопроекті.

На нашу думку, пропозиція щодо прийняття окремого закону про Раду Національного банку України не узгоджується з основними принципами функціонування центрального банку, суперечить світовій практиці законодавчого регулювання питань грошово-кредитної політики і не враховує положення Конституції України, яка не містить жодного натяку на окремий закон про Раду Національного банку України. В ст. 100 Конституції України лише наголошується на тому, що статус названого органу має визначатися правовим актом на рівні закону, а не підзаконним актом. Крім того, ст. 99 Конституції України однозначно покладає забезпечення стабільності грошової одиниці на Національний банк України. У разі створення Ради у відповідності з вище згаданим законопроектом як окремого державного органу, зазначене положення Конституції України було б порушено, оскільки Національний банк України не зміг би визначати грошово-кредитну політику і забезпечувати стабільність грошової одиниці. Тому визначення правового статусу Ради Національного банку України було абсолютно обґрунтовано віднесено до відповідного розділу Закону України «Про Національний банк України»[4].

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» Рада Національного банку України складається з чотирнадцяти осіб, одна половина з яких призначається Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови, а інша – Президентом України шляхом прийняття відповідного указу.

До того ж, як зазначається у ст.12 Закону України «Про Національний банк України» Голова Національного банку України не може бути одночасно Головою Ради Національного банку України. На нашу думку, це не зовсім узгоджується з п.18 ст. 85 Конституції України, за яким Верховна Рада України призначає не Голову Правління, а Голову Національного банку України як вищу посадову особу центрального банку, гаранта стабільності та послідовності у діяльності центрального банку, починаючи від формування грошово-кредитної політики і закінчуючи її втіленням. У всіх без винятку країнах, де існує дворівнева система керівних органів центрального банку, голова центробанку

очолює як орган, що формує грошово-кредитну політику, так і виконавчий орган [5, с. 52-68]. Тому підпорядкування Голови Національного банку України Голові Ради Національного банку України, який не є конституційною особою і, на відміну від Голови НБУ, призначається не Верховною Радою України за поданням Президента України, а обирається членами Ради Національного банку України, суперечить Конституції України.

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що саме Голова Національного банку України має очолювати Раду Національного банку України за конституційним статусом цієї посади, що саме й впливає з аналізу положень Конституції України.

До того ж, аналізуючи норми Закону України «Про Національний банк України», можна зазначити, що Рада Національного банку України є керівним органом Національного банку України із спеціально визначеною Конституцією України правосуб'єктністю – розроблення основних засад грошово-кредитної політики та контролю за її проведенням. Згідно зі ст. 1 Регламенту Ради Національного банку України Рада є керівним колегіальним органом Національного банку України [6].

Одночасно, законом на неї покладаються й певні управлінські функції. Так, Рада Національного банку України дає згоду на призначення та звільнення членів Правління, встановлює форми оплати праці співробітників Національного банку України, затверджує кошторис його доходів і витрат. Отже, з одного боку, Рада Національного банку України є органом з чітко визначеними функціями Конституцією України, а з іншого – органом, що здійснює певний обсяг управлінських функцій. Все це дає підстави зробити висновок, що Рада Національного банку України є керівним органом Національного банку України зі змішаною правовою природою.

Список використаних джерел:

1. Поляков В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт. М.: Инфра, 1996. 192 с. 2. Конституція України від 28.06.1996. (Остання редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1-%80-#Text> 3. Висновок науково-експертного управління Секретаріату Верховної Ради України від 30.12.98 р. № 1157/16 // Поточний архів НБУ за 1999 рік. Справа №18-109. 4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999. (Остання редакція від 11.02.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> 5. Банки и банковские операции: Учебник для вузов / Е.Ф. Жуков, Л.М. Максимова, О.М. Маркова и др.; Под ред. проф. Е. Ф. Жукова. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 471 с. 6. Про Регламент Ради Національного банку України: Рішення Ради Національного банку України від 10.07.2020 № 21-рд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr021500-20#Text>

УДК 342.7:004.7
Orcid 0000-0002-4744-7403
Orcid 0000-0002-8620-1887

Микитюк В.О.,
к.п.н., доцент кафедри
публічного та приватного права
Державного біотехнологічного університету
Микитюк С.О.,
к.п.н., доцент кафедри
суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти
ХНПУ імені Г.С.Сковороди
e-mail: svemyky@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток інформаційних комунікаційних технологій дозволяє користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Сучасна мережа Інтернет сприяє перебудові ціннісних орієнтирів людства та його соціальних структур, широкому використанню у повсякденному житті, в управлінні державою, у сфері дистанційної освіти, що впливає на необхідність правового регулювання і закріплення онлайн прав і свобод громадян.

Онлайн середовище розширює можливості кожного, які раніше вважалися нездійсненими, але створення безпечного середовища є вимогою часу. На сьогоднішній день Україна врегулювала значну кількість питань, пов'язаних з онлайн простором. Так, відповідно до п. 54 Закону України “Про електронні комунікації” чітко визначено, що “мережа Інтернет (Інтернет) - глобальна електронна комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами” [1].

Кількість інтернет-користувачів постійно збільшується, вираження поглядів у мережі нескінченні, що, на жаль, призводить до виникнення значної кількості проблем в онлайн середовищі, пов'язаних з дотриманням прав людини. Цей факт активно почав обговорюватися на рівні європейських держав і міжнародних організацій і у Резолюції Ради ООН з прав людини було закріплено: «права, які людина має офлайн, мають так само захищатися в онлайн-середовищі, зокрема свобода вираження поглядів, яка діє незалежно від кордонів та обраних людиною засобів комунікації (медіа), відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права» [Резолюції 38/2018 Рада ООН].

Не менш важливим є захист цифрових прав громадян на рівні чинного національного законодавства, а саме використання загальних норм конституційного, кримінального, цивільного та адміністративного права. Водночас правове регулювання прав і свобод у мережі Інтернет в Україні потребує доопрацювання з урахуванням стандартів, розроблених у країнах Європейського союзу.

Одним із важливих прав інтернет-користувачів, закріплених українським законодавством є доступ до інтернету як до універсальної послуги, яка передбачає надання таких послуг (сервісів): електронна пошта, пошукові системи (що дають змогу здійснювати пошук усіх типів інформації), основні електронні засоби навчання та освіти, електронна комерція, інтернет-банкінг, доступ до електронного урядування, соціальні мережі та сервіси обміну повідомленнями в мережі Інтернет, голосові та відеоз'єднання [1; ст. 2].

Крім того, право на доступ до Інтернету включає цінову доступність для всіх категорій населення і розширення території, на якій має бути здійснено забезпечення доступу до універсальних електронних комунікаційних послуг. Особливу увагу звернено до осіб з інвалідністю, які мають право рівного доступу до електронних послуг, у тому числі обсягів та якості інформації, можливість скористатися вибором постачальників послуг.

Слід звернути увагу, що є багато обговорень щодо правомірності обмеження доступу до мережі Інтернет. Тож, відповідно до Закону України “Про електронні комунікації” постачальники електронних комунікаційних мереж або послуг зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення сталого функціонування мереж електронних комунікацій, що використовуються для надання електронних комунікаційних послуг в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану, брати участь в оповіщенні населення. В умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану усі електронні комунікаційні мережі незалежно від форми власності використовуються для забезпечення потреб національної безпеки, оборони, охорони правопорядку. Для припинення терористичної діяльності в порядку, що встановлюється законом, може здійснюватися тимчасове обмеження надання електронних комунікаційних послуг споживачам, що перебувають у визначеному районі проведення антитерористичної операції [1].

Проте, відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, який був запроваджений на території України у зв'язку з російською агресією, військове командування разом з військовими адміністраціями може забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі, у випадку загрози національній безпеці [2].

Онлайн право на приватне життя і захист даних передбачає захист інформації з боку постачальника про кінцевого користувача та наданні електронних комунікаційних послуг, захист від спаму. Захист інформації і даних включає: персональних даних споживача, факту отримання кінцевим користувачем електронних комунікаційних послуг, зміст інформації (що передається або отримується кінцевим користувачем), обсягу, змісту, маршрутів

передачі інформації, даних про місцезнаходження (виключенням є виклик до служби екстреної допомоги за номером 112) [1].

Без згоди (замовлення) кінцевих користувачів мережі Інтернет нормами Закону забороняється умисне масове розсилання електронних, текстових та мультимедійних повідомлень (спам). Для надсилання реклами з метою продажу товарів або послуг кінцеві користувачі можуть використовувати номери телефонів чи інші мережі ідентифікатора абонента лише за умови наявності згоди останнього [1].

Правове регулювання онлайн права на освіту та доступ до знань надало можливість запровадити дистанційне навчання - "індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій"; забезпечило можливості громадян реалізувати конституційне право на здобуття освіти та професійної кваліфікації, підвищення кваліфікації незалежно від стану здоров'я, місця проживання та інших чинників [Положення від 25.04.2013 № 466]. Крім того, при асинхронному режимі дистанційного навчання активно застосовують такі засоби, як електронна пошта, форум, соціальні мережі тощо.

Закріплення прав на рівні національного законодавства дає можливість здійснювати захист прав і інтересів інтернет-користувачів як у досудовому порядку вирішення спору - звернення (скарги) щодо надання електронних комунікаційних послуг постачальнику електронних комунікаційних послуг, регуляторному органу, іншим органам державної влади відповідно до компетенції, а також на їх розгляд та належне реагування щодо поновлення його прав і захист законних інтересів відповідно до законодавства. Так, Конституція України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Залежно від порушення ефективним засобом правового захисту може бути розслідування, відновлення доступу та компенсація [3].

Отже, останні події, що відбуваються в Україні, від пандемії до запровадження воєнного стану, спричинили розширення використання мережі Інтернет, в якій працюють, спілкуються, навчаються мільйони користувачів, тож правове регулювання функціонування мережі Інтернет, онлайн прав і свобод людини стає все більш актуальним і необхідним. Значний крок для запровадження загальних стандартів правового регулювання онлайн прав людини було зроблено Радою ООН, яка визначила необхідність захисту всіх офлайн прав в онлайн середовищі. Зміни продовжили відобразитися в українському законодавстві і сьогодні ми вже можемо говорити про правове регулювання прав і свобод людини в мережі Інтернет, серед яких доступ до Інтернету, право на приватне життя і захист даних, право на освіту та доступ до

знань, які передбачають не лише проголошення, а і відповідний захист у разі необхідності.

Список використаних джерел:

1. Про електронні комунікації. Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20/conv#n483>
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-III. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. В. Володовська, М. Дворовий Інтернет свобода в Україні 2020. Дотримання прав людини та основоположних свобод в Інтернеті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dslua.org/wp-content/uploads/2021/09/Internet-svoboda-2020> р.

Мешкова Каріна Олександрівна,
Харківський національний
педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
викладач кафедри цивільно–правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського

ЩОДО ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ АБО ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Цивільні правовідносини зі своєю складною правовою природою неминуче набувають нових істотних характеристик залежно від об'єктивних зовнішніх умов у режимі реального часу. Введення в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку з військовим конфліктом на території нашої держави суттєво вплинуло на видову зміну напрямків реалізації цивільних правовідносин. Йдеться насамперед про обмеження прав і свобод громадян.

Найболючішою проблемою, в першу чергу для фізичних осіб, в ці тяжкі часи виявилися питання щодо порушення права приватної власності, зокрема, можливість примусового вилучення майна у власника; обмеження власника в праві користування (насамперед, недоступність майна для користування) та розпорядження майном; знищення, пошкодження, знецінення власного майна; додаткові витрати на внутрішню міграцію чи вимушений від'їзд за кордон та ін.

Верховною Радою України було прийнято за основу проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, № 7198 від 24 березня 2022 р. 1 квітня 2022 року даний проект прийнято за основу в першому читанні.

Метою розроблення цього проєкту закону є визначення правових та організаційних засад надання державою компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією РФ з дня набрання чинності Указом Президента від 24 лютого 2022 р. №64 « Про введення воєнного стану в Україні».

Враховуючи ступінь актуальності проблематики та значимість питань компенсації за пошкожене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій на території нашої держави, доцільним є аналіз деяких положень даного проєкту.

Якщо оглядово оцінювати зміст вказаного законопроєкту, слід зазначити, що за його рамками залишилися питання, предметно пов'язані з визначенням джерел надходження коштів та їх розподілом на відшкодування компенсацій, при цьому робиться чіткий акцент на те, що реалізація зазначених цілей не вимагає додаткових фінансових вкладень з боку державного та місцевого бюджетів. Можливо, автори вважають, що потоки та розмір міжнародного фінансування в майбутньому допоможуть визначитися з цими напрямками, однак така невизначеність уже зараз викликає питання.

Авторами законопроєкту об'єктом компенсації вказується виключно нерухоме майно, проте, якщо говорити про шкоду, що заподіюється приватної власності внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, навряд чи можна обмежитися лише втратами житлового фонду. До майна осіб (зокрема, фізичних осіб), яке вони втратили чи можуть втратити у такій ситуації, належать і кошти, і майнові права отримання речей чи майнового задоволення з інших осіб, які для власника можуть становити неабияку життєво необхідну цінність в існуючих умовах.

Не менш суттєвим спірним моментом є категорично однозначна вказівка адресата компенсації – це виключно громадяни України. Проте, відповідно до ст. 26 Конституції України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються такими ж самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року « Про введення воєнного стану в Україні» будь-які обмеження прав і свобод, зазначених у статті 26 Конституції України, не згадуються.

Серед тих осіб, які втратили дах над головою, або житло яких пошкоджено, чималу групу складають особи, які взагалі не приватизували житлові приміщення, де вони мешкали до початку військового конфлікту. Законопроєкт вказаних осіб залишає наразі без можливості отримати компенсацію.

До кола спірних питань належить і питання встановлення максимального компенсаційного розміру 150 кв.м за одиницю нерухомості за загальним правилом. Розрахунок вартості 1 кв. м площі об'єкта передбачається визначати за методикою, встановленою Кабінетом Міністрів України. Про цю методику сьогодні можна говорити поки що як на перспективу, але вже зараз викликає

питання, як порівняти обмеження в 150 кв. м, що покривають допустимий для компенсації метраж житлових приміщень у багатоквартирному будинку зі зруйнованими будинками приватного сектора, площа яких може бути над 200 кв.м.

Вказаний законопроект є одним з трьох законопроектів, які надані до розгляду. Мова йде також про законопроект «Про державну реєстрацію збитків, завданих внаслідок зброєної агресії Російської Федерації» та законопроект «Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок зброєної агресії». Але суттєві неузгодженості мають місце як і між цими трьома законопроектами, так і між ними та діючим законодавством.

Пріоритетним питанням правового регулювання питань цивільно-правової сфери, у тому числі і питань захисту приватної власності саме у період військового конфлікту є обов'язкове поєднання та узгодженість міжнародного гуманітарного права з внутрішнім приватним правом.

Наразі вирішення багатьох суперечностей і неоднозначних питань у запропонованих законопроектах є сьогодні принциповими і нагальними в процесі забезпечення відновлення прав власників, майно яких знищено чи пошкоджено внаслідок бойових дій на території нашої держави, тим більше, що йдеться про втрату майна особами, яке для них є життєвою необхідністю, тому вимірювати компенсаційний характер відшкодування частковими замірами та вибірково в такому випадку навряд чи допустимо.

УДК 347

Orcid 0000-0002-6202-3000

Циркуненко Олена Валеріївна,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України як основний закон держави чітко закріплює виключні повноваження щодо здійснення правосуддя за судами України [1].

Судова влада, відповідно до теорії й практики розподілу влади, є незалежною самостійною сферою публічної влади, яка створена для вирішення соціальних конфліктів, покликана забезпечувати захист прав і свобод людини й громадянина [2].

Правосуддя є однією з основних функцій судової влади, діяльністю судових органів.

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах.

Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13)[3;4;5].

Карколомне повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію суверенної України внесло корективи у всі сфери діяльності як державних механізмів, так і громадян. Не стала виключенням і діяльність судової системи.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [6] було чітко регламентовано роботу судів як органів судової влади, яка полягала у виконанні положень Конституції України щодо неможливості делегування функцій судів, привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, створення надзвичайних та особливих судів, скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства.

Чітка організація роботи судів дала можливість здійснювати правосуддя у штатному режимі, що сприяло реалізації конституційного права людини на судовий захист. Слід зазначити, що у воєнний період Верховним Судом було ухвалено більш ніж 1500 рішень. Однак, кількість звернень громадян до судів нижчих інстанцій знизилась з 30000 на місяць до 11500.

Щодо порядку здійснення правосуддя у воєнний стан судами різних інстанцій слід зауважити, що процедура розгляду справ в Верховному Суді здійснювалась у законодавчо встановленій письмовій формі, що не викликало ускладнень; розгляд справ судами апеляційної інстанції ускладнювався неможливістю виклику сторін в судове засідання; потребує вдосконалення процедура звернення за захистом порушених прав до місцевих судів в системі Електронний суд.

Особливістю організації роботи судів, які опинилися на окупованих територіях, на територіях, де ведуться активні бойові дії або були зруйновані, (5 % від загальної кількості судів)[7] щодо здійснення ними правосуддя стала зміна територіальної підсудності судових справ, що розглядаються в цих судах, або зміна місцезнаходження судів на підставі ЗУ «Про воєнний стан», «Про судоустрій і статус судів» та Розпоряджень Верховного Суду про визначення територіальної підсудності справ. Слід зазначити, що на цей час вже є випадки відновлення підсудності деяких судів [8]

З метою забезпечення доступу до правосуддя, реалізації права на судовий захист, а також забезпечення належного функціонування судової влади та на виконання положень пункту 56 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення», статті 131 Конституції України, ЗУ «Про судоустрій і статус судів» було розпочато процедуру відрядження суддів місцевих судів, що розташовані на територіях, на яких ведуться активні бойові дії, територіальну підсудність яких було змінено. Перелік судів для переведення суддів налічує 178 судів, до яких будуть здійснюватися відрядження суддів. [9].

Також слід звернути увагу, що для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу в період воєнного стану доступ до публічних сервісів, таких як Єдиний державний реєстр судових рішень та Стан розгляду справ. Однак, ЄДРСР продовжував функціонувати у внутрішній мережі судової системи та наповнюватися новими судовими рішеннями. Відновлення повного доступу до зазначених інформаційних ресурсів відбудеться після закінчення дії воєнного стану на території України.

У зв'язку з воєнним станом в Україні в судах з'явилися певні категорії справ, в яких відсутня судова практика: усиновлення, визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану, відшкодування збитків, завданих у наслідок воєнної агресії РФ, трудові спори в умовах воєнного стану відповідно до нового Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»[10]. Для правильного їх вирішення потребують перегляду відповідно до зазначених категорій справ такі процесуальні інститути як доказування, сплата судового збору.

Оголошення воєнного стану виявило нагальні проблеми щодо необхідності запровадження нових процесуальних механізмів, які б забезпечували безперервне здійснення правосуддя в таких умовах. Мова йде про запровадження дистанційного розгляду справ. На даний момент триває активна дискусія щодо внесення змін до процесуального законодавства між відповідними Комітетами ВР України та Верховним Судом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР (у редакції від 21 лютого 2019р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.
2. Попадинець Г.О. Сутність, зміст та основні ознаки судової влади. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 4. 2021. С.114-117.
3. Електронний ресурс. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Електронний ресурс. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Електронний ресурс. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
7. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/234568>
8. Електронний ресурс. - Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/
9. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://pravo.ua/startuvala-protseduraty-mchasovoho-perevedennia-suddiv-perelik-sudiv-ta-umovy/>
10. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>

Менделя Олена Олегівна,
молодший науковий співробітник
відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва
ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України
м. Київ, Україна
e-mail:elenamendelia@gmail.com
Науковий керівник: Заїка Ю.О., д.ю.н.
професор, головний науковий співробітник
відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва
ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України

СТРОК ВИКОНАННЯ СТРАХОВОГО ОBOB'ЯЗКУ З ВИПЛАТИ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗА ДОГОВОРОМ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Строк дії страхового покриття, як період, протягом якого здійснюється захист майнових інтересів страхувальника від негативного впливу реалізованих страхових випадків, відіграє важливу роль у встановленні терміну дії обов'язків страховика по виплаті страхового відшкодування. Страхування відповідальності має свої специфічні особливості, пов'язані, окрім іншого, із порядком встановлення факту реалізації страхового випадку та, відповідно, виникненням обов'язку страховика задовольнити обґрунтовані вимоги страхувальника (вигодонабувача) з виплати страхового відшкодування.

Чинне національне законодавство визначає страхування як відносини цивільно-правового характеру, пов'язані із захистом майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у випадку настання страхових випадків. Тобто ключовим тригером даних правовідносин виступає саме страховий випадок, який законодавець визначає як подію, передбачену договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі [1].

Водночас не можна однозначно погодитися із твердженням, що страховим випадком при страхуванні професійної відповідальності лікарів є вступ у силу рішення суду, яке встановлює майнову відповідальність лікаря і тягне за собою виникнення зобов'язання по страховій виплаті [2, с. 142]. Судове рішення не є страховим випадком, а лише зовнішнім проявом встановлення компетентними судовими органами певних фактів та застосування відповідних юридичних наслідків.

Реалізований в рамках дії страхового договору, страховий випадок зумовлює активізацію зобов'язань страховика, пов'язаних з оформленням всіх необхідних документів та своєчасного здійснення страхової виплати (страхового відшкодування). Практичний інтерес представляє встановлення періоду, в рамках якого реалізований страховий випадок зумовлює виконання страховиком взятих на себе за договором зобов'язань та потенційно можливого строку пред'явлення претензій з боку страхувальника (вигодонабувача) по виплаті страхового відшкодування.

Стаття 983 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає, що договір страхування набирає чинності з моменту внесення страхувальником першого страхового платежу, якщо інше не встановлено договором. У ст. 253 ЦК України визначено, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок [3]. Таким чином початком дії страхового договору, а отже і дії страхового покриття, за загальним правилом, буде наступний день після внесення страхувальником першого страхового платежу або іншої дати, зазначеної сторонами в самому договорі страхування (наприклад, день підписання договору страхування). Саме з початку дії договору страховик починає надавати страхову послугу, під якою розуміється діяльність страховика, результатом якої є страховий захист обумовлених страховим договором або законом майнових інтересів страхувальника, а також прийняття на себе майнових зобов'язань на підставах та у розмірі, передбачених договором страхування або законом [4, с. 140].

Кінцевим терміном дії страхового покриття буде вважатися остання дата дії договору страхування. В свою чергу, страхування відповідальності закладів охорони здоров'я за шкоду, спричинену життю або здоров'ю пацієнта під час медичного обслуговування останнього, характеризується відсутністю можливості встановлення страхового випадку одразу після його реалізації в кожній конкретній ситуації. Встановлення помилкових дій або бездіяльності медичного працівника, результатом яких настає цивільно-правова відповідальність закладу охорони здоров'я, що виступає в якості роботодавця, може знайти своє відображення лише через деякий час після медичного обслуговування, зокрема й після закінчення строку дії договору страхування. Проте реалізований в рамках дії страхового договору страховий випадок виступає підставою виконання страховиком своїх зобов'язань за договором страхування, навіть якщо строк дії договору закінчився.

Так, у ст. 599 ЦК України визначено, що зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. В свою чергу, позовна давність не поширюється, окрім іншого, і на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) [3]. Таким чином, зобов'язання страховика в договорі страхування відповідальності закладу охорони здоров'я, за умови належного виконання страхувальником своїх обов'язків за страховим договором, припиняються в останній день строку дії договору страхування або виконанням страховиком

свого обов'язку по виплаті страхового відшкодування, проведеним належним чином.

Список використаних джерел:

1. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.05.2022 р.).
2. Никифорак В.М. Договір страхування відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 200 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.05.2022 р.).
4. Менделя О. О. Цивільно-правове регулювання відносин із надання страхових послуг // Цивільно-правовий механізм регулювання відносин із надання послуг в Україні: монографія / за ред. О. Д. Крупчана, Ю. О. Заїки. Київ, 2021. НДІ ППіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака. С. 125-154.

УДК 341.9

Orcid 0000-0001-8066-6547

Грабчук Олександр Васильович,

асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»

e-mail: kppd_gov@ztu.edu.ua

Холод Андрій Олександрович,

студент 1 курсу ст. магістр факультету публічного управління та права
Державного університету «Житомирська політехніка»

ОПЕРАЦІЇ З КРИПТОВАЛЮТОЮ: ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Одним з напрямів розвитку України є стимулювання операцій з криптовалютою. Починаючи з 2020 р. активно здійснюється робота над нормативно-правовими актами, що визначатимуть статут та регулюватимуть операції із вказаним об'єктом. 17 лютого 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про віртуальні активи» згідно з пропозиціями Президента України, який попередньо наклав вето на даний нормативно-правовий акт. Проте враховуючи, що криптовалюта все частіше використовується для платежів, пов'язаних з незаконною торгівлею, відмиванням грошей злочинними угрупованнями та фінансуванням тероризму, необхідним є здійснення подальших кроків щодо регулювання даного об'єкту. Саме тому вважаємо актуальним дослідження зарубіжного досвіду країн світу в розвитку

нормативного регулювання операцій з криптовалютою з метою недопущення її незаконного використання.

Для проведення дослідження обрано не тільки країни, які є кращими прикладами «зарубіжної практики», але й ті, які тільки знаходяться на етапі впровадження операцій з криптовалютою, та ті, які вже це почали здійснювати декілька років тому. Це дозволить визначити як тенденції, які існують в розвитку нормативного регулювання, так і проблеми, а також обґрунтувати можливості для врахування у вітчизняній практиці.

В Японії віртуальні активи є законним платіжним засобом, за який платиться податок. Основними законодавчими документами, що регулюють в Японії обіг криптовалютних грошей є: Закон «Про фінансові інструменти і біржі» (визначає основні положення здійснення операцій на ринку цінних паперів, а також операційної діяльності пов'язаних з ним компаній) і Закон «Про платіжні послуги». Оскільки електронні активи можуть використовуватися як засіб оплати, оператори повинні мати окрему установу, яке буде працювати з наявною ліцензією на обробку електронних активів. Відповідно до закону «Про платіжні послуги», вказані оператори прирівнюються до платіжних установ. Суб'єкти зберігання електронних активів зобов'язані реєструватися, якщо вони є частиною діяльності з обміну криптовалюти. Без реєстрації можуть діяти тільки ті суб'єкти, які надають прості гарантії, не пов'язані з обміном криптовалюти. Суб'єкт, який хоче отримати ліцензію на обробку електронних активів, повинен виконати та додержуватись таких умов: мати офіс в Японії, мінімальний розмір статутного капіталу 10 млн ієн, наявність місцевого представника – резидента або громадянина Японії, наявність керівників для відділу внутрішнього аудиту тощо, проводити політику по боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

Зареєстровані криптовалютні компанії сплачують податок на споживання від продажу криптовалют. Національне податкове агентство Японії прийняло акт, згідно з яким доходи від криптовалют слід класифікувати як «інший дохід».

Електронні активи в Іспанії віднесено до електронних засобів платежу. Нормативним актом у сфері боротьби з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом, є Закон Іспанії «Про певні заходи проти відмивання незаконних доходів». Законодавство Іспанії зі сфери боротьби з відмиванням грошей прямо передбачає і здійснює регулювання діяльності суб'єктів, що надають послуги у сфері електронних активів. Всі учасники можуть вільно торгувати або обмінюватися цифровою валютою, що робить їх об'єктом нагляду. Вимоги законодавства протидії відмиванню грошей також поширюються на компанії, що обслуговують процес обміну та обробки криптовалют. Наразі Іспанія пішла шляхом конкретизації вимог до суб'єктів обігу електронних коштів. Відповідні біржі, суб'єкти електронних гаранцій зобов'язані зареєструватися та отримати ліцензію в Центробанку Іспанії.

В Іспанії передбачена кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу, зокрема і щодо операцій з криптовалютою. Покарання передбачене від 6 місяців до 6 років позбавлення

волі. За незначні порушення в сфері фінансового моніторингу суб'єкт може бути покараний штрафом на суму до 5 % від його установчого капіталу та позбавлення ліцензії на здійснення відповідної діяльності.

Болгарія на законодавчому рівні не надала визначення електронним активам або криптовалюти. Однак, Агентством по національним доходам надане роз'яснення з метою приблизного визначення податкового режиму для електронних активів. Основним законом Болгарії в сфері боротьби з відмиванням «брудних» коштів є Закон «Про заходи боротьби з відмиванням коштів». Основними напрямками роботи Комісії з фінансового нагляду Болгарії (спеціального органу, що здійснює діяльність з боротьби з відмиванням електронних валют) є: участь в розробці законопроектів, що стосуються фінансового ринку; контроль за допуском учасників на фінансовий ринок; ліцензування підконтрольних організацій; контроль діяльності учасників фінансового ринку; накладення санкцій при виявленні порушень.

В *Республіці Білорусь* діє Закон від 30.06.2014 р № 165-З «Про заходи щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування терористичної діяльності та фінансування розповсюдження зброї масового ураження». Цей Закон визначає правові та організаційні засади державної політики у сфері запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування терористичної діяльності та фінансування розповсюдження зброї масового ураження. Окремо закон виділяє, що до поняття коштів відносяться власне грошові кошти, а також і електронні гроші.

В Республіці Білорусь створений і активно діє Парк високих технологій – спеціальний правовий режим, що діє для компаній-резидентів, які здійснюють діяльність за напрямами, передбаченими законодавством. Декретом Президента Республіки Білорусь від 21.12.2017 р. № 8 «Про розвиток цифрової економіки» сфера діяльності Парку високих технологій розширена, вдосконалений правовий режим діяльності резидентів. Прийняття даного нормативного документу на той час визначило Білорусь як першу країну в світі з комплексним законодавством, що регулює сферу блокчейну і криптовалют.

Відповідальність за відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, встановлюється ст. 235 Кримінального кодексу Республіки Білорусь. За вчинення фінансових операцій з коштами, отриманими свідомо злочинним шляхом, для надання правомірного вигляду володінню, користуванню і (або) розпорядження зазначеними засобами з метою приховування або спотворення походження, місцезнаходження, розміщення, руху або дійсної належності зазначених коштів – передбачене покарання від штрафу до позбавлення волі на строк від 2 до 4 років. А якщо такі діяння вчинені організованою групою, то передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. Статтею 290-1 Кримінального кодексу Республіки Білорусь передбачено покарання за надання або збір коштів будь-яким способом з метою використання в терористичній діяльності, матеріального забезпечення або іншої підтримки свідомо для винного терористів, терористичних груп та терористичних організацій, і карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років зі штрафом.

Отже, за результатами проведеного порівняння встановлено, що в кожній країні передбачений уповноважений орган у сфері протидії фінансуванню тероризму, можливим є також покладення цих функцій і на спеціалізовані контролюючі органи у визначеній сфері діяльності; ідентифікація фізичних та юридичних осіб може здійснюватися залежно від видів активів або суми операції чи може встановлюватися для всіх клієнтів незалежно від цих показників; використання криптовалюти для фінансування тероризму визнається кримінальним правопорушенням з різними видами покарань.

Таким чином, правове регулювання операцій з криптовалютою майже в кожній країні знаходиться на етапі оформлення. Окремі країни практично повністю врегулювали питання, пов'язані з криптовалютою, а інші, усвідомлюючи швидкість поширення криптовалюти у найближчому майбутньому, тільки починають це питання досліджувати. В будь-якому випадку на державному рівні кожної країни повинно бути побудовані ефективні процедури боротьби з відмиванням грошей, включаючи накладення певних зобов'язань на учасників ринку цифрової валюти.

УДК 347.633

Orcid 0000-0003-1614-3500

Кузнецова Карина Ігорівна,
помічник судді, Жовтневий районний суд м. Харкова
аспірант 1 курсу кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,
Харківського національного
педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
e-mail: karinachernenk@gmail.com

ПРОЦЕДУРА УСИНОВЛЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 запроваджено воєнний стан.

Внаслідок російської агресії велика кількість дітей залишились без батьківського піклування. Багато українців, а також й іноземців виявили бажання допомогти дітям, проте сама процедура усиновлення під час воєнного стану викликає ряд питань, та головне питання полягає в тому, чи можливо здійснити це під час війни.

У ч. 3 ст. 51 Конституції України задекларовано, що сім'я, дитинство, материнство, батьківство охороняються державою.

Основним законом, який регулює питання усиновлення є Сімейний кодекс України. У ньому містяться окремі положення щодо того, які документи потрібні для цієї процедури.

Відповідно до положень частини 1 статті 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. Усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України, здійснене у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, є дійсним за умови попереднього одержання дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей.

Також, є досить два важливих моменти:

1. дитина, щодо якої вирішується питання про усиновлення, повинна перебувати на відповідному обліку в органах опіки та піклування (стаття 214 СК України);

2. особи, які бажають усиновити дитину, також повинні перебувати на відповідному обліку в органах опіки та піклування (стаття 215 СК України).

Отже, щоб забезпечити найкращі інтереси кожної дитини, надати їм допомогу, які опинились без батьків, необхідно обов'язково звернутися до служби у справах дітей. Також, слід зазначити, що усиновлення здійснюється на підставі рішення суду.

Проте, враховуючи складний порядок даної процедури усиновлення, вона не може бути змінена чи спрощена й під час воєнного стану та відбувається на загальних підставах з урахуванням порядку, встановленого Сімейним Кодексом України, Цивільним Кодексом України, постановою Кабінету Міністрів України №905 від 08.10.2008 року, якою затверджено Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 2007 року, Наказом Міністерства соціальної політики «Про затвердження Порядку взаємодобору сім'ї та дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування» від 2017 року та іншими нормативно-правовими актами.

Окрім того, набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 302.

Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України і утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Основними завданнями Координаційного штабу є:

– координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування;

– координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

– координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;

– здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

– визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

– прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

– моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;

– інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану;

– поширення інформації про діяльність Координаційного штабу.

Також, в Україні передбачені різні форми тимчасового прийняття дітей до себе в сім'ю доки не будуть знайдені їхні батьки чи інші родичі.

Отже, дитина, яка залишилася без батьківського піклування, може бути влаштована службою у справах дітей у сім'ю родичів, знайомих, а також в сім'ю патронатного вихователя.

Патронат над дитиною - це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин (Глава 20 СК України, ст.ст. 252 - 256).

Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя – до трьох місяців, однак, у виняткових випадках цей термін може продовжуватися до шести місяців.

Механізм запровадження та організації функціонування сім'ї патронатного вихователя, надання послуги патронату над дитиною, яка перебуває у складних життєвих обставинах, здійснення заходів щодо її захисту

та забезпечення права на догляд, виховання в безпечному та сприятливому сімейному середовищі визначається Порядком створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 893 від 20.08.2021.

Діти, які вже набули статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, можуть бути влаштовані під опіку, піклування, у прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу.

Опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14 років, а піклування - над дитиною у віці від 14 до 18 років (Глава 19 СК України, ст.ст. 243-251).

Прийомна сім'я - сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Глава 20-1 СК України, ст.ст. 256-1 – 256-4).

Дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Глава 20-2 СК України, ст.ст. 256-5 – 256-8).

Отже, дитина може бути тимчасово влаштована виключно в сім'ю громадян України або іноземців, які на законних підставах перебувають на території України. Вийжджати за межі території України з дитиною, яка тимчасово влаштована у вашу сім'ю, не можна, крім випадків, коли дитина є братом, сестрою, онукою, онуком, пасинком, падчеркою.

Дитина, яка залишилася без батьківського піклування, може бути влаштована службою у справах дітей у сім'ю родичів, знайомих, а також в сім'ю патронатного вихователя.

З урахуванням викладеного, Україна переживає складні часи, де діти є найбільш уразливою частиною суспільства, та потребують особливого захисту їх прав та інтересів.

Отже, оскільки процедура усиновлення є складним процесом та досить тривалим, а наразі взагалі її провести, в деяких регіонах, не можливо, законодавством встановлені різні форми тимчасового прийняття дітей до себе в сім'ю допоки не будуть знайдені їхні батьки чи інші родичі.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. Дата оновлення: 22.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 29.04.2022)
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.04.2022)

3. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 р. Дата оновлення: 19.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 28.04.2022)

4. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.05.2022)

5. Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.05.2022)

УДК: 347.9

Orcid 0000-0001-5608-9911

Аксьонов Єгор Максимович,
курсант III курсу ННІП ПФПНП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Логінова Марина Вікторівна,
викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного

ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно загальний цивільно-правові доктрині цивільне процесуальне представництво – це такі юридичні відносини, за яких однією особою (представником) виконуються на підставі повноваження, наданого йому законом, положенням, статутом чи договором, процесуальні дії під час цивільного судочинства з метою захисту прав і охоронюваних законом державних і громадських інтересів, а також інтересів окремих осіб.

Ч.1 ст. 58 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України передбачає можливість брати участь сторони або третій особі, якій законом надано звертатися до суду в інтересах іншої особи, у судовому процесі особисто (представництво) або через представника [1].

Загальновідомим є факт про зародження представництва у Стародавньому Римі, з моменту якого даний інститут пройшов тривалий розвиток і процес вдосконалення. Сучасний ЦПК не містить чіткого визначення поняття представництва. Наукова література цивільно-процесуального права трактує його по-різному. З-поміж цієї галузі дослідження у науковій літературі існують такі терміни як «процесуальне представництво», «представництво у суді»,

«судове представництво». Науковці в більшості випадків ототожнюють ці поняття, але, узагальнюючи цей термін для всіх видів судочинства, все-таки слід застосовувати саме термін «представництво» [2].

Національне законодавство України встановлює, що лише адвокат або законний представник може представляти інтереси особи, державні або громадські інтереси в суді. Згідно Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом є фізична особа, що здійснює адвокатську діяльність у порядку та на підставах, визначених цим законом [3]. Цивільним законодавством передбачені й інші суб'єкти, що вправі, у визначеному законом порядку, здійснювати звернення до суду в інтересах іншої особи

Юридична література має наступну класифікацію видів представництв: за ступенем необхідності (обов'язкове або необов'язкове); за підставами його виникнення (добровільне або законне); за інтересами осіб, яких представляють (представництво юридичних осіб, представництво держави або представництво фізичних осіб) [4].

Перелік осіб, що уповноважені на виконання функції законного представника у цивільному судочинстві, також встановлений законом Ст. 39 ЦПК гласить, що ними можуть бути, батьки, опікуни, усиновлювачі, піклувальники або інші особи, регламентовані законом. Батьки – це законні представники своїх малолітніх та неповнолітніх дітей, тому вони вправі звернутися до суду з метою захисту прав та інтересів своїх дітей без наявності спеціальних на це повноважень (ст.242 Цивільний кодекс України [5], а також ст. 154 Сімейного кодексу України [6]).

Як вже вказувалося, ЦПК України встановлює такі способи представництва у суді: безпосереднє залучення представника, а також самостійне представлення своїх інтересів у суді. На нашу думку, більш ефективною та доцільною формою здійснення представництва є залучення адвоката, який добре обізнаний у національному законодавстві, а отже може надавати відповідні консультації щодо здійснення або утримання від певних процесуальних дій, що дасть у майбутньому більший шанс виграти справу в суді. Національне законодавство України гарантує право кожній особі на правову допомогу під час розгляду судових справ. Держава має перед собою обов'язок щодо забезпечення професійним, добре обізнаним у національному законодавстві представника кожній особі, яка це потребує.

Отже, з огляду на вищевказане дослідження, можна вказати, що роль представника є дуже важливою у питаннях забезпечення вільного доступу осіб до правосуддя і його ефективності, дотримання основоположних принципів змагальності й рівності сторін у цивільному процесі. Нами вбачається за доцільне внесення доповнень до ЦПК України в контексті визначення поняття представництва, яке призведе до удосконалення цього інституту, приділення більшої уваги статусу представника, а також недопущення обмеження його повноважень.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 08.05.2022).

2. Світлична Г.О. Представництво як форма надання правової допомоги в цивільному судочинстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_1/58.pdf (дата звернення: 08.05.2022).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. №5076-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5076-17> (дата звернення: 08.05.2022).

4. Ханік-Посполітак Р. Ю. Представництво у цивільному процесі за новим процесуальним кодексом. Р. Ю. Ханік-Посполітак. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2018. Том 1. 2018. С. 50-54 (дата звернення: 08.05.2022).

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. №435-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 08.05.2022).

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. №2947-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2947-14> (дата звернення: 23.04.2022).

Залозний Дмитро Ігорович,
курсант 3 курсу ДР-945
Науковий керівник:
Логінова Марина Вікторівна
викладач кафедри «Цивільного права та процесу»
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПОРІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Одним з основних пріоритетів сучасної України є правове і соціально-економічне забезпечення розвитку науково-технічного прогресу та захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Жодна країна в сучасних умовах інноваційної економіки не може ефективно розвиватися, не маючи відповідного науково-технічного потенціалу. Більше того, в умовах глобалізації світових процесів науково-технічний потенціал набуває для кожної країни стратегічного значення.

Важливим чинником, складовою будь-якого суспільства є його духовний потенціал, який визначається через творчо-експериментальну діяльність, вплив на стан якого здійснено, у тому числі, через відповідне правове регулювання. Саме духовний потенціал сприяє виникненню прав інтелектуальної власності з метою задоволення потреб сучасного суспільства. Так, наприклад, ст. 3 Закону України «Про видавничу справу» містить положення щодо зазначеної мети, а саме: «Видавнича справа спрямована на: задоволення потреб особи, суспільства, держави у видавничій продукції та отримання прибутку від цього виду діяльності» [1]

Творча діяльність та право тісно пов'язані між собою, так, з одного боку саме за допомогою творчої діяльності здійснюється правотворча діяльність, а з іншого вона є її предметом регулювання. Тобто, кінцевим продуктом будь-якої творчої діяльності є її результат, саме цей результат є об'єктом комплексного правового впливу. Комплексність полягає через правове регулювання чинними нормами різних галузей права, а саме: адміністративного, цивільного, господарського, права інтелектуальної власності, а також відповідними нормами процесуального права, які починають діяти у разі порушення матеріальних норм. Результат творчої діяльності є власним інтелектуальним продуктом (винаходом) особи, яка його створила та який може бути зі складним змістом, а зазначені складові можуть бути застосовані окремо. У такому разі

мова йдеться про складні об'єкти інтелектуальної власності, які є усталеними та ті, які виникають у процесі розвитку науково-технічного прогресу.

Варто зазначити, що єдиного визначення поняття «прогалина у праві» не вироблено до теперішнього часу. На думку В.К. Забігайло, під прогалинами у праві варто розуміти істотні недоліки права, які заважають тією чи іншою мірою досягненню найбільшої ефективності правового регулювання [2].

У наукових роботах А.Р. Піголкіна можна знайти схоже визначення вказаного явища. На його думку, прогалини в праві являють собою повну або часткову відсутність правового регулювання тієї сфери відношень, які об'єктивно потребують регламентації й без обов'язкових для виконання юридичних норм не можуть нормально функціонувати [3, с. 478].

Проаналізувавши поняття й характерні аспекти прогалин у праві, видається важливим розкрити особливості інструментів для усунення таких недоліків у законодавстві, зокрема аналогії права.

Засобом усунення прогалин є правотворчість – прийняття нових норм або редагування застарілих. Але суди не можуть чекати, поки прогалину в цивільному праві усуне законодавець, і не надавати захисту інтересам громадян та організацій, посилаючись на відсутність нормативної бази. Вихід полягає в тому, що суду надається право розглядати такі справи за допомогою аналогії. Зокрема, таке право закріплене в ст. 8 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), яким встановлено, якщо цивільні відносини не врегульовані ЦК, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами ЦК, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону).

У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права) [4]

Аналогія права є одним із важливих способів усунення прогалин у цивільному праві. Щодо визначення цього поняття існує багато думок, зокрема такі:

1) повна або часткова відсутність нормативних настанов, необхідність яких обумовлена розвитком суспільних відносин і потребами практичного вирішення справ, основними принципами, політикою, сенсом і змістом чинного законодавства;

2) відсутність норми права, що повинна бути в системі права з погляду принципів та оцінок самого права;

3) заповнення прогалин у нормах права на основі загального сенсу всього чинного законодавства;

Деякі об'єкти права інтелектуальної власності мають певну внутрішню структуру, завдяки якій можливо говорити про їх неоднорідний складний характер і віднести їх до певних складних об'єктів права інтелектуальної власності, поняття яких норми чинного законодавства не містять, що є його певною прогалиною. Так, Закон України «Про авторське право і суміжні права» регулює відносини, що виникають у сфері створення складених творів, до яких

віднесено: збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої роботи з підбору, координації або упорядкуванню змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини [5].

У науковій літературі поняття складних об'єктів інтелектуальної власності визначається за допомогою терміну «складного твору». При цьому, як правило, такі твори характеризуються з точки зору однорідності елементів, що є їх складовою та дозволяє їх віднести до зазначених об'єктів.

Також на доктринальному рівні складні об'єкти інтелектуальної власності визначаються за своєю суб'єктивною ознакою, тобто фактом створення декількома особами та різними видами діяльності. Так, зокрема,

Отже, під аналогією права необхідно розуміти спосіб заповнення прогалин у цивільному праві на етапі правозастосування шляхом конкретизації принципів права й основних засад правового регулювання цивільного права для юридичної кваліфікації та вирішення випадків, не врегульованих чинним законодавством

Список використаних джерел:

1. Про видавничу справу: Закон України від 05 червня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 32.
2. Завальнюк С.В. Аналогія права за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22
3. Мікульонок І.О. Основи інтелектуальної власності: навчальний посібник. К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», Ліра-К, 2005. 232 с.
4. Колотова О. Відмежування прогалин у праві від суміжних правових явищ. Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 55–59.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 11 липня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.

Лісовик Ангеліна Олександрівна,
курсант 3 курсу ДР-944
lisovik.angelina@gmail.com
Науковий керівник:
Логінова Марина Вікторівна,
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Сучасна судова система розвивається у напрямі пошуку спрощених форм вирішення справ. Деякі використовуються в цьому плані інститути, наприклад, заочне та наказне провадження, відомі давно.

Зі зростанням громадянського обороту виникає необхідність пошуку нових спрощених процедур, щоб судова система змогла «перетравити» те кількість справ, що передається судам. Так було, наприклад, у 20-ті роки минулого століття, коли у період нової економічної політики кількість справ, які у російських судах, збільшилося вдвічі [2].

Спрощені форми порушення та вирішення цивільних справ судами відомі також зарубіжного процесуального права. Наприклад, у Франції застосовуються такі спрощені судові процедури, як заява секретареві суду, якщо ціна позову є незначною; наказ здійснити дія щодо виконання договірної зобов'язання; наказ заплатити за безперечному грошовому зобов'язанню; процедура вирішення невідкладних питань, що виражається в негайному застосуванні за клопотанням однієї зі сторін заходів, необхідних для захисту порушеного права, та прийняття тимчасового судового рішення, що передує остаточному дозволу суперечки сутнісно рамках звичайної змагальної процедури [3].

Якщо звернення до суду здійснюється у письмовій формі, шляхом направлення позовної заяви через відділення поштової зв'язки або через громадську приймальню, то у співробітників апарату відсутні необхідні повноваження, що передбачають можливість прийняття рішення, що виключає передачу позовної заяви судді для розгляду питання про його прийняття до провадження.

Таким чином, закріплений вищезазначеними актами порядок може спричинити порушення прав заявників у разі звернення до суду в електронній формі. Можлива ситуація, коли між моментом відправлення документів у суд в електронній формі та надходженням їх на сервер суду проходить певний час, протягом якого документи можуть бути втрачені за технічними причин. У зазначеній ситуації документи повністю або частково можуть бути пошкоджені

або втрачені не з вини заявника, при цьому через невідповідність заяви та документів вимогам існуючих нормативних актів актів відправлені документи можуть бути визнані такими, що не надійшли до суду та не бути переданими судді [1,2].

Для виключення подібних прецедентів слід було б прирівняти подачу позовної заяви та адміністративної позовної заяви до суду в електронній формі для подання таких у письмовій формі та передбачити можливість прийняття за ними суддею одного із передбачених процесуальними кодексами процесуальних рішень

При цьому має бути передбачено можливість судді у разі невідповідності позовної заяви, поданого в електронній формі, вимогам, встановленим нормативними актами, залишати відповідну заяву без руху для усунення наявних недоліків [3].

Якщо позовна заява в електронній формі подається з додатком відсканованих копій відповідних документів, перевірити факт оплати державного мита на стадії прийняття позовної заяви до провадження суду неможливо.

Було б доцільно поєднати електронну систему подання з електронними платіжними системами, а «відомості про оплату державного мита, що надійшли суду каналами взаємозв'язку від платіжних агентів, визнавати підтвердженням належної оплати за державне мито» [2, с. 34-68].

Впровадження системи електронного подання позовних заяв до суду у існуючій формі пов'язане зі збільшенням фінансових витрат. Це пов'язано з тим, що при порушенні цивільної справи на підставі позовної заяви, що надійшов в електронній формі, судом буде понесено витрати на роздрук заяви та відповідних додатків для оформлення справи, а також на дотримання положень ст. 150 ЦК України у частині вручення відповідачу копії позовної заяви. Перелічені дії зводяться, зокрема, до друку великого обсягу листів.

Все це потребує додаткових трудових ресурсів та значних витрат часу. Компенсація витрат, понесених судом, може бути отримана збільшенням розміру державного мита, що може позначитися негативно на розвитку системи електронної взаємодії між судом та учасниками процесу.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Офіційний вісник України. 2002. № 7. Ст. 273.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Офіційний вісник України. 2004. № 16. Ст. 1088.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Офіційний вісник України. 2005. № 32 Ст. 1918

Процко В.М.,
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Троцюк Н.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права і процесу

ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМА УКЛАДЕННЯ

Порядок укладення договору розглядається як визначена правовими нормами юридико-логічна послідовність стадій установаження цивільних прав і обов'язків, здійснених на основі погоджених дій осіб, звернених назустріч одна одній, і виражена в різноманітних способах узгодження змісту договору. Договір зберігання на товарному складі, як і будь-який договір, має підпорядковуватися загальним положенням про правочини та основам зобов'язального права щодо порядку його укладення. Дотримання вимог законодавства щодо порядку укладення договору забезпечує його чинність і водночас слугує підставою виникнення правовідносин зі зберігання. Так, згідно ч. 3 ст. 957 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], договір зберігання на товарному складі укладається в письмовій формі, яка вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складським документом. Також під час укладення договорів зберігання на товарному складі можуть застосовуватися типові форми договорів [2]. Однак типовий договір зберігання на товарному складі застосовується лише для зберігання встановленого товару, зокрема для зерна, для інших видів товарів типового договору законодавством не встановлено.

Враховуючи особливості укладення договору зберігання на товарному складі його можна охарактеризувати як договір приєднання. Згідно ст. 957 ЦК України [1], укладення окремого договору зберігання на товарному складі не є обов'язковим, якщо на підтвердження прийняття товару на зберігання видано один зі складських документів. Таким чином договір буде носити консенсуальний характер. У разі ж укладення реального договору зберігання на товарному складі укладати окремий письмовий документ, що підтверджує факт укладення договору і його умови, не потрібно, достатньо видання складського документа. На момент видання товаророзпорядчих документів між сторонами вже існують договірні відносини. Для отримання товаророзпорядчого документа як мінімум необхідно вчинити певні дії з передання товару особі, котра видає товаророзпорядчий документ. Відсутність товаророзпорядчого документа не позбавляє особу, котра передала товар перевізникові або товарному складу, права вимагати повернення цього товару. Подібної позиції

дотримується А.О. Котелевська, яка вважає, що не вірним є твердження про подвійну природу складських свідоцтв – як товаророзпорядчих документів і як форми договору, адже складське свідоцтво є не формою договору, а доказом наявності договірних відносин і конкретних умов договору» [3, с. 74]. Підтримуючи дану позицію вважаємо, що складські свідоцтва не є формою договору й ототожнювати їх із договором не можна. Письмова форма договору є фіксацією його умов, гарантує домовленість сторін договору та можливість вимоги належного виконання умов, обумовлених контрагентами. У свою чергу, правовий зміст товаророзпорядчого папера зводиться не до простої фіксації умов договору, що є основою видання цього документа, а полягає в можливості розпоряджатися товаром без його фізичного переміщення. Тому при укладенні договору зберігання на товарному складі доречно рекомендувати контрагентам окремо укладати договір в письмовій формі й видавати подвійне або просте складське свідоцтво [4, с. 114].

Слід зазначити, що відповідно до положень ЦК України, договір зберігання на товарному складі має бути укладений у письмовій формі. Як відомо, договір у письмовій формі може бути укладений як у формі єдиного документа, так і у формі обміну документами. Отже, письмова форма договору зберігання на товарному складі вважається дотриманою, якщо разом із укладенням окремого договору прийняття товару на склад засвідчене складськими документами. Складськими документами ЦК України називає подвійне складське свідоцтво, просте складське свідоцтво і складську квитанцію.

На нашу думку, оформлення і видання складського документа доцільне з наступних причин. По-перше, під час повернення поклададавцеві товару він повинен повернути товарному складові виданий йому складський документ (ст. 966 ЦК України). Отже, якщо вже після повернення товару поклададавець виявить дефекти або нестачу, що виникли в період зберігання, за відсутності складського документа йому буде проблематично довести в суді сам факт і умови укладення договору. По-друге, товарний склад разом із послугами зберігання може надавати також і інші, пов'язані зі зберіганням послуги. У складському ж свідоцтві або квитанції неможливо зазначити обов'язки товарного складу щодо надання поклададавцеві тих чи інших послуг, окрім зберігання. По-третє, у договорі зберігання на товарному складі можуть бути передбачені додаткові умови, які недоцільно було б включати в складський документ.

Таким чином, договір зберігання на товарному складі - це договір складського зберігання, за яким товарний склад (зберігач) зобов'язується за винагороду зберігати товари, передані йому товаровласників (поклададавцем), і повернути ці товари в схоронності. При укладенні даного договору необхідно дотримуватись письмової форми. Письмова форма договору складського зберігання вважається дотриманою, якщо його укладення та прийняття товару на склад посвідчені одним з таких складських документів: подвійним

складським свідоцтвом; простим складським свідоцтвом; складської квитанцією.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text>.
2. Офіційні типові форми договорів / уклад.: Р.О. Стефанчук, М.О. Стефанчук. К. : Юрінком Інтер, 2003. 640 с.
3. Якубович І. Поняття та особливості договору складського зберігання зерна. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. 2 (113). С. 71-75.
4. Demchuk Anton. Європейський досвід укладення договору зберігання на товарному складі. *Pobrane z czasopisma Studenckie Zeszyty Naukowe*. с. 109-122. URL: <http://szn.umcs.pl>. Data: 30/04/2022.

УДК 347:424 (043)

Савліва Наталія Олександрівна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Національного авіаційного університету
Науковий керівник: Троцюк Ніна Валеріївна,
к.ю.н., доцент кафедри цивільного права і процесу
Національного авіаційного університету
e-mail: savlivanatalia@gmail.com

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Із введенням воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року відбулися суттєвих зміни у правовому регулюванні договірних правовідносин. Так, у цивільно-правових договорах став актуальним розділ щодо застосування форс-мажорних обставин як підстави звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань.

Відповідно до ч. 2 ст. 141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», форс-мажорними обставинами є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Також в цій статті міститься повний перелік обставин, які можна вважати форс-мажорними [1].

Варто зауважити, що форс-мажорні обставини характеризуються певними специфічними ознаками, зокрема: вони виникають після укладення договору; відсутня можливість виконання зобов'язання у період їх існування; надзвичайні обставини повинні бути закріплені у договорі шляхом прямого зазначення їх

вичерпного переліку, а також має бути висновок про настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що видається відповідною Торгово-промисловою палатою (далі – ТПП України).

За загальним правилом ТПП України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини та видають сертифікат про такі обставини протягом 7 днів із дня звернення суб'єкта господарської діяльності [1].

Слід зазначити, що в зв'язку з введенням на території України воєнного стану, Торгово-промислова палата України оприлюднила лист № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 [2], яким визнала військову агресію Російської Федерації проти України форс-мажорною обставиною (обставини непереборної сили). Таким чином, де-факто ТПП України видала універсальний форс-мажорний сертифікат, при чому як для договірних зобов'язань, так і для зобов'язань, установлених законодавчими актами. Проте, не можна бути впевненими, що зазначений документ буде безумовно прийнятий усіма суб'єктами господарювання як належне підтвердження неможливості виконання договірних зобов'язань. Все це можна буде реально спостерігати лише на практиці.

Статтею 617 Цивільного кодексу України передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів [3].

Також, згідно положень ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України, у разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності [4].

Зауважимо, що звільнення від відповідальності внаслідок дії форс-мажорних обставин передбачено також Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. Так, відповідно до ч. 4 ст. 79 зазначеної Конвенції сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на її здатність здійснити виконання. Якщо інша сторона не отримала це повідомлення протягом розумного строку після того, як про цю перешкоду стало чи повинно було стати відомо стороні, яка не виконує свого зобов'язання, ця остання сторона несе відповідальність за збитки, які є результатом того, що таке повідомлення не було отримане [5].

Таким чином, у зв'язку із визнанням Торгово-промисловою палатою України військової агресії Росії проти України форс-мажорною обставиною (обставини непереборної сили), сторони за договором можуть припинити виконання зобов'язань, через неможливість їх виконання, без застосування

відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Проте, існування форс-мажорних обставин звільняє сторону договору саме від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, а не від обов'язку виконати це зобов'язання після припинення таких обставин.

Список використаних джерел:

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 13. Ст.52.
2. Засвідчення форс-мажорних обставин. URL: <https://ucci.org.ua/naivazhlivishe/contacts-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstaviv> (дата звернення 02.05.2022).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text>
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. № 995_003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text

УДК 347.78.01

Скрипник Регіна Вікторівна,
студентка V курсу господарського-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: rimma.skripnik@gmail.com

ІДЕЇ VS ФОРМА ВИРАЖЕННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ОБ'ЄКТА ОХОРОНИ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

Розмежування форми вираження твору та його ідеї визначає наявність чи відсутність охорони того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, оскільки ідеї як такі не захищаються авторським правом. До моменту поки ідея не набуде об'єктивного зовнішнього вираження, авторські права на твір, у основі якого закладена ця ідея, у його автора не виникають.

Незважаючи на те, що ознаки твору та вимоги для надання йому правової охорони неодноразово проаналізовані як теоретиками, так і практиками, однак, в умовах сьогодення, коли судова практика багатьох країн світу стикнулася зі складними питаннями, зокрема, чи може захищатися авторським правом така форма вираження ідеї як смак або запах продукту, виникає необхідність у подальшому дослідженні проблематики розмежування ідеї та її об'єктивної форми вираження у міжнародній та вітчизняній правозастосовній практиці.

Перш за все, слід розглянути як розмежовуються ідея та форма у національній практиці. Згідно з ч.3 ст.8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури,

процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі [1].

Таким чином, якою б оригінальною та унікальною не була чиясь ідея, її автор не зможе скаржитися на її привласнення іншими особами, допоки її не буде втілено в певну форму вираження. Важко не погодитися з цим підходом, так як в певній мірі майже кожен твір вже містить чийсь ідеї, тому справедливо, що концептуальні засади авторського права побудовані на вільному обігу ідей та неможливості встановлення монополії на них [2, с.72].

У той же час, вітчизняна судова практика також ґрунтується на тому, що твори, які захищаються авторським правом, містять принаймні одну ідею, яка не є оригінальною, а його окремі елементи вже давно впізнавані публікою. Так, у справі про незаконне використання трьох персонажів – козаків, рішенням Солом'янського районного суду м.Києва від 15 вересня 2016 року у справі №760/2397/16 було встановлено, що правовій охороні підлягає саме авторське зображення козаків, імена та характер цих персонажів, а не ідея зобразити героя/ів українського епосу – запорізьких козаків [3].

Дане рішення дає змогу стверджувати, що козаки як герої українського епосу, їх зображення є традиційним для нашої культури, відомим кожному, а тому неможливо заборонити іншим авторам створювати нові твори, не використовуючи при ілюструванні козаків такі елементи їхнього образу як шаровари, вуса чи «оселедець».

Такий висновок узгоджується з визнаною на міжнародному рівні американською доктриною «scenes a faire». Її сутність полягає у тому, що твори певного жанру наскільки повторювані та вкорінені, що неможливо отримати виключне право на використання його елементів, оскільки вони є обов'язковими чи звичайними для цього конкретного жанру [4, с.254].

Звертаючись до міжнародної правозастосовної практики, можна помітити наскільки ця доктрина є популярною у застосуванні. Так, у справі Culver Franchising Sys., Inc. v Steak N Shake Inc. 2016 року [5], де сторони спору сперечалися через подібність їх рекламних відеороликів з приготування бургерів, суд, вирішуючи цей кейс, застосував саме доктрину «scenes a faire», спираючись на наступні аргументи:

1. Зображення логотипу компанії на початку або наприкінці відеоролика не є оригінальним.

2. Відтворення процесу складання бургера перестало бути оригінальним сюжетом з моменту виходу в ефір у 1967 року реклами McDonald's.

3. Натискання шпателем на м'ясо, що смажиться, є звичайним елементом у відеороликах про приготування бургерів.

4. Зображення м'ясної лавки та продавця у білій формі є типовим для подібної реклами.

5. Загальні елементи ролика позивача не створили цілком оригінальну візуальну історію, придатну для самостійної охорони.

Крім того, важливого значення у міжнародній практиці має ще одна американська доктрина «merger». Зміст цієї доктрини полягає у тому, що іноді форма вираження авторського твору зливається з ідеєю, тобто така ідея не може бути виражена на практиці більш ніж одним чи невеликою кількістю методів [6, с.1]. З цього визначення випливає, що коли є лише один спосіб виразити ту чи іншу ідею, оскільки вона достатньо загальна і притаманна багатьом сюжетам, то ніхто не має права привласнити цю форму вираження ідеї.

Яскравим прикладом застосування цієї доктрини можна вважати кейс Joshua Ets-Hokin v. Skyy Spirits Inc., 225 F.3d 1068 2000 року [7]. Позивач, який сфотографував пляшку горілки SKYY, вимагав визнати порушенням його авторського права схожі знімки інших фотографів тієї ж самої пляшки, проте Суд відмовив у позові, апелюючи до доктрини «merger»: «...суди не захищають авторським правом твір від порушення, якщо ідея, що лежить в основі такого твору може бути виражена лише одним способом, щоб не було монополії на основну ідею...».

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що міжнародна практика є більш ґрунтовною у контексті розмежування ідеї та її об'єктивної форми вираження, так як судами активно застосовуються визнані у світі доктрини «merger» і «scenes a faire», використання яких забезпечує ефективне вирішення спорів у сфері авторського права. Українська правозастосовна практика у той же час ще потребує розвитку і подальшого впровадження міжнародних напрацювань для належного захисту тих чи інших форм вираження творів.

Однак, розвиток технології, поява нових креативних підходів у майбутньому можуть призвести до розширення меж об'єктивної форми вираження твору, що має стати перспективним предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права: закон України: від 23.12.1993 р. №3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №13. Ст.64.
2. Штефан А. Науковий плагіат: співвідношення використання ідеї та форми вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №4. С. 68-79.
3. Рішення Солом'янського районного суду м.Києва від 15.09.2016 р. у справі №760/2397/16. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/72404220/>.
4. Ritvik Jha. The doctrine of scene a faire in copyright law. *Asia Pacific Law & Policy Review*. 2020. Vol.6. pp.254-257.
5. Culver Franchising Sys., Inc. v Steak N Shake Inc., 16 C 72 (N.D. Ill. Aug.5, 2016). URL: <https://case-law.vlex.com/vid/Culver-Franchising-System-Inc-v-Steak-N-Shake-Inc-080516-ILNDC-16-C-72-648284309>.

6. Samuelson Pamela. Reconceptualizing Copyright's Merger Doctrine. 63 *Journal of the Copyright Society of the U.S.A., Forthcoming, UC Berkeley Public Law Research Paper*. No. 2763903. 2016. pp.50.

7. *Ets-Hokin v. Skyy Spirits, Inc.*, 225 F.3d 1068 (9th Cir. 2000). URL: <https://casetext.com/case/ets-hokin-v-skyy-spirits-inc-2>.

УДК 347.9

Соломонова Карина Олександрівна,
студентка 24 гр. юридичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: в.о. завідувача кафедри цивільно-правових
дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
д.ю.н., проф. О.О. Коваленко

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цивільний кодекс України зазначає: «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [1, ч.1 ст.81]. Тому для того, щоб встановити фактичні дані, які мали місце у тій чи іншій справі, винести справедливе рішення, необхідно зібрати докази, що стосуються предмета спору. При цьому «доказування не може ґрунтуватися на припущеннях» [1, ч.6 ст.81]. А отже, мова йде про предмет доказування, який і забезпечує законність, оперативність цивільного судочинства.

М.К. Треушников відмічає, що правильно визначений предмет доказування по цивільній справі визначає потрібне русло та напрям всього процесу доказування [2, с.17].

Однак, вважаємо, що важливо точно окреслювати визначення поняття, і цілком погоджуємось із В.Д. Титовим, який зауважує: «визначення є універсальною логічною операцією, використання якої або прямо вимагається, як у точних науках, або у силу іррадіації стандартів строгості зі сфери точних наук схвалюється в будь-якій іншій, у тому числі і в соціальній або гуманітарній науці. Річ у тім, що без чітко сформульованого визначення ми не маємо наукового поняття і змушені задовольнятися невиразними уявленнями, що допускають довільні суб'єктивні тлумачення. Мабуть, немає такої іншої професії, окрім юридичної, де так часто доводилося б вдаватися до визначень. Між тим, з ними в юриспруденції не так гаразд., як може здатися на перший погляд» [3, с.45].

У науці існує широке і вузьке визначення предмета доказування. Представник вузького визначення предмета доказування М.К. Треушников

визначає це поняття як факти, що мають матеріально-правове значення, факти без встановлення яких неможливо правильно вирішити справу по суті [4, с.36].

Представник широкого визначення предмета доказування М.Й Штефан вважає його юридичною категорією, на пізнання якої спрямована вся доказова діяльність суду і осіб, які беруть участь у справі. До них відносить факти матеріально-правового характеру, процесуально-правові та доказові факти [5, с.271].

Т.С. Супрун також у широкому сенсі надає визначення предмета доказування: предмет доказування по цивільних справах - це система обставин об'єктивної реальності як матеріально-правового характеру, так і всіх інших обставин процесуально-правових, доказових та інших, які мають юридичне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення по суті у конкретній цивільній справі [1, с.195].

У Цивільному процесуальному кодексі України ж закріплено наступну дефініцію предмета доказування: «предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення» [1, ч.2 ст.77].

Разом із тим, важливо окреслити допустимість доказів: «Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування...Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Суд не бере до розгляду докази, що не стосуються предмета доказування» [1, ч.1, ч.3, ч.4 ст.77].

Процес формування судом процесу доказування відбувається за такими етапами: суд з'ясовує коло фактів, що наведені сторонами для підтвердження своїх заявлених вимог і заперечень та визначає, які з них мають значення для вирішення спору: суд визначає коло фактів, які. За його думкою, мають значення для вирішення спору, але сторону не вказали ці факти як підставу своїх вимог і заперечень; серед фактів, які мають значення для вирішення спору, суд розмежовує дві групи фактів: безспірні факти, які визнаються сторонами та факти, щодо яких у сторін існує спір. І саме з останніх і формується предмет доказування [6].

Таким чином, чинне законодавство України закріпило визначення предмета доказування у широкому значенні, відповідно до якого, мають бути встановлено всі обставини, що допомагають встановити істину щодо конкретної справи і які має бути встановлено при ухваленні судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. 2. Треушников М.К. Судебные доказательства, М., 2004. 272с. 3. Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции. Проблемы философии права. Т.3, №1-2,. С.45-50. 4. Треушников М.К. Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе. М.:МГУ, 1984. 140 с. 5. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право:

академічний курс. К.: Видавничий дім «Ін-Юре». 2005. 624 с. 6. Васильєва К. Предмет доказування у цивільному судочинстві. Юридичний журнал. 2010, №4. URL: www.yustinian.com.ua.

Шкіль Анна Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
annashkill@gmail.com
Науковий керівник – Поклонська О.Ю.
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

З розвитком всесвітньої Інтернет – мережі проблема захисту прав на нематеріальні досягнення власних творчих зусиль набуває все більшої актуальності і необхідності її висвітлення для широких верств населення. Не секрет, що на сьогодні Інтернет настільки завоював прихильність українців, що став одним з найголовніших засобів розповсюдження інформації. В Інтернеті вміщено величезну кількість творів без згоди правовласників. Все частіше виникає питання про дотримання авторського права у "всесвітній павутині".

Актуальність даної теми полягає в тому, що через особливості функціонування Інтернету, а саме: анонімності користувачів, екстериторіального характеру, свобод та швидкості поширення інформації – порушення авторських прав стало настільки буденним і поширеним явищем, що особа, вчиняючи протиправні дії, просто не усвідомлює їх сутності, а навпаки гадає, що діє в рамках закону.

Так найпоширенішими видами порушень в мережі Інтернет є: незаконне відтворення і копіювання музичних, художніх, літературних творів чи комп'ютерних програм без попереднього надання на це згоди автором чи правовласником. Це виражає порушення матеріальних прав авторів. Крім цього, все популярніше становиться такий вид порушень як плагіат. Такі правопорушення в мережі Інтернет порушують матеріальні і нематеріальні права авторів.

На сьогоднішній день існує два способи захисту авторських прав в інтернеті: юрисдикційна і неюрисдикційна.

Неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян і організацій із захисту авторських прав, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до компетентного органу. Зазвичай великі фото-, відео-, аудіохостинги уважно слідкують за оригінальністю завантаженого контенту і мають дієвий зворотній зв'язок з користувачами у вигляді скарг на файл, що порушує авторські права, які надсилаються як правовласниками, так і третіми особами. Така скарга повинна містити аргументовані докази порушення

авторського права. Кожен такий випадок розглядається уповноваженими особами (модераторами), які за результатами перевірки можуть повідомити особу, яка розмістила файл, про підозру у правопорушенні, сховати файл на час перевірки, зобов'язати правопорушника видалити його або видалити власноруч за наявності переконливих доказів. Однак дані засоби можуть використовуватися не лише в позасудовому порядку: часто такі дії виконуються адміністрацією сайту за рішенням суду [1].

У свою чергу, юрисдикційна форма захисту передбачає захист порушених авторських прав безпосередньо через суд. Для захисту порушених прав в Інтернеті існує певна система дій суб'єктів. Зафіксувавши порушення авторських прав, автор самостійно або через уповноважену особу завжди може звернутися до суду з метою захисту своїх прав та вимагати компенсації за те, що без його відома було використано об'єкт інтелектуальної власності, а також за те, що у зв'язку з цим автором була втрачена певна вигода матеріального характеру. Після цього, згідно статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 05.01.2022, автор має право звернутися до суду [2]. На основі рішення суду автор може вимагати безпосередньо від порушника чи сервісу (відеохостингу, онлайн-галереї, сайту з викладками творів літератури тощо) застосувати негайні заходи щодо запобігання порушення авторського права (наприклад, видалити розміщений контент або зазначити авторство, власника прав на твір або джерело твору), відшкодувати збитки та втрачену вигоду (якщо твір мав бути показаний в майбутньому на платній виставці чи сеансі в кінотеатрі), сплатити гонорар або компенсацію автору чи правовласнику як одноразове грошове стягнення замість відшкодування збитків, опублікувати в ЗМІ відомості про порушення авторського права та зміст рішення суду про таке порушення. Саме судом накладається штраф за неправомірне використання матеріалів, заборона опубліковувати захищені твори, а також санкція у вигляді стягнення доходу, отриманого внаслідок розповсюдження захищеного контенту (наприклад, за кількість переглядів відео на хостингу) і вимагання інформації про третіх осіб, які були задіяні у порушенні авторського права [3].

Отже, як висновок можна сказати, що невелика кількість судової практики про Інтернет-порушення, відсутність цільового законодавчого закріплення і окремі проблеми щодо захисту прав в інтернеті, наводить на думку про слабкий рівень захищеності прав громадян та юридичних осіб на об'єкти інтелектуальної власності. Саме тому на сьогоднішній день перед законодавцями та фахівцями з інтелектуальної власності постає складне питання вдосконалення та адаптування правових основ для забезпечення захисту авторських прав у мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 05.01.2022 № 3792-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

3. Аврамова О.Є., Разіна О.І. Проблеми захисту авторських прав в інтернеті. *Вісник НТУ «ХП»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. Харків: НТУ «ХП», 2013. № 6(980).

Шкіль Анна Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
annashkill@gmail.com
Науковий керівник – Поклонська О.Ю.
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Технічний розвиток надав можливість ділитись результатами своєї інтелектуальної діяльності з іншими через мережу Інтернет, проте не зміг забезпечити захист права, які виникають на підставі цього. Саме тому питання захисту авторських та суміжних прав в мережі Інтернет потребує детального дослідження.

Актуальність даної теми полягає у тому, що з появою цифрових технологій та можливості публікації як власних творів, так і творів інших авторів постає питання попередження правопорушень та захисту авторських та суміжних прав в мережі Інтернет.

Згідно ст. 418 Цивільного Кодексу України, право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [1].

Науковці виокремлюють два етапи захистів інтелектуальної власності- до порушення та після порушення.

Захист на етапі до порушення: 1) обмежена функціональність – автори розповсюджують програми, які не здатні друкувати документи або зберігати їх у пам'яті комп'ютера; 2) «годинникова бомба» – автор розповсюджує повноцінний об'єкт авторського права, але встановлює дату, після якої доступ до нього буде неможливим; 3) захист від копіювання, тобто автор встановлює кількість разів, коли файл може бути скопійований; 4) криптографічні конверти – твір зашифровано так, що доступ до нього можливий з використанням ключа до шрифту; 5) контракти-угоди «наскрізного клацання» укладені через Інтернет, це – дозволи автора на використання творів; 6) запобіжні заходи: попередня публікація матеріалу на традиційному матеріалі, підтвердження факту існування твору на певну дату, засвідчення в нотаріуса дати створення твору, запис на

лазерному диску і поміщення в архів або веб-депозитарій; 7) клірингові центри – автор надає центру право ліцензувати свої права на твір, центр приймає плату від користувача і передає її володільцеві авторських прав [2].

Захист на етапі після порушення: 1) агенти – це комп'ютерні програми, які автоматично виконують попередньо визначені команди, наприклад, пошук у мережі контрафактних примірників творів; 2) стенографія – процес приховування інформації у файлах, наприклад «водяного знаку» автору твору, що буде доказом авторства цієї особи щодо цього твору; 3) «маячок» – це особлива мітка, яка розміщується в творі і спрацьовує під час несанкціонованого використання, надаючи можливість знайти порушника авторських прав; 4) використання кодових слів [2].

Слід зазначити, що у разі порушення авторських прав у мережі Інтернет, можуть застосовуватися ті ж способи захисту, що застосовуються у разі їх порушення у реальному середовищі. Законодавством внесено низку змін та доповнень до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 05.01.2022, що торкається захисту авторських та (або) суміжних прав у мережі Інтернет. Норми нової статті 52-1 закріплюють особливості захисту у разі порушень авторських і (або) суміжних прав у цифровому середовищі, тобто при порушенні будь-якою особою авторських і (або) суміжних прав, вчиненому з використанням мережі Інтернет, суб'єкт таких прав (заявник) має право звернутися до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки, на якому (якій) розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна (цифрова) інформація, із заявою про припинення порушення [3].

Право інтелектуальної власності є правом кожної особи на результат своєї інтелектуальної, творчої, наукової діяльності, тому важливо, щоб ці права охоронялись. Законодавство України передбачає цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Можна розглянути наступні можливі вирішення проблем пов'язаних із захистом порушених прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: реформувати державну політику щодо регулювання відносин в даній сфері; застосування легальних механізмів саморегуляції користувачів в Інтернеті.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Римаренко І.В. Захист авторських прав та творів, розміщених в Інтернеті. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 05.01.2022 № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

Штерк Денис Юрійович,

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Резворович Кристина Русланівна
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільного права та
процесу факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ДЕЯКИХ ПИТАНЬ НАРАХУВАННЯ АЛІМЕНТІВ

Із набранням чинності Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. (далі – СК України) підходи законодавця до правового регулювання аліментних відносин істотно змінилися. Аліментні відносини «пронизують» СК України, що визначає широке коло платників аліментів. У правозастосовчій практиці виникає багато проблемних питань щодо застосування сімейного законодавства України щодо стягнення аліментів. Давайте детальніше розглянемо деякі з них.

Багато питань виникає щодо положень ч. 4 ст. 76 СК України: якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, доглядом за членами сім'ї, хворобою чи іншими істотними обставинами один із подружжя не зміг здобути освіту, працювати, обіймати відповідну посаду, він має право на аліменти у зв'язку з розлученням і, якщо він працездатний, за умови, що йому потрібна матеріальна допомога і що колишній чоловік (дружина) може надати матеріальну допомогу. Як довести під час судового спору, що один із подружжя не зміг зайняти відповідну посаду, отримати освіту тощо через виховання дитини, ведення домашнього господарства чи інші істотні обставини, а не через відсутність знань, досвіду, професійні навички, недостатня кваліфікація? Зазначимо, що ця норма СК України не є «мертвою», але аналіз судових справ свідчить про те, що позови про стягнення аліментів за ч. 4 ст. 76 СК України в основному задовольняються, якщо відповідач визнає позов повністю або частково. У випадках, коли відповідач заперечує проти задоволення позову, суди відмовляють у задоволенні позову про стягнення аліментів. Зокрема, Деснянський районний суд. Проблеми сімейного права м. Чернігова у своєму рішенні від 27 травня 2015 року у справі № 750/3717/15-ц зазначив: , в якому не зазначено позивача як особу, яка потребує матеріальної допомоги, за відсутності доказів, що підтверджують, неможливості працевлаштування позивача у зв'язку з веденням домашнього господарства та догляду за членами сім'ї або іншими істотними обставинами, суд приходить до висновку, що позивач не є особою,

яка має право на аліменти відповідно до вимог п. 4 ст. 76 СК України, у зв'язку з чим позов є необґрунтованим і задоволенню не підлягає».

У статті 51 Конституції України від 28 червня 1996 року зазначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до досягнення ними повноліття. Слід зазначити, що обов'язок батьків утримувати дитину до повноліття не припиняється у разі надання дитині, яка досягла шістнадцятирічного віку, права на шлюб відповідно до ст. 23 СК України, і вона виходить заміж. Так, пунктом 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих положень Сімейного кодексу України у справах про батьківство, материнство та аліменти» передбачено, що при вирішенні питання про стягнення аліментів на неповнолітню дитину, суди повинні враховувати, що шлюб не припиняє передбаченого законом обов'язку утримувати її до досягнення нею повноліття. 8 липня 2017 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом удосконалення порядку стягнення аліментів». із заробітку (доходу) платника аліментів у наказному провадженні. Так, згідно з ч. 5 ст. 183 СК України, батько або інший законний представник дитини, з якою проживає дитина, має право звернутися до суду з вимогою про стягнення аліментів на дитину - одну чверть, двох дітей. - третина, трое і більше дітей - половина заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на одну дитину відповідного віку на кожну дитину. Очевидно, необхідно було б більш чітко відобразити позицію законодавця щодо мінімального розміру аліментів, якщо аліменти стягуються в наказному провадженні. Крім того, жодних змін до ст. 272 СК України розмір аліментів, стягнутих з інших членів сім'ї та родичів на дітей та повнолітніх інвалідів, які потребують матеріальної допомоги, визначається у частці від заробітку (доходу) або у фіксованому розмірі. При визначенні розміру аліментів суд враховує матеріальний та сімейний стан платника та одержувача аліментів. Якщо позов пред'явлено не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких з них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати аліменти. При цьому загальний розмір аліментів, що підлягають стягненню, не може бути меншим за 30 відсотків прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти. Виникає питання: який мінімальний розмір аліментів на дитину стягується з інших членів сім'ї та родичів?

У юридичній літературі справедливою критикою є підхід судової влади, коли суди визначають розмір аліментів у частці заробітку, відмовляючи у встановленні аліментів на двох і більше дітей у фіксованому розмірі, посилаючись на норму, закріплену в ст. Частина 2 ст. 183 КК, яка зобов'язує їх визначати єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на утримання двох і більше дітей. У цій ситуації доцільно було б визначити аліменти у фіксованому розмірі на кожну дитину окремо. Крім того, вбачається, що ч. 1 ст. 184 СК України, яка передбачає, що суд за заявою одержувача визначає розмір аліментів у твердому розмірі, потребує зміни. Очевидно, що при стягненні аліментів з

платника аліментів у фіксованому розмірі може виникнути спір про розмір таких аліментів, тому доцільніше було б говорити як про окремі провадження, так і про судові процеси. Запропоновану частину статті 1. 184 103 Проблеми сімейного права СК України викласти в редакції: «Суд за позовом одержувача аліментів або за заявою одержувача та платника аліментів визначає розмір аліментів. аліментів у твердій сумі».

У юридичній літературі існує думка, що аліментні зобов'язання, що впливають із аліментного договору, підлягають новації. Законодавча заборона нововведення зобов'язань зі сплати аліментів поширюється лише на аліментні зобов'язання за рішенням суду. За даними х.ч. 2, 3 вул. 604 ЦК України зобов'язання припиняється за домовленістю сторін заміною первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація). Не допускаються нововведення щодо зобов'язань щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смерті, сплати аліментів та в інших випадках, встановлених законом. Безперечно, специфіка аліментних зобов'язань полягає в тому, що аліменти мають використовуватися за призначенням в інтересах дитини відповідно до ч. 2 ст. 179 СК України, тому заміна аліментного зобов'язання, що виникає на підставі договору, на нове зобов'язання призведе до зміни предмета договору, відповідно, та неможливості використання аліментів за цільовим призначенням. Крім того, граматичне тлумачення ч. 3 ст. 604 ЦК України дає підстави дійти висновку, що нововведення аліментних зобов'язань незалежно від підстав їх виникнення не допускається.

Відповідно до ч.ч. 3, 4 вул. 194 СК України заборгованість зі сплати аліментів, яка стягується відповідно до ст. 187 СК України, погашається на вимогу платника шляхом відрахувань з його заробітної плати, пенсії, стипендії за місцем їх отримання або стягується за рішенням суду. Заборгованість по аліментах стягується незалежно від повноліття дитини, а у випадку, передбаченому ст. 199 СК України до досягнення нею двадцяти трьох років. У судовій практиці існує такий підхід, коли суди відмовляють у задоволенні позовних вимог про стягнення заборгованості по аліментах, обґрунтовуючи своє рішення посиланням на ч. 3 ст. 194 СК України та зазначивши, що заборгованість може бути стягнута лише з аліментів, які стягуються відповідно до ст. 187 СК України. Тому вони вважають, що чинне законодавство не передбачає такого способу захисту прав стягувача. Не зовсім зрозуміло, чому суд у таких випадках не застосовує («забуває») ч. 5 ст. 194 СК України, згідно з якою положення першої-третьої ст. 194, а також ст. 195–197 СК України також поширюються на стягнення аліментів з інших осіб, визначених СК України. Натомість підтримується підхід судової практики, коли позови про заборгованість по аліментах задовольняються судами за умови надання позивачу ухвали про закриття виконавчого провадження та довідки про розмір заборгованості по аліментах після закінчення виконавчого провадження.

Список використаних джерел:

1. Рішення Деснянського районного суду м. Чернігова від 27 травня 2015 р., № 750/3717/15-ц. — URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44439378> (дата звернення: 18.04.2018).

2. Левківський Б. К. Проблеми нормативного регулювання та особливості судового захисту аліментних прав членів сім'ї в Україні: Київ: 2012. — С. 271–277.

3. Аминов Е. Р. Новация алиментных обязательств: семейное и жилищное право: Житомир. 2010. С. 3–7.

4. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 26.04.2012 р., № 0435/2–225/12. — URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23866663> (дата звернення 18.04.2018).

**СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА. КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО»**

УДК 343.346.2

Orcid 0000-0003-3879-2237

Батургарєєва Владислава Станіславівна,
директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, головний науковий
співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і
права» НАПрН України
доктор юридичних наук, професор
e-mail: vladis2229@ukr.net

**ДОРОЖНІЙ РУХ У ПРИФРОНТОВОМУ РЕГІОНІ:
ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ**

Від початку воєнної агресії РФ проти України стан дорожнього руху в нашій державі зазнав значних змін, що пов'язано як із самим фактом введення на території держави воєнного стану, так і з масштабними пошкодженнями, які спричинені й досі продовжують спричинялися інфраструктурі українських автошляхів. Станом на кінець квітня 2022 року зі 170 тис. км знищено 23,6 тис. км автошляхів загального користування, що у грошовому еквіваленті дорівнює 29,480 млрд дол. США. Крім того, знищено 289 штучних споруд, у тому числі мостів, шляхопроводів, мостових переходів тощо [1].

Звісно ж, ці обставини не могли не вплинути на поведінку учасників дорожнього руху та характер останнього. При цьому зміни у характері руху автотранспорту особливо помітними стають у регіонах країни, що знаходяться у безпосередній близькості до лінії зіткнення з ворогом. Водночас зараз складно сказати, що відбувається в аналізованій сфері в зонах ведення бойових дій. Тому подібне завдання ми і не ставимо перед собою. У межах цієї публікації спробуємо окреслити ситуацію стосовно дорожнього руху з урахуваннями власного досвіду знаходження на прифронтовій території у м Харків.

Насамперед, на чому потрібно наголосити, це те, що ситуація з дорожнім рухом починаючи з 24 лютого цього року змінювалася принаймні кілька разів. Так, практично з перших днів введення воєнного стану вулицями міста перестав курсувати громадський транспорт. Натомість, з'явилося чимало воєнної техніки, для пересування якої навряд чи пристосовані вулиці міста. Значно скоротилася й кількість пішоходів. У місті були відключені система автоматичного регулювання дорожнього руху, зокрема камери відеоспостереження для контролю за швидкістю, та зовнішнє освітлення у темний час доби. Патрульна поліція перестала виїжджати для документування дорожньо-транспортних пригод, що сталися без потерпілих, оскільки у правоохоронців з'явилися більш

нагальні справи – забезпечувати правопорядок на вулицях міста. Тому водіям, що потрапили в ДТП без потерпілих, пропонувалося самотійно вирішувати проблему, не перешкоджаючи рух іншим учасникам.

Разом із тим збільшилися потоки особистого автотранспорту, який прямував у напрямку виїзду з міста з бажаними евакуюватися, що створювало велике навантаження на регулювання руху на певних ділянках міських і приміських автошляхів. До того ж на автошляхах з'явилися незвичайні для мирного часу споруди (блокпости та укріплення), метою створення яких, з одного боку, є максимальне ускладнення швидкого пересування транспорту, а, з другого, огляд біля них автотранспортних засобів і перевірка документів учасників дорожнього руху. Скоротився й час перебування учасників дорожнього руху на об'єктах дорожньої інфраструктури внаслідок установа тривалого комендантського часу. До того ж цілі міські райони через їх руйнування та знищення стали непридатними для проживання в них. А це означає, що у цих районах міста припинився як такий й транспортний рух.

Процедуру перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів під час запровадження правового режиму воєнного стану встановлено Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. Згідно із положеннями цього нормативно-правового акта транспортні засоби можуть зупинятися уповноважені особи в разі: порушення водієм Правил дорожнього руху; якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу; якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення; якщо транспортний засіб перебуває в розшуку; необхідності здійснення опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути; необхідності залучення водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод; проїзду транспортних засобів через блокпости та контрольні пункти в'їзду – виїзду та ін. При цьому право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів було надано уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, яких визначено в наказі військового командування.

Все перелічене не могло не відбитися на кількості зафіксованих ДТП. Протягом першого місяця введення воєнного стану в Україні на автошляхах у

прифронтових регіонах спостерігалось істотне зниження кількості правопорушень, на чому неодноразово наголошувалося представниками патрульної поліції різних рівнів. При цьому конкретні цифри в жодному офіційному джерелі, на жаль, не наводяться.

Однак, обстановка, в якій військовим і правоохоронним органам необхідно було вирішувати чимало невідкладних важливих завдань із забезпечення ефективної оборони держави і правопорядку на підконтрольних Україні територіях, стала серйозним викликом для безпеки дорожнього руху. Адже деякі недоброчесні водії з огляду на «відволікання» уваги правоохоронців на розв'язання інших проблем відчували безкарність. Тому візуально (приблизно з другого місяця тривання воєнного стану) на вулицях Харкова дорожньо-транспортних пригод стало набагато більше. У поведінці водіїв з'явилася ризикованість, навіть деяка агресивність (особливо у тих, хто поспішає у волонтерських справах). Порушувати швидкісний режим змушувало й потрапляння водіїв у ситуації артилерійського обстрілу. Щодо цього неодноразово приходилося пересвідчуватися й на власному досвіді. Отже, протягом другого місяця тривання опору збройній агресії на автошляхах Харкова спостерігалось наочне збільшення кількості ДТП із вимушеною недостатньою реакцією на ці випадки з боку патрульної поліції. Водночас можемо припустити, що кількість ДТП у стані сп'яніння у цей час скоротилася, що пояснюється низкою причин (як-от: обмеження аж до повної заборони продажу алкогольних напоїв у торговельній мережі, скорочення часу роботи магазинів, комендантська година, закриття розважальних закладів, необхідність вирішувати інші нагальні проблеми, пов'язані із перебуванням у прифронтовому регіоні, та ін.). Отже, в цілому складається парадоксальна ситуація – алкоголю вживається менше, ніж у минулому, а чисельність автопригод від цього не зменшується.

Скорочення інтенсивності обстрілів міста дало можливість повернутися місту Харків до нормального ритму життя. Із травня місяця розпочався активний ремонт дорожньої інфраструктури, відбулося відновлення роботи громадського транспорту, до дому автотранспортом стали повертатися мешканці міста, що призвело до збільшення кількості автівок на проїжджій частині, запрацювали світлофори та камери відеоспостереження для контролю за швидкістю. Отже, інтенсивність дорожнього руху вулицями міста у разі збільшилася. І все це відбувається на тлі відвикання людей від необхідності суворо дотримуватися правил дорожнього руху. Тому не випадково у ЗМІ зазначається про зростання кількості ДТП з потерпілими і загиблими, що пов'язані з нехтуванням правил поведіння на автошляхах. Така ситуація породжує чимало проблем із забезпеченням безпеки учасників цього руху, що, у свою чергу, потребує підвищеного контролю у відповідній царині з боку суспільства.

Окремо слід наголосити на тимчасовій зміні деяких правил дорожнього руху для водіїв, що запровадила держава на період тривання воєнного стану. Ці нововведення спрямовані на спрощення й пришвидшення певних процесів під час відсічі збройної агресії РФ. Серед таких змін слід вказати, зокрема, на:

заборону використання на всій території України відеореєстраторів у транспортних засобах із метою нерозголошення відомостей про переміщення та хід виконання завдань сил оборони, витік яких може допомогти ворогу, а так само фото- і відеозйомки доріг загального користування; об'єктів загального призначення; об'єктів інфраструктури; блокпостів; укріплень; розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. Крім того, відтепер керувати транспортними засобами категорії С, С1 на території України можуть особи, які мають посвідчення водія категорії В. До того ж водіям дозволяється використовувати протерміновані права як у паперовому, так і в електронному вигляді. І хоча перелічені заходи за своїм характером є вимушеними темпоральними, однак вони так само створюють неабиякі виклики для безпеки дорожнього руху в прифронтових регіонах в умовах тривання воєнного стану. Отже, ситуація на автошляхах потребує подальшого моніторингу та запропонування заходів, що здатні знизити ситуацію підвищеної ризикованості у період, коли всі сили суспільства і держави мобілізовані на оборону країни.

Список використаних джерел:

1. Втрати української економіки через руйнування інфраструктури зросли на \$3,1 млрд за тиждень. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/04/28/84516132/>.
2. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021р. № 1 456. Офіційний вісник України. 2022. 11 лют. № 12. Ст. 641.
3. Стрільчук В. Для водіїв змінили правила на час війни – що можна робити на дорогах. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/avto/dlya-voditeley-izmenili-pravila-na-vremya-voyny-hto-mozhno-delat-na-dorogah-1610833.html>.

Лапкін Андрій Васильович,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, доцент
e-mail: a.v.lapkin@nlu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Створення і діяльність спільних слідчих груп (далі – ССГ) є важливою формою надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. В сучасних умовах вказані питання набувають актуальності в контексті необхідності забезпечення взаємодії з Міжнародним кримінальним судом та іноземними партнерами України щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів на території України, зокрема воєнних злочинів.

Створення ССГ здійснюється у межах міжнародної правової допомоги, яка передбачає проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (п. 1 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). Питання створення та діяльності ССГ регламентуються: на міжнародному рівні – ст. 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 р. [1] та ст. 13 Конвенції про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 р. [2], а на рівні національного законодавства України – ст. 571 КПК України.

Чинне законодавство України не містить визначення ССГ. У науковій юридичній літературі ССГ визначається як міжнародна група, утворена за взаємною згодою компетентних органів двох або більше держав для проведення кримінальних розслідувань в одній або декількох державах, що створюють таку групу з певною метою і на певний період [3, с. 131]. Виходячи із положень ч. 1 ст. 571 КПК України, метою створення ССГ є проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав. Згідно з положеннями міжнародних документів, ССГ може бути створено, зокрема, у випадках коли: а) розслідування злочинів Стороною вимагає проведення складних та комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими Сторонами; б)

кілька Сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають ужиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних Сторін. Таким чином, ССГ можна визначити як міжнародну групу, утворену за взаємною згодою кількох держав з числа представників їх компетентних органів кримінальної юстиції для скоординованого проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, що стосуються цих держав.

Відповідно до положень міжнародних договорів, ініціатором створення ССГ може бути будь-яка сторона. При цьому вона створюється саме в тій державі, на території якої буде проводитися розслідування. Відповідно, суб'єкти, які беруть участь у створенні ССГ, визначаються національним законодавством. Згідно із ч. 2 ст. 571 КПК України, Офіс Генерального прокурора розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав. Підхід до визначення Офісу Генерального прокурора (далі – ОГП) як уповноваженого суб'єкта, що приймає рішення про створення ССГ, є цілком логічним, оскільки він визначений як уповноважений центральний орган України з питань, що стосуються досудового розслідування. Це впливає з ч. 1 ст. 545 КПК України, згідно з якою ОГП звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України.

При цьому ініціаторами створення ССГ перед ОГП, згідно із ч. 2 ст. 571 КПК України, є слідчий органу досудового розслідування України, прокурор України та компетентні органи іноземних держав, за запитами яких ОГП розглядає і вирішує питання про створення ССГ. При цьому законодавець не конкретизує, чи є достатнім приводом до цього запит якогось одного з цих органів, чи всіх їх відразу. Використання сполучника «та» замість «або» вказує на те, що йдеться саме про запит від всіх цих суб'єктів одночасно. Такий підхід суттєво ускладнює процес ініціювання створення ССГ, адже передбачає певну взаємодію між вітчизняним органом досудового розслідування та прокурором – з одного боку, та компетентним органом іноземної держави – з іншого боку, що також має здійснюватися в порядку міжнародного співробітництва. А оскільки уповноваженим центральним органом влади в Україні з цих питань є саме ОГП, то комунікація цих суб'єктів також має опосередковуватися цим органом. При цьому, як впливає із ч. 2 ст. 571 КПК України, ОГП позбавлене самостійної ініціативи у вирішенні цього питання.

Також слід враховувати, що створення ССГ може бути ініційоване як українською, так і зарубіжною стороною, а відтак суб'єкти цього мають бути розмежовані. Очевидно, що у випадку зацікавленості саме української сторони у створенні ССГ ініціатива про це може виходити від слідчого чи від прокурора,

тоді як у разі наявності інтересу щодо цього зарубіжної держави – від уповноваженого компетентного органу останньої. Відповідно, в КПК України необхідно розмежувати ці випадки, відокремивши суб'єктів ініціювання створення ССГ.

Слід звернути увагу на те, що на розгляді Верховної Ради України знаходиться законопроект № 7330 від 29.04.2022 «Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення діяльності спільних слідчих груп» [4], яким передбачається змінити коло суб'єктів ініціювання та створення ССГ. Так, проектом передбачено, що Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом керівника органу досудового розслідування, керівника обласної прокуратури та уповноважених осіб компетентних органів іноземних держав. Таким чином, замість ОГП як уповноваженого центрального органу влади повноваження розглядати і вирішувати питання про створення ССГ надане Генеральному прокурору, а національні суб'єкти його ініціювання звужені до керівника органу досудового розслідування та керівника обласної прокуратури. При цьому визначення Генерального прокурора (особи, яка виконує його обов'язки) як виключного суб'єкта прийняття рішення про створення ССГ вочевидь ускладнює процес створення ССГ через завантаженість Генерального прокурора іншими повноваженнями. Водночас, проблему розмежування запитів від цих суб'єктів, на яку зверталася увага вище, розв'язано не було.

Іншим недоліком цього проекту є занадто громіздка конструкція утворення ССГ, яка, окрім відповідного запиту та його розгляду Генеральним прокурором, передбачає надання останнім доручення керівнику органу досудового розслідування про створення ССГ, прийняття керівником органу досудового розслідування рішення про створення спільної слідчої групи та визначення її складу, у тому числі старшого слідчого спільної слідчої групи, а також погодження відповідної постанови Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки). Видається, що закріплений у чинній редакції ст. 571 КПК України механізм є простішим та оперативнішим з точки зору практичної реалізації, а також більше відповідає компетенції ОГП як уповноваженого центрального органу. Зокрема, не є виправданим надання повноважень щодо визначення складу та старшого ССГ керівнику органу досудового розслідування.

Крім того, викликає сумніви передбачене проектом поширення компетенції ССГ на забезпечення всебічності та повноти судового провадження, що суперечить положенням міжнародного права, згідно з якими ССГ створюються саме для здійснення досудового розслідування.

Як висновок слід визнати необхідність удосконалення порядку ініціювання та створення ССГ на рівні національного законодавства України, яке має здійснюватися з урахуванням міжнародного права та іноземного досвіду з цих питань.

Список використаних джерел:

1. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518;
2. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238;
3. Красноборова М.П. Кадрове забезпечення спільних слідчих груп, створених у межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Т. 2. С. 130-134;
4. Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення діяльності спільних слідчих груп: проект Закону України № 7330 від 29.04.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74163.

УДК 343.985

Orcid 0000-0001-9812-6151

Лазебний Анатолій Миколайович,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: a_lazebna15@ukr.net

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що потрібно забезпечити ефективну реалізацію прав адвокатів на отримання відповідних доказів в кримінальному провадженні, враховуючи положення діючого законодавства в сучасних умовах. Зазначимо, що адвокати відповідно до нормативно-правових норм мають знаний обсяг процесуальних повноважень. У ст. 47 Кримінального процесуального кодексу України закріплюється завуальовано техніко-криміналістичні засоби, які можуть використовувати у своїй діяльності адвокати. Іншими словами це положення передбачає той факт, що захисник має зобов'язання на застосування різних засобів захисту, які передбачаються діючим кодексом та законами України для того, щоб забезпечити належне дотримання законних прав, інтересів та свобод обвинуваченого та підозрюваного з метою обґрунтування обставин, які можуть спростувати обвинувачення, його пом'якшити або виключити їх відповідальності [5]. Проте їх перелік та види, межі використання під час судового розгляду та досудового розслідування кримінальних проваджень у діючому законодавстві не визначаються. З моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу розширюються змагальні основи для проведення досудовому розслідування, завдяки цьому обумовлюється

актуальність наукового дослідження теоретичних, правових та практичних проблемних питань у використанні саме адвокатами техніко-криміналістичних засобів для подальшого вирішення їх завдань.

Розглядаючи наукові підходи з даної теми в аспектах розумінні поняття криміналістичної техніки можемо відзначити, що це є окремим, самостійним розділом такої науки як криміналістика, що включає в себе систему теоретичних положень, які розробляються з використанням специфічних методів, засобів та прийомів, які в комплексі призначені для того, щоб зібрати та дослідити всі наявні докази під час проведення розслідування та попередження можливих правопорушень. Під криміналістичною технікою розглядають загальну сукупність різних засобів та прийомів, що можуть застосовуватися під час проведення правопорушень для того, щоб виявити, зберігати, збирати, вилучати та фіксувати речових доказів. Крім цього саме під такою технікою мають на увазі практичну роботу, яка зосереджена на вмиле використання різних прийомів та слідчих засобів для того, щоб отримати інформацію доказового характеру з різних джерел. Аналізуючи специфічні риси впровадження різних засобів криміналістичної техніки при їх збиранні та дослідженні доказів в різних провадженнях, що мають кримінальний характер більшість вчених стверджують, що правомірним є їх використання виключно в діяльності правоохоронних органів. Однак такі твердження є досить дискусійними, особливо в питаннях доцільності використання адвокатами засобів в криміналістичній техніці при досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень [1].

Як вже було зазначено, що із затвердженням Кримінального процесуального кодексу України основні повноваження захисника значно розширюються, зокрема захисник повинен отримати право на прийняття участі в досудовому розслідуванні з моменту його пред'явлення обвинувачення у всіх провадженнях кримінального характеру, а також бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших дій процесуального характеру та збирати докази на користь підзахисного. Адвокат, який є суб'єктом доказування потребує використання різних криміналістичних засобів та методів для своєчасного пошуку, виявлення, подальшої фіксації, перевірки та вилучення фактичної інформації та їх джерел на предмет долучення таких документів до матеріалів провадження кримінального характеру в якості доказів. Виключно право адвокатів на застосування техніко-криміналістичних засобів у своїй роботі може гарантуватися законодавчими положеннями ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6]. Відповідно до пункту 8 адвокат має законодавче право використовувати технічні засоби з метою копіювання різних матеріалів справи, за якими адвокат проводить ефективний захист, представництво або може надавати інші види правової допомоги, а також фіксувати різні процесуальні дії, в яких він може приймати участь та затверджувати хід судового засідання в законодавчому порядку.

Проте, відмінною ознакою діяльності органів досудового розслідування та адвокатів є те, що перед ними не стоїть завдання для активної боротьби із

проявами злочинності та попередження можливих правопорушень, а тому використання адвокатами різних техніко-криміналістичних засобів відзначається специфічними рисами, які проявляються в наступному:

1. вони мають альтернативний характер, зазначимо, що у діючому законодавстві відсутня правова норма, яка могла б закріпити обов'язок адвоката для того, щоб використати засоби криміналістичної техніки в провадженні кримінального характеру. Поряд із цим ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України може гарантуватися адвокатам законодавче право використовувати технічні засоби для проведення різних процесуальних дій, в яких він приймає безпосередню участь. Тому адвокат на власний розсуд може вирішувати питання щодо потреби в застосуванні різних техніко-криміналістичних засобів в його професійній роботі;

2. процесуальною функцією адвоката є безпосередній захист від підозри та пред'явлення йому обвинувачення, у зв'язку із цим слідчих (розшукових) дій адвокат не буде проводити, він лише приймає в них опосередковану участь для того, щоб забезпечувати гарантування законних прав та інтересів особи, яку він може захищати.

3. безпосереднє використання техніко-криміналістичних засобів може проводитися адвокатами у формі гарантії дотримання законних прав та інтересів слідчими і прокурорами в ході процесуальних дій, при цьому в переважній більшості випадків у адвокатів, які є захисниками може виникати потреба у використанні аудіо- та відеотехніки для того, щоб сфотографувати місце огляду або окремі об'єкти, які виявлені під час обшуку та ін. [2].

Зазначимо, що в сучасних умовах адвокатська робота не буде ефективною без належної обізнаності всіх захисників у безпосередніх можливостях різних техніко-криміналістичних засобів для того, щоб виявити, зафіксувати та вилучити дані щодо обставин правопорушень. Адвокати у більшості випадків відчують потребу у тому, щоб розбиратися в специфічних рисах використання слідчими різних техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій, а саме під час оглядів та обшуків. Протоколи таких слідчих (розшукових) дій включають в себе значний обсяг доказів, які в подальшому стають базою для обвинувального акта. Для того, щоб виявити сліди правопорушень та правопорушника використовують різні техніко-криміналістичні засоби, а саме фіксація слідів, оптичні та освітлення [3].

Отже, можемо підсумувати, що професійна робота адвокатів показує те, що для адвоката важливо вміти використовувати різні техніко-криміналістичні засоби, а також володіти знаннями відносно їх видів та призначення для того, щоб надати належну правову оцінку загальним результатам їх використання слідчими та експертами-криміналістами під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Для того, щоб забезпечити адвокатів потрібними знаннями потрібно проводити різні семінари, які розкривають інноваційні інформаційні технології для того, щоб оптимізувати вирішення завдань в аспектах кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, А. А. Саковський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 435 с.

2. Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 431 с.

3. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

УДК 343.83

Orcid 0000-0002-4668-3375

Михайліченко Тетяна Олександрівна,
доцентка кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
кандидатка юридичних наук, доцентка
e-mail: myhailichenko_t@yahoo.com

СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ

Спочатку пандемія коронавірусної інфекції, незважаючи на всі позитивні передбачення, які робилися в 2019-2020 рр.¹, а потім і загрози з боку Росії в застосуванні біологічної зброї на території України [1] нам дають підґрунтя для постановки питання про потребу переглянути концепцію та складові національної безпеки України. Насправді багато держав хоча б раз стикалися із випадками використання біологічної зброї² та новими штамами вірусів, які

---

¹ COVID-19 й надалі змінює життя. Голова ВООЗ Т. А. Гебрейссус застерігав: «Ця пандемія поки що ніде не завершилася, і в умовах неймовірного глобального поширення «Омікрону» існує ймовірність появи нових варіантів» [2]. По суті це зараз і підтвердилося з появою т.зв. «Стелс-омікрону».

² Так, у 1346 р. під час облоги за наказом хана Золотої орди Джанібєка за допомогою каменометальних машин кидали трупи людей і тварин, які загинули від чуми, щоб захопити Кафу. Захисники ж, щоб звільнити місто від трупів, викидали їх у Чорне море. Як наслідок, чума була поширена по всій Європі. А при колонізації Америки колоністи передавали місцевим аборигенам заражені віспою ковдри, що призвело до поширення епідемії та

становлять загрозу як біологічній безпеці зокрема, так і національній безпеці в цілому через їх вірулентність та контагіозність³. Окрім цього, періодично різноманітними угрупованнями чи окремими людьми використовуються віруси та бактерії як засоби вчинення терористичних актів⁴. Цікаво, що перелік потенційних агентів біологічної зброї, які можуть бути використані, нині нараховує близько 50 найменувань.

Іноземні науковці (зокрема, G. Cecchine, S. E. Davies, D. P. Fidler, J. G. Hodge, M. Moore, S. Peterson, A. T. Price-Smith, K. Weidenaar та ін.) давно вже виходять із засад державної належності епідеміологічної безпеки [3]. Як наслідок, епідеміологічна безпека ними розглядається як елемент національної безпеки. Примітним є і те, що починаючи з 2010 р. до щорічників Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру входить окрема глава, яка присвячена загрозам безпеки від хімічних і біологічних матеріалів. Натомість в Україні більшість вчених та практиків не розглядають епідеміологічну безпеку як складову національної безпеки, звужуючи тим самим поняття останньої. Проте в положеннях Воєнної доктрини України в редакції від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 серед воєнно-політичних викликів, які можуть перерости в загрозу застосування воєнної сили проти України, згадувалося і розповсюдження зброї масового ураження, якою є й біологічна зброя [4]. Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 в продовження попереднього документа відмічає, що на глобальному рівні основними аспектами воєнної безпеки є руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки, підвищення рівня невизначеності і непередбачуваності безпекового середовища, яке характеризується, зокрема, загрозами виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема спричинених епідеміями, та поширенням міжнародного тероризму та злочинності, загрозою розповсюдження зброї масового ураження [5]. Такий підхід варто схвально розцінювати, оскільки, приміром, біологічна зброя може діяти саме через інфікування населення патогенними мікроорганізмами та іншими біологічними агентами, включаючи віруси. Хоча у Законі «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII національна безпека України визначається лише як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України

смерті тисяч індіанців. У сучасному ж світі розробка, випробування на людях та використання біологічної зброї стало досить поширеним явищем і в перегонах з її створення включені більшість провідних країн світу.

³ Зокрема, нові штами призвели до епідемій Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS), H5N1 (HPAI A(H5N1), Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV), Ебола, Зіка та інші. Остання ж корона вірусна інфекція SARS-Cov-2 призвела до всесвітньої пандемії, яка триває вже понад два роки.

⁴ Першою державою, яка почала готуватися до протидії випадкам біотероризму, вважається США, де у 1995 р. видали секретну директиву, яка передбачала необхідність підвищеної готовності до терактів, в т.ч. і із застосуванням біологічної зброї; у 2000 р. – Національний стратегічний план щодо готовності до дій у випадках біологічного і хімічного тероризму, який передбачає профілактику, нагляд, діагностику біологічних і хімічних агентів, заходи щодо ліквідації інциденту та систему оповіщення та інформаційного забезпечення; у 2002 р. – Закон про тероризм та Закон про захист здоров'я населення та реагування на біотероризм. Ці та інші заходи виявилися не зайвими, адже на початку XIX ст. у США пройшла хвиля терористичних атак із використанням спорів сибірської язви, які розсилали поштою.

від реальних та потенційних загроз, під якими пропонується розуміти явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [6]. Таким чином, в цьому нормативно-правовому акті відсутнє перелічення складових національної безпеки.

Видається, що настав час переглянути парадигму національної безпеки, адже події останніх років яскраво продемонстрували необхідність створення ефективного механізму протидії загрозам громадському здоров'ю, а також подолання медико-біологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших наслідків розповсюдження особливо небезпечних інфекційних хвороб. У цілому, ситуація зумовлює потребу глибокої розробки проблеми на фундаментальному рівні задля оптимального законодавчого закріплення нових підходів до забезпечення епідемічної безпеки України, як частини її національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Дуляба Н. Білий дим застеріг щодо ймовірності застосування Росією хімічної або біологічної зброї в Україні. *Львівський портал*. 10.03.2022. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/10/bilyj-dim-zasterih-shchodo-jmovirnosti-zastosuvannia-rosiieiu-khimichnoi-abo-biologichnoi-zbroi-v-ukraini>
2. Глава ВООЗ спрогнозував появу нових штамів COVID-19. 19.01.2022. *Погляд*. URL: <https://poglyad.tv/glava-vooz-sprognozuvav-poyavu-novih-shtamiv-covid-19-article>
3. James G. Hodge, Kim Weidenaar. Public Health Emergencies as Threats to National Security. *Journal of national security law & policy*. 2017;9:81-94. URL: https://jnsplp.com/wp-content/uploads/2017/04/Public_Health_Emergencies_as_Threats_to_National_Security_FINAL.pdf
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" : Указ Президента України; Доктрина від 24.09.2015 № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/555/2015>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" : Указ Президента України; Стратегія від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/121/2021>
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19>

Павленко Тетяна Анатоліївна,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
email: pavlenkotatyana7@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

Захист українського інформаційного простору від деструктивної інформаційної ворожої діяльності набув актуальності з 2014 року, а з 24 лютого 2022 року актуальність такого захисту зросла багатократно. На сьогодні це одне з центральних завдань, що стоїть перед органами державної влади та сектором безпеки зокрема. Залишається досить серйозною проблемою комплексна протидія деструктивній інформаційній діяльності, що провадиться як за допомогою внутрішніх суб'єктів інформаційної діяльності, так і через канали інформування, власники яких безпосередньо не є суб'єктами (резидентами) України, але при цьому здійснюють тут свою діяльність. Тож дуже гостро наразі стоїть питання забезпечення інформаційної безпеки нашої держави.

Щодо визначення самого поняття «інформаційна безпека», то на законодавчому рівні воно надано у п.п. 2 п. 13 ЗУ «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», і визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1].

Також необхідно зазначити, що інформаційна безпека та кібербезпека є однією з важливих складових національної безпеки. Так, 28 грудня 2021 р. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України, що затверджено Указом Президента України [2], визначено, що інформаційна безпека України являє собою складову частину національної безпеки України, і становить стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через

поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом.

У XXI ст. набуває надпотужних обертів процес використання всесвітньої мережі Інтернет та новітніх технологій, особливо значний стрибок у цьому напрямку відбувся з кінця 2019 р. – початку 2020 р., що збігається з початком пандемії COVID-19. Це в цілому є проявом технічного прогресу, діджиталізації сучасного світу, і з одного боку є безсумнівним досягненням людства. З іншого ж боку будь-який розвиток і прогрес супроводжується й рядом негативних проявів, таких як низький рівень культури безпеки, збільшення кількості он-лайн користувачів, які є залежними від цифрової інфраструктури, відбувається поширення небажаного контенту (зокрема, що пропагує насильство, розпалює ворожнечу, містить заклики до збройної агресії і т.п.), спостерігається збільшення випадків кібер-шахрайства, витоки даних, несанкціонований доступ до інформації. Відбувається стрімкий, глобальний розвиток кібертероризму. Також зростає злочинність у сфері банківської діяльності, збільшується кількість несанкціонованих втручань в роботу комп'ютерів. Тобто такий прогрес завжди супроводжується динамічним зростанням рівня злочинності, що потребує адекватної реакції з боку держави, розробки дієвої стратегії протидії інформаційним загрозам, особливо в умовах збройної агресії.

В Україні останніми роками спостерігається зростання рівня кіберзлочинності. Так, станом на жовтень 2019 р. встановлювалося, що кількість інформаційних злочинів за останні п'ять років зросла у 2,5 рази [3]. Тенденція зростання кількості кіберзлочинів продовжує зберігатися. За чотири місяці 2021 р., порівняно з 2020 р., кількість кіберзлочинів зросла на 25%, зафіксували понад 1100 інцидентів [4]. З 24 лютого 2022 року активізувалися шахрайські дії з застосуванням мережі Інтернет, наприклад, у сфері надання волонтерської допомоги як цивільному населенню, так і Збройним Силам України (далі – ЗСУ). Крім того, несанкціоноване розповсюдження, як умисно так і через необережність, інформації щодо ЗСУ створює серйозну загрозу національній безпеці України.

Органи державної влади, зокрема контррозвідувальні та правоохоронні органи, здійснюють заходи з протидії ворожій інформаційній діяльності в межах своїх повноважень, але в багатьох випадках їх дії виявляються обмеженими через низку чинників. Одна з важливих причин браку ефективності – недосконалість нормативно-правової бази, яка б регламентувала протидію інформаційній підривній діяльності проти української державності [5, с. 15].

З початку збройної агресії РФ український законодавець значно поліпшив ситуацію у даній сфері. Так, до Кримінального кодексу України (далі – КК) було внесено низку суттєвих змін. Зокрема, передбачено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України) та несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення

ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України). Такі зміни мають суттєво вплинути на забезпечення захисту інформаційного простору України.

24 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон, яким були внесені зміни до статей 361 та 361-1 КК України, спрямований на захист критичної інфраструктури України від кібератак, які стали однією з форм збройної агресії РФ. Впроваджені зміни спрямовані на посилення захисту критичної інфраструктури України від кібератак та посилення відповідальності за несанкціоноване втручання у роботу електронних систем залежно від їх наслідків.

Також і в інших кримінально-правових нормах передбачено відповідальність за певні види підривної інформаційної діяльності. Зокрема це норми, закріплені у ч. 2 ст.109, ст.110, ст.111, ст.258-2, ст.258-5, ст.295, ст.436 та 436-1, ч.2. ст.442 КК України. Проте, на практиці їх застосування виникають певні складнощі. Перш за все через занадто широкі формулювання, що серйозно ускладнює доведення факту вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

2. Указ Президент України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

3. За останні п'ять років кількість кіберзлочинів в Україні зросла вдвічі. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/374-hackers>

4. Кількість кіберзлочинів в Україні в 2021 році зросла на 25%. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kolichestvo-kiberprestupleniy-ukraine-2021-1622012394.html>

5. Дубов Д.В. Інформаційна підривна діяльність: проблеми нормативно-правового забезпечення протидії. Інформаційна безпека: сучасний стан, проблеми та перспективи: Матеріали І науково-практичної конференції. 20 вересня 2019 р., м. Київ. / Упоряд. : В. М. Фурашев, С. Ю. Петряєв. – Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2019. 124 с.

Шинкарьов Юрій Вікторович,

професор кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права

Державного біотехнологічного університету

кандидат юридичних наук, доцент

e-mail: yurand_shin@ukr.net

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ЙОГО ДИФЕРЕНЦІАЛ

Як відомо, процес призначення кримінального покарання формалізує міру кари, яка відповідає суспільній небезпечності вчиненого правопорушення та особи винного. При призначенні покарання, суд повинен керуватися певними правилами, правовими вимогами, які необхідно враховувати у всіх без виключення випадках. Оскільки ці правила застосовуються безальтернативно, без усіляких ситуативних виключень – традиційно склалося, що вони іменуються Загальними засадами призначення покарання. Саме таку назву вони і отримали у сучасному Кримінальному кодексі України (ст.65). Але при цьому, є певна кількість правил призначення покарання, які не можуть бути застосованими у всіх без виключення випадках. Вони вступають в дію тільки за наявності певних обставин або характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Саме тому – ці обставини і отримали в літературі назву спеціальних. Їх виокремлення, назва і зміст в цілому абсолютно вписуються у традиційну структуру закону про кримінальну відповідальність. Так само традиційно склалося, що правові норми, що регулюють спеціальні засади призначення покарання – розпорочені по різним структурним частинам сучасного кримінального кодексу. Ідея віднесення спеціальних засад призначення покарання до окремого субінституту виникла відносно недавно, а отже попереду ще довгий шлях наукової аргументації щодо субінституційного виокремлення спеціальних засад призначення покарання в межах норм Кримінального кодексу України.

Але мова повинна йти і про інше. Кожна правова норма, субінститут, інститут права повинні мати певну мету і виконувати нести певне функціональне навантаження. У різноманітних наукових дослідженнях, присвячених аналізу спеціальних засад призначення покарання, мова йде про те, що вони індивідуалізують кримінальне покарання. Ця ідея по-суті є традиційною і спостерігається у певній кількості наукових робіт. Окремі вчені, даючи поняття спеціальних засад призначення покарання, концентруються у ньому саме на тому що ці засади індивідуалізують покарання. Але, це впевнено можна поставити під сумнів. І на це є декілька аргументів.

Аксіоматично, що законодавець, формуючи нормативну базу для процесу призначення покарання не здатний безпосередньо його індивідуалізувати,

оскільки на стадії законотворчості неможливо врахувати всіх обставин правопорушення, характеристик особи правопорушника та інше. Саме тому, у сучасному кримінальному праві виділяється дуальний принцип диференціації та індивідуалізації кримінального покарання. Він означає, що нормотворець на законодавчому рівні визначає диференціали призначення покарання, тобто визначає ті обставини, які в подальшому враховує суд при призначенні покарання, при його індивідуалізації. Тобто, диференціал – виступає явищем більш широкого порядку. Фактично на рівні нормотворення – індивідуалізувати покарання неможливо і, звісно, не доцільно. Диференціація покарання означає побудову на рівні закону загальних вимог, критеріїв які повинні братися до уваги при призначенні покарання.

Далі, говорячи про спеціальні засади призначення покарання, необхідно констатувати, що у порівнянні із засадами загальними, вони дійсно встановлюють додаткові правила, які обмежують судовий розсуд. У більшості спеціальних засад призначення покарання він обмежується як правило у можливості призначення максимального строку покарання. Але, при цьому покарання – не індивідуалізується саме по собі! Встановлюються лише додаткові правила, які лише конкретизують загальні засади. Вони визначаються на законодавчому рівні і враховуються на етапі правозастосування. При цьому відносно загальних засад призначення покарання, вони виступають вторинними, похідними. Таким чином, можна зробити висновок, що диференціали призначення покарання можуть бути двох рівнів – першого (загальні) та другого (спеціальні).

Диференціали призначення покарання першого порядку встановлюються на законодавчому рівні і враховуються у всіх без виключення випадках призначення покарання. Диференціали другого порядку також встановлюються на законодавчому рівні, конкретизують диференціали першого порядку, і як і вони – сприяють в подальшому індивідуалізації покарання на рівні правозастосування.

Підсумуємо, що спеціальні засади призначення покарання виступають в ролі диференціалу призначення покарання другого порядку. Саме ця ідея пропонується науковій спільноті до уваги у вказаних тезах наукової доповіді.

Колодяжний Максим Геннадійович,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

ПРАВОВЕ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД⁵

1. Безпека дорожнього руху та експлуатації транспорту на теперішній час є дуже актуальною соціальною проблемою для усього світового співтовариства та, особливо, для України. У своєрідній неоголошеній дорожній війні щороку у світі гине близько 1,35 млн осіб, а в Україні – понад 3,5 тис. громадян, з яких до 170 є дітьми. Ця «війна» тягне також колосальні економічні збитки, які, наприклад, для країн ЄС дорівнюють 2 % щорічного ВВП (2020 р.), а для України – до 4,7 % ВВП (2016 р.). І це без урахування матеріальних збитків учасників ДТП та супутньої психологічної шкоди, яку підрахувати взагалі неможливо.

2. Для зменшення фізичних, економічних та інших втрат від дорожньо-транспортного травматизму у розвинених західних країнах розроблені відповідні стандарти у сфері безпеки дорожнього руху. Вони закріплені у різних стратегіях, програмах і планах. Звідси вивчення зарубіжного досвіду у вказаній сфері представляє підвищений науковий інтерес.

3. Нормативно-правове забезпечення у галузі, що розглядається, можна класифікувати за масштабом на декілька рівнів: міжнародно-правовий, регіональний, національний і місцевий. При чому слід підкреслити, що зарубіжне законодавство не може розглядатися автономно від інших рівнів нормативно-правового забезпечення.

4. Міжнародно-правовий (глобальний) рівень є основним, оскільки є базисом для інших рівнів. Він має свою специфіку, що виражається у: власній розгалуженій системі; суб'єктах розробки і прийняття; меті функціонування та ін. [1]. Суб'єктами розробки та прийняття нормативно-правових актів на цьому рівні є ООН, ВООЗ, Світовий банк та деякі ін. Наразі фундаментальним документом, який визначає засади сучасної міжнародної політики у вказаній сфері є резолюція ООН від 31.08.2020 р. № 74/299 «Підвищення безпеки дорожнього руху у всьому світі». Вона не лише оголосила 2021–2030 рр. другим Десятиліттям дій із забезпечення безпеки дорожнього руху, а й закріпила

---

⁵ *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

глобальну мету щодо скорочення до 2030 р. наполовину смертності й травматизму від ДТП [2].

5. Регіональний рівень нормативно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху пов'язується передусім із законодавством ЄС. Його структуру утворює дві групи нормативно-правових актів. Перша з них має істотне значення і складається із низки документів: Стратегія сталої та розумної мобільності – європейський транспорт на шляху до майбутнього, розрахована до 2030 р.; Рекомендації щодо досягнення нульової смертності на дорогах, представлені у виді Рамки політики безпеки дорожнього руху ЄС на 2021–2030 роки; Програма безпеки дорожнього руху ЄС до 2030 року. Фактично в них відбито сучасне бачення європейців на проблему безпеки дорожнього руху на довгострокову перспективу і запропоновано низку стандартів у цій сфері.

Другу групу документів цього рівня складають директиви і регламенти ЄС, які стосуються різних аспектів транспортної безпеки. Їх обов'язково має врахувати Україна згідно із укладеною Угодою про асоціацію з ЄС. У прийнятті перелічених документів беруть участь Єврокомісія, Європарламент та інші інституції.

6. Національний рівень нормативно-правового забезпечення дорожнього руху стосується законодавства окремих держав світу. Він також представлений двома групами нормативно-правових актів. Перша з них стосується юридичної відповідальності за правопорушення у цій галузі, а друга – регламентації стандартів транспортної безпеки у зарубіжних країнах. Такі документи розробляють і ухвалюють на національному рівні уряди, міністерства транспорту та інші відомства окремих країн.

У багатьох країнах світу, і не лише європейських, розроблено національне законодавство, що регламентує стандарти і вимоги щодо безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Однак особливий інтерес представляє досвід Швеції, де спостерігається один з найменших у світі показників смертності на дорогах (20 інцидентів на 1 млн населення у 2020 р.) [3].

У 1997 р. шведський парламент прийняв революційну у свій час стратегію безпеки дорожнього руху – Vision Zero («Нульове бачення»). Її мета полягає у зведенні загибелі або серйозного травмування внаслідок ДТП до нульового значення. Філософія цієї Стратегії виходить з неприйнятності того, що людські помилки призводять до фатальних наслідків. Адже ідеальних людей не існує і помилятися є природним для них. Тому така поведінка не має коштувати для інших людей їх життя чи здоров'я. Остаточна відповідальність за безпеку дорожнього руху відповідно до Vision Zero, умовно кажучи, перекладається з особи, яка керує транспортним засобом, на тих, хто: проектує транспортну систему, управляє транспортними потоками, виробляє транспортні засоби, приймає законодавство у цій сфері. При цьому за такого підходу ніхто не знімає відповідальності з водія та не звільняє його від обов'язків дотримувались правил дорожнього руху.

Сучасними стандартами згідно зі стратегією Vision Zero, закріпленими шведським законодавством, є: а) управління безпекою дорожнього руху; б)

безпека пересування по дорогах; в) безпека транспортних засобів; г) безпека учасників дорожнього руху; д) поставарійна діяльність [4].

Саме шведський прогресивний досвід і законодавство наразі покладені в основу розробки міжнародних та загальноєвропейських стандартів безпеки дорожнього руху, які впроваджуються у багатьох країнах світу, а також імплементовані в їх правову систему, включаючи Україну.

7. Місцевий рівень цього забезпечення пов'язується із документами, що приймаються органами місцевого самоврядування, меріями за активної участі громадськості з урахуванням особливостей дорожньої інфраструктури, стану транспортної безпеки на місцях. Такі нормативно-правові акти затверджуються з урахуванням не лише глобальних і регіональних, а й національних стандартів безпеки дорожнього руху.

8. Невід'ємною складовою правового убезпечення дорожнього руху за кордоном є відповідні стандарти, що застосовуються при експлуатації окремих видів транспорту. Йдеться передусім про велосипеди й легкий персональний електричний транспорт (personal light electric vehicle) у виді електросамокатів, електровелосипедів, моноколес та ін. У багатьох державах світу закони про дорожній рух доповнені конкретними нормами, які регулюють порядок експлуатації цих засобів пересування. Рідше розробляються окремі закони або положення. Ураховуючи, що в Україні наразі відсутнє подібне законодавство (кілька альтернативних законопроектів перебуває у Верховній Раді на розгляді), воно має бути прийнято у найкоротші терміни. Адже від цього залежить життя і здоров'я сотень тисяч українців, які користуються персональними компактними електричними девайсами.

9. Значення кримінологічного пізнання зарубіжного досвіду правового убезпечення дорожнього руху полягає, окрім іншого, у: можливості удосконалення законодавства України у цій сфері; здатності посилити ефективність діяльності відповідних органів і служб у нашій країні; з'ясуванні основних стандартів, які застосовуються у провідних державах, для удосконалення вітчизняної системи транспортної безпеки та зменшення рівня таких правопорушень у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Колодяжний М. Г. Міжнародне правове й методичне забезпечення безпеки дорожнього руху: поняття та істотні ознаки. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 208–217. 2. Повышение безопасности дорожного движения во всем мире: резолюция ООН от 31.08.2020 г. № 74/299. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/74/299>. 3. Road safety targets: Monitoring report / European Road Safety Observatory, 2021. 8 p. URL: https://ec.europa.eu/transport/road_safety/system/files/2021-12/ERSO_ROAD_SAFETY_TARGETS_MONITORING_Nov2021_final.pdf. 4. Vision Zero - no fatalities or serious injuries through road accidents. URL: <https://www.roadsafetysweden.com/about-the-conference/vision-zero---no-fatalities-or-serious-injuries-through-road-accidents/>.

Калініна Аліна Владиславівна,
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності НАПрН України,
кандидат юридичних наук
e-mail: alina.kalinina@ukr.net

«TRUE OR FALSE»: ФЕЙКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Слова «фейк», «фейковий», «фейкові новини» і т. п. вже протягом тривалого часу використовуються в українській мові як у побуті, так і у професійній діяльності. Ще кілька років тому слово «фейк» в українців викликало додаткову увагу і навіть певне здивування. Однак поступово, особливо в період пандемії COVID-19, термін став звичним синонімом слова «дезінформація».

В умовах воєнного стану інформаційні потреби населення є гіперпідвищеними. Адже освіченість щодо подій, які відбуваються в державі/регіоні/населеному пункті, вирішення побутових питань, пошук різного роду підтримки та ін. тісно пов'язані з цілодобовим перебуванням в інформаційному просторі. У цьому світлі фейкова інформація набуває особливо небезпечного характеру.

Головною функцією фейків є маніпуляція, тобто здійснення навмисних дій на свідомість аудиторії, яка позбавляється можливості відокремити правду від брехні й опиняється у підлеглому маніпулятору становищі [1, с. 40]. Фейк становить небезпеку, коли він з'являється в публічному полі не випадково чи стихійно, а індустріально й цілеспрямовано. Його автором є не індивід, а група людей, які намагаються таким чином повести аудиторію в інший бік [2].

Серед фейків, що поширюються серед української аудиторії у період воєнного стану, відповідно до сіх змістовного навантаження можна виокремити:

1. *Фейки як елемент інформаційної війни.* Століттями у суспільстві існують інформаційні війни, що останніми роками набули надзвичайно гострого характеру. Особливого значення в наш час має російсько-українська інформаційна війна, аналізу якої присвячено значну кількість наукових, публіцистичних публікацій, інтерв'ю тощо. Про масштаб і тривалість її існування свідчить і стаття у загальнодоступному та всесвітньовідомому Інтернет-ресурсі «Wikipedia. Вільна енциклопедія», де вона характеризується, як: «...комплекс заходів, постійно здійснюваних урядовими та неурядовими організаціями Росії та України в інформаційному просторі України, Росії, інших країн та міжнародних організацій, спрямованих на отримання стратегічно-політичних переваг шляхом деморалізації або введення в оману противника та

протидії заходам іншої сторони у глобальному протистоянні Росії і України, а також протистоянні Росії та "Західного світу"» [3].

Головною зброєю інформаційної війни є фейкові новини. Вони поширюються як у медіа-просторі в Україні, так і в РФ. Зацікавленість російської влади у своїй популяризації серед своїх громадян спричиняє поширенню фейкових новин як про внутрішню ситуацію в Україні, так і про «здобутки» «визвольної» спеціальної операції в нашій державі. Наприклад, у перші ж дні російського наступу у ЗМІ та в мережі Інтернет поширювалася інформація про раде прийняття місцевими жителями «визволителів», добровільний перехід населених пунктів під окупаційну владу, «карту обстрілів України російськими військами» тощо. Фейкові новини стосувалися й окупації того чи іншого населеного пункту, розташування військових сил, техніки чи об'єктів ворога, дії чи бездіяльності посадових осіб та ін. Ефект від поширення такої повністю або частково вигаданої інформації однозначний – формування панічних настроїв, агресії, гніву щодо тих чи інших осіб/подій та ін. серед населення. Оскільки пересічному громадянину важко розібратися у ступені правдивості інформації, серед населення України ширилися панічні настрої, відчувалася підвищена напруга, безвихідь.

2. *Фейки як «інструмент» шахрайства* використовуються шляхом створення фальшивих веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах, акаунтів у месенджерах і т.п. реальних організацій та людей, у тому числі й тих, хто займається волонтерською діяльністю.

Так, нещодавно Інтернет-шахраями було створено фейковий сайт «ПриватБанку», що був дуже схожий на сайт програми «Допомагати просто!». Інтерфейс сайту зловмисників був ідентичний до оригінального сайту «ПриватБанку!». Відмінність між ними полягала в тому, що на стартовій сторінці оригіналу громадянам України збирають допомогу для ЗСУ чи внутрішньо переміщених осіб, а на сайті шахраїв людям пропонують отримати допомогу відповідно до статусу, пройшовши за посиланням [4]. У такий спосіб шахраї збирали персональні дані користувачів банку або відразу після переходу на посилання просили ввести персональні дані вручну, а саме: прізвище, ім'я, номер банківської картки, CVV-2, пін-код [4]. Головною відмінною рисою фейкових сайтів від реальних є їх доменне ім'я: оригінальний сайт має на кінці .ua, .com чи .gov, а фейковий – .org, .site і складаються зі слів, які важко розібрати [4].

Іншим прикладом такої діяльності є створення фейкових акаунтів волонтерів неприбуткової організації «Українська волонтерська служба». На підробних сторінках волонтерів розміщувалися оголошення про збір коштів на персональні картки. Фейкові акаунти відрізнялися лише одним або двома символами у назві [5].

3. *Випадкові фейки*. Фейки часом можуть виникати внаслідок випадку або збігу низки обставин. Наприклад, фейкові новини не завжди створюються умисно. У вітчизняних ЗМІ кілька разів виникали ситуації, коли лідери певних громад не умисно допускали помилки у своїх промовах, інтерв'ю чи дописах на

сторінках у соціальних мережах чи у месенджерах, наприклад, плутаючи назви населених пунктів або їх частин, що зазнали удару окупаційних військ чи яким такий удар може загрожувати. Такі помилки також призводили до поширення панічних настроїв у відповідних громадах.

Щодо ролі фейків у житті людини, необхідно зазначити, що вони внесли сум'яття в наше розуміння дійсності. Людина виявилася занадто довірливою, оскільки до цього її привчила епоха домінування ЗМІ, яка все перевернула догори ногами. Коли фейк виявився «засвіченим», він перестав бути небезпечним. Після цього настає епоха постфейку, оскільки потрібне попередження вже було отримане. Епоха постфейку не так страшна, як епоха фейку, оскільки аудиторія вже з обережністю буде ставитися до будь-якої інформації [2].

Отже, в умовах воєнного стану фейки відіграють особливу роль. Інформаційна гігієна та критичне осмислення усієї інформації, яку отримує особа в цей час, є запорукою її убезпечення як від загроз, що існують в інформаційному просторі (мається на увазі інформаційна війна), так і в ід дій шахраїв.

Список використаних джерел:

1. Грищенко О. В. Фейкова мовна особистість із погляду дискурсивної лінгвістики. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. № 6. С. 39–41.
2. Почепцов Г. Від правди – до постправди, від фейку – до постфейку. URL : https://dniprograd.org/2018/04/22/vid-pravdi-do-postpravdi-vid-feyku-do-postfeyku_67006 (дата звернення: 05.05.2022).
3. Російсько-українська інформаційна війна. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 (дата звернення : 05.05.2022).
4. Інтернет-шахраї виходять на новий рівень: в Україні створили сайт-фейк ПриватБанку. URL : <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/banks/2022-04-16/internetmoshenniki-vyhodyat-na-novyj-uroven-v-ukraine-sozdali-sajtfejk-privatbanka/266108> (дата звернення : 05.05.2022).
5. Українська волонтерська служба. URL : <https://volunteer.country/> (дата звернення : 05.05.2022).

Кухар Олександр Васильович,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету
кандидат юридичних наук
e-mail: fregat009@ukr.net

ЩОДО ОКРЕМИХ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗОВНІШНЬОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ НЕЇ

На даний момент наша держава знаходиться на складному шляху захисту власного суверенітету та незалежності. Із новими викликами з'являється необхідність на швидке на них реагування з боку держави в тому числі і в плані здійснення кримінального правосуддя. Зрозуміло, що у зв'язку із виникненням нових суспільних відносин або видозміною існуючих – виникає нагальна вимога реформації норм права та законодавства. При чому в нових умовах існування української державності, реформування і видозміни вимагають не тільки і не стільки певні інститути права, а скоріше за все – певні напрямки, завданням яких є забезпечення охорони не тільки національної безпеки, як об'єкта кримінально-правової охорони, а й інших об'єктів важливих для української держави в умовах її захисту від ворога.

Після початку збройної агресії, наша держава в особі нормотворчих органів вимушена була прийняти низку змін до національного законодавства з метою своєчасної правової відповіді на збільшення різноманітних ризиків та небезпек у існуванні української державності. Це проявилось у певних новелах кримінального законодавства, що будуть розглянуті нижче. Ми зосередимося на найбільш проблемних і цікавих моментах у нових законодавчих положеннях.

Після початку агресії проти України було прийнято декілька змін та доповнень до чинного кримінального закону України: від 3.03, 15.03, 24.03, 1.04, 14.04. 2020 року.

Найбільш вагомим є пакет змін, що було запроваджено 3.03.2022. Поряд із прийняттям нової редакції ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» було прийнято декілька абсолютно нових для національного законодавства норм: **Стаття 435¹**. «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», **Стаття 436²**. «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Що ж нового спостерігається у змісті цих двох норм.

По-перше, і ст. 435-1 і ст. 436-2 КК України, є нормами безумовно пов'язаними із агресією Російської Федерації.

По-друге, у ст. 435-1 КК України, з'явилася давно забута форма об'єктивної сторони, як – образа (яка зникла з українського кримінального законодавства із зникненням таких злочинів, як «образа» і «наклеп»).

По-третє, виходячи із змісту ст. 435-1 КК України, її дія розповсюджена виключно на строк, коли військовослужбовець здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації. Здійснюючи буквально тлумачення вказаної норми, можна прийти до висновку про неможливість її застосування і інший час – після припинення здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, оскільки діяння що містять об'єктивну сторону відносяться до військовослужбовця, який саме «здійснює» заходи...

По-четверте, виходячи із змісту ст. 435-1 КК України, відповідальність за цією статтею може наставати виключно за образу і погрозу, яка здійснюється виключно на адресу військовослужбовця. В даному випадку, скоріше за все необхідно застосовувати поширювальне тлумачення законну про кримінальну відповідальність щодо поняття «військовослужбовець», оскільки і інші особи що належать до воєнізованих формувань України здійснюють діяльність із здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а отже також вимагають захисту.

Щодо статті 436-2 КК України, то її зміст є абсолютно новим і взагалі невідомим для національного законодавства України.

По-перше, діяння, відповідальність за вчинення яких передбачено вказаною нормою полягає у декількох формах: виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України.

По-друге, строк дії вказаної норми, на відміну від попередньої, не обмежується строками збройної агресії. Вказані діяння не втратять суспільної небезпеки і після цього.

По-третє, у нормі конкретизується початок збройної агресії – 2014 рік, що нарешті закономірно визнає факт втручання ворожої російської федерації у розвиток державності України.

По-четверте, безумовну увагу повинна викликати об'єктивна сторона вказаного правопорушення, яка може проявлятися у наступних формах: а) виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту; б) виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України; в) також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних

незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України. Найбільшу увагу в даному випадку привертає така форма об'єктивної сторони, як глорифікація – яка представляє собою уславлення, прославлення, надання героїчного обліку окупаційним військам, їх представникам та іншим особам, які брали участь у збройній агресії проти України.

Як ми бачимо, достатньо велика кількість питань наукового плану з'явилася із внесенням певних новел до чинного кримінального законодавства України. Це обумовлює їх подальшу наукову розвідку і дослідження. В будь-якому випадку – вказані тези закликають представників наукової спільноти України до розгляду вказаних питань.

УДК: 343.546

Orcid 0000-0002-0550-5740

Лисько Тетяна Давидівна,
доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук
e-mail: tetiana.lysko@npp.nau.edu.ua

ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ (СТ. 156-1 КК УКРАЇНИ): ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Одним із проявів сексуальної експлуатації та сексуального насильства щодо дітей у цифровому просторі стало домагання із сексуальною метою, відоме міжнародній спільноті також під назвою «грумінг», тобто процес входження в довіру до дитини для її схилення до дій сексуального характеру. Як зазначає Д.О. Куковинець, діти досить часто стають жертвами домагань у цифровому просторі, проте зважаючи на певну табуйованість теми сексуальної експлуатації і сексуального насильства та відсутність належного рівня обізнаності щодо існуючих ризиків у цифровому середовищі, велика кількість випадків домагань дитини для сексуальних цілей залишається поза увагою правоохоронних органів, про що, зокрема, свідчить й офіційна статистика із сайту Офісу Генерального прокурора [1, с. 77].

18 лютого 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та

сексуального насильства (далі - Ланцаротської конвенції)» № 1256-ІХ. Зазначений Закон, зокрема, імплементує положення матеріального права, що містяться у Ланцаротській конвенції 2007 року у Кримінальний кодекс України (далі – КК України) та встановлює кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України).

Пряме запозичення положень Ланцаротської конвенції у КК України без адаптації до національного законодавства призвело до виникнення ряду термінологічних проблем, що в окремих випадках може призвести до проблем кваліфікації кримінальних правопорушень, що вчиняються проти статевої недоторканості неповнолітніх осіб. Так, на відміну від положень Конвенції та інших міжнародних актів, КК України у своїх нормах не містить характеристику поняття «дитина». При використанні терміну «дитина» у КК України зазвичай використовується прив'язка її до певного віку, наприклад «Використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом» (ст. 150-1 КК), «Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування...» (ст. 150 КК).

У тексті розглядуваної ст. 156-1 КК в якості потерпілого від кримінального правопорушення зазначається «особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку» (ч. 1 ст. 156-1 КК), «неповнолітня особа» (ч. 2 ст. 156-1 КК), «малолітня особа» (ч. 3 ст. 156-1 КК) незалежно від її статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності. Тобто, різні частини аналізованої статті встановлюють різний віковий ценз для потерпілих. Ми не підтримуємо думку авторів, які вважають, що назву ст. 156-1 КК України варто законодавчо конкретизувати відповідно до вікового цензу дитини та змінити у наступній редакції – «Домагання для сексуальних цілей особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку» [2, с. 144]. Вважаємо, що більш коректним у назві ст. 156-1 КК буде формулювання «Домагання *неповнолітньої особи* для сексуальних цілей».

В. В. Шаблистий вірно відзначає, що дана стаття має повну розбіжність між її назвою та змістом, оскільки «з незрозумілих поки що для нас причин «домагання дитини» є пропозицією зустрічі, зробленою повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій», особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 1 ст. 156-1 КК України) [3, с. 121]. Примітка 1 цитованої статті визначає, що під зустріччю слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» інформаційно-телекомунікаційна система – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле.

За конструкцією об'єктивної сторони домагання дитини для сексуальних цілей є складним кримінальним правопорушенням, що об'єднує кілька активних дій: 1) пропозицію зустрічі; 2) вчинення після такої пропозиції хоча б однієї дії, спрямованої на те, щоб така зустріч відбулася.

Під пропозицією зустрічі у ст. 156-1 КК слід розуміти висловлення наміру зустрітися з метою вчинення у подальшому щодо неї дій сексуального характеру або розпусних дій чи втягнення її у виготовлення дитячої порнографії. Можемо припустити, що під вчиненням хоча б однієї дії, щоб така зустріч відбулася, слід розуміти створення умов для подальшої зустрічі, тобто готування до зустрічі, наприклад, придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у домовлене місце, резервування кімнати в готелі (якщо мова йде про фізичну зустріч). Відповідними діями для проведення зустрічі із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій є, наприклад: створення персональної віртуальної кімнати на базі платформ Skype, ZOOM тощо зі спрямуванням відповідного посилання на електронну пошту/месенджери дитини, аудіо-, відеодзвінки у соціальних мережах, направлення аудіо-, фото-, відео повідомлень тощо [1, с. 79]. Як вірно зазначає Д. О. Куковинець, під вчинення відповідних дій можуть підпадати і випадки психологічного насильства щодо дитини, для того щоб вона не відмовилась від зустрічі. Прикладом може слугувати, зокрема, шантаж дитини розголошенням відповідних відомостей про її особисте життя [1, с. 80].

Склад кримінального правопорушення – формальний. Домагання дитини для сексуальних цілей вважається закінченим із моменту висловлення пропозиції зустрічі та вчинення дії, спрямованої на те, щоб зустріч відбулася.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом щодо діянь. При цьому мета є конститутивною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – це 1) домогтися зустрічі з дитиною та 2) вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій (ч. 1 ст. 156-1 КК) або втягнення її у виготовлення дитячої порнографії (ч. 2 ст. 156-1 КК). Зі змісту закону випливає, що для кваліфікації кримінального правопорушення повинні бути наявні обидві цілі, при цьому перша з них за часом повинна передувати другій. Крім того, друга мета є основною криміноутворюючою ознакою домагання дитини для сексуальних цілей, за відсутності якої як пропозиція зустрічі, так і вчинення відповідних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася, за змістом не набувають суспільно небезпечного характеру [1, с.81]. Зважаючи на те, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення завжди викликає труднощі для встановлення та доказування у кримінальному провадженні, таке формулювання закону із вказівкою на «подвійну» мету, взаємозв'язок та послідовність їх виникнення вбачається не дуже вдалим і в подальшому прогнозовано призведе до складнощів при кваліфікації кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Куковинець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в інтернеті в умовах пандемії covid-19: до питання

домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Випуск 42. С. 74-83.

2. Орловський Б.М., Осадча І.А. Актуальні питання законодавчого врегулювання кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості особи. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 143-150.

3. Шаблистий В.В., Примаченко В.Ф. Про Ланцаротську конвенцію та кримінальне право. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 червня 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 121–122.

УДК 343.3/.7

Orcid 0000-0002-0567-4296

Нетеса Наталія Володимирівна,
вчений секретар Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук
e-mail: netesa.natalia83@gmail.com

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ЗАГРОЗ КІБЕРНЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В умовах зростання ролі інформації у всіх сферах суспільного життя та масштабного використання кіберпростору, який не має кордонів, постійно трансформується і створює чимало переваг для зловмисників, які швидко адаптують свою злочинну діяльність до новітніх технологічних можливостей, вже не викликає сумнівів у тому, що запорукою безпеки будь-якого сучасного суспільства, держави та кожної окремої людини є забезпечення високого рівня кібернетичної захищеності державних органів, промисловості, транспорту та інших систем. Крім того, як повідомлялося на одному з останніх самітів НАТО, агресія в кіберпросторі сьогодні може бути прирівняна до бойових дій, що ведуться на суші, у повітрі, морі та космосі. Особливо гостро ця проблема постала в умовах підготовки та безпосередньо повномасштабного військового вторгнення на територію України Російської федерації, яка дуже активно використовує кіберінструменти як елемент своєї агресії. Останнім часом спостерігається зростання кібернетичних загроз, які дедалі стають руйнівнішими, фіксується збільшення кількості кібератак на державні веб-сайти, енергетичні ресурси, банківську систему, об'єкти критичної інформаційної інфраструктури, медіаресурси. Серед наймасштабніших кібератак на критичну інформаційну інфраструктуру України, поряд із вірусом

«NotPetya» (2017 р.) та атаками на енергетичну систему України (2015 р. та 2016 р.), слід указати кібератаку, що сталася в ніч з 13 на 14 січня 2022 р., коли постраждало 22 сайти органів державної влади. І хоча витоку персональних даних від цієї атаки, за інформацією правоохоронних органів, не відбулося [5], втім треба мати на увазі, що за державними ресурсами завжди стоять персональні дані, які у подальшому можуть бути викрадені та використані у протиправних цілях, а тому кожна кібератака на державні ресурси в кінцевому рахунку спрямована проти суспільства й кожного громадянина. Водночас із початком воєнних дій на території України спостерігається й зворотній процес, коли атаки спрямовані саме на персональні пристрої окремих громадян (в тому числі телефони) з кінцевою метою руйнування систем та заподіяння шкоди інтересам держави [6]. Зокрема, шляхом розсилання фішингових листів нібито від імені органів державної влади з інструкціями щодо, наприклад, підвищення рівня інформаційної безпеки або ж дій на період воєнного часу, здійснюються спроби поширення вірусних програм, головною метою яких є зібрати конфіденційну інформацію насамперед із персональних пристроїв держслужбовців. Загалом, за даними Держспецзв'язку, за півтора місяці війни кількість кібератак на українську критичну інформаційну інфраструктуру становила 362 випадки, що втричі більше за аналогічний період 2021 р. При цьому основними цілями кібератак стають уряд та місцеві органи влади, сектор безпеки й оборони, комерційні організації, фінансові установи, телеком та розробники програмного забезпечення, а найпоширенішими методами кібератак – збір інформації, поширення шкідливого програмного коду, використання відомої вразливості, порушення властивостей інформації [1].

Все це зайвий раз підтверджує важливість визнання на державному рівні кіберзахисту одним із пріоритетів національної безпеки України та відповідно одним із ключових блоків кіберреформи UA30, поряд із міжнародною співпрацею, навчанням та законодавчими й нормативними змінами. На жаль, недосконалість вітчизняного законодавства в сфері кібербезпеки, в тому числі чинного кримінального законодавства, значно ускладнює своєчасне реагування на кібернетичні виклики, створює суттєві перепони у притягненні до відповідальності осіб, які посягають на цю сферу, що в решті-решт негативно позначається на запобіганні цим вкрай небезпечним проявам.

Водночас слід відмітити, що в умовах воєнних дій протиправне використання кіберпростору дещо змінило свої вектори, адже поряд із вже традиційними посяганнями, спрямованими на викрадення персональних даних для подальшого заволодіння чужим майном (кібершахрайство), залежно від мети, яка при цьому переслідується, посягання на об'єкти кіберзахисту все частіше набувають форм кібершпигунства, кібердиверсії та кібертероризму, адже головною метою кіберагресії на сьогодні є розвідка заради збору чутливої інформації (понад половина всіх кібератак) та дестабілізація ситуації в Україні шляхом залякування мирного населення. З огляду на це цілком справедливим убачається твердження про те, що інформація, яка становить загрозу національній безпеці, не обмежується лише тією, що належить до державної

таємниці. Як зазначається у наукових джерелах, предметом, зокрема шпигунства, нерідко стають й інших відомостей, в тому числі й ті, які належать до категорії «Для службового користування» [3, с. 86-87], чи навіть такі, які не належать до останніх, але можуть бути використані у протиправних цілях. Крім того, поширеним явищем стає створення у злочинних цілях розвідувальних баз даних, що використовуються для підготовки атак, зокрема шляхом розробки спеціальних комп'ютерних програм, здатних перехоплювати потрібну інформацію. В умовах воєнної агресії РФ проти України кіберпростір активно використовується для отримання інформації стосовно розташування ЗСУ та підрозділів ТРО, об'єктів військової інфраструктури та цивільної критичної інфраструктури, скупчення людей у місцях отримання гуманітарної допомоги, переховування від обстрілів, маршрутів евакуації людей, розташування медичних закладів, переміщення підрозділів правоохоронних органів тощо.

Щодо об'єктів критичної інфраструктури, то їх охорона, в тому числі за допомогою кримінально-правових засобів, в умовах військової агресії набуває першочергового значення. 16 листопада 2021 р. Верховною Радою України нарешті був прийнятий Закон України «Про критичну інфраструктуру», в п. 15 ч. 1 ст. 1 якого кіберзахист об'єктів критичної інформаційної інфраструктури визнаний окремим напрямом, що здійснюється поряд із комплексом режимних, інженерних, інженерно-технічних та інших заходів щодо охорони об'єктів критичної інфраструктури [2]. Проте треба визнати, що прийняття цього Закону є лише першим кроком на шляху правового забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури України, адже у ньому не визначено ані переліку та видів правопорушень, ані відповідальності за них, а функцію підготовки змін до КК України делеговано уповноваженому органу у сфері захисту критичної інфраструктури України протягом року з дня початку ним своєї діяльності (п. 11 Прикінцевих та перехідних положень). Єдине, що зараз зрозуміло, це те, що цей законодавчий акт (як зазначено у преамбулі до нього) є складовою законодавства у сфері національної безпеки, що дає підстави окремим фахівцям вважати, що відповідні кримінально-правові норми мають з'явитися саме у розділі I Особливої частини КК України [4, с. 65]. Проте сьогодні можна лише констатувати прогальність чинного законодавства про кримінальну відповідальність в частині забезпечення охорони кібернетичної безпеки України та наявність нагальної потреби у виокремленні окремого розділу в Особливій частині КК України, який буде ширшим за обсягом ніж його розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», адже інформаційна безпека та кібербезпека (як її технологічна складова) заслуговують на визнання їх самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Розв'язання цього вкрай непростого завдання вимагає передусім вироблення єдиної концепції щодо забезпечення такого захисту, яка має враховувати пріоритетність захисту відповідних соціальних цінностей, що зумовлено поліоб'єктністю кіберпосягань, а також рівнозначністю з точки зору важливості невід'ємних складових родового поняття «національна безпека».

Список використаних джерел:

1. За півтора місяця війни кількість хакерських атак зросла втричі. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/za-pivtora-misyasya-viini-kilkist-khakerskikh-atak-zroslavtrichi>.
2. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.
3. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НДІВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2021. 205 с.
4. Таран О. В., Сандул О. Г. Проблеми кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти критичної інфраструктури в ядерній енергетиці. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2019. 3(83). С. 58-67. URL: <https://nuclear-journal.com/index.php/journal/article/view/177/172>.
5. Щодо кібератак на сайти державних органів. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/shodo-kiberatak-na-saiti-derzhavnikh-organiv>.
6. Як вберегтися від зловмисників у кіберпросторі: поради для українців від голови Держспецзв'язку Юрія Шиголя. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/yak-vberegtisya-vid-zlovmisnikiv-u-kiberprostoriporadi-dlya-ukrayinciv-vid-golovi-derzhspeczv-yazku-yuriya-shigolya>.

УДК 343.985
Orcid 0000-0001-9721-5718
Orcid 0000-0002-4965-8677
Orcid 0000-0003-1266-8166

Неня Олена Володимирівна,
начальник 1-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
Гуляєв Андрій Володимирович,
завідувач науково-дослідної лабораторії
криміналістичної та спеціальної техніки,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Корнійко Станіслав Миколайович,
науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
кандидат юридичних наук
e-mail: stas_nik@ukr.net

СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ, ЩО МАЮТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Науково-технічний прогрес впливає абсолютно на кожну сферу людської діяльності. Не є винятком і такий специфічний напрям, як криміналістика. Боротьба зі злочинністю вимагає постійного вдосконалення прийомів і методів роботи слідчих, оперативних і експертних підрозділів. У правоохоронну діяльність постійно впроваджуються нові технічні засоби, вдосконалені методики, спрямовані на повне, об'єктивне, всебічне та швидке здійснення кримінального провадження, отримання доказової бази, побудованої на об'єктивних даних з дослідження слідів злочину.

На сьогодні практично на кожному етапі проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, збирання доказів та їх експертного дослідження застосовуються науково-технічні методи та технічні засоби. Засоби та методи криміналістичної техніки, забезпечуючи виявлення матеріальних ознак злочину і правильне їх збереження, зокрема пакування, у подальшому значно полегшують пізнавальну діяльність як судового експерта та слідчого, так і суду, й отже, сприяють закріпленню гарантій прав усіх учасників кримінального процесу тощо [1].

Збереження вилучених об'єктів та речових доказів при транспортуванні, а також для унеможливлення їх забруднення, втрати або підміни забезпечує правильне їх упакування. Предмети упаковуються так, щоб зберегти їх у такому вигляді, в якому вони були вилучені. При цьому, упакування з об'єктами, що направляються на експертизу, засвідчують нормативно регламентованими способами так, щоб їй не можна було безконтрольно розкрити [2].

Засоби упакування можна розділити на два види: жорсткі та м'які. До жорстких засобів відносяться скляні пробірки і флакони з герметичними пробками (із скла або поліетилену), а також контейнери з пластмаси та картонні коробки. Упакування об'єктів-носіїв також проводиться в сейф-пакети поліетиленові, крафт-конверти тощо. Всі зазначені засоби можуть бути як стандартними, так і виготовлені за індивідуальним замовленням [3].

На теперішній час існує необхідність у створенні картонних ємностей для зберігання специфічних речових доказів (гвинтівок, карабінів, автоматів, пістолетів, ножів та ін.), які мають ряд особливостей та специфічних конструктивних рішень, зокрема відсутність перфорації днища таких ємностей, які зазвичай присутні на іноземних зразках та використовуються для кріплення вилучених об'єктів за допомогою нейлонових стяжок (див. рис. 1) [4]. Така вимога продиктована тим, що через такі отвори до ємності може бути привнесено сторонні об'єкти та сліди.

Рис. 1. Отвори на нижньому боці картонної скриньки для пістолетів Sirchie (США, штат Луїзіана)

За результатами аналізу тактико-технічних характеристик картонних ємностей для захисту криміналістично значущих об'єктів іноземного та вітчизняного виробництва, а також враховуючи вимоги Замовника, Державним науково-дослідним інститутом МВС України спільно з ТОВ «Інтерсофт» було створено експериментальні зразки картонної ємності для зберігання та транспортування криміналістично значущих об'єктів типу «пістолет», вилучених на місці скоєння кримінального правопорушення.

Особливість створеної картонної ємності полягає у її конструкції (див. рис. 2).

Рис. 2 Картонна ємність для захисту криміналістично значущих об'єктів типу «пістолет»

Картонна ємність для захисту криміналістично значущого об'єкта (типу «пістолет») являє собою коробку, виготовлену з гофрокартону товщиною $3,0 \pm 0,2$ мм. Усередині картонної ємності розміщується картонний вкладиш для фіксації криміналістично значущого об'єкта, такої ж товщини, як і сама коробка та має розміри що відповідають внутрішнім розмірам днища коробки. Вкладиш має 21 отвір квадратної форми з розміром сторони $5,0 \pm 0,2$ мм. Отвори на вкладиші розташовані у шаховому порядку симетрично відносно середини вкладишу. Також на вкладиші передбачений виріз прямокутної форми, розташований посередині з боку довшої із його сторін, для вміщення «язичка» картонної ємності. Така ємність витримує вагу об'єкта в ній не менше – 1,2 кг.

До складу виробу також входить бланк для внесення необхідної ідентифікаційної інформації щодо криміналістично значущого об'єкта та особи, що його вилучила, який клеїться на картонну ємність.

Отже, представлена розробка допоможе забезпечувати належний рівень результативності боротьби із злочинністю підрозділів НПУ, зокрема шляхом максимального збереження та захисту речових доказів від негативних чинників як суб'єктивного так і об'єктивного характеру.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика. Підручник для вузів. URL: <http://bibliograph.com.ua/criminalistika-1/67.htm> (дата звернення 22.03.2022).
2. Криміналістика. Шпаргалки URL: <https://info.wikireading.ru/67979> (дата звернення 14.04.2022).
3. Понятие микрообъектов, возможности их криминалистического исследования URL: <http://www.shpora.ru/ponyatie-mikroobektov-vozmozhnosti-ix-kriminalisticheskogo-issledovaniya/> (дата звернення 14.04.2022).
4. Скринька для пістолетів Sirchie URL: <https://www.sirchie.com/gun-evidence-boxes-14-3-4-inch-x-7-7-8-inch-x-2-1-4-inch-set-of-25.html> (дата звернення: 14.04.2022).

Новіков Олег Володимирович,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
кандидат юридичних наук,
e-mail: oleg.novikov@nlu.edu.ua

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОДІЛ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

1. Забезпечення безпеки дорожнього руху є одним із головних напрямів розвитку всього цивілізованого світу у 21 століття. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р схвалив Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, метою якої є зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 відсотків до 2024 року, зниження ступеня тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення. Слід зазначити, що виконання зазначеної мети є неможливим без дослідження регіональних особливостей розподілу дорожньо-транспортних пригод в Україні.

Офіційні статистичні дані щодо дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) публікуються на сайті Патрульної поліції України починаючи з 2017 р. Наразі є відомості лише по вересень 2021 р. (офіційний сайт недоступний на сьогодні, а остання збережена версія сайту містить інформацію лише за цей період).

2. Отже, на підставі цих даних визначимо розподіл ДТП за регіонами України, у порядку від регіонів, де було виявлено найбільше ДТП до тих, у яких було виявлено найменше.

Так, у 2017 р. зазначений перелік регіонів (областей) виглядає таким чином: м. Київ (обліковано 42639 ДТП), Одеська (14609), Харківська (12029), Львівська (11576), Київська (11530), Дніпропетровська (11203), Запорізька (5923), Житомирська (4158), Полтавська (4083), Черкаська (4064), Миколаївська (3865), Херсонська (3593), Донецька (3534), Хмельницька (3249), Вінницька (3223), Волинська (3132), Івано-Франківська (2935), Закарпатська (2874), Чернігівська (2728), Чернівецька (2564), Рівненська (2386), Тернопільська (2325), Сумська (1853), Кіровоградська (1612), Луганська (839).

У 2018 р.: м. Київ (38073), Одеська (13594), Київська (11474), Харківська (11461), Львівська (10779), Дніпропетровська (10357), Запорізька (5497), Житомирська (3738), Черкаська (3652), Миколаївська (3643), Полтавська (3583), Донецька (3399), Херсонська (3068), Вінницька (3002), Хмельницька (2979), Івано-Франківська (2945), Закарпатська (2819), Волинська (2695), Рівненська (2306), Чернівецька (2292), Чернігівська (2240), Тернопільська (2222), Сумська (1779), Кіровоградська (1705), Луганська (818).

У 2019 р.: м. Київ (40750), Одеська (14107), Київська (12384), Харківська (11902), Дніпропетровська (11301), Львівська (11292), Запорізька (6140), Донецька (4100), Житомирська (3919), Полтавська (3764), Миколаївська (3692), Черкаська (3662), Вінницька (3408), Івано-Франківська (3336), Херсонська (3295), Хмельницька (3118), Закарпатська (3065), Волинська (2909), Рівненська (2614), Чернігівська (2506), Чернівецька (2337), Тернопільська (2293), Кіровоградська (1967), Сумська (1935), Луганська (879).

У 2020 р.: м. Київ (39535), Одеська (15711), Київська (14339), Дніпропетровська (12789), Харківська (11903), Львівська (10916), Запорізька (6835), Донецька (4452), Полтавська (4059), Черкаська (4032), Житомирська (3960), Миколаївська (3764), Вінницька (3514), Івано-Франківська (3511), Херсонська (3421), Хмельницька (3389), Закарпатська (3285), Волинська (3055), Рівненська (2876), Чернігівська (2703), Тернопільська (2478), Чернівецька (2358), Кіровоградська (2211), Сумська (2122), Луганська (889).

За 8 місяців 2021 р.: м. Київ (28852), Київська (10944), Одеська (10784), Дніпропетровська (9388), Харківська (7901), Львівська (7611), Запорізька (5051), Донецька (3120), Полтавська (2980), Миколаївська (2909), Житомирська (2809), Черкаська (2757), Івано-Франківська (2691), Херсонська (2457), Хмельницька (2281), Вінницька (2250), Закарпатська (2228), Рівненська (2127), Волинська (2033), Чернігівська (1815), Тернопільська (1778), Чернівецька (1716), Кіровоградська (1554), Сумська (1530), Луганська (643).

Отже, як можна побачити, лідерами за кількістю ДТП в Україні з 2017 р. по сьогодні є м. Київ, Одеська, Харківська, Львівська, Київська, Дніпропетровська області.

3. В офіційні статистиці також є дані стосовно регіонального розподілу ДТП з постраждалими (загиблими та травмованими). Аналогічно визначимо розподіл зазначених ДТП за регіонами України, у порядку від регіонів, де було виявлено найбільше ДТП до тих, у яких було виявлено найменше.

У 2017 р. зазначений перелік регіонів (областей) виглядає таким чином: м. Київ (2556 ДТП з постраждалими), Львівська (2405), Одеська (2255), Дніпропетровська (2198), Київська (1601), Харківська (1470), Запорізька (1210), Житомирська (1153), Черкаська (1013), Донецька (951), Миколаївська (948), Полтавська (948), Вінницька (928), Херсонська (875), Хмельницька (837), Волинська (798), Івано-Франківська (768), Рівненська (692), Чернігівська (692), Закарпатська (633), Сумська (595), Тернопільська (576), Кіровоградська (450), Чернівецька (347), Луганська (321).

У 2018 р.: м. Київ (2179), Львівська (2036), Одеська (2017), Дніпропетровська (2008), Київська (1655), Харківська (1492), Запорізька (1159), Миколаївська (959), Житомирська (924), Полтавська (880), Донецька (878), Черкаська (786), Херсонська (747), Івано-Франківська (735), Волинська (716), Хмельницька (685), Вінницька (651), Закарпатська (606), Чернігівська (585), Рівненська (565), Сумська (532), Чернівецька (424), Тернопільська (421), Кіровоградська (397), Луганська (257).

У 2019 р.: м. Київ (2278), Дніпропетровська (2102), Львівська (2095), Одеська (1972), Київська (1893), Харківська (1807), Запорізька (1168), Донецька (1028), Житомирська (1002), Полтавська (995), Миколаївська (972), Івано-Франківська (813), Волинська (807), Черкаська (765), Рівненська (752), Херсонська (708), Вінницька (692), Хмельницька (664), Сумська (603), Чернігівська (583), Кіровоградська (532), Тернопільська (513), Закарпатська (508), Чернівецька (495), Луганська (305).

У 2020 р.: Дніпропетровська (2288), м. Київ (2077), Київська (1948), Львівська (1926), Одеська (1843), Харківська (1813), Запорізька (1259), Донецька (1044), Полтавська (1023), Миколаївська (998), Житомирська (985), Рівненська (798), Черкаська (768), Івано-Франківська (751), Вінницька (738), Херсонська (736), Волинська (728), Хмельницька (699), Сумська (648), Кіровоградська (635), Чернігівська (611), Тернопільська (552), Закарпатська (542), Чернівецька (442), Луганська (288).

За 8 місяців 2021 р.: Дніпропетровська (1331), м. Київ (1310), Львівська (1224), Київська (1058), Одеська (993), Харківська (985), Запорізька (757), Донецька (685), Миколаївська (656), Полтавська (646), Житомирська (573), Івано-Франківська (549), Рівненська (485), Сумська (479), Херсонська (432), Хмельницька (422), Черкаська (406), Тернопільська (403), Чернігівська (370), Кіровоградська (365), Вінницька (361), Волинська (357), Закарпатська (302), Чернівецька (275), Луганська (189).

Таким чином, лідерами за кількістю ДТП з постраждалими в Україні з 2017 р. по сьогодні є м. Київ, Одеська, Харківська, Львівська, Київська, Дніпропетровська області. Слід зазначити, що зазначені дані збігаються з географічним розподілом ДТП. Перспективним напрямом наступних досліджень є визначення причин та умов такого географічного розподілу ДТП й розробка заходів щодо їх усунення.

Самойлова Олена Михайлівна,
молодший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук
e-mail: elena_samoilova@ukr.net

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВОДІЯМИ ПОХИЛОГО ВІКУ⁶

Збільшення абсолютної та відносної кількості людей похилого віку в загальній структурі населення є значущою соціальною трансформацією сучасності. Наша держава не є виключенням. Незважаючи на щорічне зменшення населення України, протягом останніх десятиліть збільшилася як абсолютна кількість осіб похилого віку, так і їх частка в загальній структурі населення [1, С. 2]. Чимало з них продовжують керувати автомобілем, а отже, можуть ставати учасниками дорожньо-транспортних пригод.

За даними офіційної статистики питома вага водіїв похилого віку, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 286 КК України, у загальній кількості всіх виявлених осіб за цією статтею склала: у 2017 р. – 7,69%; у 2018 р. – 8,86%; у 2019 р. – 9,14%; у 2020 р. – 9,55%; у 2021 р. – 11,46% [2]. Як бачимо, останні 5 років питома вага водіїв похилого віку неухильно зростала та загалом збільшилася майже на 4%.

На зменшення здатності керування автомобілем у похилому віці можуть впливати такі фактори, як: уповільнення з віком психомоторних реакцій, зниження зосередженості, концентрації уваги, швидкості прийняття рішень, погіршення гостроти зору тощо. Ці навички особливо важливі в умовах високої інтенсивності дорожнього руху. Окрім цього, деякі лікарські препарати, які нерідко приймають такі особи, можуть мати певний седативний ефект та негативно впливати на здатність керування автомобілем. Однак досягнення особою похилого віку зовсім не означає, що ризик спричинених нею аварій автоматично збільшується. Слід відзначити, що водії похилого віку, як правило, керують автомобілем обережніше, ніж молоді. Серед них значно рідше зустрічаються випадки використання мобільного телефону під час руху, водіння у стані алкогольного сп'яніння, перевищення швидкості, проте ця ситуація у майбутньому може змінитися.

---

⁶ Примітка. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» номер державної реєстрації 0120U10561

На тенденцію щодо збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод за участю водіїв похилого віку в країнах світу реагують по-різному. Наприклад, у Фінляндії водії віком понад 65 років повинні проходити обов'язкові медичні огляди, щоб своєчасно виявляти проблеми зі здоров'ям, які заважають безпечному керуванню автомобілем. У Франції водіям від 70 років водійські посвідчення видаються лише на два роки та термін їх дії продовжується за умови проходження відповідних обстежень. У Великій Британії після досягнення особою 70 років посвідчення водія автоматично перестає діяти, а щоб його поновити, водію необхідно заповнити форму, в якій самостійно оцінити свій стан здоров'я і засвідчити, що він досі в змозі керувати автомобілем [3]. Після цього посвідчення поновлюють кожні три роки. В Південній Кореї, в рамках трирічного дослідницького проекту, водіїв похилого віку тестують за допомогою симуляторів віртуальної реальності, щоб оцінити їх навички водіння, когнітивні здатності, пам'ять та визначити чи можуть вони і далі керувати автомобілем [4].

Зазначимо, що законодавством України на сьогодні не встановлено граничного віку, з якого б діяли обмеження у праві керування автомобілем, або вимог щодо проходження додаткового медичного огляду для водіїв при досягненні певного віку. Позбавлення водійських прав може відбуватися тільки за рішенням суду.

Ініціативи щодо введення обмежень у праві керування автомобілем для осіб похилого віку, по-перше, будуть суперечити Конституції України, якою гарантується рівність прав та свобод громадян, а по-друге, потребують додаткового вивчення та аналізу причин дорожньо-транспортних пригод за участю похилих водіїв, адже само по собі досягнення певного віку не повинно визнаватися ключовим фактором у вчиненні аварій такими особами.

Список використаних джерел:

1. Самойлова О.М. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання умисним вбивствам та умисним тяжким тілесним ушкодженням, що вчиняються особами похилого віку: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Харків, 2018. 20 с.
2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. Статистична інформація про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення 01.05.2022 р.).
3. Водії похилого віку: чи важливий вік за кермом? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46928126> (дата звернення 01.05.2022 р.).
4. Південна Корея застосовуватиме VR-технології, щоб перевірити, чи можуть водії літнього віку керувати авто. URL: <https://hromadske.ua/posts/pivdenna-koreya-zastosovuvatime-vr-tehnologiyi-shob-pereviriyati-chi-mozhut-vodiyi-litnogo-viku-prodovzhuvati-keruvati-avto> (дата звернення 01.05.2022 р.).

Ковальська Поліна Григорівна,

старший викладач кафедри кінології та спеціальних дисциплін
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія Академії
Державної пенітенціарної служби»
e-mail: polina.kovalska@gmail.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ

У системі запобігання злочинам важливе значення має здійснення кримінологічного прогнозування. Задля того, аби правильно визначити мету та завдання діяльності суб'єктів, які уповноважені здійснювати прогнозування кримінально протиправної поведінки засуджених щодо обрання заходів й засобів запобігання злочинам у майбутньому та розробити дієвий план (програму) їх реалізації, важливо з певною мірою достовірності уявляти основні параметри злочинності в майбутньому та приймати з огляду на це відповідні управлінські рішення.

Необхідність проведення досліджень в зазначеному напрямку зумовлена тим, що реалізація прогнозів злочинності, зокрема засуджених, безпосередньо впливає на ефективність рішень, які приймаються при підготовці концепцій розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України, а також інших рішень, які стосуються планування заходів у сфері запобігання злочинності, нормативно-правових актів, якими регламентовано діяльність органів й установ виконання покарань тощо.

Аби прогнозування дало очікуваний результат (можливість урахування майбутніх тенденцій розвитку криміногенної ситуації в установах виконання покарань та в державі загалом, що сприятиме застосуванню адекватних організаційно-управлінських заходів, спрямованих на її покращення та корегування, з використанням наявних та залученням нових сил, засобів й заходів державного, громадського реагування) застосовують цілу низку методів кримінологічного прогнозування, які розробляються різними сферами знань (соціологія, психологія, педагогіка, статистика, математика, кібернетика тощо). Такий різногалузевий підхід забезпечує надійний результат та мінімізує виникнення суб'єктивно тенденційного ставлення до його висновків.

Під методами кримінологічного прогнозування в установах виконання покарань розуміють «сукупність правил та прийомів підготовки й формулювання прогностичних висновків про майбутні тенденції злочинності в установах виконання покарань та інших суспільно небезпечних явищ, які її супроводжують, причинний комплекс та механізми, що продукують та сприяють вчиненню злочинів засудженими, а також організаційно-правові

засади стратегії й тактики запобігання злочинним проявам у місцях позбавлення волі» [1, с. 296].

В науковій літературі наявні різні підходи до груп методів кримінологічного прогнозування. Зокрема за ступенем формалізації виділяють дві групи методів:

1) фактографічні – передбачають кількісний аналіз показників злочинності (рівня, структури й динаміки), даних судової статистики, офіційної звітності про діяльність МВС, ДПтС та інших державних органів і соціальних інститутів;

2) інтуїтивні – ґрунтуються на різноманітних індивідуальних або колективних експертних оцінках [2, с. 170].

Василевич В. В. зазначає, що кримінологічне прогнозування здійснюється за допомогою трьох основних методів – екстраполяції, методу експертних оцінок і методу математичного моделювання [3, с. 59].

Найбільш поширеним методом, який відноситься до першої групи є метод екстраполяції (від лат. *extra* – поза, зовні, над, крім; *polire* – вирівнювання). За зазначеним методом здійснюється проєкція на майбутнє стану, тенденцій та закономірностей злочинності в установах виконання покарань на основі результатів її дослідження у минулому й на сьогодні. Метод екстраполяції дає можливість отримати прогностичні висновки не лише про динаміку, а й про структуру, характер, коефіцієнти та інші характеристики злочинності в установах виконання покарань.

Такі висновки можуть бути диференційовані за групами протиправних діянь й осіб, які їх вчинили, чи за їх окремими видами, за змістом криміногенних чи антикриміногенних факторів тощо. Використання даного методу визначається як буде змінюватись рівень окремих видів злочинів в установах виконання покарань найближчими роками. Проте даний метод не є об'єктивним для середньострокових на довгострокових прогнозів.

Головною вимогою застосування такого методу є відносна стабільність криміногенних факторів злочинності в установах виконання покарань, сталість національного законодавства та практики його застосування в порядку виконання та відбування покарання в установах виконання покарань, а також еволюційних процесів формування та реалізації кримінально-виконавчої політики держави. Зазначене обумовлює доцільність використання методів екстраполяції лише для короткострокових кримінологічних прогнозів, за умов мінімального рівня впливу таких факторів, як на систему виконання покарань, загалом, так і на окрему виправну (виховну) колонію.

Другим у цій групі й більш точним є метод моделювання, який полягає в розробленні системи математичних моделей (на основі прийомів формальної логіки та загальнонаукових методів порівняння й аналогії, аналізу та синтезу, індукції й дедукції тощо) функціонування соціальних, у тому числі кримінологічних, явищ в установах виконання покарань, визначення тенденцій і закономірностей їх розвитку та особливостей взаємодії з іншими соціальними процесами [4].

Зазначений метод передбачає прогнозування кількісно-якісних характеристик злочинності в установах виконання покарань, які відображають її залежність від дії соціально-економічних, політичних, правових та інших чинників. Тому належне його застосування потребує суттєвої математичної та статистичної підготовки. Складність методу моделювання полягає в тому, що залишаються недостатньо вивченими всі причини, які породжують злочинні прояви та умови, що сприяють вчиненню злочинів, механізм їх взаємодії та вплив кожного з них на злочинність, а тому цей метод теж залишається лише імовірно-прогнозованим, що не дає можливості персоналу установ виконання покарань здійснювати ефективну боротьбу зі злочинністю.

Ефективність кримінологічних прогнозів значно підвищується при компонуванні фактографічних та інтуїтивних (оціночних) методів, в основі яких лежать умовиводи компетентних фахівців різних сфер знань чи практик. Зокрема, мова йде про метод експертних оцінок, сутність якого полягає в наданні аргументованих висновків фахівцями про майбутні тенденції злочинності в установах виконання покарань та інших суспільно небезпечних явищ, які її супроводжують, причинний комплекс та механізми, що продукують і сприяють вчиненню злочинів засудженими, а також організаційно-правові засади стратегії й тактики запобігання злочинним проявам у місцях позбавлення волі. При цьому враховується стаж роботи, кваліфікація, галузь наукових інтересів тощо. На зміст та якість цього прогнозу об'єктивно впливають рівень розвитку конкретної галузі науки та характер самого об'єкта, що вивчається [1, с. 302].

До переваг цієї методики можна віднести той факт, що «прогнозування та планування запобігання злочинам в установах виконання покарань не тільки на відомості офіційної інформації чи висновки прогнозних екстраполяційних трендів і математичних моделей, а й використання власного професійного досвіду та інтуїції» [5]. Серед недоліків цієї методики виділяють, насамперед, значний рівень суб'єктивізму та певну обмеженість досвіду учасників експертного опитування.

Практичне значення використання зазначених методик кримінологічного прогнозування в установах виконання покарань полягає в забезпеченості планової та цілеспрямованої діяльності адміністрації колонії, пенітенціарної системи України, правоохоронних та інших державних органів і громадських організацій, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю. Це дає можливість вибору доцільних засобів протидії цьому негативному явищу в колоніях з урахуванням як наявних ресурсів, так і тих, що з'являються згодом. Крім того, прогнозування дозволяє заздалегідь підготуватись до вирішення нових проблем, в умовах функціонування установ виконання покарань застерегти суб'єктів запобігання злочинам від ситуації, коли вже не має доцільності та можливості діяти на випередження. Однак, на жаль, кримінологічне прогнозування в нашій країні ще не увійшло в повсякденне життя. У зв'язку з цим, досить поширеною практикою є реакція на наслідки злочинної поведінки засуджених, а не на криміногенні чинники, які сприяли їй.

Список використаних джерел:

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. К.: НАВС, 2013. 620 с.
2. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 190 с.
3. Василевич В.В. Методи прогнозування злочинності в установах виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр./ Нац. акад. прав. наук України. Х. : Право. вип. № 25. 2013. С. 59.
4. Кримінологічний довідник; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України Бандурки О. М. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора Джужі О. М., д-ра юрид. наук, професора Литвинова О. М. : довідкове видання. Харків : Діса плюс, 2013. 412 с.
5. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник для магистров. В 2 т. Т.1. Общая часть. М. : Издательство Юрайт, 2012. 1003 с.

УДК 343.2

Orcid 0000-0001-6696-6818

Корогод Світлана Володимирівна,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
svkorohod@i.ua

Козирь Вероніка Іванівна,

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інститут права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
nika.velinskaya1@gmail.com

ВПЛИВ УМИСЛУ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ

Діяльність з кваліфікації кримінальних правопорушень — це здійснення уповноваженими органами кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння, шляхом визначення її кримінально-правових норм, що підлягає застосуванню, а також визначення відповідності (тотожності) ознак вчиненого діяння складу кримінального правопорушення, передбаченого конкретною частиною статті Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1, с. 53].

Характеристика кримінального правопорушення вчиненого суб'єктом, за суб'єктивною стороною кримінального правопорушення полягає у встановленні відповідності (тотожності) між внутрішніми (психологічними) ознаками вчиненого особою кримінального правопорушення та суб'єктивною стороною певного складу правопорушення.

Невід'ємним елементом суб'єктивної сторони, який підлягає встановленню у всіх випадках є вина, яка існує у двох формах – умисел та необережність. Визначення вини та її форми є необхідним для правильної кваліфікації кримінального правопорушення з точки зору встановлення суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

У межах цього дослідження, ми звернемо увагу саме на особливості умислу як однієї з форм вини та його вплив на кваліфікацію та кримінальну відповідальність особи, оскільки більшість кримінальних правопорушень вчиняються саме умисно.

Перш за все, зазначимо, що встановлення в діях особи умислу дозволяє відмежувати ті склади кримінальних правопорушень, які вчиняються лише з необережності. Для прикладу, склади кримінальних правопорушень передбачені ч. 1 ст. 115 КК України та ч. 1 ст. 119 КК України відмежовуються саме за ознакою наявності чи відсутності умислу [2].

По-друге, в окремих випадках під час здійснення кримінально-правової кваліфікації важливе значення має вид умислу (прямий чи непрямий), ознаки яких окреслені ст. 24 КК України. Для прикладу, майже всі злочини проти основ національної безпеки вчиняються лише з прямим умислом [2].

По-третє, важливим при здійсненні кримінально-правової кваліфікації є не лише встановлення чи відсутності умислу, а й момент його виникнення. Науковець О. Ус за моментом виникнення виокремлює два види умислу: заздалегідь обдуманий та умисел, що виник раптово, який може бути простим або афектованим [3, с. 132].

У якості практичного прикладу, варто навести вчинення таємного викрадення майна (крадіжки), склад якого передбачений ч. 1 ст. 185 КК України, та вчинення таємного викрадення майна (крадіжки) з ознакою проникнення у житло, інше приміщення чи сховище, що є кваліфікуючою (ч. 3 ст. 185 КК України) [2]. З цього приводу Пленум Верховного Суду України зазначив, що викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення в житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна у особи виник під час перебування в цьому приміщенні [4].

Звідси, цілком закономірним є висновок про те, що умисел впливає також і на вид та міру покарання в подальшому, оскільки кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками є більш суворою.

І наостанок, звернемо також увагу на те, що для кваліфікації кримінального правопорушення має значення також і спрямованість умислу особи. Кваліфікація кримінального правопорушення залежить від спрямованості умислу особи, зокрема, у разі вчинення:

- 1) кримінального правопорушення, спрямованого на спричинення шкоди певному об'єкту складу кримінального правопорушення, щодо певного предмета кримінального правопорушення (наприклад, посягання на життя державного діяча чи звичайної особи);

2) кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність за який диференціюється у КК залежно від кількісної характеристики суспільно небезпечних наслідків, що заподіюються (наприклад, звичайна крадіжка та крадіжка в особливо великих розмірах);

3) кримінального правопорушення з прямим конкретизованим, а в окремих випадках і неконкретизованим умислом (наприклад, відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 155 України та ч. 2 ст. 121 КК України).

4) кримінального правопорушення в разі фактичної помилки суб'єкта кримінального правопорушення (наприклад, різнитиметься кваліфікація у разі вчинення особою вбивства особи шляхом підпалу тіла, яка на думку винного, була живою, та вбивство особи, шляхом підпалу тіла, яка на думку винного, була вже мертвою).

5) незакінченого кримінального правопорушення (ступінь реалізації умислу свідчить про стадію вчинення кримінального правопорушення).

6) кримінального правопорушення в разі ексцесу співучасника (встановлення спільного умислу співучасників та умислу, який виник поза домовленістю впливає на кваліфікацію дій осіб).

7) відмежування повторності кримінальних правопорушень від одиничного продовжуваного кримінального правопорушення (наприклад, три самостійні епізоди шахрайства та три епізоди шахрайства, що охоплюються єдиним умислом особи) [2; 3, с. 132].

Таким чином, на основі проаналізованих прикладів та положень законодавства дійсно переконуємося, що встановлення умислу як однієї з форм вини особи має надзвичайно важливе практичне значення: умисел впливає на кваліфікацію дій особи та відповідно реалізацію щодо неї в подальшому заходів кримінальної відповідальності, їх вид та міру.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право: Особлива частина: Підручник За ред. М.І.Мельника, В. А. Клименка. К.: Юридична думка, 2012. 235 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 19.02.2022).
3. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130-136.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

Плахотний Артем Павлович,
Старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
підполковник поліції
Асламов Олександр Олександрович,
курсант 1 курсу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
рядовий поліції

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ВІДСТРІЛУ ГУМОВИХ КУЛЬ ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У РОЗПОРЯДЖЕННІ ПОЛІЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

У розпорядженні поліцейського є досить багато спеціальних засобів, які він застосовує для забезпечення публічної безпеки та порядку згідно з Законом України «Про Національну Поліцію». Одними із таких засобів є пристрої для відстрілу гумових куль які поліцейський може застосувати при певних умовах, визначених Законом України «Про Національну Поліцію». Мета цієї роботи – розглянути випадки, за яких поліцейському дозволяється застосовувати пристрої для відстрілу гумових куль, та детальніше розглянути правові підстави застосування такого спеціального засобу з боку його застосування з метою забезпечення публічної безпеки та порядку.

Одним з органів, діяльність якого спрямована на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, є поліція. У процесі реалізації покладених на неї завдань поліція має право застосовувати спеціальні засоби у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством [5, С. 81].

Згідно з ч. 1 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», «Поліцейський для забезпечення публічної безпеки та порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом» [4]. Перелік спеціальних засобів визначений у п. 11 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про Національну Поліцію», де зазначено, що пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії визначенні як спеціальний засіб, який може використовуватися поліцейським для виконання його повноважень. Для застосування або використання будь-якого поліцейського засобу, поліцейський зобов'язаний опиратися на правові підстави. «Правова підстава - це наявність складу правопорушення в діях особи, а фактична – необхідність негайного його припинення із застосуванням сили.» [5, С. 85].

Випадки застосування поліцейськими цього поліцейського засобу чітко зазначені в загальних правилах застосування спеціальних засобів п. 10 ч. 3 ст.

45 Закону України «Про Національну Поліцію», доцільно зазначити, що «При виконанні службових обов'язків, захисту публічного порядку та безпеки, боротьби зі злочинністю, поліцейський має право застосувати спеціальні засоби, визначені законодавством України» [1, С. 216]. Також не менш важливо зазначити, що кожен поліцейський зобов'язаний перед застосуванням будь-якого з наявних спеціальних засобів, добре знати які дії заборонені під час застосування таких засобів до осіб.

Для повного розуміння цієї теми, необхідно проаналізувати ч. 8 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», де зазначено, що «Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України» [4].

Перелік передбачених законом заборон щодо застосування розглянутого в цій роботі спеціального засобу визначено у п. 3 ч. 4 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», що «відстрілювати патрони, споряджені снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови й тіла людини» [4]. Тобто, кожен з таких пристроїв повинен мати документацію, в якій буде зазначено, вимоги до мінімальної відстані від особи яку заборонено скорочувати згідно з п. 3 ч. 4 ст. 45 З.У. про «Національну Поліцію». Також, це зазначено в п. 2 ч. 11 наказу МВС України 13.06.2000 №379, а саме, «Категорично забороняється: застосовувати пристрій на відстані, меншій за зазначену в паспорті виробника [3].

Більш детальний перелік заборон при застосуванні таких пристроїв зазначено в ч. 11 наказу МВС України 13.06.2000 №379.

Робота поліцейського нерідко пов'язана з ризиком для життя, особливо під час воєнного стану, і саме тому майже кожен поліцейський може замислитись про необхідність придбання у власність пристрою для відстрілу гумових куль для забезпечення можливості самозахисту. Така можливість передбачена ч. 9, ст. 62 Закону України «Про Національну Поліцію», де чітко зазначено, що поліцейські для забезпечення власної безпеки мають право придбати у власність пристрій що зазначено вище та використовувати його виключно з підстав, визначених Законом України «Про Національну Поліцію». Умови, порядок придбання та зберігання чітко визначені Наказом МВС 29.03.2016 №223. Згідно з цим наказом, поліцейський зобов'язаний пройти деякий перелік кроків перед надання йому можливості володіти таким пристроєм [2].

Отже, розібравши питання застосування, використання пристроїв для відстрілу гумових куль більш детально, стає зрозуміло, що процес отримання пристроїв для відстрілу гумових куль чітко встановлений чинним законодавством та повністю визначений Законом України «Про Національну Поліцію» та наказом МВС 29.03.2016 №223. Процедура законного придбання та реєстрації пристрою для відстрілу гумових куль, правила його зберігання, носіння та експлуатації визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України. Оскільки поліція діє відповідно до покладених на неї

завдань та здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання правопорушень та вживає заходів з метою виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень, тим самим забезпечує публічну безпеку і порядок. Застосовуючи для цього спеціальні засоби, одним з яких визначено пристрої для відстрілу гумових куль. Додатково необхідно відокремити порядок застосування таких пристроїв, котрі було отримано поліцейським, або особами передбаченими наказом МВС України № 379, та пристроями, які поліцейські отримують як спеціальний засіб у черговій частині. Ч. 9 ст. 62 «Про Національну Поліцію» забезпечує гарантовану можливість отримати такі пристрої у власне користування, але застосування таких пристроїв, які знаходяться у власному розпорядженні відрізняється від застосування аналогічних пристроїв, котрі знаходяться на балансі у поліції, отримання яких відбувається у черговій частині. Поліцейському дозволяється застосовувати обидва види пристроїв для відстрілу гумових куль, але застосування пристроїв, що знаходяться в особистому розпорядженні відбувається з метою забезпечення тільки особистої безпеки у межах самозахисту та визначаються наказом МВС №379 й №223 та з урахуванням ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», коли як пристрої що знаходяться на балансі поліції застосовуються лише згідно та в межах ст. 45, 42 Закону України «Про Національну Поліцію».

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. – Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – с. 216.

2. Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції, МВС України; Наказ, Інструкція, Форма типового документа від 29.03.2016 № 223 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-16#Text> (дата звернення: 26.04.2022)

3. Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів працівниками суду, правоохоронних органів та їх близькими родичами, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, народними депутатами України, членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями, крім тих, які проходять строкову військову службу, державними службовцями та журналістами, МВС України; Наказ, Інструкція від 13.06.2000 № 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00#Text> (дата звернення: 26.04.2022).

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.04.2022).

5. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакаръ, Е.Ю. Соболю, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро: ДДУВС, 2017. – 81-85 с.

УДК 349.3

Orcid 0000-0000-0000-0001

Батура Дана Володимирівна,
курсант 2 курсу Навчально наукового інституту права
підготовки фахівців для підрозділів національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
logladyk@gmail.com
Корогод Світлана Володимирівна,
капітан поліції
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Згідно чинного Кримінального кодексу України існує перелік обставин, що пом'якшують покарання, які визнаються в ч. 1 ст. 66 КК України і такими обставинами є:

1. З'явлення зі зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Явка з зізнанням означає, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, добровільно заявляє компетентному органу внутрішніх справ про вчинення кримінального правопорушення до відкриття кримінального провадження або притягнення цієї особи до відповідальності як обвинуваченого [2, с.84].

2. Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. Відшкодування має відбуватися добровільно, за власною ініціативою та за рішенням суду, згідно з якого суб'єкт кримінального правопорушення повинен відшкодувати завдані збитки. Пом'якшувальною обставиною визнається також відшкодування моральної шкоди. [3, с.33].

2-1. Надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення. Надання медичної чи іншої допомоги має здійснюватися негайно після вчинення злочину, а не через тривалий час. Це може, наприклад, бути виклик швидкої допомоги, надання

допомоги самостійно або транспортування до лікарні у разі зіткнення транспортного засобу. Якщо правопорушник, навпаки, залишить місце ДТП, то йому доведеться сплатити витрати на лікування на підставі статей 1195, 1206 ЦК України, і це не буде враховуватися як пом'якшуюча обставина.

3. Вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім. Якщо кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім, то це враховується судом при призначенні йому покарання як обставина, що пом'якшує покарання.

4. Вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності. Згідно з деякими медичними уявленнями, вагітність - це фізіологічний процес, під час якого з яйцеклітини утворюється плід. Цей процес супроводжується негативним впливом на психіку жінки. Тому, якщо жінка вчинила кримінальне правопорушення під час вагітності, це буде зараховано як пом'якшувальна обставина [4, с. 72].

5. Вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Законом не передбачено переліку таких обставин, але виходячи з судової практики, ними визнаються: смерть або хвороба близької людини, тяжка хвороба винного, втрата роботи, сімейний конфлікт, тощо. При цьому суд має чітко перевіряти, чи можна врахувати певну обставину як пом'якшувальну покарання, враховуючи особу винного та зв'язок між подією та скоєним. [5, с.17].

6. Вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність. Це означає, що при вчиненні кримінального правопорушення свобода вольової поведінки винної особи була обмежена зазначеними обставинами. Примус щодо особи виявляється в застосуванні до неї психічного чи фізичного насильства.

7. Вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, вигликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого. Для зарахування цієї обставини до пом'якшуючої необхідно, щоб цей психічний стан був викликаний саме протиправними або аморальними діями потерпілого, які можуть бути спрямовані не тільки проти винного; також цей стан емоційного збудження має виникати відразу після вчинення жертвою цих дій, а не через тривалий час [6, с. 44].

8. Вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності. Перевищення межі крайньої необхідності є умисним заподіянням шкоди охоронюваним законом інтересам, якщо така шкода більш істотна за абстрактну шкоду. При цьому відповідальність за перевищення лімітів виключається, якщо винна особа не змогла оцінити відповідність заподіяної та попередженої шкоди внаслідок сильного емоційного хвилювання, викликаного небезпекою [7, с. 32].

9. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності, організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених цим

Кодексом. Кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у разі вчинення умисного особливо тяжкого кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством над потерпілим, або умисним тяжким кримінальним правопорушенням із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження чи настанням інших особливо тяжких чи тяжких наслідків [8, с. 27].

Отже, для належного врахування обставин, що пом'якшують покарання, слід виходити з того, що такі обставини є лише одним із елементів системи правових норм, що регулюють призначення покарання. Саме тому вдосконалення цього елемента має здійснюватися не окремо, а з урахуванням інших відповідних складових (обтяжливих покарань, обставин, відомостей, що характеризують особу винного, тяжкості злочину тощо). Я вважаю, що підхід до врахування обставин, що пом'якшують покарання, має включати оцінку наявності обставин стосовно конкретних суспільно небезпечних дій. До того ж, проаналізувавши обставини, що пом'якшують покарання, на мою думку, необхідно доповнити обставинами, що стосуються винної особи, тобто особи, яка до вчинення злочинного діяння веде законслухняний спосіб життя та вчинене діяння «разюче суперечить його звичайним діям».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (вопросы теории). Воронеж : Изд-во Воронежского унив., 1985. 164 с.
3. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодав-ством України: монографія; наук. ред. Л. М. Кривоченко. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. 240 с.
4. Музика А. А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. 404 с.
5. Ющик О.І. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія Право. Випуск 27. Т.3. Ужгород, 2014. С. 85-89.
6. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. Галина Жаровська, Олена Ющик. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 304 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина. за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. К.: Юрінком Інтер, 2000. 512 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Відп. ред. С.С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. К.: А.С.К., 2005. 848 с
Orcid 0000-0000-0000-0001

Гончаренко Ксенія Юрївна,
Студентка 3-го курсу юридичного факультету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Найважливішою проблемою доказування продовжує залишатися збирання та аналіз доказів. Вивчення такої проблеми має винятково важливе та практичне значення. Тобто, практика свідчить про те, що помилки у процесі збирання доказів досить поширені на досудовому та слідстві. Нерідко вони призводять до винесення неправосудного вироку, нехтування вчинення суб'єктами кримінального провадження неправомірних дій або бездіяльності. Певною мірою цьому сприяє відсутність єдиних наукових уявлень про сутність збирання доказів та факторів, що визначають належність фактичних даних у матеріалах справи.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК «доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню»[1].

Доказами у кримінальному провадженні можуть бути не будь-які фактичні дані, а лише ті, які можна вважати належними, достовірними та достатніми доказами.

Кримінально-процесуальний кодекс України встановлює вичерпний перелік джерел отримання таких відомостей, що мають значення для справи, і для кожного джерела встановлено порядок отримання та закріплення отриманих відомостей, що є доказами, у належній процесуальній формі.

Таким чином, ми маємо те, що докази у кримінальному провадженні мають бути зібрані належним суб'єктом збирання доказів, мають мати належне процесуальне джерело та, безумовно, законну належну процедуру отримання та фіксації таких доказів.

Тож, які виникають питання у випадку збирання доказів та доказування на підставі тих самих доказів? Аналізуючи судову практику можна прийти висновку, що перша проблема із чим стикаємось у питанні доказів є їх належність, а у подальшому, безпосередньо, належність процесу доказування на підставі таких доказів.

Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду України від 27.06.2019 у справі № 235/6552/15-к порушує наступне питання, що стосується належності доказів [3].

Згідно зі ст. 23 КПК суд досліджує докази безпосередньо. Не може бути визнано доказами відомості, що містяться в показаннях, речах та документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків,

передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України. Виходячи із цієї Постанови варто зазначити, що апеляційний суд дослідив лише частину письмових наданих йому доказів. При цьому, виходячи з принципу безпосередності дослідження доказів, апеляційний суд не вправі дати їм іншу оцінку, ніж ту, яку дав суд першої інстанції, якщо цих доказів не було досліджено при апеляційному перегляді вироку. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити і перевірити їх, здійснити їх оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК України, і сформулювати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини кримінального провадження. Недотримання такої засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження: справедливий судовий розгляд, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [3].

Таким чином, у випадку даної справи була порушена засада безпосередності, а недотримання її судом, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та статей 86, 94 КПК, означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими і враховані при постановленні судового рішення судом, тож і рішення суду не може бути, у такому випадку, законним. Тому підлягає повному скасуванню.

Напевно, однією із проблем у питанні доказів та доказування у кримінальному провадженні є порушення норм Кримінального процесуального кодексу України тими самими суб'єктами, які здійснюють досудове розслідування або слідчі дії під час судового засідання.

Цікавою судовою практикою з такого питання є Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 18.06.2020 у справі № 310/1098/18, де постає питання про відсутність підстав для допиту потерпілих слідчим суддею на досудовому слідстві і визнання таких доказів та процесу доказування необґрунтованими [4].

Статтею 225 КПК встановлено підстави для проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Право сторони кримінального провадження звернутись до слідчого судді з клопотанням про проведення такої слідчої дії виникає за наявності виняткових випадків, пов'язаних:

1) з необхідністю отримання показань від свідка чи потерпілого під час досудового розслідування;

2) з наявністю обставин, які можуть унеможливити допит зазначених осіб у суді або вплинути на повноту чи достовірність їх показань [1].

Виходячи із постанови можна визначити, що апеляційний суд, переглядаючи вирок суду першої інстанції, просто перелічив докази, які були досліджені судом першої інстанції, жодного їх аналізу та зіставлення з наявними у провадженні матеріалами, ухвала апеляційного суду не містить. Разом із тим, апеляційним судом залишено поза увагою апеляційні доводи про відсутність

підстав, зазначених у ст. 225 КПК України, для допиту потерпілих, а тому ці показання є недопустимими і незаконно покладені в основу вироку.

Таким чином, ми знову маємо проблему, яка постає у питанні дотримання суб'єктами кримінального провадження норм КПК України та принципів здійснення кримінального процесу.

Завжди цікавим постає питання які дії є належними, а які неналежними у процесі збирання доказів під час допиту свідків. Слушною та, безумовно, актуальною справою у такому випадку є Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 17.10.2019 у справі № 321/466/17 [5].

Виходячи із обставин справи вбачається, що під час досудового розслідування були допитані дві особи. Пізніше виявилось, що такі особи взагалі не були безпосередньо присутніми під час проведення слідчих експериментів. Відповідно, на думку спадає лише те, що слідчий, вчинив таку дію саме умисно, про що свідчить те, що обставини вчинення злочину допитаним свідкам стали відомі не від самих обвинувачених осіб по цьому кримінальному провадженні, а зі слів слідчого, що здійснював досудове розслідування [5].

Отже, суд приходить до висновку, що апеляційний суд в повній мірі не дотримався вимог кримінального процесуального закону та не звернув уваги та не визнав недопустимими доказами показання зазначених свідків. Докази, що були зібрані порушуючи процедуру законності збирання таких доказів та нехтуючи принципами та засадами Кримінального процесуального Кодексу підлягають виключенню із судових рішень щодо засудженої особи у даному провадженні.

Таким чином, досліджуючи питання доказів та доказування у кримінальному провадженні та аналізуючи судову практику приходимо до висноку, що найчастішими проблемами у такому питанні стає те, що суб'єкти кримінального провадження нехтують нормами права, принципами, що закріплені в Конституції України та у Кримінальному процесуальному Кодексі України, не мають узгодженого поняття або уявлення про те, які докази можуть бути належними, відповідно і не мають уявлення про законність та належність здійснювання процесу доказування на підставі таких доказів, які не можуть визнаватися судом як належні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 27.06.2019 у справі № 235/6552/15-к (провадження № 51-7945км18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82826963>

4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 18.06.2020 у справі № 310/1098/18 (провадження № 51-1406км20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89929183>

5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 17.10.2019 у справі № 321/466/17 (провадження № 51-1201км19) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85033739>

Гордейченко Руслана Русланівна,
курсант 3 курсу ДР-944
Науковий керівник:
викладач кафедри «Цивільного права та процесу»
Логінова Марина Вікторівна
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Цивільні права можуть бути обмежені на підставі федерального закону і лише тією мірою, якою це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, правий і законних інтересів (виділено автором). інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави...»;

По-друге, ст. 13 ЦК: «Ненормативний акт державного органу чи органу місцевого самоврядування, а у випадках, передбачених законом, також нормативний акт, який не відповідає закону або іншим правовим актам і порушують громадянські правничий та охоронювані законом інтереси громадянина або юридичної особи, які можуть бути визнані судом недійсними.

У разі визнання судом акту недійсним порушене право підлягає відновленню або захисту іншими засобами, передбаченими статтею 12 цього Кодексу» [1].

Інтерес, що охороняється законом, - це не заборонене законом і не суперечить загальним принципам цивільно-правового регулювання прагнення особи до ефективної реалізації своїх повноважень, які визначено як суб'єктивні права. Прикладом може бути інтерес кредитора до боржника – фізичної особи, яка тривалий час відсутня в місці свого проживання, за відсутності відомостей про його місцезнаходження, щодо встановлення режиму безвісної відсутності такої особи. Цей інтерес полягає в тому, щоб був призначений опікун над майном безвісно відсутньої особи, яка згодом здійснить майнове виконання з майна особи, визнаної в судовому порядку безвісно відсутньою [2].

Саме здійсненням права на захист запускається механізм захисту безпосередньо інтересів, і навіть більше: іноді реалізація інтересів можлива лише завдяки їхньому захисту.

Механізм захисту охоронюваних законом інтересів – це держава, що підтримується примусом система взаємообумовлених правових засобів, реалізація яких спрямована на відновлення можливостей здійснення порушених легітимних інтересів А елементами даного механізму захисту є:

- 1) об'єкт захисту – конкретизований легітимний інтерес;
- 2) суб'єкти захисту – уповноважена особа, інтерес якої порушено, компетентні державні органи та представники виконавчої влади, громадські інституції, нотаріат, суд;
- 3) виникнення права на захист інтересу, що охороняється законом;
- 4) застосування форм та способів захисту законом [3].

Розглянемо окремі аспекти захисту інтересів, що охороняються законом, у різних правовідносин. Узагальнення судової практики дає приблизний (незакритий) список категорій справ про успадкування, у яких відбито захист спадкових інтересів, що охороняються законом. Це про встановлення факту родинних відносин із спадкодавцем; про встановлення факт проживання зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини; про встановлення факту проживання зі спадкоємцем однією сім'єю; про встановлення факту ухилення особи від виконання обов'язки щодо спадкодавця; про встановлення факту прийняття спадщини; про визнання заповіту недійсним; про надання права на спадкування; про розділ спадщини; про надання додаткового терміну прийняття спадщини; про примусове виконання заповідального відмови; про внесення змін до свідоцтва; про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним; про визнання спадкового договору недійсним тощо [4].

Захисні законом інтереси забезпечуються спадковими позовами, до яких відносяться як позови про наслідування, тобто. такі вимоги, у яких заявник просить про захист свого спадкового права, так і позови, що впливають із зобов'язань спадкодавця, які не направлені на відновлення спадкового права заявника, але сам факт відкриття спадщини є одним на підставі його вимог.

Ці позови схожі з віндикаційними позовами, оскільки вони стосуються певного майна, але за своєю юридичною природою відрізняються від нього: суб'єктом (при спадкових позовах – це особа, яка претендує стати спадкоємцем), межами цивільних правовідносин, предметом позову (у спадкових позовах – це й речі, у т.ч. ті, що визначені родовими ознаками, та майнові права та ін.).

Нотаріуси та посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вирішують лише безспірні справи, ураховуючи оцінку наданих документів, які не мають містити розбіжностей і суперечностей. Перелік нотаріальних дій і процедура їх здійснення закріплена в законодавстві.

Серед них варто назвати посвідчення довіреностей, договорів відчуження нерухомого майна, земельних ділянок, земельних часток (паїв), транспортних засобів, договорів найму (оренди), договорів застави, договорів іпотеки й інших договорів, заповітів, засвідчення правильності копій (фотокопій) документів, справжності підпису на документах, здійснення відкриття спадкових справ, видача свідоцтв про право на спадщину, учинення виконавчих написів, протестів векселів тощо.

Здійснення нотаріальних дій передбачає охорону та захист основних прав і свобод фізичних і юридичних осіб, унеможлиблює їх порушення. У такий спосіб нотаріат здійснює правоохоронну функцію, а разом із цим є інструментом реалізації правоохоронної функції державою.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#n54>.
3. Чижмарь К.І. Теоретико-правові основи нотаріату в Україні. Навчальний. посібник / за загальною редакцією К.І. Чижмарь. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 200 с.
4. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/stru#Stru>.

Гордейченко Руслана Русланівна,

курсант 3 курсу ДР-944

Науковий керівник:

доцент кафедри «Криміналістики та домедичної підготовки»

к.ю.н., доцент Павлова Наталя Валеріївна

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

rs_gordeychenko@ukr.net

pavlova_natalia_vvv@ukr.net

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Криміналістична тактика є відносно самостійною частиною науки криміналістики. Це система наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину. Саме ця частина криміналістики має найбільш міцні зв'язки з кримінально-процесуальним правом. Процесуальні приписи і криміналістичні рекомендації взаємозумовлені.

Як проблемне питання подальшого розвитку теоретичних основ криміналістичної характеристики злочину в юридичній літературі називається часто необґрунтований перенесення до криміналістики наукових положень, що становлять характеристики злочинів, розроблювані у інших наук кримінально-правового циклу [2, с. 67].

Ця позиція є дискусійною. Справді, у юридичних науках формуються кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічні характеристики даного явища, залежно від того, який аспект злочину досліджувався [3, с. 29]. Безперечно, ці дані використовуються у процесі формування криміналістичної характеристики злочину, як і положення криміналістичних характеристик можуть використовуватись іншими науками кримінально-правового циклу.

Взаємне використання положень характеристик злочинів різними юридичними науками – процес об'єктивний. Як справедливо зазначається у криміналістичній літературі, для формування елементів структури даної характеристики, виходячи з сутності об'єкта, що вона характеризує (злочинна діяльність того чи іншого виду), необхідно враховувати та використовувати окремі суттєві кримінально-правові та кримінологічні відомості про злочини понятійного та спрямовуючого характеру.

Інакше зазначена характеристика втратила б свої правові орієнтири, що вимагають криміналістичного осмислення та опису, була б позбавлена будь-якого сенсу [4, с. 26].

Розробка криміналістичних характеристик окремих видів злочинів з урахуванням їх кримінально-правової та кримінологічної Показників має і певне практичне значення. Зокрема, як справедливо наголошується в криміналістичній літературі, «інформаційні моделі злочину, прийняті за іншими науках, виступають додатковим засобом «прочитання», інтерпретації виявлених слідів» [1, с. 1].

Зміст криміналістичної характеристики виду злочину дозволяє більш точно оцінювати ситуації, що виникають на етапі попередньої перевірки матеріалів, початковому та наступному етапах розслідування злочинів, розробляти та висувати криміналістичні версії, використовувати найефективніші тактичні прийоми розслідування.

Незважаючи на інтенсивність розробок, ряд авторів зазначає, що в криміналістичній літературі відсутня як загальне визначення криміналістичної характеристики злочинів, а й цілісна концепція цього поняття.

Під такою моделлю В.Я. Колдіним було запропоновано розуміти «інформаційну систему, побудовану на основі узагальнення представницького масиву кримінальних справ певної категорії, що відображає закономірні зв'язки між суттєвими для розкриття та розслідування злочинів елементами програмно-цільового комплексу, способу дій злочинця, механізму події, що розслідується, обстановки злочину та особливості особистості злочинця та службовця для висування типових версій» [2 с. 68].

Зворотною стороною законного використання зазначених інформаційних технологій є можливість потайного та ефективного скоєння злочинів з використанням засобів шифрування. Не секрет, що сьогодні більшість сучасних смартфонів оснащені функціями захисту інформації, починаючи від парольного захисту на вхід до шифрування операційної системи цілком [2, с. 68].

Крім того, переважну кількість користувачів використовують програмні програми для миттєвого обміну електронними спілкуваннями та здійснення аудіо- та відеодзвінків з використанням функції шифрування переданої інформації. Завдяки зазначеним технологіям злочинці намагаються приховати свою особистість, а також полегшити скоєння злочинів у галузі незаконного обігу наркотичних засобів, скоєння розпусних дій щодо неповнолітніх, обороту порнографічних матеріалів із зображеннями неповнолітніх, вимагань та багато іншого. Технологія шифрування інформації у руках злочинців стала ефективним засобом приховування цифрових слідів злочинів та протидії розслідуванню правоохоронних органів. Ця ситуація продемонструвала негативні наслідки використання злочинцями технологій захисту інформації, які стрімко вдосконалюються [4 с.2].

Сьогодні назріла необхідність вивчення питань створення системи організації добування та дослідження цифрових слідів злочину, а також отримання цифрової інформації із вилучених носіїв. При формуванні такої системи слід виходити з низки очевидних тенденцій:

- по-перше, технології захисту інформації безперервно розвиваються, а у майбутньому будуть розвиватися набагато швидше, ніж впроваджуватись засоби подолання такого захисту;

- по-друге, розробки технологій подолання захисту інформації будуть вестись компаніями, що мають відповідні фінансові та інтелектуальні можливості з певною географічною локацією;

- по-третє, будь-яка нововинайдена ефективна технологія у XXI ст. становить певну цінність і, як правило, буде захищена авторським та патентним правом. З цієї причини впровадження її у діяльність правоохоронних органів буде утруднено [3 с. 30].

На сучасному етапі розвитку правоохоронної системи варто подумати про формування центрів дослідження інформації, заснованих не на територіальному принципі, а на можливості застосування тієї чи іншої технології обробки цифрової інформації. Це твердження піднімає інший, на наш погляд, не менш актуальне питання, пов'язане з дослідженням та розробкою в рамках науки криміналістики методик дистанційного вилучення та дослідження комп'ютерної інформації.

Список використаної літератури:

1. Амелін О. Злочини у сфері інформаційних відносин в міжнародно-правових актах. Науковий часопис національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 1–9.

2. Ахтирська Н.М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження щодо корупційних право-порушень: суб'єкти та повноваження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. № 34. Т. 3. С. 67–70.

3. Лукашевич В.Г. До поняття криміналістичної методології. Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 вересня 2003 р. Харків : Гриф, 2003. С. 29–32.

4. Сокурєнко В.В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., 24 листопада 2017 р. : у 2-х ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 26–28.

Данилів Олександра Денисівна,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Доцент кафедри кримінального права та кримінології

Філіпп Анастасія Володимирівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству регламентується Конституцією України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07 грудня 2017 року, «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 8 вересня 2005 року, «Про Національну поліцію» №580-VIII від 02.07.2015, та іншими нормативними актами.

До міжнародних договорів України у сфері протидії насильству в сім'ї, які стали частиною національного законодавства, можна віднести такі міжнародно-правові документи:

- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р., яка набрала сили для України 03.09.1981 р.;
- Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р., згоду на обов'язковість якої надано Україною 27.09.1991 р.;
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р., згоду на обов'язковість якої надано Законом України від 03.08.2006 р.;
- Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), згоду на обов'язковість якої надано Законом України №475/97-ВР від 17.07.97 р.

Кількість судових рішень Європейського суду з прав людини, якими зафіксовано порушення з боку держави прав людини у випадках, пов'язаних з насильством у сім'ї, не можна назвати великою. На сьогодні це 10 рішень,

зокрема, «А. проти Сполученого Королівства» (1998), «Контрова проти Словаччини» (2007), «Беваква та С. проти Болгарії» (2008), «Бранко Томасік та інші проти Хорватії» (2009), «Опуз проти Туреччини» (2009), «Є.С. та інші проти Словаччини» (2009), «А. проти Хорватії» (2010), «Хайдуова проти Словаччини» (2010), «Єремія проти Республіки Молдова» (2013), «Мудрік проти Республіки Молдова» (2013).

Справа «Опуз проти Туреччини» стосується багаторічного насильства в сім'ї відносно жінки та її матері. Заявниця Нахід Опуз разом із своєю матерю протягом багатьох років страждали від насильства в сім'ї з боку чоловіка заявниці. Стосунки між заявницею та її колишнім чоловіком розпочалися у 1990 р., офіційно стосунки були оформлені у 1995 р. Від цього шлюбу у заявниці є троє дітей 1993, 1994 та 1996 років народження. Перші скарги до поліції були подані заявницею та її матерю ще у 1995 р. Незважаючи на постійні скарги до правоохоронних органів, держава не змогла надати ефективний захист жінкам, що призвело до вбивства матері заявниці у 2003 р., вчинене колишнім чоловіком останньої.

Заявниця звернулася до Європейського суду з прав людини 15.07.2002 р. У своїй заяві до Європейського суду заявниця Опуз оскаржувала порушення з боку Туреччини статей 2, 3 та 14 у поєднанні з цими статтями, статей 6 і 13.

28.11.2006 р. Європейський суд прийняв рішення про направлення повідомлення по справі Уряду Туреччини та вирішення питання про прийнятність скарги. На відміну від справ, огляд яких було зроблено вище, по справі «Опуз проти Туреччини» були проведені судові слухання, а також Європейським судом були прийняті до уваги коментарі, надані третьою стороною в особі правозахисної організації Interights.

Європейський суд з прав людини 09.06.2009 р. виніс рішення по цій справі, в якому визнав Туреччину винною у порушенні своїх зобов'язань захищати жінок від насильства в сім'ї і вперше у своєму рішенні визнав що гендерне насильство є формою дискримінації згідно Європейської конвенції.

Дане рішення Європейського суду є достатньо революційним і надзвичайно важливим у сфері боротьби із домашнім насильством.

По-перше, суд дав характеристику зобов'язань держави у зв'язку з насильством в сім'ї, визнавши серйозність домашнього насильства в Європі, визнавши ті проблеми, які виникають через латентність та не реагування на це правопорушення і підкресливши серйозність, з якою держави повинні реагувати на нього. Вперше у своєму рішенні Суд підкреслив, що насильство в сім'ї не є приватною чи сімейною справою, але є питанням, що зачіпає суспільні інтереси, що в свою чергу вимагає ефективних дій з боку держави. Суд також вказав, що недостатньо мати закони, щодо протидії домашньому насильству, більш важливим є наявність ефективних механізмів їх реалізації.

По-друге, домашнє насильство було визнано жорстоким поведженням, що є проявом нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження.

По-третє, надзвичайно важливим є той факт, що вперше суд визнав нездатність держави адекватно реагувати на насильство за ознакою статі, як

порушення ст.14 Конвенції, тобто положення про недискримінацію. Суд проголосив, що нездатність держави захистити жінок від домашнього насильства порушує їх право на рівний захист перед законом, навіть за відсутності наміру такої дискримінації (§ 191–192).

Отже, Європейським судом було визнано порушення статей 2, 3 та 14 Європейської конвенції. Суд призначив 30 000 євро компенсації за шкоду, нанесену заявниці через порушення вищевказаних статей, а також 6500 євро за понесені витрати у зв'язку із процесом. (М.В. ЄВСЮКОВА. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини.)

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Сімейний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Цивільно процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07 грудня 2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
6. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 8 вересня 2005 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
7. Закон України «Про Національну поліцію» №580-VIII від 02.07.2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
8. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
9. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
10. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
11. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Данилів Олександра Денисівна,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник:
Викладач кафедри, капітан поліції
Карпенко Олександр Миколайович

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Одним із центральних органів виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, є Національна поліція України.

Зокрема, згідно ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) досягнення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

В Україні питання застосування вогнепальної зброї закріплено в Законі України «Про Національну поліцію» [1].

Сам факт закріплення на законодавчому рівні найсуворішого заходу примусу є позитивним і таким, що відповідає міжнародним правовим актам щодо застосування вогнепальної зброї.

Відповідно до ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови що він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боєприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України.

Також, цією статтею визначено, що поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

- 1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- 2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- 3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- 4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;
- 5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;
- 6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

Однак, вказана норма має і певне застереження, а саме, що поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею. Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогненебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Водночас застосування вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

Спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань, чи доторкнутися до зброї є підставою для застосування вогнепальної зброї поліцейським [1].

Отже, основна мета застосування вогнепальної зброї полягає в захисті життя як працівників поліції, так і інших осіб, які перебувають у небезпеці. Попри це, недотримання встановлених вимог, перевищення повноважень чи, навпаки, незастосування зброї за необхідних умов, може призвести до трагічних наслідків. У зв'язку із чим положення законодавства, яке визначає умови застосування зброї, мають бути чіткими та зрозумілими [2].

Що стосується правових підстави використання вогнепальної зброї, то цей порядок визначено відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 21 серпня 1998 року, згідно якого громадяни України, які досягли 21-річного віку, можуть придбати і користуватися мисливською гладкоствольною зброєю, з 25 –річного віку можна придбати мисливську нарізну зброю. Холодну, охолощену та пневматичну зброю може придбати особа, яка досягла 18-річного віку. Кількість зброї, яку може мати громадянин України, не обмежена, однак власник зброї повинен забезпечити її безумовну схоронність. Цим же наказом передбачена спеціальна процедура для отримання дозволів на придбання та використання мисливської зброї [3].

Зокрема, для отримання дозволу на мисливську зброю, відповідно до наказу, необхідно у першу чергу отримати довідку про відсутність судимості.

Потім слід записатись на курси з вивчення матеріальної частини зброї і правил поводження з нею. За результатами проходження курсів та здачі іспиту видається відповідна довідка. Для отримання дозволу знадобляться сертифікат про проходження профілактичного наркологічного огляду та медична довідка про проходження обов'язкових попереднього та періодичного психіатричних оглядів. Після цього в лікарні за місцем проживання або у платному медичному закладі потрібно пройти медичний огляд та отримати медичну довідку для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи. При цьому, для отримання такої довідки необхідно надати дві фотокартки розміром 3X4 см. Обов'язковою умовою отримання дозволу на зброю є наявність договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності для власників зброї, який можна укласти в будь-якій страховій компанії. Слід також потурбуватися про придбання металевого ящика або сейфу, які встановити за місцем проживання. Металевий ящик краще надійно прикріпити до підлоги або стіни [4].

Нажаль, цей наказ станом на 2021 рік є єдиним нормативно-правовим актом в Україні, який регулює питання порядку придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї.

Водночас слід відмітити, що наразі у Верховній Раді України є зареєстрованими проект Закону України «Про цивільну зброю та боеприпаси» та проект Закону України «Про зброю», в яких більш детально регламентовано та розділено порядок використання зброї цивільним населенням та уповноваженими на це правоохоронними органами. Однак станом на зараз ці законопроекти ще не прийняті.

Список використаної літератури:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580–VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page2>
2. Ульянов О.І. «Правові засади застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України», Південноукраїнський правничий часопис №1, 2018, с. 34-36, URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1219/1/%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B21_2018%2C_%D0%9F%D0%92%D0%94_%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9D_%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9E%D0%9F%D0%98%D0%A1.pdf
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 21 серпня 1998 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

4. Правові підстави використання та зберігання зброї. URL: <http://shst.sm.gov.ua/index.php/ru/bezoplatna-pravova-dopomoga/7790-pravovi-pidstavi-vikoristannya-ta-zberigannya-zbroji>

Дегтярьова Марія Дмитрівна,
курсант III курсу навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Павлова Наталя Валеріївна
Підполковник поліції
Викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ПРОЦЕС ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ

Розслідування кримінальних правопорушень за своїм змістом визначається як процес встановлення події цього злочину, обставин, що мають значення для справи та особи, що вчинила такий злочин. Так як в будь-якій діяльності людини за результатом встановлюється істина – розслідування не виняток. Принцип «об'єктивної істини» законодавчо не визначений, але його зміст полягає в кожній з основних засад, саме тому одним з основних значень істини під час розслідування є захист прав як потерпілого, так підозрюваного, адже жодна особа не повинна бути покарана, доки її вину не буде доведено у визначеному законодавством порядку, що може бути здійснено лише за умов повного, всебічного та неупередженого розслідування.

Так як кримінальне судочинство здійснюється відповідно до основоположних засад (принципів), законодавець вимагає встановлення істини в кожному кримінальному провадженні, що передбачено принципом публічності, саме тому за кожною ознакою кримінального правопорушення відповідні органи зобов'язані в найкоротші строки встановити подію та обставини відповідного злочину.

В процесі провадження визначається механізм вчинення скоєного злочину, задля встановлення якого і призначені засоби криміналістичної техніки, адже саме криміналістика є однією з небагатьох наук, що встановлює істину, досліджує подію і встановлює суб'єктів, що мають відношення до кримінального правопорушення. [1, с. 416] Механізм вчинення кримінального правопорушення полягає в з'ясуванні таких обставин, як спосіб, знаряддя вчинення кримінального правопорушення, спосіб його приховування, місце, час, характеристику підозрюваного та сліди злочину. Але встановлення таких обставин можливе лише за розробленими криміналістикою методиками розслідування і його чітко сформульованим завданням. Необхідно зазначити й провідну роль судових експертиз під час розслідування, адже саме їх результати

є основним джерелом доказів у кримінальному провадженні, що має об'єктивний характер і відображає кореляційні зв'язки з метою кримінального процесу щодо встановлення об'єктивної істини у конкретному кримінальному провадженні та його вирішення по суті. [2, с. 217]

Отже, саме встановлення об'єктивної істини під час розслідування кримінальних правопорушень є основним завданням, що допомагає встановити подію та всі обставини для вирішення справи, щоб кожний злочин був розкритим, а кожний винний – покараним.

Список використаних джерел

1. Коновалова В. Розслідування злочинів як процес встановлення об'єктивної істини. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : IV Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2021.

2. Лютовська І.В., Феєр І.І., Савченко А.М. Мета судових експертиз при розкритті і розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. Державний фінансовий контроль, незалежний аудит та аналіз: проблеми та перспективи розвитку : II Всеукр. наук.-практ.інт. конф. Ірпінь, 2019.

Дегтярьова Марія Дмитрівна,
курсант III курсу ННІППФПНП

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Логінова Марина Вікторівна,

викладач кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 7 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ («НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ»). ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ніякого покарання без закону – основоположний принцип будь-якої демократичної та соціальної держави, насамперед України. Кожен громадян цивілізованої держави повинен розуміти вагомість та актуальність дотримання цього принципу на державному рівні. Національне законодавство нашої країни дотримується цього Європейського стандарту, про що свідчать наявність відповідних статей у нормативно-правових актах та судової практики. Але все-таки іноді виникають деякі проблеми щодо тлумачення та застосування правових норм, пов'язані з порушенням даного фундаментального принципу.

Стаття 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (далі - Європейська конвенція) регламентує дію принципу «ніякого покарання без закону», тобто ніхто не може бути визнаний винним, якщо на час вчинення діяння (дії чи бездіяльності) воно не визнавалося національним законодавством

або міжнародним правом як кримінальне правопорушення, хоча зовні було і схоже за ознаками з кримінальним правопорушенням. Також слід зазначити, що обмеження даної статті не може допускатися державою-учасником Ради Європи, навіть якщо на момент застосування кримінального закону вона перебувала у воєнному або надзвичайному стані [1].

Якщо проводити паралель із національним законодавством України, то слід звернутися до ч. 1 п. 22 ст. 92 Конституції України: лише Закони України можуть визначати діяння, які є кримінальними правопорушеннями та відповідальність за них. Тобто за такі діяння (дію чи бездіяльність), що не визначені Законами України, не може наступати юридична відповідальність [2]. Також ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України (далі - ККУ) встановлює, що «кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом діяння». Тобто якщо вчинене діяння особи не міститься в ККУ, то його не можна визнати кримінальним правопорушенням. Крім того, ч. 4 ст. 3 ККУ забороняє за будь-яких обставин застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією [3]. Ці положення національного законодавства дають змогу зрозуміти, що Україна дотримується принципу Європейської конвенції «ніякого покарання без закону».

Щоб проаналізувати рішення, винесені Європейським судом з прав людини щодо порушення статті 7 Європейської конвенції Україною, слід звернутися до справи «Веренцов проти України» (Заява №20372/11, рішення від 11 квітня 2013 року). У даній справі заявник скаржився на факт визнання його винним за порушення правил та порядку проведення демонстрацій, незважаючи на відсутність чіткого визначення такого порядку в національному законодавстві України. Розглядаючи дану справу, суд дійшов висновку, що порушення статті 7 стосовно заявника було, адже, хоча таке правопорушення і передбачалося Кодексом України про адміністративні правопорушення, але підстави для притягнення особи до відповідальності відсутні через не регламентацію національним законодавством порядку та правил проведення демонстрацій. Унаслідок цього суд підкреслив, що гарантія, закріплена ст. 7 Європейської конвенції, є фундаментальним елементом верховенства права, тому вона повинна тлумачитися і застосовуватися так, як це впливає з її предмету та цілі, таким чином, щоб забезпечувати ефективний захист від свавільного переслідування, засудження і покарання [4].

Отже, практика Європейського суду з прав людини зазначає, що ст. 7 Європейської конвенції порушується у більшості випадків через неправильне трактування її положень та недосконалість національного законодавства держави, що порушує цю статтю стосовно громадян. У цілому національне законодавство України відповідає вимогам цієї статті, про що свідчать положення ККУ, КУ, інших законів України, а також лише одне офіційно зафіксоване Міністерством юстиції України рішення Європейського суду з прав людини, де було визнано порушення нашою державою щодо особи принципу «ніякого покарання без закону».

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. № 995-004. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 19.10.2021).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.10.2021).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.10.2021).
4. Рішення у справі № 20372/11 [2013]. Європейський суд з прав людини. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/01/17/20190117142802-29.doc> (дата звернення: 19.10.2021).

Ємельянова Ірина Сергіївна,

Здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Курсант н.г. ДР-045

Науковий керівник:

Плахотний Артем Павлович

Старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

підполковник поліції

e-mail: ie29082180218@gmail.com

ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ТЕРИТОРІЇ ОБМЕЖЕНОГО ДОСТУПУ

Поліцейський уповноважений примусити особу (осіб) покинути певне місце на певний час або заборонити чи обмежити доступ осіб на певну територію чи певні об'єкти, якщо це необхідно для забезпечення громадського порядку, охорони життя та здоров'я людей, збереження та закріплення слідів злочину.

Поліцейський може обмежити або заборонити рух транспортних засобів і пішоходів на окремих ділянках доріг і автомобільних шляхів у разі правомірного затримання, аварій та інших надзвичайних ситуацій, якщо це необхідно для забезпечення громадської безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я.

Право на обмеження доступу особи на певну територію та інші обмеження, які має право застосовувати поліція, визначені рядом міжнародно-правових актів, зокрема:

1.Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1 листопада 1950 р. (схвалена членами Ради Європи).

2.Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї правоохоронними органами з 1990 року.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод встановлює право на свободу і недоторканність особи. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений волі, крім випадків і в порядку, передбачених законом: законне затримання особи після вироку компетентного суду; арешт або законне затримання будь-якої особи за невиконання законного розпорядження суду або за виконання обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи з метою доставлення її до компетентного судового органу, якщо є обґрунтована підозра, що вона вчинила злочин, або якщо це є обґрунтовано необхідним для запобігання нею вчинення злочину або втечі після того, як вона вчинила злочин був службовцем; затримання неповнолітнього на підставі рішення суду з метою застосування заходів виховного нагляду або законне затримання неповнолітнього з метою доставлення його до компетентного органу; законне затримання осіб з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне тримання під вартою психічно хворих, алкоголіків, наркоманів чи бродяг; арешт або законне затримання особи з метою запобігання несанкціонованому в'їзду в країну або особи, яка може бути депортована чи екстрадована.

Стаття 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає відмову від зобов'язань у разі надзвичайної ситуації. У разі війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вжити заходів, які відступають від своїх зобов'язань за цією Конвенцією лише в тій мірі, в якій цього вимагає термінова ситуація, і за умови, що такі заходи не суперечать іншім зобов'язанням за міжнародним правом. Кожна Висока Договірна Сторона, користуючись цим правом на вихід, буде повністю інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи та про причини їх. Він також повідомить Генерального секретаря Ради Європи, коли ці заходи припиняться, і коли положення Конвенції знову будуть застосовуватися в повній мірі.

Тому, виходячи з глибини змін конституційного статусу громадян та організацій, виділяють такі режими надзвичайної ситуації: надзвичайний стан; надзвичайна екологічна ситуація; військовий стан.

Надзвичайний стан – небезпечна техногенна подія, яка на певній території чи території суб'єкта господарювання спричиняє пошкодження, травмування населення або створює загрозу життю чи здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання та транспортних засобів, переривання виробничого або транспортного процесу, спричиняє надмірні та випадкові викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Надзвичайний стан - ситуація на певній території або суб'єкта господарювання в ній або на водоймі, що характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності внаслідок катастроф, аварій, пожеж, стихійних лих, епідемій, епізоотій, епіфітів, застосування засобів ураження. або іншої небезпеки подія, яка спричинила (може спричинити) загрозу життю чи

здоров'ю населення, велику кількість смертей і травм, заподіяти шкоди важливим матеріалам, а також неможливість проживання населення на цій території або структуру, вести там бізнес.

Надзвичайний стан вводиться лише за наявності реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладу, усунення якої в іншому випадку неможливо.

Надзвичайний стан може бути введено у разі:

1) виникнення особливо серйозних надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійні лиха, катастрофи, особливо великі пожежі, застосування засобів ураження, пандемії, панзоотії тощо), які загрожують життю та здоров'ю великих галузей населення ;

2) вчинення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей або знищенням особливо важливих засобів існування;

3) виникнення міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів, блокування чи захоплення окремих об'єктів чи територій особливого значення, що загрожують безпеці громадян та порушують нормальне функціонування органів державної влади та територіальних громад;

4) виникнення масових повстань, що супроводжуються насильством над громадянами, які обмежують їх права і свободи;

5) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

6) масовий перетин державного кордону з території суміжних держав;

7) необхідність відновлення конституційного ладу та діяльності органів державної влади.

З метою запобігання масовим заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб під час надзвичайного стану можуть бути запроваджені такі заходи: 1) встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, а також обмеження свободи пересування вводиться надзвичайний стан; 2) обмеження руху транспортних засобів та контролю за ними; 3) посилити охорону громадського порядку та споруд, що гарантують життєдіяльність населення та народного господарства; 4) заборона проведення масових демонстрацій, крім положень, заборона яких встановлена судом; 5) відсутність страйку; 6) примусове відчуження або арешт майна юридичних та фізичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про Національну поліцію Стаття 36. Вимога залишити місце і обмеження доступу на визначену територію від 02.07.2015 р. №580-VII.

2. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ (Загальна частина). Підручник Авт. колектив (Ю.І. Римаренко, Є.М. Моїсеєв, В.І. Олефір – керівники). К.: КНТ. 2008. 816 с.

3. Забезпечення охорони праці та особистої безпеки в Національній поліції: навч. посіб. [В.Г. Грибан, В.А. Глуховеря, Д.Г. Казначеев, В.Я. Покайчук та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2017.

4. Затримання злочинців і правопорушників, що використовують транспортні засоби. Виявлення фактів перевезення зброї, вибухівки та наркотиків автомобільним транспортом Методичні рекомендації. Київ.:НДЦ ДАІ МВС України, 2001. 43с.

УДК 343.131.5 (043)

Жуда Вікторія Ігорівна,
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Троцюк Ніна Валеріївна,
к.ю.н., доцент
e-mail: zhuda.vika@gmail.com

ПОРЯДОК СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сьогодні населення України зіштовхнулося з поняттям «воєнний стан», який було введено Указом Президента України 24.02.2022 р. №64/2022 [1]. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пунктів 1, 17, 20 частини першої статті 106 Конституції України [2] Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України видано 24 лютого 2022 року Указ «Про загальну мобілізацію» № 65/2022 [3], яка проводиться протягом 90 діб із дня набрання чинності підзаконним нормативно-правовим актом.

Що стосується категорії осіб, підозрюваних, обвинувачених, засуджених до позбавлення волі, то вони також мають право проходити військову службу за призовом під час мобілізації, проте порядок їх призову має певні особливості та спеціальне правове регулювання. Так, Законом України «Про внесення змін

до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» внесено зміни щодо назви розділу IX¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та доповнено його статтею 616 «Скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав» [4]. Згідно вище вказаної статті, у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255¹, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [5], має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

За результатами розгляду клопотання, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Слідчий суддя або суд дане клопотання повинен розглянути невідкладно. За наявності достатніх підстав мають право скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою для подальшого проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Якщо ж говорити про мобілізацію засуджених, то впершу чергу слід зауважити, що це стосується осіб, які мають в минулому бойовий досвід. Особливістю звільнення даних осіб від відбування покарання під час воєнного стану є його помилування для оборони країни. Дана категорія засуджених може звернутися до керівників місць позбавлення волі, подавши клопотання про звільнення від відбування покарання з метою подальшого зарахування до Збройних Сил України. Адміністрація колонії повинна передати його Комісії при Президенті України у питаннях помилування. Після цього Комісія надсилає списки Президенті України для підписання. Згідно ст. 87 КК України [5], помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Рішення про помилування надсилається в установу виконання покарань.

Так, за інформацією Департаменту виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України станом на 5 березня 2022 року Президент України помилував 363 засуджених, які відбували покарання у виправних центрах і мали нетривалі строки покарання та ненасильницькі статті [6].

Проте, як було вже вище зазначено, законодавство України встановлює обмеження щодо помилування осіб, засуджених за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, тих, хто має дві або більше судимостей за вчинення умисних злочинів або відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, засуджених за корупційні правопорушення і осіб, які керували транспортними засобами під дією алкоголю, наркотичних чи лікарських речовин. Також на сьогоднішній день немає правових підстав для звільнення шляхом помилування засуджених до довічного позбавлення волі.

Зауважимо, що під час воєнного стану діють також норми КК України та КПК України, що регламентують умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Тобто, засуджені мають право подавати клопотання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, за відповідних умов, а суди мають право звільняти їх. Ця норма чітко встановлена в ст. 81 ККУ, згідно якої - умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення [5].

З вище викладеного можемо зробити висновок, що чинне законодавство України надає можливість підозрюваним, обвинуваченим подати клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Засуджені звільняються від відбування покарання лише з метою подальшого зарахування до Збройних Сил України та на підставі Указу Президента про помилування. Дане положення застосовується лише до засуджених, які раніше були причетні до бойових дій та до військовослужбовців. Також, засуджені, які виявили бажання захищати територіальну цілісність держави та своєю сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення, мають право клопотати про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 28.04.2022).

2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.04.2022).

3. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 28.04.2022).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text> (дата звернення: 29.04.2022).

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.04.2022).

6. Забезпечення прав засуджених осіб та їх особистої безпеки і період воєнного часу URL: <https://www.prostir.ua/?news=zabezpechennya-prav-zasudzhenyh-osib-ta-jih-osobystoji-bezpeky-v-period-vojennoho-chasu> (дата звернення: 28.04.2022).

УДК 343.34

Мельник Дар'я Сергіївна,
Курсант 3 курсу
Навчальної групи ДР-944
Науковий керівник:
Доцент, кандидат юридичних наук
Христова Юлія Вікторівна
Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Безпека людини вважається однією з найвищих суспільних цінностей в Україні (ч. 1 ст. 3 Конституції України). [1]. Питання безпеки завжди були і залишаються актуальними для окремих людей, суспільства та гуманітарних наук. Безпека є найнеобхіднішою потребою, її розвиток і захист неможливо зупинити.

Суспільна небезпека злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують безпечні умови життя кола людей, їх мирне існування, створює загальну небезпеку - умови для вчинення особливо тяжких злочинів, настання для інших осіб серйозних наслідків. І що часто призводить саме до таких, створюючи неспокійну ситуацію в суспільстві, викликаючи страхи, переживання за життя, дезорганізуючи діяльність людей, стосунки між ними, послаблюючи соціальні зв'язки.

Однією з найважливіших умов забезпечення прав і свобод людини, недоторканності її життя і здоров'я, власності та інших суспільних інтересів є захист громадської безпеки в країні.

У Кримінальному кодексі України громадська безпека останнім часом стала самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Кримінальна відповідальність за правопорушення проти громадської безпеки наведена у розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України (статті 255–270) [2].

Кримінально-правові правопорушення проти безпеки населення - це залежно від закону дія (умисна чи неумисна), яка порушує безпечні умови

життя, що потребує захисту від фізичної та психологічної загрози та створює загальний ризик смерті чи іншої фактор серйозних наслідків, що має такі наслідки.

Необхідно звернути увагу на аналіз ознак цільової сторони злочинів проти громадської безпеки, як у більшості випадків таких симптомів, щоб побачити і знайти специфічні ознаки злочинів проти громадської безпеки та виявити суміжні злочини проти громадської безпеки, які поділяють спільний родовий об'єкт [3, с. 187].

Суб'єкт кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, зазвичай загальний, мається на увазі що це фізична осудна особа віком з 16 років. За бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), крадіжку, грабіж, розбій і вимагання предметів, передбачених ст. 262 КК України, відповідальність настає раніше, а саме з 14- річного віку. У кримінальних правопорушеннях, передбачених ч. 2 ст. 256, ст. 262 КК України та кримінальних правопорушеннях, які полягають у порушенні певних правил, суб'єктом кримінальних правопорушень може бути службова особа чи особа, яка наділена відповідними іншими повноваженнями щодо конкретних джерел завдання небезпеки [4, с. 150].

Суб'єктивна сторона злочинів проти громадської безпеки характеризується в більшості виявлених випадків умисною виною. У деяких матеріальних ознаках злочинів проти громадської безпеки є також так звані складні форми вини. Серйозність встановлення та визначення вини у цих видах злочинів полягає в тому, що необхідно зформувані психічне ставлення не тільки до суспільно небезпечного права, а й до суспільно небезпечних наслідків [5, с. 139].

Таким чином, кримінальні правопорушення проти громадської безпеки слід розуміти як суспільно-небезпечні, передбачені Кримінальним Кодексом винні діяння, які вчиняються суб'єктами кримінальних правопорушень, які порушують громадську безпеку людей і створюють загальну небезпеку чи будь-які умови для загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків які можуть заподіяти такі наслідки. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, у яких прямо не визначено предмет належать до безпредметних правопорушень і знаходять своє відображення у статтях 255-261 Кримінального Кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: офіц. текст. Київ ВВР. 1996. № 30 Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III в редакції від 13.04.2022. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кириченко О.В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. №3. С.185-190.

4. Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Науковий вісник Сіверщини*. 2017. № 1(1). С. 148-153.

5. Чишко К. О. Класифікація об'єктів адміністративних правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки. *Право і суспільство*. №2 (3). 2016. С. 135-142.

Приходько Арсеній Юрійович,
курсант навчальної групи ДР-045,
навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції ДДУВС,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник:
Плахотний Артем Павлович
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ПРАВОПОРУШНИКІВ

На сьогодні ситуація в Україні є небезпечною, ризикованою не лише для її державних установ, а й для всього населення. Важливою складовою є належний рівень психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях та формування професійної готовності і нормального сприйняття специфічних умов несення служби. Це можна відтворити за допомогою відповідних вправ, також, на нашу думку впровадження справжніх занять психологічного характеру є вирішенням проблеми, оскільки знайомство із людськими якостями та факторами, з причинами виникнення тиску під час несення служби в наш не легкий час допомогло б більш розібратися у собі та викоринити причини психологічного тиску.

Перед прийняттям рішення про затримання злочинців поліцейські повинні розглянути обставини, які можуть ускладнити затримання (кількість злочинців, зброя чи інші предмети, характеристики місця затримання, терміни та можливість втручання на допомогу іншим підрозділам поліції тощо). Щодо осіб, які вчинили злочин чи адміністративні правопорушення, оглянути їх, їхні речі, їх транспортні засоби та вилучити документи та предмети, які можуть бути доказами чи шкідливими для здоров'я, зафіксувати дані потерпілих та свідків злочину. Дії слідчого ізолятора для злочинців та осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, вимагають від працівників поліції пильності, рішучості, терпіння, вміння швидко впоратися з ситуацією та неухильного дотримання вимог Закону України «Про поліцію»[1,с.480].

Дуже важливим є той факт, що при затриманні осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, необхідно знати, що поліцейський має право заарештувати таких осіб з таких підстав:

- ця особа була виявлена на місці злочину;

- очевидці, в тому числі потерпілі, безпосередньо ідентифікують особу як виконавця злочину;

- на підозрюваному чи на його одязі є явні сліди злочину.

Важливим аспектом є те, що за наявності інших непідтверджених даних, які дають підстави для підозри у скоєнні злочину, особа може бути заарештована нарядом поліції лише в тому випадку, якщо вона намагалася втекти або не виконала законний запит поліції. З огляду на це, перш ніж приймати рішення про притягнення до кримінальної відповідальності та затримання осіб, підозрюваних у злочинах, необхідно повністю усвідомити правомірність роботи поліції.

Переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, повинно здійснюватися з певною мірою насильства, наполегливості, рішучості та безкорисливо, не забуваючи про запобіжні заходи у разі збройного чи іншого опору з боку переслідуваних; або його спільники, які можуть бути близькі йому. Підготуйте свою особисту зброю до бою: поставте патрон, піднесіть кобуру ближче до петлі для ременя, відчепніть її, перевірте, чи легко знімається зброя, за потреби перемістіть зброю в зручніше місце тощо. Під час переслідування ви повинні бути пильними а це означає, що зловмисник може викинути або втратити знаряддя злочину (рушницю, ніж, кастет тощо), речі, що належать потерпілому та зловмиснику, коштовності та інші речі (фальшиві гроші тощо) у зв'язку із вчиненням злочином. При переслідуванні та розшуку злочинця необхідно керуватися його прикметами та викраденими речами у інших працівників поліції, працівників дільниць, підприємств торгівлі та громадського харчування тощо[2,с.133].

На нашу думку при розшуку та притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили крадіжку пасажирських речей або вчинили шахрайство, група поліції повинна тактовно попросити потерпілих взяти участь в обшуку. Затримання повинно, по можливості, відбуватися в малонаселених місцях, подалі від зупинок громадського транспорту, станцій громадського транспорту та інших місць, де такі заходи можуть бути ускладнені наявністю великої кількості людей.

Дуже важливим є проявляти особливу обережність, винахідливість і сміливість при затриманні групи осіб, підозрюваних у скоєнні кримінального правопорушення. Приймавши рішення заарештувати їх без спостереження за членами групи по радіо, телефону чи іншим способом, звернувшись за допомогою до чергового поліції та прилеглих поліцейських, двірників та охоронців для затримання зловмисників. Якщо допомога не надійшла вчасно, а затримання не можна відкласти, зробіть це самостійно. Тут вирішальну роль відіграє фактор несподіванки та рішучі дії поліцейського. Наприклад, бажано непомітно підійти до особи, яку переслідують, перекрити якнайширший шлях евакуації і, коли вона найменше в змозі захиститися, голосно наказати: «Зупинись! Руки вгору!» І оголосити про арешт, наказати в'язням рухатися в цьому напрямку і не зводити з них очей. Якщо під час затримання використовується собака-помічник, перед використанням необхідно зробити

два попередження українською та російською мовами: «Стоп! Я відпущу собаку! достатньо часу, щоб зупинитися і вчинити правопорушення. Перш ніж відпустити собаку, переконайтеся, що вона намагається зловити підозрюваного, а не інших. У разі спроби затримання зловмисника по можливості надати необхідну медичну допомогу з дотриманням заходів безпеки. Здійснити зовнішній огляд одягу та майна затриманого, вилучити зброю та інші предмети, які він може використати для нападу на поліцейського.

У деяких випадках затримання доцільно використовувати підстави, які не є справжніми причинами затримання, щоб запобігти опору з боку особи, підозрюваної у злочині, наприклад порушення громадського порядку, паспортних правил тощо. перевірку документів починати не потрібно, як це буває при затриманні громадянина за адміністративне правопорушення, оскільки замість документів підозрюваний може отримати та використати зброю[3,с.75].

Список використаних джерел:

1. Тьорло О.І. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посібник / О.І. Тьорло, Ю.Р. Йосипів, В.М. Синенький та ін.. Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 480 с.

2. Криволапчук В.О. Тактика дій працівника поліції у типових та екстремальних ситуаціях під час виконання службових обов'язків із охорони громадського порядку: навч.-метод. посібник / В.О. Криволапчук, А.С. Васільєв. – К.: ВПЦ МВС України, 2006. – 133 с.

3. Шаповалов Б.Б. Психологія і тактика дій працівників поліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців: методичні рекомендації / Б.Б. Шаповалов, В.С. Медведєв, М.О. Супрун. – К.: ДНДІ МВС України, 2011. – 75 с.

Приходько Арсеній Юрійович,
курсант навчальної групи ДР-045,
навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції ДДУВС,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник:
Плахотний Артем Павлович
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИ РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ

Як відомо, поліцейським є громадянин держави Україна, котрий склав відповідну присягу, має спеціальне поліцейське звання та який проходить службу на посаді, належної до поліцейської структури. У своїй діяльності органи Національної поліції України керуються наступними принципами: верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість та прозорість діяльності, політична нейтральність, взаємодія з населенням та безперервність. Дані керівні принципи діяльності поліції чітко визначені та законодавчо закріплені розділом другим Закону України «Про Національну поліцію». Саме дотримання даних принципів забезпечує реалізацію прав та свобод громадянина при взаємодії з органами Національної поліції. [1]

При здійсненні поліцейських заходів досить важливим є дотримання всіх вищезазначених принципів. Їх чітке виконання гарантує юридичну безпеку поліцейському при здійсненні ним поліцейських заходів, передбачених статтями 29 – 46 Закону України «Про Національну поліцію», до розгляду яких ми зараз і переходимо. Як визначає законодавець – під терміном «поліцейський захід» розуміється як окрема дія так і комплекс дій, які носять як превентивний так і примусовий характер; обмежують лише певні права і свободи; застосовується поліцейським відповідно до Закону і виключно з метою забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень, які чітко виокремлені статтею 23 вищезазначеного Закону. До такого поліцейського заходу діють наступні вимоги: він має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Повне та всебічне тлумачення зазначених положень наведено у частині 2-6 статті 29 зазначеного Закону. [2;3]

Розглянемо основні превентивні поліцейські заходи з огляду на воєнне положення, введене Указом Президента України від 24.02.2022 року. Відповідно до статті 31 згаданого Закону до кола превентивних віднесено 11 заходів, першим з яких виокремлено перевірка документів особи. Даний захід з огляду на останні події у країні набуває досить важливого значення в діяльності поліцейського, адже саме через контроль документів здійснюється фільтрація

осіб, які перебувають на території України без законних на те підстав. Вже неодноразово були висвітлені факти недолугого підроблення документів членами диверсійно-розвідувальних груп, які працювали на користь країни-окупанта. Завдячуючи уважності осіб, уповноважених на здійснення перевірки документів таких зрадників було виявлено та передано до органів влади для обрання ним подальших запобіжних заходів. Варто також відзначити, що через окупацію певних територіальних підрозділів Державної міграційної служби до рук окупантів потрапили бланки для виготовлення паспортів України. Добре, що у перші ж дні проникнення до таких установ всі списки із номерами бланків було висвітлено у всіх СМІ, передано особами, уповноваженим на здійснення контролю за даними документами, чим припинено безконтрольну видачу даних документів.

Другим, не менш важливим превентивним поліцейським заходом виступає опитування особи. Саме шляхом спілкування із особами, щодо якої існує достатньою підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень можливо оперативного інформування відповідні органи отриманою важливою інформацією, що є досить вагомим внеском у базу даних штабних операцій в період здійснення інформаційної гібридної війни з боку Росії.

Поверхнева перевірка, належна до кола превентивних поліцейських заходів, показала свою результативність протягом всього часу дії даного положення. Саме шляхом проведення даного заходу щодо осіб, до яких виникла необхідність у проведенні даного заходу найчастіше виявляють речі, обіг яких заборонено або обмежено та речей, які становлять загрозу для життя та здоров'я оточуючих осіб. У період дії воєнного положення дана перевірка є надважливою, адже кількість осіб, яка має при собі речі, обіг яких заборонена значно виросла. Починаючи від учасників певних угруповань, що носять такі речі навмисно, завершуючи просо особою, яка виявила таку річ на своєму подвір'ї та з невідомих причин вилинула залишити її у себе... Всі виявлені факти такого володіння підлягають жорсткій перевірці та винесенню рішення за її результатами. [4, с. 210]

Завершальним у межах даної роботи, проте не останнім у переліку, визначеним законом, превентивним поліцейським заходом є зупинення транспортного засобу. Диспозиція статті 35 Закону України «Про Національну поліцію» визначає десять підстав для зупинки ТЗ. Як і у мирний так і у воєнний час зупинка та перевірка транспортних засобів є невід'ємною частиною забезпечення безпеки на дорозі та контролем за особами, що пересуваються; виявленням підозрілих осіб та осіб, які знаходяться у розшуку; припиненню перевезення речей обіг яких заборонено чи обмежено і т.д. Окремо варто відзначити дальність контрольних-пропускних пунктів на в'їзді/виїзді з населених пунктів. Саме на осіб, які перебувають у зазначеному виді наряді покладено функцію із контролю за транспортом, який перетинає їх блокпост.

Підводячи підсумок короткого огляду найважливіших превентивних поліцейських заходів, які застосовуються під час дії воєнного стану варто

нагадати про важливість інформування правоохоронних органів у випадку виявлення підозрілих осіб, або якщо вам стала відома інформація щодо готування або вчинення правопорушення. Саме пильність простих громадян, їх готовність співпрацювати із правоохоронними структурами допомагає поліцейським якісно виконувати покладені на них посадові обов'язки!

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну поліцію»: Закон України від 2 липня 2015 р. / Офіційний вісник України. – 2015. – № 63. – Ст. 2075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакаръ, Е.Ю. Соболю, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро: ДДУВС, 2017. – 277 с.

**СЕКЦІЯ «АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. МИТНЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО»**

УДК 342.9

Orcid 0000-0002-1512-2938

Дараганова Ніна Володимирівна,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного
права Державного торговельно-економічного університету,
доктор юридичних наук, доцент
e-mail: n.darahanova@knute.edu.ua

**КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
З-ПОМІЖ ІНШИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ**

Самоорганізація та громадська активність людей, пов'язана із вирішенням найрізноманітніших проблем, що виникають у громаді, отримує схвалення з боку держави та суспільства у багатьох країнах з розвинутою економікою. Справді, «громадянське суспільство опредмечується у відповідних громадських інститутах, головною ознакою яких є те, що вони утворюються не державою, а самими індивідами, і тому їх реальне функціонування є показником громадянської зрілості суспільства, усвідомлення ним своїх власних потреб, рівня його самосвідомості. Саме від ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства залежить авторитет та реальні можливості впливу громадської думки на державно-владні інститути...» [1, с. 242-243].

Не залишилася осторонь цих процесів й Україна. Більше того, за останній час, особливо після оголошення режиму воєнного стану у зв'язку з віроломним нападом 24 лютого 2022 р. Російської Федерації на Україну, ми бачимо активізацію дій громадських організацій – з метою вираження інтересів різних груп населення, громадські організації проводять значний обсяг роботи, часто сприяючи вирішенню не лише поодинокого індивідуального питання або проблеми, що виникає у невеликої групи людей – останнім часом можна говорити вже й про суттєвий вклад діяльності громадських організацій у життєдіяльність країни у цілому (зокрема, діяльність волонтерських громадських організацій щодо надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам тощо).

Стаття 36 Конституції України закріплює право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Насправді право на об'єднання є «одним із найважливіших прав у системі прав і свобод особистості... Це право в Україні наразі є конституційним, і було

таким протягом ХХ ст.» [2, с. 131]. Це визначає універсальне, багатопланове значення права на об'єднання, що у свою чергу визначає це право і як один із значущих засобів формування громадянського суспільства. Як зазначила Є. Є. Додіна, «у соціально-політичній системі України громадські організації є важливим елементом демократичного суспільства, суб'єктом відносин, які мають специфічний адміністративно-правовий статус» [3, с. 16].

При цьому легальне визначення поняття «громадська організація» закріплено Законі України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року. У статті 1 цього закону визначено насамперед поняття самого громадського об'єднання – тобто «добровільного об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [4] та встановлено, що за організаційно-правовою формою будь-яке громадське об'єднання може утворюватися як, по-перше, громадська організація та, по-друге, громадська спілка. Отже, за основу відмежування громадської організації від інших громадських об'єднань покладено вимоги щодо специфічного складу суб'єктів у цих організаціях, зокрема й вимогу про те, що навіть засновниками громадської організації мають бути лише фізичні особи.

Натомість науковці розглядають громадську організацію не лише з позиції її заснування чи входження до неї.

Зокрема, І. М. Вітківська, у ході аналізу поняття «громадська організація», відзначила такі ключові ознаки громадських організацій, як: «неурядовість, добровільність об'єднання її членів, неприбутковість, незалежність, організаційна єдність, самоврядність, суспільна користь, спільність інтересів членів організації тощо» [5].

З позиції публічного права, С. І. Соха розглядає громадське об'єднання як суб'єкт цього права, що характеризується рядом юридичних ознак, пов'язаних із правоздатністю цих суб'єктів, зокрема такі, як: зовнішня відокремленість; персоніфікація; здатність виробляти, виражати і здійснювати єдину волю, тобто свобода вибору суб'єктом права конкретного змісту своїх вчинків і здатність брати участь у правовідносинах (дієздатність); обов'язковість визнання суб'єктом права юридичними нормами [6, с. 56-57].

О. М. Ващук установлює, що підставами відмежування громадських організацій від інших колективних утворень громадян є: «неурядовість (незалежність громадської організації від держави, заборона втручання держави у діяльність громадських організацій і навпаки); добровільність об'єднання членів (виникнення організації не в результаті будь-яких зобов'язань законодавчого характеру, а внаслідок добровільного об'єднання громадян); неприбутковість (статутна діяльність організації не може бути спрямована на отримання прибутку); організаційна єдність (наявність стабільного складу, структури і зв'язків між членами організації); самоврядність (полягає у самостійному вирішенні членами організації напрямків статутної її діяльності,

виборності керівних органів)» [7, с. 7]. Перекликаються з цією позицією думки й інших науковців.

Проте досліджуючи вказані вище ознаки громадських організацій, зазначимо, що більшість з них притаманна будь-якому громадському об'єднанню, а не лише громадській організації. Аргументом сказаному є аналіз норм статті 3 Закону України «Про громадські об'єднання», якими встановлено, що громадські об'єднання мають утворюватися та діяти на принципах: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності. Отже, ці шість принципів і є підґрунтям створення та діяльності громадського об'єднання та громадської організації в Україні.

Також відзначимо й про наявність специфіки поняття та правового статусу дитячих і молодіжних громадських організацій в Україні, що передусім пов'язано з встановленням вимоги про наявність відповідного віку у членів/учасників цих організацій. Так, Законом України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р. № 1414-ІХ встановлено, що: дитячою громадською організацією є громадське об'єднання, де членами/учасниками є фізичні особи віком від 6 до 18 років, а засновниками – фізичні особи, які досягли 14 років, тоді як молодіжною громадською організацією є громадське об'єднання, засновниками та членами/учасниками якого є фізичні особи віком від 14 до 35 років.

Отже, громадській організації, як і будь-якому громадському об'єднанню, притаманна: добровільність; самоврядність; рівність перед законом; свобода вибору діяльності; неприбутковість; прозорість, відкритість та публічність. Та головним критерієм виокремлення громадської організації, з-поміж інших громадських об'єднань – суб'єктів публічного права, є вимога щодо наявності специфічного складу суб'єктів у громадській організації – засновниками, членами/учасниками громадської спілки можуть бути лише фізичні особи.

Список використаних джерел:

1. Дараганова Н. В. Охорона праці в Україні: адміністративно-правовий аспект. *дис.* ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2018. С. 242-243. URL: <https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/pidgotovka-naukovih-kadriv/theses>.
2. Волкова Д. Є. Право на об'єднання в громадській організації в конституційних актах України ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. С. 131.
3. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: автореф. *дис.* ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2002. 21 с.
4. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
5. Вітковська І. М. Громадська організація: теоретичні основи визначення. *Габітус*, 2018. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2018/6-2018/8.pdf>.

6. Соха С. І. Публічний статус громадських об'єднань в Україні: адміністративно-правовий аспект. *дис.* ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2016. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1752/sohysi.pdf>.

7. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: автореф. *дис.* ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2004. 17 с.

УДК 342.5

Orcid 0000-0002-4373-3330

Ліпинський Владислав Віталійович,
директор навчально-наукового інституту права
та міжнародно-правових відносин,
професор кафедри адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів
доктор юридичних наук, доцент
e-mail: lipinskivlad@ukr.net
Конова Катерина Ігорівна,
студентка 4 курсу факультету інноваційних технологій
Університету митної справи та фінансів
e-mail: gulakate0112@gmail.com

ДЕРЖМИТСЛУЖБА ЯК ЄДИНА ЮРИДИЧНА ОСОБА: ОСОБЛИВОСТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МИТНИЦЬ

Функціонування митних органів в форматі єдиної юридичної особи виявилася розповсюдженою європейською практикою, що довела свою значимість та ефективність.

Започаткування формату єдиної юридичної особи Державної митної служби, передбачено Указом Президента України від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» та Меморандумом про економічну та фінансову політику з Міжнародним валютним фондом.

Прийняття Закону України від 14.01.2020 № 440-ІХ «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» стало законодавчою підставою для реалізації концепції єдиної юридичної особи для Держмитслужби, зокрема, можливості утворення територіальних органів Держмитслужби як відокремлених підрозділів (без статусу юридичних осіб) з необхідним обсягом повноважень (рис.1).

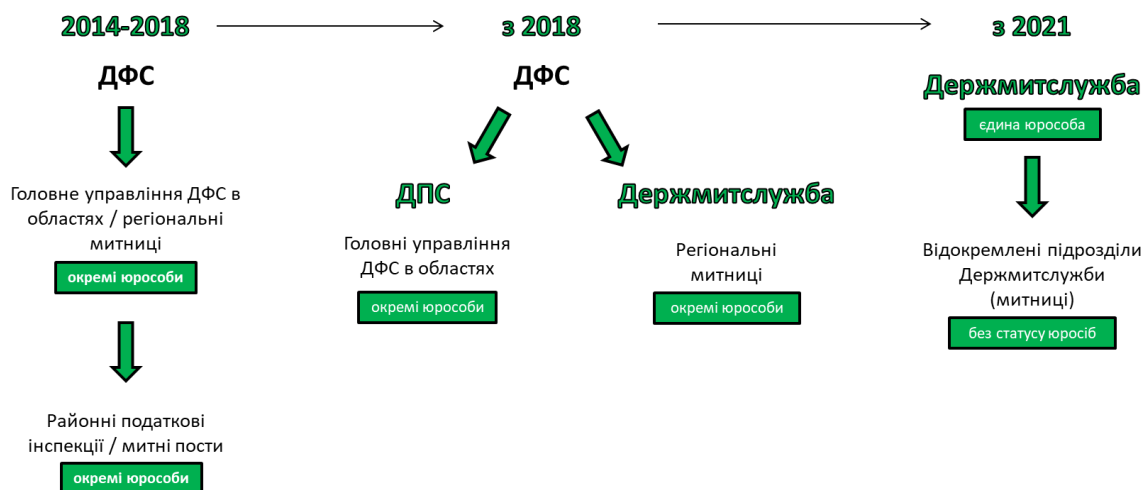

Рис.1. Концепція єдиної юридичної особи для Держмитслужби [4]

З метою забезпечення функціонування Держмитслужби у новому форматі 30 вересня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв низку рішень:

- 1) постанову Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 895 «Деякі питання територіальних органів Державної митної служби»;
- 2) постанову Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 924 «Про внесення змін до Положення про Державну митну службу України».

Згідно з цими постановами територіальні органи митної служби, як окремі юридичні особи, ліквідували і реорганізували у відокремлені підрозділи Держмитслужби (митниці). Крім цього запровадили тестування посадових осіб митниць, яке проводиться в три етапи: тестування знань, практичних навичок і умінь у правозастосуванні митного та антикорупційного законодавства; тестування на загальні здібності та на благонадійність. Комплектування особового складу у митницях повинно відбуватися за результатами проведення цих перевірочних заходів [1-3].

Перелік реорганізованих відокремлених підрозділів Держмитслужби (митниці)[2]:

- 1) Азовська митниця
- 2) Буковинська митниця
- 3) Волинська митниця
- 4) Галицька митниця
- 5) Дніпровська митниця
- 6) Енергетична митниця
- 7) Закарпатська митниця
- 8) Київська митниця
- 9) Координаційно-моніторингова митниця
- 10) Одеська митниця
- 11) Північна митниця
- 12) Подільська митниця
- 13) Поліська митниця
- 14) Слобожанська митниця
- 15) Східна митниця

16) Чорноморська митниця

Таким чином, створення єдиної юридичної особи для Держмитслужби дозволило запровадити ефективну організаційну структуру, побудовану за функціональним принципом, а також впровадити нові електронні сервіси, що у свою чергу призвели до зниження часових та грошових витрат для добросовісного бізнесу.

Серед позитивних аспектів функціонування Держмитслужби за моделлю єдиної юридичної особи можна виділити:

- посилення інституційної спроможності;
- відновлення управлінської вертикалі;
- оптимізація адміністративних, кадрових й інших ресурсів для посилення безпекової функції держави;
- оновлення кадрового потенціалу через впровадження програми оцінки персоналу з кваліфікації та благонадійності;
- створення єдиного підходу до системи добору кадрів, системи стратегічного управління, інформаційної політики, формування ефективної комунікації у сфері боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 14.01.2020 № 440-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи».

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 895 «Деякі питання територіальних органів Державної митної служби».

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 924 «Про внесення змін до Положення про Державну митну службу України».

4. Сайт Державної митної служби України. Режим доступу: <https://customs.gov.ua/>

Головань Тетяна Георгіївна,
в.о. декана юридичного факультету
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП СТАБІЛЬНОСТІ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

З набуттям незалежності України поступово визначився головний вектор її розвитку — інтеграція до європейського співтовариства. Євроінтеграційна ідея є свідомим і природним стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями.

«Остаточно обираючи європейські прагнення та європейський вибір, Україна взяла на себе зобов'язання розбудувувати розвинуту правову державу. Відповідно перед нею постає необхідність впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституційні реформи. При цьому, покращення економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції в значній мірі залежить від належного управління у сфері оподаткування» [1, С.68].

Стратегія реформування податкової сфери формувалась з урахування наукових здобутків вчених таких, як Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н. В. Воротіна, Т.А. Латковська та інші.

Незважаючи на активні спроби удосконалення податкового законодавства, залишається дуже багато проблемних питань, які потребують досконалого вивчення та опрацювання.

«Податкове законодавство України є одним із самих складних в правовій системі України. При цьому, спостерігається тенденція щодо його нестабільності. Проте, як показує практика його правозастосування, зміни, що вносяться до законів України з питань оподаткування, досить часто спричиняють нові проблеми» [1, С.69].

На жаль, тенденція нестабільності податкового законодавства спостерігається в Україні впродовж багатьох років. Тривалий час відмічалось існування одночасно декількох законів, які регулювали ту чи іншу податкову сферу та ще великої кількості нормативно-правових актів, у яких згадувався той чи інший податок, а також які мали відношення до регулювання процесу оподаткування. Безумовно це призводило до появи колізій в податковому законодавстві, створювало додаткову потребу внесення змін.

В контексті інтеграції до європейського співтовариства важливу роль на шляху реформування відіграють принципи податкового законодавства, адже «це основоположні або фундаментальні засади законодавства, на підставі яких

відбувається генеза, розвиток та функціонування податково-правових феноменів» [1, С.69].

Безперечно, принципи є основою формування податкового законодавства. «Закріплені у Податковому Кодексі України принципи стають орієнтиром як для самого кодексу, так і для інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в сфері оподаткування. Наявність системи принципів є важливою передумовою для збалансування або точніше узгодження актів податкового законодавства, вони дозволяють уникнути колізій, а у випадку їх наявності норми-принципи виступають як приписи вищого рівня» [1, С.69].

Відповідно до ст. 4 Податкового кодексу України податкове законодавство базується на принципах загальності оподаткування, рівності усіх платників перед законом, недопущенні будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотності настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпції правомірності рішень платника податку; фіскальної достатності; соціальної справедливості; економічності оподаткування; нейтральності оподаткування; стабільності; рівномірності та зручності сплати; єдиного підходу до встановлення податків та зборів [2].

Закріплені у Податковому Кодексі України принципи податкового законодавства потребують докладного аналізу на відповідність їх узгодженості та оптимальності. Це зумовлено тим, що вони є концептуальними засадами та положеннями, на яких вибудовується сучасне податкове законодавство. Одним із важливих принципів є принцип стабільності податкового законодавства, зміст якого полягає в тому, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки; податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року.

Шаган О. В. визначає принцип стабільності як вихідне положення імперативного характеру, що має своїм спрямуванням забезпечити прийняття стабільного нормативно-правового акта, який у подальшому повинен органічно інтегруватися в нормативну систему держави [3].

«Також потрібно зробити акцент на тому аспекті, що принцип стабільності створює умови для усталеності правозастосування, основу для стійкості як усієї системи права, так і її окремих інтегративних елементів. Водночас варто зазначити, що принцип стабільності в жодному разі не можна сприймати як такий, що якимось чином нівелює динамізм правової системи. Та навіть більше того, принцип стабільності в його загальноправовому виразі часто вживають в одному терміносполученні з принципом динамізму – принцип стабільності та динамізму. Такого роду підхід зумовлюється необхідністю забезпечити рівновагу між усталеністю нормативного масиву та необхідністю його перманентної модернізації в силу трансформаційного потенціалу суспільних відносин» [5, с.139].

Отже, принцип стабільності повинен сприяти модернізаційним процесам у сфері оподаткування, забезпечувати їх виваженість та передбачуваність.

«Окремим проявом принципу стабільності може бути вимога, яка встановлює строки, протягом яких нормативний припис нібито перебуває в «замороженому» стані, тобто вже інтегрований до нормативної системи, проте його правозастосування (правореалізація) відстрочується на певний строк. Такого роду стан справ дозволяє суб'єктам права ознайомитися з новими нормативними вимогами та завчасно оптимізувати свою діяльність відповідно до нових вимог. Фактично відповідний підхід дозволяє забезпечити дійсну, а не ілюзорну реалізацію такого презумптивного положення, як презумпція знання законодавства» [5, с.139].

Проте, як показує судова практика зазначений прояв принципу стабільності податкового законодавства має лише декларативний характер, що породжує спори і спонукає платників податків звертатись за захистом своїх прав та законних інтересів до суду.

Судова палата з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду в постанові від 19 квітня 2022 року у справі № 816/687/16 висловила свою думку щодо дотримання принципу стабільності у сфері оподаткування в конкреті існуючих обставин. Спир виник через донарахування контролюючим органом (відповідачем) газонафтовій компанії (позивачу) податкових зобов'язань та штрафних санкцій у розмірі понад 73 млн грн з рентної плати за користування надрами для видобування природного газу, Позивач вказав на те, що контролюючий орган, застосувавши ставку рентної плати, яка була запроваджена (збільшена) законом, прийнятим менше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року, чим порушив принцип стабільності в оподаткуванні, закріплений нормою підпункту 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 [Податкового Кодексу України](#). Суди першої та апеляційної інстанцій задовольнили позов. Проте судова палата з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за результатами касаційного перегляду справи за касаційною скаргою відповідача скасувала судові рішення судів попередніх 3 інстанцій та відмовила в задоволенні позову.

Судова палата вказала, що норми підпункту 4.1.9 п. 4.1 ст. 4, п. 56.21 ст. 56 Податкового Кодексу України, ст. 27 Бюджетного Кодексу України, які застосували суди першої та апеляційної інстанцій, задовольняючи позов підприємства, не можуть самі собою бути підставами для незастосування інших норм Податкового Кодексу України, в тому числі норми п. 252.20 ст. 252 цього Кодексу.

Щодо наявності легітимної мети відступу Верховної Ради України від принципу стабільності в оподаткуванні судова палата виходила з того, що цей принцип був застосований у балансі з принципами загальності оподаткування, фіскальної достатності та соціальної справедливості з огляду на таке.

Реалізовувати право власності на природні ресурси від імені Українського народу може, зокрема, Верховна Рада України, встановлюючи відповідні податки для тих суб'єктів господарювання, які займаються діяльністю з

видобутку корисних копалин. Встановлення таких податків має пряму суспільну спрямованість і пряме вираження суспільного інтересу.

Порівняння наслідків підвищення ставок рентної плати за користування надрами для відповідних суб'єктів господарювання, зокрема для позивача (додаткове податкове навантаження як чинник, що призводить до зменшення активів), із фіскальним та соціальним ефектом, на досягнення якого це було спрямовано, а саме в частині реального забезпечення виконання функцій держави (збалансування бюджету і забезпечення видатків на оборону, соціальний захист населення в складних економічних умовах фактичної військової агресії), свідчить на користь висновку, що підвищення ставок рентної плати не порушило норми Конституції України, було пропорційним у відповідній ситуації щодо втручання держави у право власності платників податків, для яких був установлений обов'язок сплатити до бюджету додаткові кошти, а також забезпечило баланс між публічними та приватними інтересами.

Верховний Суд сформулював висновок, що норми підпункту 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 Податкового Кодексу України не скасовують дію норми, якою встановлено (змінено) податок (збір) та/або будь-який елемент податку (збору) і яка запроваджена законом, що прийнятий пізніше ніж за шість місяців до початку бюджетного періоду, в якому запроваджується податок (збір) та/або зміни будь-якого елементу податку (збору). Колізії між такою нормою та принципом стабільності немає, оскільки принцип стабільності застосовується в системному зв'язку з іншими принципами податкового законодавства. Така норма не застосовується лише тоді, коли вона суперечить принципу верховенства права в контексті права платника податку на мирне володіння майном.

Отже, в черговий раз на практиці з'являються дуже суперечливі позиції, які потребують детального дослідження та наукового обґрунтування з метою забезпечення захисту прав платників податків. Наразі науковці та практики повинні об'єднати зусилля на шляху розвитку нашої держави та реалізації курсу на дотримання європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Чернадчук Т. Принципи податкового законодавства : окремі питання // Актуальні питання вітчизняної юридичної науки : матер. Третьої Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Суми, 14-15 квітня 2016 р.). – Суми : СНАУ, 2016. – С. 68-71; 2. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України - 2011 р., № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17 /, стор. 556, стаття 112; 3. Шаган О.В. Система принципів нормотворчості / О.В. Шаган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/10-9-14.pdf>. 4. Майстренко О. Деякі питання вирішення колізій у податковому законодавстві України // Право України. – 2005. – № 9. – С. 95 – 99. 5. Браславський Р. Принцип стабільності та його місце у нормотворчій діяльності у сфері оподаткування // Підприємництво, господарство і право. – 2017. - №11. – С.138 – 141; 6. Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами- членами, з

іншої сторони» від 27.06.2014 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до матеріалу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

УДК 342.951

Orcid 0000-0002-0762-8138

Каткова Тетяна Геннадіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент цивільно-правових дисциплін,
трудового та аграрного права
Державний біотехнологічний університет
e-mail: tatyana.katkova07@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРИТОРІЯХ ТА ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про природно-заповідний фонд» порушення законодавства України про природно-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд несуть особи, винні у:

а) нецільовому використанні територій та об'єктів природно-заповідного фонду, порушенні вимог проектів створення та організації територій природно-заповідного фонду;

б) здійсненні в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон забороненої господарської діяльності;

в) організації на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, в їх охоронних зонах господарської діяльності без попереднього здійснення оцінки впливу на довкілля або з порушенням оцінки впливу на довкілля;

г) невжитті заходів щодо попередження і ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду;

д) порушенні строків і порядку розгляду клопотань про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

е) порушенні вимог щодо використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

є) перевищенні допустимих хімічних, фізичних, біотичних та інших впливів і антропогенних навантажень, порушенні вимог наданих дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

ж) псуванні, пошкодженні чи знищенні природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду та зарезервованих для включення до його складу;

з) самочинній зміні меж, відведенні територій та об'єктів природно-заповідного фонду для інших потреб [1].

Законодавством України може бути встановлена відповідальність і за інші порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

Стаття 91 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. А саме: здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду - тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від дев'яти до двадцяти чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів [2].

Аналіз судової практики свідчить, що нерідко до адміністративної відповідальності притягуються інспектори з охорони природно-заповідного фонду. Так, відповідно до справи № 571/1473/21 від 19.10.2021 Рокитнівським районним судом Рівненської області був визнаний винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст.91 КУпАП інспектор з охорони природно-заповідного фонду за порушення вимог щодо охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, допустивши самовільну заготівлю сіна поза межами сіножатей і пасовищ на площі 0.05га.

Відповідно до справи № 571/1419/21 від 11.10.2021р. Рокитнівським районним судом Рівненської області було притягнуто до відповідальності за ст. 91 КУпАП інспектора з охорони природно-заповідного фонду, який порушив вимоги щодо охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, на території Більського природоохоронного науково-дослідного відділення Рівненського природного заповідника, допустивши незаконну порубку сухостійних дерев породи сосна.

Нерідко за матеріалами екологічних інспекцій судами притягаються до адміністративної відповідальності лісничі. Так, у справі № 277/250/20 від 22.05.2020 Ємільчинського районного суду Житомирської області було притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 91 КУпАП лісничим Городницького лісництва ДП «Городницьке лісове господарство» порушив правила охорони та використання територій та об'єктів природно заповідного фонду, а саме як посадова особа допустив точкове засмічення (пластиковими

бутилками) ботанічного заказника загальнодержавного значення «Городницький» у кварталі 36 Городницького лісництва ДП «Городницьке лісове господарство».

Виллов риби на об'єктах природно-заповідного фонду є достатньо розповсюдженим правопорушенням. Так, у справі № 475/432/21 від 07.04.2021 про адміністративне правопорушення за ст. 91 КУпАП ОСОБА_2, перебував на березі р.Бакшала в її прибережній смузі в межах території національного природного парку Бузький Гард з метою лову риби, що являється порушенням любительського та спортивного рибальства та є порушенням Правил охорони та використання території природно-заповідного фонду, його режиму використання. Перебував біля водойому з забороненим знаряддям лову - сітка типу доріжка, що є порушенням ст. ст. 40,62 Закону України "Про природо-заповідний фонд України", п.3.15 Правил любительського та спортивного рибальства.

Найчастіше суди накладають адміністративне стягнення у виді штрафу у розмірі дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян в сумі 153,00 грн.

Слід зазначити, що нерідко суди повертають матеріали про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 91 КУпАП, для належного оформлення через не визначеність місця вчинення правопорушення. Так, у справі № 648/1594/20 від 17.07.2020 Білозерським районним судом Херсонської області постановлено повернути до Національного природного парку «Нижньодніпровський» для належного оформлення матеріали, а саме протокол, що надійшов на розгляд до суду та у якому зазначено лише дії особи відносно якої він складений, при цьому місце вчинення правопорушення не вказано, що унеможливує розгляд справи та її підсудність.

Дуже часто суди визнають винними у здійсненні правопорушення, передбаченого ст. 91 КУпАП, та в силу малозначності вчиненого адміністративного правопорушення звільняють від адміністративної відповідальності та обмежуються винесенням усного зауваження. Наприклад, за розведення вогнища, що призвело до спалення сухої водно-біологічної рослинності на площі 0,0001 га; невстановлення лісничими охоронних знаків та інформаційних щитів по межах гідрологічних заказників місцевого значення; заплив особою на моторному човні в квартал заповідника з метою відпочинку; викид в очерет двох пластикових пляшок та однієї скляної в целофановому пакеті на території національного природного парку; прохід територією заповідника та ін.

З викладеного вище слід зробити висновок, що інститут відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд потребує удосконалення. Враховуючи, що у статтю 91 КУпАП вносилися зміни більше 10 років тому, автор пропонує збільшити суми штрафів та внести зміни до статті 91 КУпАП та викласти її у такій редакції: «Здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої

діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду - тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої і на посадових осіб - від п'ятидесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів».

Список використаних джерел:

1. Про природно заповідний фонд. Закон України від від 16.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

УДК 342.9

Orcid 0000-0002-0577-8909

Orcid 0000-0001-7924-4048

Краковська Анжеліка Євгенівна,

доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: angeldonnu@gmail.com

Гладких Федір Володимирович,

здобувач вищої освіти
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
доктор філософії в галузі охорони здоров'я
e-mail: fedir.hladkykh@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИМ НАГЛЯДОМ В УКРАЇНІ

Багаторічний аналіз захворюваності на інфекційні хвороби в Україні свідчить про тенденцію до її зниження, проте епідемічна ситуація з інфекційних хвороб в країні залишається нестабільною. За інформацією МОЗ станом на 01.01.2021 р. в Україні зареєстровано 1064479 випадки захворювання на COVID-19, з них 18680 випадків – летальні. За індексом Bloomberg Україна віднесена до країн з низьким рівнем здоров'я населення. Країна перебуває у стані епідемії туберкульозу та СНІДу – успішно контрольованих у цивілізованому світі [1, С. 6-7]. Соціальна значущість інфекційних хвороб з одного боку обумовлюється їхньою масовістю (гострі респіраторні інфекції, кір, краснуха,

гастроентероколіти різної етіології), а з іншого – високою летальністю та вартістю медичної допомоги (гострі та хронічні вірусні гепатити, ВІЛ/СНІД, туберкульоз). Крім того, низка хвороб особливо актуальна через їхню здатність впливати на перебіг вагітності інфікованих жінок, обумовлюючи виникнення вродженої патології (TORCH-інфекції, лістеріоз, сифіліс, гонококова й ентеровірусна інфекції, грип, краснуха) [2, С. 15]. Значення державного управління епідеміологічним наглядом та епідеміологічним благополуччя важко переоцінити, адже йдеться про забезпечення умов життєдіяльності суспільства в цілому, про його безпеку, а, отже, і національну безпеку України.

Мета дослідження – охарактеризувати сучасні правові засади державного управління епідеміологічним наглядом в Україні.

Аналіз правового поля України стосовно таких парадигм, як «епідемічне благополуччя», «санітарно-епідеміологічний нагляд», «епідеміологічний нагляд (контроль, спостереження)», «безпека» показав, що вони закріплені в низці законів, постанов уряду, наказів та розпоряджень відповідних міністерств. За даними Маркович І. Г. незважаючи на розгалужену мережу діагностичних та науково-дослідницьких лабораторій, в теперішній час в Україні відсутній загальнодержавний перелік мікроорганізмів, не налагоджено систему оповіщення про небезпеку, недостатньо приділяється уваги комплексному вивченню існуючих у країні епідемічних ризиків, зокрема пов'язаних з лабораторними дослідженнями [2, С. 20]. Для України забезпечення правових засад епідеміологічного нагляду (контролю) за інфекційними хворобами та біобезпеки, державного управління в цій сфері є особливо актуальним через існування загрози терористичних актів та військових дій.

Організація публічного адміністрування у сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя населення – це урегульована нормами права діяльність органів публічної адміністрації, спрямування якої – покращувати стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини [3, С.69]. Публічність державного контролю у сфері охорони здоров'я – це принцип, який можна визначити, як проведення заходів, які лежать в основі державного контролю відкрито, прозоро, з попереднім інформуванням об'єкта контролю про їх здійснення, з проміжним створенням документу про повноваження посадових осіб на здійснення контролю (нагляду) та наступним виданням юридично значущого акту [4, С.180].

Національна система охорони здоров'я України побудована на засадах профілактичної медицини, що відповідає сучасним тенденціям пріоритету профілактики захворювань над їх лікуванням. Невід'ємною складовою будь-якої державної системи охорони здоров'я також є забезпечення епідеміологічного благополуччя. Водночас комплексний характер категорії «епідеміологічне благополуччя» обумовлює потребу чіткого окреслення її змісту. Категорія «епідеміологічне благополуччя» не є новою для вітчизняної медико-правової науки. Сьогодні як у сучасних наукових колах, так і у національному законодавстві продовжують превалювати складноутворені категорії «санітарно-епідеміологічне благополуччя населення», «санітарно-

епідеміологічний стан», «санітарно-епідемічне благополуччя території», «епідеміологічний нагляд/контроль» та ін. Натомість, питання правового забезпечення епідеміологічного благополуччя [5, С. 6], правових засад державного управління епідеміологічним наглядом не розглядаються відокремлено, незважаючи на зростаючу актуальність відповідної проблематики.

Не вдаючись до розмежування понять «нагляд», «контроль», «спостереження», зосередимо увагу на деяких національних та міжнародних актах, які містять визначення епідеміологічного нагляду та повноваження державних органів виконавчої влади з цих питань. Так, відповідно до Рішення Європейського Парламенту і Ради «епідеміологічний нагляд» означає систематичний збір, реєстрацію, аналіз, тлумачення та поширення даних та аналізів інфекційних захворювань, а також пов'язаних спеціальних питань у сфері охорони здоров'я [6]. Згідно з Порядком ведення обліку, звітності та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами «епідеміологічний нагляд (спостереження) - систематичний та безперервно діючий збір, облік, складання та аналіз, тлумачення, поширення даних медико-санітарного призначення, епідемічного благополуччя населення і показників середовища життєдіяльності для оцінки і прийняття необхідних відповідних заходів в сфері громадського здоров'я» [7].

Відповідно до чинного законодавства, Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань, забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах» [8], зокрема у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження). Крім того, основними завданнями МОЗ України є забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері епідеміологічного нагляду.

У 2021 р. МОЗ України розробило Положення про відділ з інфекційного контролю закладу охорони здоров'я та установи/закладу надання соціальних послуг/соціального захисту населення [9]. Документ створює передумови для комплексного поетапного впровадження системи профілактики інфекцій та інфекційного контролю, за яке в закладах охорони здоров'я відповідатиме окремий структурний підрозділ – відділ з інфекційного контролю.

З аналізу вищезгаданих та інших нормативно-правових актів, можна зробити декілька висновків:

в нормативно-правових актах не має чіткого розмежування понять «нагляд», «контроль», «спостереження» (інколи ці поняття використовуються як синоніми, інколи їх плутають між собою тощо);

в системі органів, які здійснюють державне управління епідеміологічним наглядом (контролем, спостереженням) важко встановити головний/спеціальний орган, до компетенції якого відноситься дане питання;

правовим засадам державного управління епідеміологічним наглядом (контролем, спостереженням) в Україні властиві такі ознаки: нормативність; міжгалузевість (поєднують норми міжнародного, конституційного, адміністративного та кримінального права, причому, Конституція України містить відправні правові засади епідеміологічного нагляду в Україні, міжнародні договори містять фундаментальні положення, що встановлюють особливості епідеміологічного нагляду на міжнародному та національному рівнях); розпорошеність норм національного законодавства та відсутність одного основного акту з питань державного управління епідеміологічним наглядом. Останнє потребує удосконалення з метою встановлення та надання характеристики структурних елементів змісту епідеміологічного нагляду в Україні, системи органів, які здійснюють державне управління ним, закріплення повноважень відповідних суб'єктів, а також інших питань для взаємоузгодженого врегулювання питань здійснення епідеміологічного нагляду в Україні.

Таким чином, правові засади державного управління епідеміологічним наглядом потребують перегляду та удосконалення, в тому числі перегляд змісту епідеміологічного нагляду в Україні. Необхідним є чітке закріплення на рівні норм права системи органів виконавчої влади, до компетенції яких відноситься формування забезпечення та реалізація державної політики у сфері епідеміологічного нагляду, їх компетенції (повноважень та функцій), а також використання єдиної термінології, без плутанини таких понять як «нагляд», «контроль» та «спостереження».

Список використаних джерел:

1. Висоцька С. Інституційні засади адміністрування протиепідемічних заходів в умовах сучасної системи охорони здоров'я України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 2 (8). С. 5-36. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2\(8\)-5-36](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2(8)-5-36).
2. Маркович І. Г. Інтегральне оцінювання рушійних сил епідемічного процесу та удосконалення системи його контролю. дис. ... доктора мед. наук: 14.02.02 «Епідеміологія». Київ, 2020. 392 с.
3. Ремінна В. О. Адміністративно-правове регулювання санітарно-епідеміологічного благополуччя населення: сучасний стан та перспективи розвитку. Херсон, 2021. 73 с.
4. Миронов А. Г. Адміністративно-правове забезпечення державного контролю у сфері охорони здоров'я. дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Запоріжжя, 2020. 188 с.
5. Хайнацький Є. С. Адміністративно-правове регулювання епідеміологічного контролю та нагляду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право». Суми, 2021. 234 с.
6. Про серйозні транскордонні загрози здоров'ю та скасування Рішення № 2119/98/ЄС: Рішення Європейського Парламенту і Ради від

№ 1082/2013/ЄС від 22 жовтня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_013-13.

7. Порядок ведення обліку, звітності та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами: Наказ МОЗ України від 30.07.2020 № 1726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1332-20/ed20200730#Text>.

8. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Постанова КМ України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text>.

9. Положення про відділ з інфекційного контролю закладу охорони здоров'я та установи/закладу надання соціальних послуг/соціального захисту населення: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.09.2021 р. № 1614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1323-21#Text>.

УДК 342.9
0000-0002-0765-1143

Паскар Ауріка Лазорівна,
доцент кафедри процесуального права,
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: a.pascar@chnu.edu.ua

ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану, який був введений на території України [1] зумовив кардинальні зміни у всіх сферах державного та суспільного життя, в тому числі у сфері адміністративного судочинства. Такі зміни обумовлені тим, що у багатьох судах, які розташовані на територіях де ведуться активні бойові дії або знаходяться на непідконтрольних Збройним Силам України територіях, суди або взагалі не працюють, або працюють в обмеженому режимі. На ситуацію впливає також і той факт, що багато суддів змушені були евакуюватись через міркування особистої безпеки та реальної загрози життю. У таких умовах особи фактично позбавлені можливості звернення до суду та доступу до правосуддя.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачена можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина [2, ст. 1]. У той же час ч. 2 ст. 12-2 даного закону передбачає, що повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Суди, органи та установи системи правосуддя повинні діяти в межах законодавчих повноважень.

Право на доступ до суду і судовий захист є одним з основоположних прав людини і громадянина. Будучи складовою права на справедливий суд, право на доступ до суду втрачає свою ефективність, якщо економічні, соціальні та культурні права не мають рівного захисту. Про це зокрема наголошено у Рекомендації № R (93) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення [3]. Впровадження європейських стандартів у національну систему судоустрою та судочинства передбачено також Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Наголошується на тому, що подальший розвиток вітчизняного правосуддя повинен бути спрямований на утвердження верховенства права через забезпечення доступності правосуддя [4]. Безперешкодний доступ особи до суду та правосуддя є конституційним правом особи та основою справедливого та ефективного судочинства.

Положення Кодексу адміністративного судочинства України вказують на те, що кожній особі надається право звернення до адміністративного суду у разі порушення її прав, свобод чи законних інтересів рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень [5, ст. 5]. Держава повинна не тільки гарантувати, але й впроваджувати дієві механізми реалізації даного права.

Для забезпечення сталого функціонування судової влади, а отже і доступності адміністративного суду в умовах воєнного стану, було вжито декілька заходів законодавчого та управлінського характеру. Зокрема, було прийнято спеціальний закон, яким в період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, Державній судовій адміністрації надано повноваження визначати кількість суддів у суді з урахуванням судового навантаження [6]. Завдяки цьому є можливість забезпечувати безперебійне функціонування судів, в тому числі адміністративних, у випадках відсутності суддів або їх надмірного навантаження у наслідок зміни територіальної підсудності окремих судів.

З метою забезпечення доступу до судового захисту та функціонування судової влади в умовах воєнного стану Рада суддів України розробила рекомендації роботи судів у цей час. Особливу увагу було звернуто на той факт, що навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена а конституційне право особи на судовий захист обмежене [7]. У той же час не слід нехтувати безпекою суддів та відвідувачів судів. З огляду на це, робота конкретного суду може бути припинена до усунення обставин, які зумовили небезпеку.

Суди, які знаходяться у зоні особливого ризику, в тому числі і суди адміністративної юрисдикції, отримали рекомендації щодо здійснення евакуаційних заходів та передачу судових справ. Відправлення правосуддя та доступ особи до суду здійснюється виключно з врахуванням поточної ситуації у тому чи іншому регіоні. Для забезпечення безпеки громадян та працівників суду,

рекомендовано відкладати розгляд судових справ та по можливості розглядати їх у режимі відео конференції. Якщо ведуться бойові дії, робота судів може бути взагалі припинена. У такому випадку визначається найбільш територіально наближений суд, до якого можна буде звертатися особам.

Отже, право на судовий захист в порядку адміністративного судочинства становить дієвий правовий інститут забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб. Навіть в умовах воєнного стану дане право не може бути обмежене. Хоча з міркувань безпеки та у зв'язку з веденням активних воєнних дій роботу деяких судів було припинено, було вжито дієвих заходів для забезпечення доступу осіб до суду: відкладення розгляду справ, розгляд справ у режимі відео конференції, зміна територіальної підсудності окремих судів тощо.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 3.05.2022).

2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389- VIII. Редакція від 27.04.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 05.05.2022).

3. Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 8.01.1993 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: [www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20\(93\)%201.doc](http://www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20(93)%201.doc) (дата звернення 05.05.2022).

4. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006 № 361/2006. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення 05.05.2022).

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747- IV. Редакція від 01.01.2022. База даних «Законодавство України»./ ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page> (дата звернення 05.05.2022).

6. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого [...]. Закон України від 15.03.2022 № 2128-IX. База даних «Законодавство України»./ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (дата звернення 05.05.2022).

7. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. Документ від 02.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opubli>. (дата звернення 01.05.2022).

Goloyadova T. O.,

candidate of Law, associate professor,
associate professor of the department of administrative and financial law
of the National University "Odessa Law Academy",
Odessa, Ukraine

FINANCIAL AUDIT IN UKRAINE: CURRENT STATE AND CHANGES

The most topical theoretical and practical problems of financial audit are investigated in the works: L.K. Voronova, O.P. Hetmanets,, M.P. Kucheriavenka, T.A.Latkovska, O.P. Orliuk, L.A. Savchenko, E.A. Rovinskyi, V.D. Chernadchuk and others.

According to the Lima Declaration on Guiding Principles of Control, the independence of the responsible employees of the supreme control body must be provided for by the Constitution and relate to the procedure for their appointment, promotion and dismissal . The Lima Declaration sets out the guiding principles for auditing public finances, namely:

- independence of the audit of public finances - an indispensable attribute of democracy and a necessary element of public finance management;
- legislative consolidation of the independence of the supreme body of financial control;
- internal and external control as a prerequisite for financial control;
- publicity and openness of SAIs with the compulsory requirement of commercial and other confidentiality protected by law [1]

INTOSAY Financial Audit Guidelines: The International Audit and Insurance Standards Board's evaluation and resources system, the performance audit mechanism, the exchange of knowledge on the successful performance of the audit function. The problems in the public finance management system facing the state authorities today require the state financial audit of innovations in order to achieve the efficiency of its activity. Effective functioning of the state financial audit in accordance with EU standards will provide the necessary qualified personnel with skills to carry out expert evaluation of the management functions of the public authority through: openness-full informing of all interested persons about the activity of the body, the lawfulness of the provision of public services through the use of effective mechanisms of control and compliance with the legislative and regulatory and relevant ethical and professional standards, accountability - timely submission of quality financial reports on the results of the body's activities

The principle of efficiency, its essence is not explicitly stated in the legal acts, but Article 30 of the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber" activity of the Accounting Chamber is based on the principle of efficiency, for example, the annual report on the activity of the Accounting Chamber should contain information on the evaluation of the effectiveness of the Accounting Chamber [2].

The principle of responsibility is disclosed by the Law of Ukraine "On the Fundamental Principles of Exercising Public Financial Control" of August 7, 2015,

No. 2939-XII, states that the public financial control authority takes in the prescribed manner measures to eliminate violations of the law and hold them accountable in the course of state financial control. the perpetrators, namely: they are brought to disciplinary and criminal responsibility for the failure or improper performance of public financial control officials by their officials minimum liability.

According to Part 3 of Art. 4 of the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber" of 02.07.2015 № 576-VIII financial audit consists in checking, analyzing and evaluating the correctness of keeping, completeness of accounting and reliability of reporting on revenues and expenditures of the budget, establishing the actual state of affairs regarding the purposeful use of budgetary funds, compliance legislation in conducting transactions with budgetary funds [2].

Financial audit of the use of budget funds covers:

1) during the year of monitoring the financial statements of the budget institution, including using the State Treasury databases;

2) verification of use of budgetary funds, state and communal property, correctness of accounting, reliability of financial statements, in the case of detection of risky transactions as a result of monitoring of financial statements;

3) analysis of the internal financial control system, in particular determining the effectiveness of its organization;

4) preparation of proposals for the management of the budgetary institution for elimination of the identified shortcomings and violations, revealed by the results of the previous stages;

5) providing an opinion on the level of reliability of the financial statements of the budgetary institution, compliance with the legislation on financial issues by officials and completeness of consideration of the proposals during the audit.

G.

One of the positive innovations of this Law is the introduction of a unified register of auditing entities. This will greatly simplify their administration of their activities, save time and money in meeting the requirements of various regulators.

The International Standards provide recommendations for conducting an audit of legality (financial audit), requirements for auditors, methods of conducting an audit, registration of results. During the state financial audit the accounting documents, financial statements, their compliance with the current legislation and regulations are checked and evaluated. The financial audit is carried out in order to take precautionary measures during the verification of the correctness and appropriateness of the decisions made by a controlled entity for the implementation of the Law of Ukraine "On the State Budget" [3].

The Budget Code of Ukraine does not provide for liability for the inaccuracy of indicators set in local budget projects for improperly exercising control at the first stage of the budget process. The orderly and efficient use of public funds is one of the main prerequisites for the proper management of public finances and the effectiveness of decisions taken by ministries and other state bodies of Ukraine

Today it is necessary to improve the legislation of Ukraine in the sphere of budgetary control, namely: it is expedient by joint implementation of the Ministry of

Finance of Ukraine, the State Tax Service and the Accounting Chamber of Ukraine common standards of control over the use of budgetary funds and objects of state (municipal) property.

An important requirement to build a modern system of state financial control at all levels of management is to exercise control on the basis of ensuring clear interaction and coordination of efforts of all participants of financial and budgetary relations to solve the problems of budgetary control of Ukraine. The current system of budgetary control of Ukraine must be designed in such a way that it can be quickly and effectively adjusted to meet new challenges and challenges.

REFERENCES:

1. Lima Declaration of Guiding Principles of Control: Declaration by IX Lima (Peru) of the Congress of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) of 01.10.1997. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/en/publish/article/140217>

2. On the Accounting Chamber: Law of Ukraine of 02.07.2015 № 576-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576>.

3. On Amendments to the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2021": Law of Ukraine as of 09.12.21 №265-IX URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20>.

УДК 351.741:342.924:3.075:3.077

Orcid 0000-0002-0446-3892

Самбор Микола Анатолійович,

начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції

ГУНП в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради,

кандидат юридичних наук, член-кореспондент

Національної академії наук вищої освіти України

e-mail: NIKOLAS783@ukr.net

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОСЛУГИ: МІСЦЕ У СФЕРІ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розвиток суспільних відносин, впровадження новітніх технологій у повсякденне життя людини, її соціальних груп, й у цілому суспільства, вимагають від держав, у тому числі й України пошуку нових форм реалізації державних функцій, зокрема й шляхом створення нових державних органів, які невід'ємного елементу державного апарату, через який держава виконує завдання, по поставлені перед нею, реалізує свої функції. Так, у 2015 році в Україні був створений новий орган центральної виконавчої влади, яким стала Національна поліція України. Безперечно, вести мову про те, що останній визначені абсолютно нові функції, та до того часу невідомі форми та методи, способи їх реалізації у суспільному житті, неможливо, оскільки з одного боку створення такого органу стало соціальною потребою, зумовленою втратою

будь-якої довіри з боку суспільства до попереднього правоохоронного органу – міліції, до того ж, який дістався Україні від тоталітарної країни, з усіма властивими такому правоохоронному органу властивостями тоталітарного режиму, а з іншого – необхідністю перебудови правоохоронного відомства з мілітаристського та репресивного органу на орган надання послуг у сфері правоохорони на замовлення держави, суспільства та окремої людини.

Поліцейська діяльність – це особлива форма державно-владної діяльності управлінського характеру, що здійснюється в інтересах суспільства й держави спеціально створеними органами, уповноваженими застосовувати поліцейські заходи з метою забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод громадян та інтересів суспільства й держави, протидії злочинності та надання послуг із допомоги особам, які цього потребують з особистих, економічних або соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій [3, с. 13]. Таке доктринальне визначення поліцейської діяльності, містить акцент на формі цієї діяльності, інтересах, на досягнення яких спрямована, а також підкреслює сферу надання послуг із допомоги особам, які її потребують у наслідок певних обставин. На нашу думку, таке розуміння хоча є доволі змістовним, однак не відображає весь спектр послуг, які повинен надавати цей орган державної влади, а з іншого, на чому хочеться зробити наголос – це те, що ми повинні чітко розмежовувати діяльність і послуги, що надаються державним органом – Національною поліцією України та юридичними особами публічного права, які реалізують відповідні повноваження у адміністративно-територіальних одиницях України. Розуміння змісту поліцейських послуг повинно відштовхуватися і ґрунтуватися саме на розумінні поняття послуг та адміністративних послуг, що є призначенням діяльності органу державної влади.

Закон України «Про адміністративні послуги» [1] визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. У п. 1. ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» сформульовано легальне поняття «адміністративна послуга», під якою слід розуміти результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону. суб'єктом надання адміністративної послуги є орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги, зазначається у п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги». Водночас, визначаючи сферу дії Закону України «Про адміністративні послуги» визначено, що останній не поширює свою дію на відносини щодо дізнання, досудового слідства; оперативно-розшукової діяльності; виконання покарань; (п. 4, 5, 8 ч. 2 ст. 2 Закону України «Про адміністративні послуги»). Зазначене дозволяє дійти висновку, що ряд завдань поліції із надання поліцейських послуг

підпадає під регулювання у тому числі й нормами Закону України «Про адміністративні послуги».

Закон України «Про Національну поліцію» [2] визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Очевидно, що саме протидія злочинності прямо пов'язується із участю органів та посадових осіб Національної поліції України у відносинах з реалізації досудового розслідування у формі досудового слідства та дізнання (п. 6 ч. 1 ст. 23), провадження оперативно-розшукової діяльності (п. 26 ч. 1 ст. 23) та виконання кримінальних покарань у частині розшуку таких осіб, які ухиляються від виконання кримінального покарання (п. 7 ч. 1 ст. 23). Саме ці напрямки діяльності Національної поліції визначаються як її повноваження і не охоплюються поняттям адміністративних послуг.

Існує й інші погляди на послуги, які надаються органами державної влади та, зокрема поліцейських послуг.

Публічна послуга – це всі послуги, що надаються (державними органами та органами місцевого самоврядування) або іншими суб'єктами державної влади за рахунок коштів платників податків. Сьогодні до публічно-сервісних послуг слід віднести і поліцейські послуги, серед яких, зокрема виділяють такі їх види: 1) адміністративні поліцейські послуги; 2) інформаційні поліцейські послуги; 3) охоронні поліцейські послуги; 4) інші поліцейські послуги [4, с. 27]. У науці розробляться й інші підходи до розуміння поліцейських послуг та їх класифікації на соціальні та сервісні.

Під соціальними послугами, які надаються підрозділами Національної поліції, слід визнати комплекс превентивних та постпревентивних заходів, які надаються поліцією з метою недопущення порушення соціальних прав громадян, надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які потребують отримання від поліцейського правової допомоги або перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. Під сервісними послугами поліції слід розуміти комплекс адміністративних послуг, які здійснюються, як правило, на платних засадах за сприяння кадрового, ресурсного, інформаційного забезпечення поліції з метою реалізації законних прав і свобод громадян та юридичних осіб [5, с. 234].

Підходячи у системному розумінні та цілісності до поняття послуги, адміністративної послуги та поліцейської послуги слід зазначити, що поняття послуги розкривається у цивільному законодавстві. У системному розумінні поліцейська послуга – процес і результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання одного із видів адміністративних послуг – Національною

поліцією України у цілому та в особі її органів, підрозділів та окремих поліцейських, за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення, а також поновлення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [6, с. 70]. Вважаємо, що поліцейські послуги повинні володіти всіма властивостями послуг, зокрема й тих, що стосуються механізму їх здійснення – у відповідних соціальних відносинах, врегульованих нормами позитивного публічного права. Водночас, виходячи із загальних засад та місця адміністративних послуг у суспільних відносинах, поліцейські послуги є адміністративними, а от їх регулювання може здійснюватися загальними нормами, сформульованими у Законі України «Про адміністративні послуги», а також нормами, які містяться у спеціальних процесуальних законодавчих актах, регулятивна сфера яких має свої особливості. Однак, за жодних умов засади надання таких поліцейських послуг не повинні суперечати загальним положенням надання адміністративних послуг й послуг у цілому, які надаються органами державної влади, а саме виконавчої гілкою влади, що забезпечуватиме єдність правового регулювання та цілісність розуміння правових понять.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 12.02.2022).
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top> (дата звернення: 12.02.2022).
3. Поліцейська (адміністративна) діяльність : навч. посіб. / [О.І.Безпалова, О.В.Джафарова, С.О.Шатрава та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.І. Безпалової. Харків: ХНУВС, 2020. 396 с.
4. Бойко І.В. Організаційно-правове забезпечення надання поліцейських послуг в Україні. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4 (42). С. 26-33.
5. Миронюк С.А. Поняття та види соціальних та сервісних послуг Національної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №. 3. С. 231-234. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/61.pdf (дата звернення: 12.02.2022).
6. Самбор М.А. Додаткова доплата до грошового забезпечення як соціальна гарантія прав поліцейських під час карантину в Україні. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 64-79.

УДК 342

Orcid 0000-0001-6520-7297

Муртіщева Аліна Олександрівна,
асистент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук;
науковий співробітник сектору порівняльного правознавства

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання організації ефективної роботи органів публічної влади на місцях сьогодні набуває не меншого значення, ніж робота центральних органів державної влади. Передусім це стосується функціонування інституту місцевого самоврядування, особливо в окремих місцевостях, де його нормальна робота ускладнена чи унеможливлена через активні бойові дії.

За загальним правилом Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (далі – Закон № 389-VIII) не передбачає автоматичного зупинення діяльності органів місцевого самоврядування у зв'язку із введенням воєнного стану, а навпаки передбачає надання як відповідним органам державної влади, так і органам місцевого самоврядування «повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» (ч. 1 ст. 1 Закону № 389-VIII). Більш того, ч. 4 ст. 4 Закону № 389-VIII передбачає можливість функціонування районних та обласних рад паралельно із утвореними у районах та областях «для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку» військовими адміністраціями. Саме такий підхід був втілений в Указі Президента України від 24.02.2022 № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій», яким військові адміністрації були утворені в усіх областях, районах та в місті Києві на базі місцевих державних адміністрацій. На базовому рівні військові адміністрації створюються у випадку невиконання сільськими, селищними, міськими радами та/або їх виконавчими органами покладених на них повноважень чи у разі припинення їх повноважень згідно із законом (ч. 3 ст. 4 Закону № 389-VIII). Тобто паралельне існування місцевих рад і військових адміністрацій на цьому рівні не передбачено, проте, як і для районних та обласних рад постає питання організації роботи представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування задля належного виконання покладених на них повноважень. Одним із шляхів організації нормальної роботи в умовах воєнного стану може стати можливість проведення дистанційних засідань органів місцевого самоврядування.

Законодавче регулювання питання дистанційних сесій місцевих рад з'явилося в Україні у 2020 році – Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX (далі – Закон № 540-IX) Розділ V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» був доповнений пунктом 11¹, який дозволив

проведення дистанційних пленарних засідань місцевих рад, засідань виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, постійних комісій місцевих рад а також встановив ряд вимог до таких дистанційних засідань. Серед іншого: формами дистанційних засідань може бути відеоконференція або аудіоконференція; заборонено виносити питання, що потребують таємного голосування; має бути забезпечена можливість ідентифікації осіб, які беруть участь у засіданні та можливість фіксації результатів голосування та ряд інших. Варто зауважити, що можливість проведення таких засідань обмежена періодом карантину. Станом на сьогодні відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» карантин на території України встановлено на період до 31.05.2022. Проте необхідність проведення дистанційних засідань органів місцевого самоврядування в окремих місцевостях може зберігатися і після цієї дати.

У цьому контексті важливим для аналізу є як законодавче, так і локальне регулювання. Перше – в контексті спеціально дозвільного типу правового регулювання, встановленого ч. 2 ст. 19 Конституції України. Друге – оскільки законодавче регулювання питання проведення сесій місцевих рад є достатньо лаконічним, надаючи можливість радам на рівні регламентів враховувати місцеві особливості.

Закон України № 540-IX передбачив два варіанти локального регулювання розглядуваного питання: 1) нормами регламенту місцевої ради, 2) сільським, селищним, міським головою або особою, яка виконує його повноваження чи головує на засіданні колегіального органу. Якщо перший варіант є універсальним, то другий передбачався як тимчасовий, «до внесення змін у відповідний регламент чи положення». Він може викликати ряд питань, передусім в аспекті форми, юридичної сили акту, яким визначається порядок проведення дистанційних засідань, особливо якщо цей порядок затверджує особа, яка головує на засіданні колегіального органу. Такими особами відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є: сільських селищний, міський голова (п. 8 ч. 4 ст. 42) чи секретар ради (ч. 2 ст. 42), голови районних в містах, районних, обласних рад чи відповідні заступники (ч. 11 ст. 46, п. 1 ч. 6 ст. 55); для постійних комісій – голови цих комісій (ч. 8 ст. 47); а також у визначений випадках сесія може бути скликана депутатами ради, постійною комісією ради (ч. 9 ст. 46), а вести її може один із депутатів ради за рішенням ради (ч. 11 ст. 46).

При буквальному тлумаченні законодавчих норм можливою є ситуація затвердження відповідних положень про порядок проведення дистанційних засідань головами постійних комісій або окремими депутатами. При цьому якщо розпорядження сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах, районних, обласних рад віднесені до актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування (ч. 8 ст. 59), то акти структурних елементів рад – постійних

комісій чи депутатів – не наділяються аналогічними властивостями. Тому передбачена законодавцем можливість тимчасових порядків проведення дистанційних засідань була направлена виключно на уникнення ситуацій паралізованого місцевого самоврядування в умовах відсутності відповідних норм регламентів.

Водночас сьогодні практика свідчить про різні підходи органів місцевого самоврядування до можливості локальної регламентації особливостей дистанційних засідань. Зокрема, локальні нормативні акти:

1) можуть встановлювати можливість проведення сесій місцевих рад у дистанційному порядку у регламентах і містити відсилочні норми до розпорядження відповідного голови, яким має докладніше регулюватися порядок проведення цих сесій. Наприклад, рішення Львівської обласної ради від 04.06.2020 № 1041 «Про дистанційні пленарні засідання Львівської обласної ради та її робочих органів» і Регламент Львівської обласної ради встановлюють можливість проведення дистанційних сесій, а регламент має відсилочну норму до розпорядження голови обласної ради. Дія положень обмежена періодом дії карантину, як цього і вимагає Закон № 540-IX.

Аналогічний підхід зустрічається і на рівні місцевих рад базового рівня. Наприклад, ст. 43 Регламенту Миколаївської міської ради VIII скликання встановлює можливість проведення засідань ради та її виконавчого комітету в режимі відеоконференції або аудіоконференції та містить відсилочну норму щодо необхідності визначення порядку проведення дистанційних засідань міським головою. Відповідне розпорядження «Про затвердження Порядку проведення дистанційних засідань Миколаївської міської ради та постійних комісій Миколаївської міської ради в період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 97р було ухвалене 16.04.2020.

2) можуть закріплювати можливість проведення дистанційних засідань, але не передбачати необхідності їх додаткової регламентації. Наприклад, можливість проведення пленарних засідань ради дистанційно в режимі онлайн за рішенням ради передбачена ст. 4 та рядом інших положень Регламенту Дніпровської міської ради VIII скликання, затвердженим рішенням міської ради від 16.12.2020 № 2/1-2. Регламент має уточнення, що такі засідання проводяться дистанційно «у разі неможливості з об'єктивних причин проводити засідання ради у сесійній залі, а саме під час карантину».

3) не передбачають можливості проведення дистанційних засідань в регламентах, хоча така форма роботи на практиці використовується. Наприклад, розпорядженням Боярського міського голови від 06.03.2022 № 01-04/28 позачергова сесія міської ради була скликана в телефонному режимі, хоча Регламент Боярської міської ради VIII скликання, затверджений рішенням 2 сесії Боярської міської ради від 04.12.2020 № 2/8 не містить положень щодо порядку проведення дистанційних засідань. Аналогічно, попри відсутність у нормах регламенту вказівки на можливість проведення дистанційних засідань,

планується перша з часу запровадження воєнного стану дистанційна сесія Харківської міської ради.

З наведеного вбачається необхідність удосконалення законодавчого регулювання питання проведення дистанційних засідань місцевих рад, передусім розширення підстав їх проведення умовами воєнного стану з подальшим корегуванням локальних нормативних актів. Також вважаємо за доцільне запровадити більш конкретизовану вимогу необхідності внесення доповнень до регламентів місцевих рад для регулювання порядку проведення дистанційних сесій. Вважаємо, що подібні законодавчі зміни збережуть можливість функціонування інституту місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, обмеження якого сьогодні розглядається в українському парламенті, сприятимуть побудові координованої та ефективної системи управління державою одночасно зі збереженням демократичних та правових засад функціонування публічної влади.

Плахотний Артем Павлович,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Вікторія ЗЕЙКАН,
Курсант 1 курсу ФПФППД

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Загальновідомо, що адміністративне право України є однією з галузей публічного права, що регулює суспільні відносини, що виникають у сфері організації, а також діяльність органів державного управління, спрямованої на забезпечення та захист прав і свобод громадян.

Норми адміністративного права регулюють широкий спектр суспільних відносин, особливістю яких є те, що вони виникають в результаті державної діяльності органів державного управління, що діють від імені держави, і однією із сторін цих відносин є виконавча або місцева влада уряд чи інший орган, наділений державою повноваженнями у відповідній галузі. Саме ця галузь права характеризується постійними і швидкими змінами, в першу чергу через залежність від політичних, соціальних та суспільних змін і, як результат, досить значним потоком нормативних актів, більшість з яких є підзаконними актами.

Як відомо, адміністративне право розвивалося спочатку в рамках науки криміналістики, а пізніше - поліцейського права, яке було запроваджено для вирішення проблем поліцейської держави, що характеризується опікою та втручанням у всі сфери життя, виключенням громадян з державного управління, наявність дуже розгалуженої бюрократії. Сьогодні адміністративне право в Україні розвивається активно та послідовно, головна мета - створити необхідні умови для реалізації приватними особами у сфері державного управління всіх своїх прав, свобод та законних інтересів.

Нормативною основою такого розуміння мети адміністративного права є Конституція України, яка передбачає, що встановлення та захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави, реалізація якого, власне, і встановлюється адміністративне право [1, С. 23- 47].

Адміністративне право є обов'язковим конструктивним елементом парадигми відносин між особою та державою, "захищаючи, насамперед, особистість від надмірного, несумісного з умовами її вільного розвитку, державного втручання". Суттєвою умовою існування сучасного адміністративного права є існування добре функціонуючої системи державного управління та її діяльності. Останній етап характеризується докорінним переглядом сутності, змісту та призначення адміністративного права, який характеризується переходом від державоцентричного (державні інтереси в першу чергу, людина - для держави) призначення адміністративного права до людиноцентричного (інтереси людини насамперед, держава - для людей). Особа визначається як головний суб'єкт адміністративно-правових відносин та призначення державних органів для створення необхідних умов для реалізації та захисту прав, свобод та інтересів особи. Ці основні, фундаментальні позиції адміністративного права вже певним чином знайшли своє відображення в нормах адміністративного права. Однак потреба в їх практичному здійсненні все ще надто гостра [2, С. 152].

У недалекому минулому адміністративне право здебільшого характеризувалось лише імперативним методом правового регулювання адміністративних відносин. Однак у демократичній державі неможливо керуватися цим методом виключно, в сучасних умовах в державі органічно поєднуються як імперативний, так і диспозитивний метод правового регулювання адміністративних відносин. Можна стверджувати, що адміністративне право характеризується методом змішаного характеру [3, С. 198].

Серед наукового співтовариства, практиків та експертів спостерігається певна мінливість векторного напрямку розвитку адміністративного права, а отже - оновлення відповідного законодавства та, що найголовніше, ефективності його застосування на практиці. Однак погляди на концептуальні позиції здебільшого однакові. Таким чином, доцільно здійснити, насамперед, зміни, пов'язані з подальшою оптимізацією та розвитком адміністративно-правових відносин, а саме: окреслити чіткий розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності та розширення можливостей громад з найширшим колом повноважень; забезпечити виконання повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами; ліквідувати державні адміністрації та створити натомість державні представництва тощо.

Тому серед напрямків довгострокового розвитку можна виділити такі: здійснення реформи на місцевому рівні, децентралізація публічної влади; оновлення принципів діяльності органів державної влади; збагачення змісту адміністративного права новими поняттями та категоріями; забезпечення

захисту адміністративних прав і свобод громадян відповідними судовими органами; реалізація мети рівного ставлення державних службовців до оцінки як стану виконання державою зобов'язань перед громадянами, так і стану виконання державою зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод громадян, для чого держава, згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України, несе відповідальність; адаптація адміністративного законодавства до стандартів та норм Європейського Союзу [4, С. 536].

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що адміністративне право виникло в давнину і продовжує свій бурхливий та інтенсивний розвиток. Адміністративне право - публічний закон, який регулює відносини між державою та громадянином при здійсненні публічної влади. Для виникнення як самостійної галузі права необхідно було пройти довгий шлях свого становлення, проходячи епоху промислових революцій, до утворення вільної, незалежної та демократичної держави.

З метою подальшої оптимізації та розвитку адміністративно-правових відносин доцільно: оновити систему органів державної влади; ведення боротьби з правовим нігілізмом; забезпечення гідного рівня реалізації прав і свобод громадян, захист їх прав від порушень з боку держави та її органів влади; оновлення чинного законодавства, насамперед шляхом ефективного насичення органів державного управління на місцях та громадських організацій реальними інструментами для прийняття необхідних управлінських рішень для держави. Адміністративне право України є невід'ємною галуззю правової системи України, яка завдяки розробці та уточненню конституційних норм стала основою публічного права та вносить провідний внесок у забезпечення публічних прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, суспільний інтерес [5, С. 656].

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В.Б. Владні управлінські функції за Кодексом адміністративного судочинства України: доктринальний аналіз. /Проблеми теорії та практики адміністративної юстиції: зб.наук.статей/Смокович М.І., Цуркан М.І., Перепелюк В,Г. та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2012 –84с. С.23- 47;
2. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство: Навчальний посібник/ За заг.ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. К.: Істина, 2007. 152с.
3. Адміністративна юстиція в Україні: Навчальний посібник,/ За заг.ред. А.Т. Комзюка-К.: Прецедент, 2009.- 198с.;
4. Остапенко О.І., Кісіль З.Р., Ковалів М.В. Адміністративне право: навч.посіб. 2-ге вид. КНТ; ЦУЛ, 2009.536с.;
5. Адміністративне право: підр./ Ю.П. Битяк (кер.авт.кол.), В.М. Гарашук та ін; за заг.ред.Ю.П.Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй 2-ге вид., перероб.та допов.Х.: Право, 2012.- 656с.

Плахотний Артем Павлович,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Artemplax@gmail.com
Рогозіна Валерія Володимирівна,
курсантка 2го курсу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
valeriarogozina47@gmail.com

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ

Тимчасові обмеження прав і свобод людини можуть виникнути під час застосування працівниками поліції запобіжних або примусових дій - заходів поліції, детальне регулювання яких є однією з новел Закону України «Про Національну поліцію».

Профілактичні заходи в основному застосовуються для запобігання та недопущення громадянам скоєння злочинів, а заходи поліції другої групи (примусові) застосовуються для припинення злочинів, подолання опору правопорушника, його затримання, захисту від нападів тощо [1, с. 112].

Однак не всі запобіжні заходи поліції містять примус, що не відповідає сутності індивідуальних заходів. Наприклад, такий захід, як поліцейське піклування (ст. 41), є «суто» превентивним, адміністративно-попереджувальним заходом, але запобігання при застосуванні обмеження пересування особи (ст. 37) можна кваліфікувати як «примусове», т.к. а також такі заходи, як обмеження доступу до визначеної зони або вхід до дому чи іншого майна особи. Тому, на нашу думку, більшість видів дій поліції, передбачених ст.30 Закону про поліцію, є заходами адміністративного примусу. Профілактичні заходи поліції мають адміністративно-попереджувальний характер або є заходами припинення загального призначення.

Підставами для застосування поліцейського заходу є передумови як законодавчо, так і фактично. До правових передумов застосування поліцейського заходу слід віднести: 1) закріплення на рівні Закону України «Про національну поліцію» повноважень, наданих поліції щодо застосування окремих поліцейських заходів; 2) законодавчо встановлені вимоги, порядок виконання та розробки заходів поліції; 3) встановлені законом умови, за яких може бути застосовано поліцейський захід.

Конкретні умови застосування поліцейських заходів також регламентуються та визначаються відповідно до наданих поліції повноважень. Лише за наявності фактичних та правових умов працівники поліції можуть вжити відповідних заходів або комплексу запобіжних чи примусових заходів, що обмежують певні права і свободи людини, відповідно до законодавчих вимог їх вчинення.

Чіткий перелік запобіжних заходів поліції передбачено ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію». До превентивних заходів поліції

належать: перевірка документів особи (ст. 32); опитування особи (ст. 33); поверхнева перевірка (ст. 34); зупинка транспортного засобу (ст.35); вимога залишити місце і обмеження доступу на визначену територію (ст. 36); обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю (ст.37); проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 38); перевірка дотримання вимог дозвільної системи внутрішніх справ (ст. 39); застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і зйомки, відеозапис, або засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (стаття 40 [2, с.35]). Під час проведення запобіжних заходів поліція зобов'язана повідомити особу про причини застосування до неї запобіжних заходів, а також повідомити їй про правила, за якими ці заходи застосовуються.

Суть превентивної дії превентивних заходів поліції полягає, насамперед, у запобіганні протиправній поведінці окремих осіб, які схильні до такої поведінки, а по-друге, в усуненні причин, що сприяють вчиненню злочинів, та у створенні умов, які виключають протиправність поведінки. На відміну від примусових заходів поліції, які є реакцією на правопорушення людини, превентивні заходи поліції застосовуються для запобігання злочинам, а також захисту прав і свобод людини, боротьби зі злочинністю, підтримання безпеки та порядку громадськості.

Підставами для застосування превентивних заходів поліції можуть бути: 1) реальне припущення про умисел особи вчинити злочин (поверховий контроль, зупинка транспортного засобу); 2) поява обставин, що загрожують громадській безпеці та порядку (обов'язок покинути приміщення та обмеження доступу до певної території, обмеження пересування особи чи транспортного засобу чи фактичного володіння річчю) тощо.

У деяких випадках мотиви об'єктивно не залежать від суб'єкта та його поведінки. Тому використання поліцейської техніки підприємств, установ, організацій є доступним, коли необхідно притягнути правопорушника до відповідальності. Щодо інших превентивних заходів поліції, ці причини пов'язані з настанням умов, які не є наслідком конкретного злочину, вчиненого особою, але можуть бути безпосередньо пов'язані з її попередньою антигромадською поведінкою, що свідчить про можливість вчинення злочинів, наприклад як, систематичне порушення безпеки та громадського порядку.

Законодавство передбачає основні вимоги до запобіжних заходів, які застосовуються в діяльності поліції. Запобіжні заходи мають бути: по-перше, правомірними – тобто визначеними законом, оскільки застосування поліцейських заходів всупереч закону може порушити права та обов'язки інших осіб, що призведе до відповідних правових наслідків; по-друге, необхідною - якщо інший захід поліції неможливо застосувати до поліції або його застосування було неефективним, а також якщо цей захід завдає найменшої шкоди як учаснику події, так і іншим особам; по-третє, пропорційний - якщо шкода, заподіяна охоронюваними законом правами і свободами людини або інтересами суспільства, не перевищує блага, заради якої вони використовуються, або створюється загроза шкоди; по-четверте, ефективне –

застосування відповідних заходів має забезпечити реалізацію поліцейських повноважень [3, с. 134].

У своїй діяльності поліція використовує досить широкий спектр запобіжних заходів, які відрізняються за характером правового впливу, механізмом реалізації та ступенем глибини законодавчого дозволу на їх здійснення.

Список використаних джерел:

1. Битяк Ю. П. та ін. Адміністративне право: підручник; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Харків : Право, 2013. 656 с.

2. Іванцов В. О., Чишко К. О. Характеристика поліцейських заходів крізь призму методів адміністративної діяльності поліції. Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти : монографія; за заг. ред. А. С. Нестеренко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 158–173.

3. Зайчук О. В. та ін. Сучасна правова енциклопедія; за ред. О. В. Зайчука. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 408 с.

СЕКЦІЯ «ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО»

УДК 349.41

Orcid 0000-0003-4608-1734

Липницька Євгенія Олександрівна,

доцент кафедри господарського та адміністративного
права Донецького національного університету
імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент
e-mail: lipnitska@donnu.edu.ua

Власов Олександр Володимирович,

здобувач СО «Бакалавр» спец. 081 «Право»
Донецького національного університету імені Василя Стуса
e-mail: vlasov_o@donnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Правила регулювання земельних правовідносин у період мирного часу, коли процедури надання земельних ділянок займають тривалий строк, в умовах дії воєнного стану вказують на свою недієздатність та непристосованість до нових викликів сьогодення. Тому вирішення більшості завдань функціонування економічного блоку в Україні у воєнний період, з урахуванням ведення сільського господарства, прямо залежать від «мобільності» та «оперативності» прийняття управлінських рішень щодо надання земельних ділянок у користування, проведення землеустрою та реєстрації прав на землю посилення [1]. Саме через ці фактори Верховною Радою України 24 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2145-ІХ) [2]. Цей нормативно-правовий акт має на меті спростити порядок залучення сільськогосподарських земель у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. Однак аналіз Закону № 2145-ІХ дає підстави стверджувати про наявність певних неузгодженостей та прогалин, що вказує на доцільність дослідження порядку передачі земельних ділянок в оренду більш детальноше. Крім того на актуальність цієї теми вказує також те, що наразі в науці ще не напрацьовано ґрунтовних досліджень оренди землі, які б враховували особливості воєнного часу.

Метою даної роботи є аналіз Закону № 2145-ІХ в аспекті оренди земельних ділянок під час воєнного стану та надання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання відповідних відносин.

Так, Закон № 2145-ІХ вводить у законодавство правові механізми, які забезпечують:

1) автоматичне поновлення на 1 рік дії договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення всіх форм власності, а також невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування;

2) спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності як органами влади, так і постійними землекористувачами та емфітевтами.

Щодо автоматичного поновлення дії договорів на 1 рік, слід зазначити, що договори оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, дія яких мала бути припинена після 24 лютого 2022 р., не втрачають свою чинність і продовжують діяти ще протягом одного року без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Спрощена процедура передачі земельної ділянки в оренду стосується всіх сільськогосподарських земель державної та комунальної власності, крім тих, що перебувають у постійному користуванні громадян та приватних юридичних осіб, громадських організацій тощо. Ця процедура передбачає наступне:

- в оренду передаються земельні ділянки лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
- строк оренди складає не більше одного року;
- розмір орендної плати не може перевищувати 8 % НГО;
- договір оренди земельної ділянки укладається лише в електронній формі, та засвідчується кваліфікованими електронними підписами орендаря і орендодавця;
- передача в оренду земельної ділянки здійснюється без проведення земельних торгів;
- формування земельної ділянки з метою передачі її в оренду здійснюється без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру та присвоєння їй кадастрового номера;
- право оренди земельної ділянки не підлягає державній реєстрації в Державному реєстрі речових прав, разом з цим державна реєстрація договору оренди здійснюється районною військовою адміністрацією.

Щодо земельних торгів слід зазначити також наступне. Земельні ділянки, права оренди щодо яких були раніше (до набуття чинності Законом № 2145-ІХ) виставлені на земельні торги, але переможець у яких не визначений, підлягають передачі в оренду без проведення земельних торгів. Земельні торги щодо набуття права оренди, які були оголошені і не завершені до набрання чинності Законом № 2145-ІХ, вважаються скасованими, а оголошення нових земельних торгів земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності забороняється.

Потребує конкретизації питання, хто є орендодавцями земельних ділянок державної та комунальної власності під час дії воєнного стану. Закон № 2145-ІХ

не містить положень, які органи влади мають повноваження передавати в оренду земельні ділянки за спрощеною процедурою в умовах воєнного стану. Слід зазначити, що відповідний Законопроект № 7178 передбачав, що орендодавцями земельних ділянок державної та комунальної власності є районні державні адміністрації [3]. Однак в редакції Закону № 2145- IX цю норму було вилучено. Тому наразі неврегульовано, які органи приймають рішення про передачу земельної ділянки державної та комунальної власності в оренду строком на один рік.

Вбачається, що в даному разі потрібно керуватись положеннями ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та Законом України «Про військово-цивільні адміністрації» [5]. У випадку створення військової адміністрації району, області чи населеного пункту саме ці органи здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, в тому числі повноваження, передбачені ст. 122 ЗК України щодо передачі земель у користування [6]. На тих територіях, де військові адміністрації не створено, орендодавцями земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності є Держгеокадастр та його територіальні органи, а комунальної власності – місцеві ради.

Окрім цього Закон № 2145- IX надає право землекористувачам, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності на праві постійного користування (крім державних, комунальних підприємств, установ, організацій), емфітевзису, передавати такі земельні ділянки в оренду строком до одного року для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. В цьому випадку не підлягає застосуванню положення ч. 5 ст. 116 ЗК України. Отже, у період дії воєнного стану постійні землекористувачі, передаючи належні їм на праві постійного користування земельні ділянки в оренду іншим особам тимчасово на один рік, зберігають свої права постійного користування, але не можуть використовувати відповідні земельні ділянки до закінчення дії договору оренди землі. Крім того, на період воєнного стану призупиняється і дія абз.3 ч. 4 ст. 102-1 ЗК України, в якому зазначено, що договором емфітевзису може бути встановлено заборону про передачу емфітевтом такої земельної ділянки в оренду.

Отже, можна підсумувати, що під час воєнного стану спрощений порядок передачі земельних ділянок в оренду передбачений Законом № 2145-IX є вкрай важливим та своєчасним через свої переваги в «мобільності» прийняття управлінських рішень щодо надання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, проведення землеустрою та реєстрації прав на землю. Разом з цим потребують удосконалення окремі положення цього закону, зокрема, щодо орендодавців земельних ділянок державної та комунальної власності.

В цілому можна констатувати, що прийняті зміни до земельного законодавства є абсолютно виправданими, адже мають на меті суттєве спрощення регулювання земельних правовідносин для покращення ефективності використання земельних ділянок для проведення посівної кампанії

в умовах дії воєнного стану. Вважається за перспективне, що прийняті зміни в комплексі з іншими нововведеннями у чинне законодавство, такими як скасування акцизу та податку на додану вартість на пальне, пільгове кредитування агровиробників, спрощення процедури сертифікації насіння тощо в значній мірі допоможуть аграріям нашої країни провести ефективну посівну кампанію та виконати встановлені плани.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження сільгоспземлями в період воєнного стану – основне в законі № 2145. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14801>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: проект Закону від 19 березня 2022 р. № 7178. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39243>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

УДК 349.6

Orcid 0000-0002-1511-3847

Лисяк Олександр Іванович,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail a_lysyak@ukr.net

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ

Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, закріплює рівність перед законом усіх без винятку суб'єктів права власності та гарантує кожному захист його прав і свобод (ст. 13 Конституції України).

Важлива конституційна гарантія щодо захисту прав на землю міститься у ст. 14 Конституції України, яка передбачає, що земля є основним національним багатством та перебуває під особливою охороною держави.

Чинним законодавством України (ст. 14 Конституції) гарантоване право власності на землю. І, виключно відповідно до закону, громадяни та юридичні особи набувають і реалізують надане їм право. Так, згідно з п. «г» ст. 5 Земельного кодексу України до основних принципів земельного законодавства належить забезпечення гарантій прав на землю. Елементами права власності на землю є дії щодо забезпечення прав на володіння, користування та розпорядження землею всіх без винятку суб'єктів, які є учасниками земельних правовідносин.

Серед гарантій захисту прав на землю важливими є гарантії права власності на земельну ділянку.

Так склалось, що протягом вже тривалого часу безоплатне отримання громадянами земельних ділянок шляхом приватизації стало найбільш поширеним способом набуття права власності на землю. Зважаючи на цей факт, одним із найважливіших питань наразі стало правове регулювання безоплатної приватизації земель у нашій країні. Саме від цього залежить розвиток земельних правовідносин в Україні.

У 1992 році з прийняттям Земельного кодексу в нашій державі була введена процедура безоплатної приватизації земель у якості однієї із підстав набуття права власності на земельні ділянки.

З цього часу почало набувати своєї актуальності питання щодо необхідності правового регулювання безоплатної приватизації. Впровадження норм не стало поштовхом не лише до детального її вивчення науковцями, але і до прийняття проміжних нормативних актів щодо врегулювання цього питання.

Частиною четвертою статті 116 Земельного кодексу України передбачено можливість безоплатної приватизації громадянами земельних ділянок у межах норм, встановлених частиною першою ст. 121 цього кодексу шляхом безоплатної їх передачі один раз. Під одноразовістю у цьому випадку законодавець має на увазі кожний один вид цільового використання. Саме ця норма закону спонукає посадовців до неоднозначного трактування їх змісту. Ця колізія досить часто дозволяє порушувати законність у земельних правовідносинах у нашій державі.

Стаття 121 Земельного кодексу України передбачає норми безоплатної передачі земельних ділянок громадянам нашої держави. Так, відповідно до вказаної норми закону громадяни мають право безоплатно приватизувати земельні ділянки комунальної або державної власності для ведення особистого селянського господарства розміром до двох гектарів.

Однак чинна редакція Земельного кодексу України не містить в собі чіткого роз'яснення щодо кількості клопотань, які мають право подавати громадяни для можливості безоплатного отримання земельних ділянок до відповідних органів місцевого самоврядування чи органів виконавчої влади, як не містить і вказівки на кількість земельних ділянок, які громадяни мають право

безоплатно одержати у власність для ведення особистого селянського господарства із земель державної та комунальної власності у межах норми, встановленої у частиною першою статті 121 Земельного кодексу України.

До речі, варто звернути увагу і на спеціальний нормативний акт, що регулює відносини щодо отримання у власність земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства – це Закон України «Про особисте селянське господарство».

Згідно статті п'ять вказаного нормативного акту для ведення особистого селянського господарства використовуються передані громадянам у власність або в платне користування земельні ділянки площею до двох гектарів.

Частиною другою статті п'ятої спеціального закону визначено можливість збільшення розміру земельної ділянки особистого селянського господарства у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її спадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону.

В частині сьомій статті п'ять ЗУ «Про особисте селянське господарство» закріплено право громадян України, які вже раніше використали своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі до двох гектарів включно на додаткове збільшення своєї земельної ділянки в межах передбачених Земельним кодексом норм безоплатної приватизації.

Процедура набуття громадянами України земельних ділянок у власність для ведення особистого підсобного господарства була визначена Земельним кодексом України від 18 грудня 1990 р. (в редакції від 13 березня 1992 р.).

Згідно з частиною першої статті 56 вказаної вище редакції Земельного кодексу України на підставі рішення сільської, селищної, міської Ради народних депутатів громадянам для ведення особистого підсобного господарства передавалися безоплатно у власність земельні ділянки в межах населених пунктів площею, вказаною у земельно-облікових документах, або надавалися безоплатно у власність у розмірі не більше нуля цілих шести десятих гектарів.

Отже, аналіз статті п'ятої Закону України «Про особисте селянське господарство» дозволяє дійти висновку щодо права громадян України отримати для ведення особистого селянського господарства земельну ділянку площею не більше двох гектарів.

Таким чином, громадяни України, які отримали безоплатно у власність земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства меншої площі ніж два гектари, вважаються такими, що не повністю реалізували надане їм право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства. Вказане дає підстави дійти висновку про можливість отримання безоплатно додатково у власність земельної ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства», яка разом з раніше отриманою ним безоплатно у власність земельною ділянкою з таким же цільовим призначенням не перевищуватиме розмір у два гектари.

На практиці при застосуванні положень статті 121 ЗК України та статті п'ять ЗУ «Про особисте селянське господарство» в частині права громадян

отримати безоплатно у власність земельної ділянки (земельних ділянок) для ведення особистого селянського господарства досить часто має місце невірне тлумачення їх змісту. Як правило, автори такого помилкового тлумачення змісту наведених положень кодексу і закону обґрунтовують свою позицію тим, що в чинному законодавстві можливість додаткового отримання земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства передбачена лише в частині сьомій ст. 5 ЗУ «Про особисте селянське господарство».

Насправді, вказана норма законодавства реалізацію громадянами свого права безоплатної приватизації земель двома земельними ділянками загальним розміром до двох гектарів. Але це не означає, що тільки громадяни-власники ділянок для ведення особистого підсобного господарства можуть скористатися цією нормою, оскільки чинний Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р., який введений у дію з 1 січня 2002 р. ввів інший вид земельних ділянок такого ж господарського призначення — для ведення особистого селянського господарства.

Справжнє завдання частини сьомої ст. 5 ЗУ «Про особисте селянське господарство» полягає у визнанні однорідності цільового призначення земельних ділянок для ведення особистого підсобного господарства та земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства та, по-друге, у визнанні за громадянами України, які в дев'яностих роках отримали безоплатно у власність земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства в «стандартному» розмірі до нуля цілих шість десятих гектарів, права на додаткове отримання ними безоплатно у власність принаймні ще однієї земельної ділянки з тим, щоб площа ділянки, наданої для ведення особистого підсобного господарства, та площа нової (чи нових) ділянки для ведення особистого селянського господарства, не перевищувала загальний розмір у два гектари.

Положення частини сьомої ст. 5 ЗУ «Про особисте селянське господарство» не можна трактувати таким чином, що право на отримання безоплатно у власність додаткової (чи додаткових) земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства мають лише громадяни України, які раніше отримали безоплатно у власність земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі, меншому за два гектари. Правомірність такого висновку підтверджується й аналізом формулювання пункту б частини першої ст. 121 ЗК України, в якій зазначено: громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності в таких розмірах: ... б) для ведення особистого селянського господарства — не більше двох гектара. Варто звернути увагу на те, що законодавець позначив лише одне обмеження для реалізації громадянином України права на безоплатне отримання у власність землі для ведення особистого селянського господарства. Це обмеження полягає в тому, щоб площа такої землі не перевищувала два гектари. Однак, будь-які інші обмеження юридичних чи фізичних параметрів цього права законодавець не встановив. Зокрема, законодавець не передбачив у пункті б частини першої ст.

121 ЗК України чи в нормі будь-якого іншого закону обмеження у вигляді отримання громадянином України безоплатно у власність землі для ведення особистого селянського господарства лише однією земельною ділянкою.

Таким чином, норми чинного земельного законодавства України необхідно доповнити правом на повторне звернення громадян України до органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади із заявами про набуття додатково земельних ділянок у межах норм, встановлених у частині першій ст. 121 ЗК України. Тому громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної чи комунальної власності для ведення особистого селянського господарства загальною площею не більше двох гектарів однією, двома чи більше ділянками, а відповідні органи влади мають право надати громадянину України одну, дві чи більше земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства, загальна площа яких не перевищуватиме два гектари.

Цей же висновок стосується і тих громадян України, які отримали безоплатно у власність земельні ділянки іншого цільового призначення (для житлового будівництва, дачного чи гаражного будівництва тощо) меншого розміру ніж норми їх безоплатної приватизації, встановлені в ст. 121 ЗК України. Відповідно, дії органів влади, які надали таким громадянам додаткові земельні ділянки такого ж цільового призначення, але загальна площа таких ділянок разом із раніше отриманими не перевищує встановлений законом розмір їх безоплатної приватизації, слід визнати такими, які повністю базуються на законі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України/
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Земельний кодекс України/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Закон України «Про особисте селянське господарство»/
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>
4. Когут Н. Д. Правові аспекти приватизації земель в Україні / Н. Д. Когут // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доповідей за матеріалами III Міжнародної наук.-практ. конф., 23–24 березн. 2007 р., Луцьк / уклад.: М. Л. Марченко, Н. М. Гончарові, В. В. Мачуха, С. С. Савич, І. Ф. Урина. – Луцьк : Волинськ. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – С. 362-363.

УДК 349.41

Зубицька Ірина Володимирівна,
здобувачка СО «Бакалавр» спец. 081 «Право»
Донецького національного університету імені Василя Стуса
e-mail: zubytka.i@donnu.edu.ua

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ, ЩО ЗАПОДІЮЄТЬСЯ ГРУНТАМ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну вже було завдано та продовжує завдаватися величезної шкоди як людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії, так і навколишньому природному середовищу. Відсутність можливостей з контролю стану довкілля на території Донецької та Луганської областей та інших областей, де ведуться активні бойові дії, фактична відсутність контролюючих органів та постійні обстріли не дозволяють на державному рівні об'єктивно оцінити шкоду, нанесену довкіллю за період збройних протистоянь. У рамках цих подій гостро постає проблема шкоди, що завдається ґрунтам, а саме у зв'язку з тим, що доступ до земель відсутній, сільськогосподарські виробники не мають можливості здійснювати їх обробку, що пов'язано з проведенням бойових дій, замінуванням чи забрудненням таких земель. Наслідком цього є неминуче зниження якості та родючості земель сільськогосподарського призначення, що породжує ряд інших проблем, зокрема, уже йде мова про продовольчу кризу, що виникне на фоні бойових дій, не лише на державному рівні, а й на світовому, оскільки Україна є одним з найбільших експортерів агропродукції у світі. Уже зараз через неможливість проведення повноцінної посівної експерти прогнозують збільшення цін щонайменше на 20% та глобальний стрибок інфляції в країнах з малорозвинутою та нестабільною економікою [1].

Питання щодо охорони земель від забруднення під час збройних конфліктів розглядалися, зокрема в роботах К. Халецької, В.О. Кучер, В.М. Парасюк, Н. Сидоренко та інших. Таку зосереджену увагу даної тематики можна пояснити тим, що досить тривалий час збройні конфлікти мали здебільшого міждержавний характер. Проте наразі наша країна опинилась перед обов'язковістю розв'язання низки проблем, які безпосередньо пов'язані з подоланням наслідків збройного конфлікту. Однак через особливість спричинення забруднень саме внаслідок воєнних дії залишається недостатньо дослідженими питання щодо визначення шкоди, що заподіюється згаданими діями.

Правову основу цього питання складають Земельний кодекс України [2], Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], «Про охорону земель» [4], Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства» [5]. Однак згадані нормативно-правові акти містять лише загальні положення про відшкодування шкоди і не враховують особливостей шкідливих впливів воєнних дій на ґрунти. Саме тому при Державній екологічній інспекції (далі – Держекоінспекція) на початку березня було створено оперативний Штаб для формування єдиного реєстру збитків заподіяних довкіллю окупантом [6]. В зв'язку з тим, що постала необхідність у розробці спеціального нормативного акту, який визначав би

порядок розрахунку збитків для стягнення їх у подальшому з країни агресора, фахівці Держекоінспекції спільно із Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів (далі – Міндовкілля) розробили спеціальну Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (далі – Методика) [7], яка регулює порядок визначення шкоди, заподіяної землям всіх категорій та форм власності.

Так, відповідно до цієї Методики, ґрунти вважаються забрудненими, за умови, якщо в їх складі виявлені негативні якісні зміни. При цьому зміни можуть бути зумовлені не тільки появою в зоні аерації нових забруднюючих речовин, яких раніше не було, а і вмістом небезпечних речовин, що перевищує їх гранично допустиму концентрацію. Засміченими ж вважаються землі, якщо на земельній ділянці наявні сторонні предмети, матеріали, відходи та/або інші речовини без відповідних дозволів, які з'явилися на цій земельній ділянці внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій.

Методика містить окремі положення про масштаби та обсяги забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, що визначаються уповноваженими органами Держекоінспекції, зокрема, але не виключно, шляхом: 1) огляду земельних ділянок; 2) отримання даних дистанційного зондування землі; 3) досліджень отриманих зразків проб ґрунтів; 4) опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо. За наявності інформації про кількість (об'єм, маса) забруднюючої речовини, яка проникла у певний шар ґрунту, визначаються площа, глибина просочування. Однак аналізуючи це положення виникає запитання, щодо його реалізації на практиці, а саме уповноважений орган може визначати масштаби та обсяги на основі «опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо», що насправді не дасть реальних та об'єктивних даних, оскільки варто брати до уваги, що уповноважений орган має у будь-якому випадку у майбутньому перевірити достовірність таких відомостей, що спричиняє лише додаткове навантаження на опрацювання таких матеріалів відповідним органом, а внесення таких відомостей без додаткової перевірки призведе до спаплюження реальних масштабів. Тобто виникає питання щодо необхідності уточнення пункту 3 Методики.

Основою розрахунків розміру шкоди від забруднення ґрунтів є нормативна грошова оцінка земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення. Дані нормативної грошової оцінки земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення та засмічення беруться з будь-яких джерел. Розмірною одиницею для розрахунку величини шкоди приймається об'єм ґрунтової маси 2000 куб. м на один гектар земельної ділянки. Щодо земельних ділянок, грошова оцінка яких не проведена, або у випадку неможливості отримання даних з нормативної грошової оцінки земельної ділянки, грошова оцінка земельної ділянки

розраховується як середня нормативна грошова оцінка площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області (для міста Києва використовується середня нормативна грошова оцінка площі ріллі по Київській області), помноженої на коефіцієнт, який дорівнює 300. Розмір шкоди від забруднення ґрунтів визначається за формулою, що встановлюється Методикою [7]. Однак незрозумілим залишається питання, чому не передбачено вичерпного переліку джерел, з яких беруться відомості, що становлять основу розрахунків розміру шкоди, оскільки на практиці це невідворотно постане проблемою і потребуватиме додаткових роз'яснень від органів, що реалізують політику у даній сфері.

Таким чином, аналіз Методики свідчить, що при її застосуванні на практиці можуть виникати питання, зокрема, щодо необхідності уточнення пункту 3 розд.2 Методики щодо конкретизації джерел на підставі яких уповноважені органи будуть встановлювати факти забруднення земель. Також є необхідність передбачити вичерпний перелік джерел, з яких будуть братись відомості про НГО земельної ділянки, що становлять основу розрахунків розміру шкоди. Відтак положення Методики потребують удосконалення.

Однак незважаючи на недоліки, основною перевагою врегулювання відносин з обчислення шкоди залишається те, що за допомогою цієї Методики розроблено механізми обрахунку заподіяної шкоди, оскільки уже з перших днів війни Міндовкілля разом підпорядкованими центральними органами виконавчої влади та екоактивістами фіксуються усі збитки, які окупант наносить українському довкіллю. Ці розрахунки в подальшому можуть бути використані у судах для стягнення збитків та відшкодування завданої шкоди з країни-агресора.

Список використаних джерел:

1. Посівна-2022: безпековий вимір. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3439574-vijna-i-posivna.html> (дата звернення: 04.05.2022)
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. . *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст.27.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р.. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
4. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р.. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст.349.
5. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р. № 171. *Офіційний вісник України*. 1997. №42. Ст. 26.
6. Офіційний сайт Оперативного Штабу при Державній екологічній інспекції. URL: <https://shtab.gov.ua> (дата звернення: 04.05.2022)

7. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 р. № 167. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re37742?an=35>

8. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> (дата звернення: 04.05.2022)

Чурілова Анна Сергіївна,

курсант 2 курсу Навчально-наукового інституту права
і підготовки фахівців для органів досудового розслідування
дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри цивільного права та процесу
дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

Ярошенко Артем Сергійович

churilovaanita@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ Й ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУСПІЛЬСТВІ

Сучасна екологічна криза світової цивілізації має глобальний характер, спричинена загостренням неконтрольованого впливу людської діяльності на природу. Негативний вплив глобалізації на навколишнє середовище посилюється, ставлення суспільства до використання природних ресурсів призводить до порушення природних процесів та екологічної рівноваги, забруднення навколишнього середовища, що потребує визначення екологічних пріоритетів у подальшому розвитку суспільства.

Відомий білоруський учений С. Шушкевич вказував на те, що в новому столітті людині потрібно боятися трьох речей: забруднення, перенаселення і, головне, невігластва. Сьогодні екологічні загрози очолюють список майбутніх загроз для людини. До сьогоднішнього дня актуальним є питання навколишнього природного середовища не лише як питання забезпечення матеріальними ресурсами суспільного виробництва, а й вагомим чинником підтримки умов життя населення світу, у тому числі соціальної справедливості [1].

Ставлення суспільства до природи веде до руйнування екологічної рівноваги та гострота екологічної кризи залежить від екологічної свідомості суспільства. Екологічна свідомість і культурний рівень формуються на основі знань і практичного розвитку через суспільну мудрість усвідомлення важливості використання природних ресурсів.

Бережіть навколишнє середовище для майбутніх поколінь. Тому при вирішенні екологічних проблем і реалізації діяльності людини з коригування нормативів екологічної придатності можлива за умов формування суспільної екологічної свідомості та постійного поглиблення у сферу екологічної освіти.

Охорона навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є складовою частиною програми забезпечення національної безпеки і належить до глобальних проблем, які є життєво важливими для всього людства. Закон України (далі — ЗУ) від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки», визначаючи основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, вирізняє серед пріоритетів національних інтересів України забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Екологічна свідомість повинна формуватися на основі знань, мати наукове і реалістичне відображення взаємовідносин людини і природи, мати уявлення та усвідомлення важливості координації взаємовідносин людини і природи. Таким чином, екологічна освіта забезпечує єдність екологічних знань людини, культури та природоохоронної діяльності в розумінні важливості якості життя, а саме оптимального поєднання здоров'я, відпочинку, кар'єрного та соціального розвитку, захисту прав і свобод громадян, чистого довкілля.

Відповідно до ЗУ від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» 2, метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем. Одним з основних інструментів реалізації національної екологічної політики є освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики. Розроблення методологічних основ та запровадження безперервної екологічної освіти сприятимуть успішній реалізації національної екологічної політики.

Екологічна культура — це тісний зв'язок між культурою та природою, що координує відносини між людиною та природою через раціональне мислення та самосвідомість. Основою природознавства є розуміння пріоритетів здобуття екологічних знань, освіти та культури на основі поведінки природи [2].

У сучасному глобалізованому світі екологічні проблеми виникають одна за одною, і одним із важливих аспектів є формування екологічної культури та виховання підрастаючого покоління. Тому основним завданням екологічної освіти є виховання через формування екологічної культури, розуміння екологічних проблем країни та світу, створення системи безперервної екологічної освіти, залучення людини до роботи з покращення та охорони

навколишнього середовища. Тому екологічна освіта передбачає зміну ставлення людини та суспільства до навколишнього середовища з руйнівного та споживачам слід бути обережними та поновлюваними.

Тому розвиток екологічної освіти державою є передумовою формування національної екологічної свідомості та екологічної культури для забезпечення якості життя людини.

Список використаних джерел:

1. Загорський В. Глобальна екологічна проблема в системі національної безпеки / В. Загорський, А. Ліпенцев, Є. Борщук // Механізм державного управління. – Вісник НАДУ. – С. 78-87.
2. Екологічна безпека та екологічне мислення : рек. бібліогр. покажч. / уклад. : Л. П. Болдуреску, О. Г. Краснова. – Миколаїв, 2017. – 28 с. : іл.

СЕКЦІЯ «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»

УДК 341

Orcid 0000-0003-0598-0557

Окопник Олена Миколаївна,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: olenaokopnik@gmail.com

Шишацька Юлія Сергіївна,
магістр другого курсу
факультету історії, бізнес-освіти та права,
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
e-mail: olenaokopnik@gmail.com

КОЛІЗІЙНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Правові проблеми інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері правоохоронних органів обумовлені потребою створення єдиного правового поля задля ефективного вирішення актуальних завдань, що виникають у цій сфері. У той же час, цілком зрозуміло, що без з'ясування і дослідження загальних засад правової інтеграції України до ЄС неможливо формування єдиного правового поля у сфері правоохоронних органів.

Вступ до Євросоюзу об'єктивно вимагає від нашої держави енергійних кроків по шляху наближення, гармонізації національного законодавства із законодавством даного міжнародного об'єднання. Водночас, не маючи відповідних знань з права Європейського Союзу, успішно здійснити це неможливо. Вивчення права ЄС є важливим для нашої держави і з практичної точки зору. Безумовно, досконале знання права ЄС, яке є важливим інструментом здійснення інтеграційних процесів у сфері правоохоронних органів, стає важливою передумовою успішного розвитку відносин нашої держави з ЄС у цій сфері.

Проаналізувавши літературу у цій галузі можна стверджувати, що процеси глобалізації зумовили трансформацію методології загальнотеоретичного правознавства в бік розширення об'єкта дослідження (таким об'єктом сьогодні є не тільки національні правові системи, а й міжнародно-правові), а також виявлення нових можливостей для застосування системного підходу (осмислення національної правової системи як складової іншої правової системи, наприклад Ради Європи чи Європейського Союзу). На думку Л.А. Луць

[3, с. 4], саме такий методологічний підхід є необхідною умовою формування шляхів та способів входження правової системи України в європейський правовий простір. Нині проблеми права Євросоюзу досліджуються багатьма вченими (В.Г. Буткевич, В.А. Василенко, О.Ф. Висоцький, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, В.І. Євінтов, О.В. Задорожний, С.В. Ісакович, П.Ф. Мартиненко, В.І. Муравйов, Ю.І. Нишпорко, В.Ф. Опришко, К.К. Сандровський, тощо). Так, вивченням деяких його аспектів займаються в рамках науки міжнародного та міжнародного економічного права. На нашу думку, різноаспектні результати досліджень (юридичні, економічні, історичні, політологічні, соціологічні тощо), проведених в Україні, мають не лише використовуватися для розвитку теорії міжнародного права, а й повинні допомагати вирішувати різноманітні практичні завдання, зокрема в галузі правоохоронних органів. Сучасний український правознавець незалежно від його спеціалізації має бути обізнаний з основними положеннями права Євросоюзу, оскільки практика економічного, зовнішньополітичного, культурного життя України постійно вимагає вирішення тих чи інших питань правового характеру, пов'язаних з інтеграцією нашої держави в європейську спільноту. У зв'язку з цим під час дослідження процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері правоохоронних органів ми вважаємо за доцільне творчо використати відповідні дослідження фахівців в галузі міжнародного права щодо європейської правової системи та інтеграції з нею правової системи України задля цивілізованої участі Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України у процесах інтеграції України до ЄС в межах компетенції міністерства.

«Міждержавно-правова система» – це цілісно структурно впорядкована за допомогою міжнародно-правових норм та інших юридичних засобів стійка взаємодія суб'єктів міжнародного права, що забезпечує належний міжнародний правопорядок як необхідну передумову функціонування світової системи загалом та регіональних її систем зокрема [3, с. 96–97].

Конструктивним засобом вирішення правових проблем у сфері правоохоронних органів може поставати концепція єдиного європейського правового простору. Ми розділяємо позицію вченого-юриста А. Х. Саїдова щодо проблем та перспектив цього простору [8].

Цілком логічно, що ця концепція розрахована на довгострокову перспективу, оскільки між європейськими національними правовими системами зберігаються відмінності у їхніх соціально-економічних устроях, культурному, політичному, правовому розвитку. Це, безумовно, ускладнює їхню взаємодію у межах єдиного європейського простору. У зв'язку з цим першим етапом реалізації цієї концепції було досягнення сумісності правових систем, кінцевою ж метою є створення єдиного правового простору Європи (зокрема, єдиних загальноєвропейських стандартів). І якщо на першому етапі основна увага у збільшенні національних правових систем приділялася міжнародному праву, то на сучасному етапі розглядається вже як про міжнародне (універсальне) та регіональне право, так і про внутрішньодержавне право [3, с. 110].

МВС України у ході адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері правоохоронних органів доцільно визначити роль і значення гармонізації та уніфікації на кожній із стадій правової інтеграції, місце у правовому механізмі взаємодії, а також розробити систему заходів, що забезпечували б кожний із цих способів. На сучасному етапі МВС України повинно плідно співпрацювати з органами державної влади, які відповідальні за правове забезпечення процесу інтеграції України до ЄС. Крім того, стратегія МВС України щодо гармонізації законодавства у сфері правоохоронних органів в межах компетенції має передбачати способи попередження та подолання розбіжностей між правом ЄС та правом України. При цьому слід усвідомлювати, що суперечності розвитку правової дійсності, які є об'єктивним явищем і визначають сутність права [1], не можна ототожнювати з юридичними колізіями.

Один із засновників такого напрямку дослідження, як юридичні колізії та колізійне право, учений Ю. Тихомиров вважає, що юридична колізія – це суперечність між існуючим правовим порядком і намірами та діями щодо їхньої зміни [9].

Безумовно, юридичні колізії перешкоджають нормальному, злагодженому функціонуванню правової системи, негативно впливають на ефективність правового регулювання і у сфері правоохоронних органів, стан законності та правопорядку, сприяють культивуванню правового нігілізму серед населення [3, с. 231].

У зв'язку з цим попередження, подолання та усунення юридичних колізій є важливим завданням юридичної науки і практики, а отже має стати одним із головних напрямків діяльності МВС України щодо організації цієї роботи відповідно до своїх повноважень у сфері правоохоронних органів.

Вважаємо, що для зваженої організації та координації Міністерством внутрішніх справ України діяльності щодо реалізації різних етапів виключення юридичних колізій необхідно з'ясувати причини та місця виникнення юридичних колізій. На нашу думку, цілком логічним є творче застосування фахівцями відповідних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України концептуальних положень юридичної науки щодо класифікації юридичних колізій. Такий підхід зумовлений тим, що для цивілізованої участі МВС України у процесах європейської інтеграції необхідно зважено використовувати класичні та новітні надбання юридичної науки в цілому

Для МВС України це означає необхідність спрямувати діяльність на диференціювання юридичних колізій, виходячи з їхнього поділу на інституційні та функціональні, а також на нормативні. Вирішення проблем *інституційних* юридичних колізій потребує від МВС України чіткого та обґрунтованого визначення повноважень органів внутрішніх справ України, правових статусів посадових осіб у галузі європейської інтеграції в сфері правоохоронних органів. Безумовно, ці проблеми вимагають подальших ґрунтованих досліджень, у яких провідне місце має належати науковцям, що займаються розробкою організаційно-правових засад управління органів внутрішніх справ України у сфері європейської інтеграції. Для попередження та усунення *функціональних*

юридичних колізій Міністерству внутрішніх справ України слід приділити особливу увагу удосконаленню правотворчої діяльності та якісному правозастосуванню, використовуючи при цьому різноманітні організаційно-правові заходи.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що діяльність МВС України щодо організації попередження та усунення юридичних колізій між відомчими *нормативними* актами та законодавством ЄС залежить, в першу чергу, від вирішення проблеми взаємодії міжнародного та національного права, особливо це стосується вказівки у загальній нормі Конституції на шляхи вирішення колізій міжнародних та внутрішньодержавних норм [3, с. 234].

Таким чином, МВС повинно розробляти та реалізовувати заходи щодо формування та розвитку єдиного європейського правового простору. Концептуальними засадами правової інтеграції МВС України у сфері правоохоронних органів постають правові засади взаємодії правової системи ЄС та національних правових систем, взаємодії правової системи ЄС та правової системи України, а також наукові дослідження фахівців. У той же час, специфіка правового регулювання у сфері правоохоронних органів потребує від МВС України зваженої та обґрунтованої стратегії реалізації цього завдання, що обов'язково враховує та мінімізує можливі негативні наслідки процесу інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов М.О. Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі ХХІ століття: монографія. Одеса, 2004 р. 367 с.
2. Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. №. 1365-2004-п. Дата оновлення 07.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-п#Text>
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.
4. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
5. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. Право Європейського Союзу: підручник. Київ: Київський нац. екон. ун-т, 2002. 462 с.
6. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. Дата оновлення 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
7. Рабінович П. М. Трансформація методології вітчизняного праводержавознавства: досягнення і проблеми. *Юридична Україна*. 2003. № 1. С. 10–18.

8. Саидов А. Х. Концепция «европейского правового пространства»: проблемы и перспективы. *Московский журнал международного права*. 1992. № 3. С. 5–14.

9. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право: учебное и научно-практическое пособие. М., 2000. 135 с.

УДК 341.4, 343.1

Orcid 0000-0002-9412-3727

Пашковський Микола Іванович,
науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України
кандидат юридичних наук, доцент
mykola.pashkovsky@gmail.com

ПРО КОЛІЗІЮ ІНСТИТУТУ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ІНШИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ З ЗОВОВ'ЯЗАННЯМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І ПОКАРАННЯ ОСІБ, ВИННИХ У ВЧИНЕННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Обмін військовополоненими (англ.: “the exchange of prisoners of war”, “the prisoners' swap”) під час бойових дій не регламентується жодною з Женевських конвенцією 1949 року, у т.ч. Женевською конвенцією (III) про поводження з військовополоненими, та додатковими протоколами до них. Однак, і заборона такого обміну в конвенціях відсутня. Те ж саме стосується ситуацій обміну особами, які не є військовополоненими під час збройного конфлікту. Такий обмін дозволено звичаєвим правом збройних конфліктів на таких умовах, які можуть бути узгоджені між зацікавленими державами, наприклад відповідними угодами або домовленостями ad hoc. Політичний характер дій з обміну осіб не виключає підпорядкування обміну певним обмеженням, встановлених правовими нормами.

Обмін військовополоненими відрізняється від правового інституту репатріації, передбаченого Конвенцією (III). Так, Конвенція (III) встановлює обов'язок репатріації військовополонених після закінчення воєнних дій [1, ст.ст. 118-119]. Крім того, Конвенція (III) встановлює обов'язок репатріації впродовж бойових дій тяжко хворих і тяжко поранених військовополонених [1, ст. 109(1)]; а також на підставі угоди - можливість репатріації здорових військовополонених, які вже тривалий час перебувають у полоні [1, ст. 109(2)]. Тим більше, що держави вдаються до обміну не лише військовополонених, але й інших осіб, у т.ч. цивільних осіб.

Слід звернути увагу, що Конвенція (III) не виключає за згодою держави, що тримає в полоні, репатріацію військовополонених, яких тримають під вартою у зв'язку із судовим переслідуванням або засудженням, до закінчення судового процесу або завершення покарання [1, ст. 115(2)]. На практиці допускається й обмін таких осіб. Разом з тим, держава, що передає, може нести відповідальність за захист прав жертв злочину або їхніх найближчих родичів [2, п.п. 195-196].

Ані КК України, ані КПК України не містять спеціальних норм, які б стосувалися кримінального переслідування та покарання осіб, щодо яких вирішується питання про обмін як військовополонених (або обмін інших осіб у зв'язку зі збройним конфліктом). З огляду на приписи ст. 3 КК України, ст. 1 КПК України вказані питання не можуть вирішуватися Порядком здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора [3]. У зв'язку з цим склалася специфічна прокурорська та судова практика скасування щодо таких осіб запобіжних заходів з метою уможливлення їх передачі іншій стороні збройного конфлікту, за умови продовження кримінального переслідування вказаних осіб після їх обміну (звісно розуміючи неефективність такого переслідування з огляду на фактичну неможливість виконати обвинувальний вирок щодо таких осіб) [4, С. 153]. Окрему проблему складають випадки, коли вказані особи на момент вирішення питання про їх обмін вже засуджені до позбавлення волі та відбувають покарання за вчинення міжнародних злочинів, зокрема, передбачених ст.ст. 438, 440 КК України, оскільки, по-перше, порушується принцип обов'язковості судових рішень, а по друге, порушуються міжнародно-правові зобов'язання щодо покарання таких осіб. Крім того, така ситуація несумісна з принципом верховенства права.

Декілька міжнародних договорів прямо встановлюють обов'язок держав переслідувати злочини, зазначені в них (див. Женевські конвенції 1949 року про захист жертв збройних конфліктів і Додаткові протоколи, зокрема, спільну статтю 3 Женевських конвенцій, статті 49 і 50 Конвенції (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, статті 50 та 51 Конвенції (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, статті 129 та 130 Конвенції (III) про поведження з військовополоненими, і статті 146 і 147 Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни; стаття 75 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій від 1977 року, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; стаття V Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду та інш.). За змістом вказаних норм, мова йде про обов'язки держав не лише криміналізувати відповідні серйозні порушення, але й забезпечити притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Велика Палата Європейського суду з прав людини у рішенні у справі “Маргуш проти Хорватії”, яка стосувалася амністування заявника за діяння, які склали серйозні порушення основних прав людини (умисне вбивство цивільних осіб і спричинення тяжкого тілесного ушкодження дитині) зазначив,

що “Зростаючою тенденцією в міжнародному праві є неприйняття подібних амністій, оскільки вони є несумісними із загальновизнаним зобов’язанням держав щодо кримінального переслідування і покарання серйозних порушень основних прав людини. Навіть якщо й можна було б припустити, що амністії є допустимими за певних особливих обставин, наприклад, в ході примирення та/або за наявності певної форми компенсації для потерпілих сторін, амністія, надана заявнику в даній справі, все одно не була б допустимою, оскільки жодних ознак того, що такі обставини існували в даній справі, не вбачається” [5, п. 139]. При цьому ВП ЄСПЛ погодилася з висновками Верховного суду Хорватії про те, що закон про амністію був помилково застосований у справі заявника, і встановила, що “застосування амністії щодо дій, які складали воєнні злочини, скоєні заявником, становило «фундаментальний дефект» в цих провадженнях”. Вказані твердження щодо амністій можуть бути поширені й на інститут помилування (в міжнародно-правовому контексті помилування відмежовується від амністії та розглядається як офіційний акт, який звільняє засудженого злочинця від відбування його покарання повністю або частково, не скасовуючи відповідне засудження). Так, в рішенні в іншій справі ЄСПЛ вказав, що “помилування та амністія є головним чином питаннями внутрішнього законодавства держав-членів і в принципі не суперечать міжнародному праву, за винятком дій, які є серйозними порушеннями основних прав людини” [2, п. 160].

Також слід врахувати, що преамбула Римського статуту Міжнародного кримінального суду містить заяву в абзаці п’ятому, що держави-учасниці “будучи сповнені рішучості покласти край безкарності осіб, які вчиняють такі злочини, і цим сприяти запобіганню подібним злочинам”. Римський статут МКС не передбачає інститут помилування або амністії, встановлюючи лише можливість зменшення призначеного за вироком строку покарання (у вигляді позбавлення волі), коли особа відбула $\frac{2}{3}$ строку покарання або 25 років у випадку довічного позбавлення волі [6, ст. 110(3)].

Проектом Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (реєстр № 7290 від 15.04.2022), що знаходиться на розгляді Верховної Ради України, пропонується доповнити в ст. 4 Закону України “Про застосування амністії в Україні” перелік злочинів, засудження за вчинення яких не допускає застосування до засуджених амністії, також міжнародними злочинами [7, п. 2 розділу II проекту]. Зміни до ст. 87 КК України щодо обмеження застосування помилування вказаний проект Закону не містить.

Викладене вказує на те, що попри гуманітарне значення інституту обміну військовополонених та інших осіб, які перебувають під владою ворога, його застосування може вступати в колізію з зобов’язаннями держави щодо кримінального переслідування та покарання за вчинення міжнародних злочинів осіб, які пропонуються до обміну. Україна має вживати заходів до мінімізації негативних наслідків такої колізії.

Помилування таких осіб, щоб уможливити їх обмін, виглядає прямим порушенням зобов'язань України не лише за Женевськими конвенціями, але й за статтями 2, 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відсутність в кримінальному процесуальному законодавстві механізму вирішення питання про долю кримінальних проваджень щодо таких осіб, у тому числі в частині виконання судових рішень про їх покарання (коли приймаюча держава відмовляється виконувати вирок про покарання цих осіб) є несумісною як з вимогами верховенства права, так і з обов'язком запобігати безкарності міжнародних злочинів.

Україна (з 01.01.1996) і російська федерація (з 12.01.2007) є учасниками Конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року (ETS № 112). Отже, обмін осіб, засуджених до покарання за вчинення міжнародних злочинів, повинен супроводжуватися вирішенням питання про їх передачу російській федерації в порядку, передбаченому вказаною Конвенцією з отриманням відповідних гарантій від російської федерації про продовження виконання вироку на території російської федерації.

Одним з можливих засобів вирішення вказаної колізії інституту обміну з зобов'язаннями з переслідування міжнародних злочинів, коли російська федерація не надаватиме гарантій з виконання вироку щодо осіб, які приймаються, може бути інституалізація та застосування відстрочки виконання вироку щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за вчинення міжнародних злочинів, у випадку їх обміну на інших осіб під час збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 10.05.2022).

2. Case of Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary. Judgment (Merits and Just Satisfaction) of European Court of Human Rights of 26.05.2020 in no. 17247/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202524> (date of access: 10.05.2022).

3. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : Постанова Каб. Міністрів України від 12.04.2022 р. № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-п#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

4. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 263 с.

5. Case of Marguš v. Croatia. Judgment (Merits and Just Satisfaction) of European Court of Human Rights of 27.05.2014 in no. 4455/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150995> (date of access: 10.05.2022).

6. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.05.2022).

7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України : від 15.04.2022 р. № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449> (дата звернення: 10.05.2022).

УДК 347.8; 349.1

Orcid 0000-0002-1621-9694

Семеняка Василь Васильович,
старший науковий співробітник відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук
e-mail: semenyaka@gmail.com

ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОСМІЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Особливе місце і роль у формуванні та становленні космічної галузі України займає держава. Визначаючи напрями, пріоритети і функції космічної політики, вона зосереджує на неї фінансові ресурси. При цьому ключове значення для забезпечення реалізації державних інтересів на національному і міжнародному рівні та досягнення економічної ефективності від провадження космічної діяльності має результативність публічного адміністрування вітчизняної космічної галузі.

З 1997 року формування і реалізація державної політики у сфері космічної діяльності закріплювалася за Державним космічним агентством України (далі – ДКА) – центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямувалася і координувалася Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) [1]. Проте неефективність виконання ДКА законодавчо визначених функцій і завдань з управління космічною галуззю зумовила впровадження державою у грудні 2019 року змін в його організаційно-правовому статусі. Їхня сутність полягала в тому, що діяльність ДКА мала спрямовуватися і координуватися КМУ через Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (далі – Мінекономіки) [2].

На Мінекономіки покладалося забезпечення формування вітчизняної космічної політики, де було утворено управління координації космічної діяльності у складі департаменту економіки безпеки і оборони Мінекономіки. До вказаного управління увійшли такі структурні підрозділи: відділ економіки сфери космічної діяльності та відділ міжнародних проєктів у сфері космічної діяльності [3].

Утім внаслідок чергової адміністративної пертурбації у системі відповідних органів державного управління, з вересня 2020 року питання щодо космічної діяльності віднесені до компетенції Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань стратегічних галузей промисловості [4]. За таких обставин згадуваний підрозділ Мінекономіки – управління координації космічної діяльності виключено зі структури Мінекономіки [5].

Новоутворене Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України (Мінстратегпром) визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері космічної діяльності [6]. А діяльність ДКА спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань стратегічних галузей промисловості та який реалізує відповідну космічну політику [7].

Як бачимо, упродовж короткого проміжку часу держава кардинально змінює відповідну схему спрямування і координування діяльності ДКА, котре фактично втратило повноваження щодо галузевого управління космічною галуззю, зберігши лише функцію реалізації космічної політики. Однак відсутність комплексного системного підходу, неврахування об'єктивних факторів та засадничих правових принципів у реформуванні системи органів публічного управління космічною галуззю, її кадрового забезпечення, лише поглибили кризові процеси щодо ефективності, результативності та якості державної політики у галузі дослідження і використання космічного простору.

Зараз не вбачається інституційного та адміністративного потенціалу Мінстратегпрому у сфері стратегічного планування, формування і реалізації державної політики, за рахунок чого має бути забезпечено виведення національної космічної галузі із кризової ситуації, створення конкурентоспроможної інноваційної продукції космічного призначення та її виведення на світовий ринок космічних послуг і технологій тощо. Втім на його нарощування для вирішення закріплених основних завдань та функцій зазвичай потрібно чимало часу, якого натеper немає.

Водночас хаотичні політико-правові зміни у системі органів державного управління космічною діяльністю суперечать таким елементам конституційного принципу верховенства права як правова визначеність, правова передбачуваність та правомірні очікування. Так, суб'єкти господарювання космічного сектору економіки не можуть бути впевненими у своїх правомірних очікуваннях щодо якості та стабільності космічно-правового регулювання.

Негативним юридичним наслідком відповідного реформування є дублювання повноважень Мінстратегпрому та ДКА, відсутність між ними координації діяльності стосовно здійснення галузевого управління у сфері космічною діяльністю. З метою підвищення ефективності стратегічного планування та оперативного управління космічною галуззю, Верховною Радою України прийнято за основу розроблений законопроект про внесення змін до Закону України «Про космічну діяльність» щодо визначення статусу та

розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади у сфері космічної діяльності» [8].

Але законодавчий поділ повноважень між Мінстратегпромом і ДКА не вирішує існуючі проблеми державного управління космічною галуззю щодо планування, проектування та впровадження дієвих змін в організацію космічної діяльності, визначення моделі розвитку космічної галузі України. Новий правовий механізм управлінської системи у сфері національної космічної діяльності не відповідає запитам держави відносно впровадження космічних реформ.

Потреба у забезпеченні ефективності та результативності формування і реалізації космічної політики зумовлює необхідність проведення у повоєнний період правової оптимізації та впровадження цілісної системи публічного адміністрування космічною галуззю України. Оптимальними державно-управлінськими рішеннями мають бути не зміни в системі органів державного управління у сфері космічної діяльності, а рішення щодо підвищення інституційної та адміністративної спроможності ДКА, його стратегічного планування і оперативного управління шляхом спрямування, координації та контролю діяльності ДКА зі сторони КМУ. При цьому складовою реалізації відповідних функцій Уряду України має стати закріплення чітких юридичних критеріїв аналізу та оцінювання показників ефективності галузевого управління ДКА для забезпечення отримання максимального результату.

Список використаних джерел:

1. Положення про Державне космічне агентство України: Указ Президента України від 22 липня 1997 року № 665/97 /Урядовий кур'єр. – 1997. – 05 серпня.

2. Про затвердження Схеми спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 879). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2019-%D0%BF#Text>.

3. Про затвердження Положення про управління координації космічної діяльності департаменту економіки безпеки і оборони: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 12 червня 2020 р. № 1085. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1085915-20#Text>.

4. Про визначення питань, що належать до компетенції віце-прем'єр-міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2020-%D0%BF#Text>.

5. Див.: Про внесення до структури апарату Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України: наказ Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України від 15 жовтня 2020 р. № 2053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2053915-20#Text>; Про структуру апарату Міністерства економіки України: наказ Міністерства економіки України від 30 червня 2021 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0164930-21#n8>.

6. Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України: постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 року № 819 / Урядовий кур'єр. – № 177. – 2020. – 12 вересня.

7. Положення про Державне космічне агентство України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281 / Урядовий кур'єр. – № 93. – 2015. – 27 травня.

8. Проект Закону України «Про космічну діяльність» щодо визначення статусу та розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади у сфері космічної діяльності». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71006

УДК 342+378.4

Orcid 0000-0002-7578-0043

Поляков Андрій Олександрович,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ

Наближення України до європейських стандартів у сфері вищої освіти передбачає вивчення досвіду тих держав, які у нещодавньому минулому пройшли успішне реформування у даній сфері. Однією з таких держав є Болгарія, яка у 2007 році увійшла до Європейського Союзу завдяки вдало проведеним реформам.

Вища освіта у Болгарії до 1989 року регулювалася Законом вищої освіти, а також іншими нормативними документами в освітній системі. У цей період Міністерство культури, науки та освіти здійснювало ідейне, методичне та організаційно-педагогічне керівництво освітою в країні, керуючись урядовою політикою. Після 1989 року під впливом зміни політичних та економічних факторів відбулося переструктурування усієї освітньої системи в Болгарії, включаючи сферу вищої освіти. Вища освіта зазнала значної трансформації за допомогою швидкого переходу від державного регулювання до академічної та інституційної автономії закладів вищої освіти. Основні цілі, які були поставлені, пов'язані з покращенням якості освіти та підготовки стандартів, що відповідають європейським вимогам.

Вища освіта в Болгарії наразі ґрунтується на кількох провідних принципах. Воно не є обов'язковим, але відкрите для всіх бажаючих, хто має змогу підвищити свою кваліфікацію за обраним напрямом у закладі вищої освіти – державному або приватному. Вища освіта автономна, вона незалежно від

ідеологій, релігій та політичних доктрин, в ній не допускається дискримінація на основі статі, віку, раси, етнічної приналежності, соціального походження, національності, а також привілеї на жодній основі. Основна мета вищої освіти, регламентована ст. 2 Закону про вищу освіту від 27 грудня 1995 року – це "підготовка висококваліфікованих спеціалістів із вищою освітою та розвиток науки та культури" [1]. Освітні інституції повинні поєднувати у собі ці дві основні мети: навчання студентів, з одного боку, та розвиток науки і культури, з іншого.

Участь Болгарії у Болонському процесі з 1999 року призвела до запровадження системи трьох рівнів навчання та відповідних ним ступенів – освітній кваліфікаційний ступінь бакалавр, освітній кваліфікаційний ступінь бакалавр магістр та освітній науковий ступінь доктор. Відповідно до цього довелося порушити питання про перегляд моделей управління закладами вищої освіти та запровадити модель державного фінансування, що залежить від кількості студентів та аспірантів.

У 2010 році у Болгарії був прийнятий Закон про розвиток академічного складу. Цей Закон Цей закон врегулював суспільні відносини, пов'язані із здобуттям наукових ступенів та зайняттям наукових посад у Республіці Болгарія. Принципами здобуття наукових ступенів та зайняття вчених були визначені "автономія вищих шкіл і наукових організацій і пов'язана з цим децентралізація процедур; вільний вибір наукової розробки та об'єктивність в її оцінці; гарантування суспільних інтересів, пов'язаних з якістю навчального процесу та наукових досліджень, шляхом визначення єдиних державних вимог та контролю за їх дотримання, а також контроль якості наукових досліджень; міжнародне визнання, обмін експертами та інформацією під час процедур з метою створення єдиного освітнього та наукового простору" [2]. Як бачимо, у Болгарії продовжився рух на інтеграцію до європейського освітнього простору, який відзначається децентралізацією у фінансуванні закладів вищої освіти, але й передбачає надання максимальної автономії у сфері отримання наукових ступенів та зайняття посад у закладах вищої освіти і наукових установах.

При цьому для здійснення контролю за виконанням законів про вищу освіту та про розвиток академічного складу у Болгарії було створено незалежну інституцію "Національне Агентство з оцінки та акредитації" [3]. Діяльність цього Агентства здійснюється за допомогою наступних принципів: єдність критеріїв оцінки болгарських університетів та вищих училищ; гармонізація національних систем для оцінки якості з відповідними такими в європейських університетах; встановлення загальної вихідної бази для порівняння та формування звіту про розвиток якості освітньої діяльності у різних університетах; незалежність та автономність Національного Агентства з оцінки та акредитації його експертів.

Таким чином, правове регулювання вищої освіти у Республіці Болгарія базується на двох спеціальних законах: про вищу освіту та про розвиток академічного складу. Зміст цих нормативно-правових актів спрямований на наближення стандартів якості навчання у болгарській вищій школі до

європейських. Для контролю та моніторингу здійснення цього наближення у державі сформована спеціалізована інституція. Треба констатувати, що реформування системи вищої освіти, що розпочалось в Україні з 2014 року, відображає шлях, пройдений Болгарією раніше, і потребує, по-перше, продовження і, по-друге, удосконалення відповідно до сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Закон за висшето образование на България (изм. и доп. ДВ. бр.18 от 4 март 2022 г.). URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361> (дата звернення 30.04.2022).

2. Закон за развитието на академичния състав в Република България (доп. ДВ. бр.21 от 12 март 2021 г.). URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135680028> (дата звернення 30.04.2022).

3. Националната агенция за оценяване и акредитация. URL: <https://www.neaa.government.bg/> (дата звернення 30.04.2022).

4. Постановление № 25 на МС от 18.02.2005 г. за утвърждаване на Правилник за дейността на Националната агенция за оценяване и акредитация. URL: <https://www.neaa.government.bg/images/files/Postanovlenie-25.pdf> (дата звернення 30.04.2022).

УДК 341.4

Orcid 0000-0002-2187-9881

Лапчевська Катерина Вячеславівна,
здобувачка освіти
Донецького національного університету імені Василя Стуса
e-mail: lapchevska.k@donnu.edu.ua

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Корупція становить серйозну загрозу економічному розвитку країн із демократичними засадами, і також державам, громадяни яких, мають нестабільну економічну свідомість, і тільки намагаються змінити вектор свого подальшого розвитку [1, с. 56]. Питанням боротьби з корупцією, у тому числі міжнародною, присвятили наукові праці В.В. Сухонос, Є.В. Невмержицький, М.В. Лошицький, Т.В. Ільєнок, В.Ю. Кондратов та інші. З урахуванням висвітлених науковцями аспектів, актуальним залишається питання щодо узагальнення нормативно-правової основи, направленої на міжнародне співробітництво в сфері боротьби з корупцією, що і є метою цього дослідження.

В КПК України міститься Розділ ІХ, який встановлює правову основу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: Глава 42 «Загальні засади міжнародного співробітництва» (ст. 541-550), Глава 43

«Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій» (ст. 551-572) [2]. Норми даного розділу розроблені з урахуванням універсальних міжнародних договорів.

Міжнародні Конвенції (Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) та інші) є юридично обов'язковими універсальними документами з протидії корупції. Широкий підхід Конвенцій та обов'язковий характер багатьох їхніх положень роблять їх унікальним інструментом для розробки комплексних заходів щодо вирішення цієї глобальної проблеми. Міжнародні Конвенції охоплюють такі основні напрямки боротьби з корупцією, як заходи з профілактики, криміналізації та забезпечення правопорядку, міжнародне співробітництво, повернення активів, надання технічної допомоги та обмін інформацією. Міжнародні Конвенції охоплюють різні форми корупції, такі як зловживання впливом у корисливих цілях, зловживання владою, а також різні акти корупції в приватному секторі [3, с. 8].

Рада Європи розробила кілька міжнародно-правових документів у цій сфері: Кримінальну Конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.), Цивільну Конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.), Двадцять принципів боротьби з корупцією (1997 р.), Модельний кодекс поведінки для державних службовців (2000 р.), Єдині правила протидії корупції при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній (2003 р.). Контроль за реалізацією зазначених документів доручено Групі держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО). На сьогодні до ГРЕКО входить і Україна [4, с. 2].

З цього можна зробити висновок, що однією з головних складових формування і реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, у першу чергу їх правоохоронних органів, на регіональному і міжнародному рівнях, участь у заходах боротьби з цим негативним явищем, запроваджених у межах Організації Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями. Цілями «Конвенції ООН проти корупції» (набрала чинності в Україні 01.01.2010 р.) є: застосування й посилення заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном [5, с. 52].

Основною метою створеної у травні 1999 року «Групи країн проти корупції» (GRECO), що діє в межах Ради Європи, є оцінка рівня корупції в державах-членах організації, виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією, підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері, здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно до програми дій проти корупції [6, с. 71].

Впродовж останніх років провідні країни світу почали ухвалювати та впроваджувати державні антикорупційні стратегії. Загалом це означає, що країни почали застосовувати системний підхід для створення таких умов і механізмів, які би створили умови, що стримують зростання корупції. Є.В. Невмержицький зазначає, що існує лише один спосіб усебічного вирішення цього завдання: це ухвалення єдиного документу – загальної антикорупційної стратегії в кожній окремій країні [7, с. 368]. Звісно, цей шлях розвитку є складним, і майже неможливим за нинішніх соціально-політичних умов нашої країни, оскільки політична та економічна криза створюватиме лише сприятливі умови для корупції. Тому боротьба з корупцією має базуватися на ефективних заходах, що сприяють захисту прав людини.

Наприкінці 2014 року в Україні розпочалося ухвалення антикорупційного законодавства та створення на його засадах антикорупційних органів. Зокрема, 14 жовтня 2014 року Рада ухвалила пакет антикорупційних законів, спрямованих на протидію злочинності та корупції. Крім того, було створено Національну раду з питань антикорупційної політики як дорадчий орган при президентові України, діяльність якого спрямована на повноцінне й ефективне виконання ним своїх конституційних повноважень. В Україні було утворено: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП); Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК); Вищий антикорупційний суд України.

У 2020 році економічна ефективність від діяльності Національного антикорупційного бюро та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури становила 1,9 млрд гривень. Крім того, 2021 року Вищий спеціалізований антикорупційний суд забезпечив 480 млн грн надходжень до державного бюджету у вигляді застав.

Станом на кінець 2020 року на рахунку НАБУ було 805 проваджень, 405 повідомлень про підозру, 541 обвинувачений, 300 справ, які уже скеровані до суду та 50 вироків. Від початку року детективи бюро уже розпочали розслідування у 192 кримінальних провадженнях та повідомили про підозру 24 особам. Прокурори САП у свою чергу скерували до суду 28 обвинувальних актів. [8].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що прямуючи до гарантування високого рівня забезпечення національних інтересів і безпеки, Україна зобов'язана підтримувати мирне і взаємовигідне співробітництво з членами міжнародного співтовариства у боротьбі з різними проявами міжнародної злочинності. З цією метою наша держава, в особі уповноважених органів, приєднується до вже діючих багатосторонніх міжнародних договорів та укладає нові угоди, що поглиблюють відносини співробітництва у сфері правоохоронної діяльності на двосторонньому (міжвідомчому) рівні, бере участь у діяльності спеціалізованих міжнародних організацій та роботі міжнародних конференцій.

Список використаних джерел:

1. Сухонос В.В. Кримінологічний аспект корупційної злочинності. *Правові горизонти*. 2018. С. 57-56.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 23.04.2022 р. № 4651-VI : станом на 23 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 23.04.2022).
3. Кондратов В.Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності України. *Вісник кримінологічної ситуації України*. 2019. № 2. С. 8-9.
4. Лапчевська К.В. Правові основи і напрями протидії корупційної злочинності. *Весняні юридичні читання*. 2021. С. 2-3.
5. Ільенок Т. В. Зарубіжний досвід адміністративно-правової протидії корупції. *Юридична наука*. 2021. № 12. С. 42-51.
6. Лошицький М.В., Дрозд О.Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як перспектива боротьби з адміністративними корупційними правопорушеннями. Рішення Європейського суду з прав людини. Наукові праці НУ ОЮА. 2019. С. 71-77.
7. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії. Київ: КНТ, 2018. 368 с.
8. Національне антикорупційне бюро України: вебсайт. URL: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2021-roku> (дата звернення: 23.04.2022).

Попова Т.В.,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Батура Д.В.,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Саксонов В. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

В умовах сучасної практики саме питання захисту цивільного населення в період окупації є одним з важливих напрямів у сфері міжнародного права. На жаль, на прикладі нашої країни ситуація з Російською Федерацією наглядно демонструє систематичні порушення в цій сфері. Не виконання норм міжнародних зобов'язань зі сторони держави-агресора щодо забезпечення прав і свобод людини в період окупації на відповідній території та їх порушення кваліфікуються як воєнні злочини [1, с. 234].

Поняття «окупація» у перекладі з латини «*occupation*» означає «захоплення», «оволодіння». Тобто, вказаний термін містить протиправний характер своєї сутності. Хоча, не дивлячись на таку протиправність, режим окупації регулюється нормами міжнародного права, зокрема вказаними вище міжнародними конвенціями. Проте не всі держави світу пов'язані зобов'язаннями із договірними нормами міжнародного гуманітарного права, а тому важливе значення відіграє міжнародно-правовий звичай, який буде універсально-обов'язковим для всіх держав чи інших суб'єктів збройного конфлікту. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права успішно доповнює договірно-правове регулювання [2, с. 55–68].

Якщо звернутися до IV Гаазької конвенції, то відповідно до ст. 42 надається визначення, яка територія визнається окупованою. Так, «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника» [3]. Одним із найважливіших актів у сфері міжнародного права, що регулює поведінку й захист прав населення, яке перебуває на окупованій території, є Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка також «застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний супротив» [4].

Як вбачається з тексту положення п. 2 ст. 2 зазначеного документу, визначення «окупації» або «окупованих територій» не надається. Але

вказується, що такий стан як окупація настане, навіть якщо вона не натрапить на жодний збройний опір, що дозволяє виділяти певні ознаки такого інституту як військова окупація. Статті 41, 51, 129, 130 звичаєвих норм також додатково прописують правила поведження в період режиму окупації [5, с. 9, 15].

Варто звернути увагу на думку В.М. Репецького, який наголошує на тому, що офіційна позиція нашої держави та світового (європейського) співтовариства повинна бути спрямована на невизнання правомірності поширення агресії Російської Федерації на окремі території України. Як зазначає вчений, «не існує якоїсь часової межі для права давності. Варто нагадати приклади Польщі, яка втратила незалежність після третього поділу в 1795 році, а повернула її через 123 роки у 1918 році, 372 держав Прибалтики, які через 50 років відновили свою державність після анексії з боку СРСР. Вони яскраво засвідчують, що в сучасному міжнародному праві немає таких норм, які б забороняли висувати претензії з боку держав на свої колишні території, що були захоплені із застосуванням сили» [6, с. 371].

Звернемо увагу на те, що окупація належить до міжнародного збройного конфлікту як різновид збройного протистояння та передбачає, що в питанні щодо захисту жертв збройного конфлікту міжнародного характеру до них мають застосовуватися норми міжнародного гуманітарного права, закріплені у Женевських конвенціях 1949 року та у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року [1, с.],

Зазначена конвенція містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, які отримують захист міжнародного гуманітарного права (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у розумінні ст. 4 цієї конвенції (гарантії гуманного поведження).

Окупаційна влада позбавлена права змушувати громадян, які проживають на захоплених нею територіях, допомагати їй (окупаційній владі) у проведенні військових дій проти їх Вітчизни. Аксиомою міжнародного права є твердження, що окуповану територію заборонено включати до складу держави-окупанта, про що зазначалося вище. «Постійні зусилля Російської Федерації з підриву суверенітету і територіальної цілісності України з подальшими спробами примусово інтегрувати незаконно анексований Крим і Севастополь у Росію є порушенням міжнародного права», – йдеться у заяві речника із закордонних справ і політики безпеки Європейської служби зовнішніх зв'язків, в якій Європейський Союз заявляє про будівництво нових військових кораблів в окупованому Росією Криму [235].

Варто врахувати, що недотримання державою-окупантом норм міжнародного права тягне за собою політичні, моральні та матеріальні санкції за злочини, які є особливо небезпечними, включаючи й кримінальну відповідальність конкретних посадових осіб чи звичайних громадян. Така відповідальність на сьогодні вже наставала у зв'язку з порушення державою-

окупантом законів і звичаїв війни та за злочини проти миру, людяності, безпеки людства й міжнародного правопорядку.

Підсумовуючи, зазначимо, що окупація територій України є доказом низької ефективності існуючої у світі системи безпеки як універсальної, так і регіональної. Важливу роль у координації відносин, які випливають із військової окупації, відіграє міжнародне гуманітарне право як єдиний юридично правильний регулятор. Численні обов'язки держави-окупанта здебільшого зводяться до підтримання *status quo ante bellum* на окупованій території, тобто збереження існуючого порядку громадського життя, а також забезпечення поваги до цивільного населення та його належного захисту.

Список використаних джерел:

1. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим і м. Севастополь. *Право і суспільство*, № 5. 2020. С. 230-238.
2. Грушко М.В. Джерела міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 55–68.
3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 08.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 2. С. 7–16.
6. Репецький В.М. Застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України. *Міжнародне право*. 2015. С. 368-373.

Наукове видання

***«Актуальні проблеми
приватного та публічного права»***

**Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої
93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України,
академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки
України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І.**

21 травня 2022 року

В авторській редакції

Замовлення № 3 від 17.05.2022 р.

**ТОВ «Видавництво Точка»,
віддруковано у ТОВ «Друкарня Мадрид»
через ФОП Гобельовська Л. П.**